

• İstanbul'da Dönüşümün Konut Mimarlığı: Barınmadan Konuta Dönüşüm

• Fenomenolojik Bağlamda Ara-Mekân Kavramı ve Mimari Pratikteki Yeri

• 150 Yıllık Süreklilik, Validebağ Korusu: Bir Doğal Sit, Tarihi Sit ve Kültürel Peyzaj Alanı

• Riskli Yapıları Yenilemek: Kadıköy Örneğinde Parsel Ölçeğinde Dönüşümün Kamusal Mekâna Yansımaları

• Türkiye'nin Kırsal Mimarlık Atlası

• 2026 Yılı "Küresel Sürdürülebilir Mimarlık Ödülleri" Sahiplerini Buldu!

Dört Aylık Mimarlık Kültürü Dergisi

Kış 2026 • Yıl: 26 • Sayı: 85 • Yayın Türü: Yerel, süreli

Yayınlayan

TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi

Sahibi

TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi adına
Alper Ünlü

Editör

Deniz İncedayı

Editör Yardımcıları

Koray Güler, Beyza Zihar

Yayın Kurulu

Zafer Akay, Esra Akbalık, Gül Cephaneçigil,
Ayşen Ciravoğlu, Zeynep Eres, Ahmet Erkan, T. Gül Köksal,
Derin Öncel, Gülşen Özyaydın, Mücella Yapıcı

Danışma Kurulu

Zeynep Ahunbay, Behiç Ak, Nur Akın, Ali Artun,
Acar Avunduk, Hasan Çakır, Candan Çitak,
İsmail Doğanılmaz, Handan Dülger Türkoğlu, Nur Esin,
Nuran Zeren Gülersoy, Zeynep Günay, Ersen Gürsel,
Figen Kafescioğlu, Ruşen Keleş, Esin Köymen,
Mehmet Küçükdoğan, Eyüp Muhcu, Derya Oktay,
Deniz Erinsel Önder, Hasan Cevad Özdiç, Mehmet Özdoğan,
Fatma Ahsen Özsoy, Büleend Tuna, Rüksan Tuna, Hülya
Turgut, Alper Ünlü, Zekiye Yenen, Emre Zeytinoğlu

Genel Yayın Yönetmeni

Deniz İncedayı

Mali Koordinasyon

F. Gökhan Tanrıöver

Yazı İşleri Sorumlusu

Metin Karadağ

Yayın İletişim Adresi

Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, Kemankeş Cad.
No: 31 Karaköy, Beyoğlu, 34425 İstanbul

Özgün Grafik Tasarımı

Zehra Şenoğuz

Grafik Tasarım

Zeynep Koyun

Yayın Koordinatörü

Burak Türe

Dil Editörü

Dil düzenlemesi Kare Medya tarafından sağlanmaktadır.
kare@karepb.com

Yayın Tarihi

Mart 2026

Yayınevi

Kare Yayıncılık

Adres: Göztepe Mah. Fahrettin Kerim Gökay Caddesi No:

200/A D:2 Çemenzar - Kadıköy, İstanbul-Türkiye

Phone: +90 216 550 61 11

Fax: +90 216 550 61 12

Web: www.karepb.com

E-mail: kare@karepb.com

Baskı-Cilt

Pelin Ofset Tıpo Matbaacılık Sanayi ve Ticaret Limited Şirketi

İvedik Osb 1514. Cade No: 28-30 Yenimahalle Ankara

Tel: 0312 395 25 80

Sertifika No: 49432

Mimarist dergisi EBSCO, Scilit, ASCI, OUCI, sudoc,
EuroPub, EAAE, DAAI ve Clarivate/ProQuest indekslerinde
dizinlenmektedir.

Yazılarda ileri sürülen görüşlerin sorumluluğu yazarlarına aittir.

Dergi adı belirtmek koşuluyla alıntı yapılabilir.

UIA Dünya Mimarlık Kongresi Gerçekleşirken...

Deniz İncedayı

85. sayımızda sizlerle birlikteyiz...

2026 bahar ayları yaklaşırken, Mimarlar Odası temsilcilikleri, şubeleri ve Genel Merkezi genel kurullarını gerçekleştirerek yeni yönetim kurullarını ve çalışma ekiplerini yapılan seçimlerle belirlediler. Şubat ayında İstanbul Büyükkent Şubesi ardından da Nisan ayında Mimarlar Odası Genel Merkezi 2026-2028 çalışma dönemine başladı. Yeni dönemde görev alan tüm meslektaşlarımızı kutluyor, başarılar ve kolaylıklar diliyoruz.

Meslek Odamız -kuşkusuz çok sayıda gönüllü desteklerle- kamu yararı önceliği ilkesiyle üstlendiği sorumlulukları, meslek etiği anlayışını ve mesleki hizmetlerin uluslararası standartlarda sürdürülmesi, eğitim alanıyla iletişimin desteklenmesi, verimli işbirliklerinin kurulması anlayışıyla mimarlığın katılımcı, kapsayıcı politikalarını özverili çalışmalarıyla geliştirmeyi sürdürüyor.

Her iki yılda bir, seçim dönemlerinde hazırlanan Ulusal Mimarlık Sergisi ve Ödülleri 2026 Programı 10 Nisan 2026'da Ankara'da gerçekleştirildi. Mesleğin farklı alanlarında birçok başarılı proje ve uygulamayı, mesleğe katkı çalışmalarını bir arada görmek ve 1988 yılından bu yana süregelen programı izlemek mesleki bir arşiv oluşturmanın ötesinde bir değer taşıyor. Dünyada ve ülkemizde yaşanan mesleki dinamiklerin, çağdaş yaklaşımların ürünlerini gözler önüne seriliyor ve mimarlık eğitiminin de bir parçası, destekçisi oluyor. Dünya ülkelerinden farklı ödül programlarının da benzer mesleki ilkeleri, yaklaşımları sergilemesi, küresel ölçekte gelişen sorunlar karşısındaki ortak çözüm arayışları ve önerileri bugün mimarlık platformlarının ana başlıklarından. Haber-Etkinlik sayfamızda 15 Nisan'da Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'nde gerçekleştirilen "2026 Küresel Sürdürülebilir Mimarlık Ödülleri" programının "Mimarlık Dönüşümüdür" temalı buluşmasına ve ödül sahiplerine ait bilgileri bulacaksınız.

Bu yıl ilk kez düzenlenecek ve her iki yılda bir tekrarlanacak olan, Akdeniz Mimarlar Birliği (UMAR) tarafından ilan edilen "UMAR Mimarlık Ödülü" ise Akdeniz bölgesinde ortak kültür değerlerini araştırmayı, yaşatmayı, başarılı eserleri ve mimarlarını tanıtarak küresel ölçekte gelişen sorumlulukları ve yaklaşımları duyurmayı hedefliyor. Türkiye Mimarlar Odası'nın da ortaklarından olduğu etkinliğin ilk ödül töreni ve oturumu 2026 Eylül ayında İstanbul Büyükkent Şubesi'nde gerçekleştirilecek.

Önemli diğer bir buluşma da 28 Haziran - 2 Temmuz 2026 tarihlerinde İspanya'nın Barcelona kentinde gerçekleştirilecek olan UIA Dünya Mimarlık Kongresi. Kongrenin teması "Becoming. Architectures for a planet in transition". (Oluş. Geçiş sürecindeki bir gezegen için mimarlıklar) olarak belirlenmişti. Tema, zamanın eleştirel, yaratıcı ve sorgulayıcı potansiyelini mimarlıkla buluşturmayı hedefliyor. Sermayeci, neo-liberal kentsel politikaların yarattığı çok yönlü kuraklaşma karşısında meslekte alternatif perspektifler sunmak, değişime uyum sağlamak, yeni mekânsal, sanatsal pratikleri üretilebilmek temel amaç. Hazırlanan program 'Oluş' temasına, 'insan-üstü olma', 'döngüsellik', 'bedenselleşme', 'karşılıklı bağımlılık', 'hiper-bilinlilik' ve 'uyumluluk' alt başlıklarıyla bakarak tartışmalar açacak ve evrilmeye sürecindeki mimarlığı fiziki, toplumsal, kültürel, politik veya estetik açılardan yeni yaklaşımlara davet edecek. Kongre, teması ve iyi kurgulanmış alt başlıkları, yaklaşık 200 değerli konuşmacısı ve çok sayıdaki oturumlarıyla üç gün boyunca önemli tartışmalara fırsat verecek.

İçeriğimize dönersek, bu sayımızda uzman davetli editörlerimiz tarafından hazırlanan "İstanbul'da Dönüşümün Konut Mimarlığı I" başlıklı dosyamızı sizlerle paylaşıyoruz.

Güncel kentsel dönüşüm sürecine dair tartışmaları konunun uzmanlarından, araştırmacılar ve akademisyenlerden alınan önemli katkıları ilgiyle okuyacağınızı umuyoruz. Araştırmamızı gelecek sayımızda "İstanbul'da Dönüşümün Konut Mimarlığı II" başlığıyla sürdüreceğiz. Konuyu dönüşüm uygulamalarıyla ortaya çıkan mimari-kentsel kalite sorunları, sürecin ürettiği doğal, kültürel ve çevresel tehditler vb. gibi birçok açıdan ele alarak ve söyleşilerle destekleyerek, her iki sayımızda 'dönüşüm' kavramına daha yakından bakmayı ve zengin bir dosya oluşturmayı hedefliyoruz.

Sayfamızda ayrıca, her zaman olduğu gibi dosya dışındaki farklı araştırma makalelerini, çeşitli etkinlik haberlerini, değerli birçok kitap tanıtımını ve güncel konulara dair bilgi ve belgeleri bulacaksınız.

85. sayımıza katkı veren tüm değerli yazarlarımıza, uzmanlara; özveriyle bizleri destekleyen Danışma Kurulu üyelerimize, davetli editörlerimize ve siz kıymetli okuyucularımıza Yayın Kurulumuz adına tekrar teşekkürlerimi sunarım.

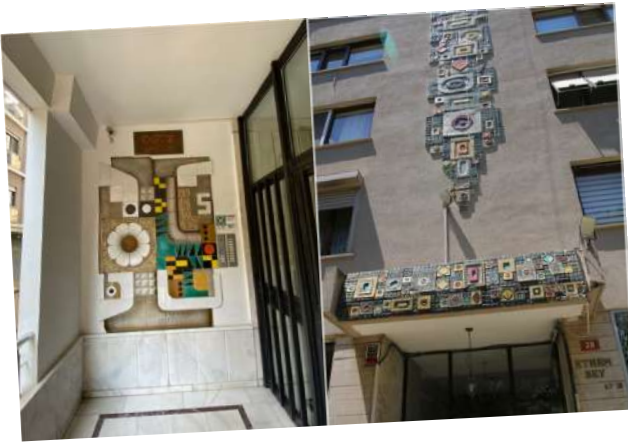
Saygı ve Sevgilerimle,

UIA 2026 Dünya Mimarlık Kongresi için: www.uia-architectes.org ve uia2026bcn.org

4	GÜNDEM	
	Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi	
	Adalet Nöbetleri 211. Haftasında!	4
5	HABER ETKİNLİK	
	TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi Genel Kurul.....	5
	TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi 49. Dönem Yönetim Kurulu,	
	03.03.2026 Tarihinde İlk Toplantısını Gerçekleştirmiştir	7
	Tmmob Mimarlar Odası 50. Olağan Genel Kurulu Yapıldı.....	8
	Mimarlar Odası 50. Olağan Genel Kurulunun Ardından Yeni Dönem Merkez Yönetim	
	Kurulu Görev Dağılımı Yapıldı.....	10
	2026 Yılı 'Küresel Sürdürülebilir Mimarlık Ödülleri' Sahiplerini Buldu! / Deniz İncedayı.....	12
	Oktay Ekinci'yi Anma Etkinliği TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi	
	Karaköy Binası'nda Gerçekleştirildi!	14
	Türkiye'nin Kırsal Mimarlık Atlası Tanıtım Toplantısı / Filiz Ayaz	15
17	KÜTÜPHANE	
	Türkiye'nin Kırsal Mimarlık Atlası / Taybuğa Aybars Mamalı	17
	Nasıl Yapmalı? / What Is To Be Done? / Nevzat Sayın.....	19
	İstanbulun / Ertuğ Uçar.....	19
	YALIN ŞEYLER – Ömer Selçuk Baz, Okan Bal / Yalın Mimarlık 2005-2025 / Banu Uçak.....	20
	Çocukluğumdan Tren Geçti / Güven Birkan.....	22
23	DOSYA	
	İstanbul'da Dönüşümün Konut Mimarlığı: Barınmadan Konuta Dönüşüm /	
	İnci Olgun, Hale Gönül.....	23

26 DOSYA - MAKALELER

Araştırma	Riskli Yapıları Yenilemek: Kadıköy Örneğinde Parsel Ölçeğinde Dönüşümün Kamusal Mekâna Yansımaları / Ebru Firdin Özgür, Sinem Seçer Sipahi.....	26
Araştırma	Barınma Hakkı Temelinde Kentsel Dönüşüm Süreç ve Uygulamalarına Bakış / Elif Alkay, Göktuğ Köseahmet	34
Araştırma	Yüksek Konut Bloklarının Birim Konut Planları Üzerinden Değerlendirilmesi: İstanbul Başakşehir Örneği / Dilvin Hazal Akkaya Usman.....	44
Araştırma	Parsel Düzeyindeki Bina Yenilemeleri ve Konut Çevrelerinin Sessiz Dönüşümü: Bakırköy Merkez Mahalleleri Konut Bina Bahçelerinde Ekolojik Boyutun İrdelenmesi / Elif Kısar Koramaz, Turgay Kerem Koramaz, Özlem Özer, Meltem Erdem Kaya, Gökseven İnalan, Arzu Türk, Elif Ağaoğlu Yıldırım, Gizem Aluçlu Armutcu, Umutcan Pektetik, Burak Belli	60
Söyleşi	Disiplinlerarası Bakışla Kentsel Dönüşüm: Edebiyat, Sinema ve Görsel Sanatlarda Dönüşen Kent Mekânı Üzerine Bir Söyleşi / Duygu Yarımbaş	74

82 MAKALELER

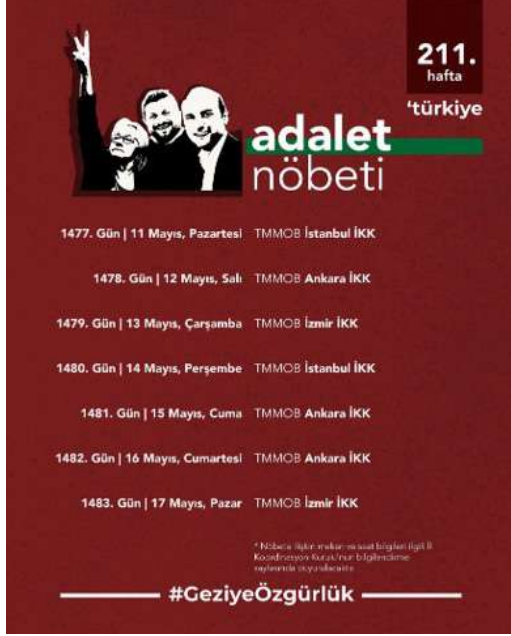
Araştırma	Fenomenolojik Bağlamda Ara-Mekân Kavramı ve Mimari Pratikteki Yeri / Figen Gül Kafescioğlu.....	82
Araştırma	Kurgusal Stüdyodan Kamusal Alana Doğru: İnşasız Canlı Projelerle Toplum Odaklı Bir Pedagoji / Burak Çıkrıkçı, Deniz İncedayı.....	98
Derleme	Çocuğun Zihnindeki Kent: Mekansal Algı, İmgelenebilirlik ve Bilişsel Haritalama Üzerine Kuramsal Bir Literatür Değerlendirmesi / Özge Demirkuşak.....	108
Araştırma	150 Yıllık Süreklilik, Validebağ Korusu: Bir Doğal Sit, Tarihi Sit ve Kültürel Peyzaj Alanı / Kübra Yücel Karabaş.....	117
Araştırma	İstanbul Metrobüs Koridorunda Altyapı Temelli Parçalanma ve Erişim Rejimi: Merter ve Uzunçayır Örnekleri.....	131

143 ÇİZGİ

Behiç AK.....	143
---------------	-----

Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi Adalet Nöbetleri 211. Haftasında!

Geziye Özgürlük vurgusuyla Adalet Nöbetleri haftalık programlarıyla sürdürülüyor.

İstanbul, Ankara ve İzmir'in TMMOB İl Koordinasyon Kurulu (İKK) tarafından yürütülen nöbetler, önümüzdeki dönemde TMMOB İstanbul İKK için Pazartesi ve Perşembe günleri olmak üzere düzenlenen takvim çerçevesinde gerçekleştirilecek. Düzenlenen program ile adalet arayışının ve talebinin ülke düzeyinde kamusal alanda görünürlüğünün artırılması ve sürekliliğinin korunması amaçlanıyor. Ayrıca, belirlenen program kapsamında farklı meslek odaları ve sivil toplum örgütleri de destek vererek dönüşümlü olarak katılım ve katkı sağlamakta, sorumluluk üstlenmektedirler.

Bu kapsamda, 2026 yılı Nisan ve Mayıs aylarında sürdürülen Adalet Nöbetleri programında; TMMOB çatısını oluşturan 24 farklı Meslek Odası dönüşümlü olarak yer alırken, nöbetlere destek vermeyi sürdürdü.

TMMOB çatısı altındaki meslek odalarının adalet, hukuk ve kamu yaran mücadelesi; ortak program, dayanışma ve kararlılıkla sürdürülmeye devam ediyor...

Şerafettin Can Atalay Belgesel Gösterimi Gerçekleştirildi

TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi tarafından düzenlenen "Şerafettin Can Atalay Belgesel Gösterimi", 24 Mart 2026 Salı günü saat 19.00'da Karaköy Binası'nda yoğun katılımla gerçekleştirildi.

Şubemizin avukatı, meslek örgütümüzün ve kent mücadelesinin önemli isimlerinden Şerafettin Can Atalay'ın yaşamını, mücadelesini ve dayanışma pratiklerini konu alan gösterim öncesinde bir açılış bölümü düzenlendi. Açılışa; TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi ÇED Danışma Kurulu Sekreteri Mücella Yapıcı, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi Yönetim Kurulu Başkanı Alper Ünlü, TMMOB Mimarlar Odası Genel Başkanı Zeynep Eres, Kemal Aytaç, Yonca Şık ve Can Atalay'ın annesi Şükran Atalay konuşmalarını gerçekleştirdi.

Yapılan konuşmalarda; Can Atalay'ın hukuk, meslek ve kent mücadelesindeki yeri; dayanışma, adalet ve kamusal sorumluluk kavramları çerçevesinde değerlendirildi.

Açılış konuşmalarının ardından gerçekleştirilen belgesel gösteriminde, Can Atalay'ın yaşam öyküsü, birlikte yürütülen mücadeleler ve meslektaşları ile yol arkadaşlarının tanıklıkları izleyicilerle buluştu.

Program, katılımcıların yoğun ilgisi ve dayanışma vurgusuyla sona erdi.

TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi Genel Kurul

TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, 21-22 Şubat 2026 tarihlerinde gerçekleştirdiği Genel Kurul süreciyle, 2026-2028 yılları arasında görev yapacak 49. Dönem Yönetim Kurulu'nu seçti.

TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi seçimlerine Çağdaş Demokrat Toplumcu Mimarlar Grubu tek aday listesi olarak katıldı. Gerçekleştirilen seçimler sonucunda Çağdaş Demokrat Toplumcu Mimarlar, üyelerin güçlü katılımı ve desteğiyle güven tazeleyerek yeni dönemde de şube yönetimini üstlendi.

21 Şubat 2026 Cumartesi günü TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi Karaköy Binası'nda gerçekleştirilen 49. Dönem Olağan Genel Kurulu'nda 48. Dönem Yönetim Kurulu çalışmalarına ilişkin görüşler dile getirildi, öneri ve talepler sunuldu. Genel kurulda meslek alanının güncel sorunları, kent ve yaşam hakkına yönelik tehditler, mimarlık emeğinin korunması, kamusal yararın gözetilmesi ve örgütlü mücadelenin güçlendirilmesine yönelik değerlendirmeler öne çıktı.

Genel kurul süreci boyunca söz alan üyeler; meslek örgütünün demokratik işleyişinin, dayanışma kültürünün ve toplum yararını önceleyen mimarlık anlayışının sürdürülmesinin önemine vurgu yaparak, önümüzdeki döneme ilişkin beklenti ve katkılarını paylaştı.

22 Şubat 2026 Pazar günü saat 09.00 ile 17.00 saatleri arasında yapılan oy verme işlemi sonucunda seçime "Toplum hizmetinde mimarlık" ilkesi ile katılan ve ülkemizin doğal, tarihi, sosyal ve kültürel değerlerini ve mimarlık kültürünü toplumun gündemine taşımaya, kentsel sorunlara karşı mimarlık ve kent dayanışma ortamlarını desteklemeyi, kent dayanışma ortamlarının kurumsallaşmasına ve yaygınlaşmasına katkı sunmayı ve mimarlığın toplumcu, ilerici, aydınlık ve yaratıcı yüzünü güçlendirmeyi hedefleyen bir program çerçevesinde seçimlere katılan Çağdaş Demokrat

Toplumcu Mimarlar, 1600 kişinin katılımı ile seçilerek üyelerin güvenini yeniden kazandı.

Seçim sonuçları, meslek örgütünün kamusal sorumluluk anlayışıyla yürüttüğü çalışmaların, kent mücadelesi ve mesleki dayanışma alanındaki birikimin üyeler nezdinde karşılık bulduğunu bir kez daha ortaya koydu.

Seçilen TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi 49. Dönem Yönetim Kurulu Asıl Üyeleri;

Alper Ünlü, Erol Türkmen, Ahmet Erkan, Fahir Gökhan Tanrıöver, Handan Dülger Türkoğlu, Koray Güler, Osman Gülü, Hüseyin Hüsnü Kargın, Aynur Savaş Uluoğlu, Muhlis Koray Atay, Eylem Deniz Yıldırım.

Diğer organlara seçilen üyeler ise;

Yönetim Kurulu Yedek Üyeleri:

Başak Toprak Cansu Erduvan, Elif Karçık, Kemal Şenel, Engin Yıldız, Serkan Öngel, Reyhan Naz Fındıkgil, Sümeye Canbaz, Engin Aktürk, İlke Ciritci, Rukiye Eryaşar, Ayşe Gizem Taş.

Soruşturma Uzlaştırma Kurulu Asıl Üyeleri:

Huriye Nacar Savat, Hüseyin Kara, Emine Hayal Uçar,

Erhan Kırca, Nihat Köksal.

Soruşturma Uzlaştırma Kurulu Yedek Üyeleri:

Alaeddin Uğur Tarhan, Güner Gürlü, Bilal İlhan, Atilla Gü-norta, Tülin Barutçular.

Denetleme Kurulu Asıl Üyeleri:

Macit Toz, İlhami Kurt, Pınar Gökçen, Sabri Tolga Gürer, Zozan Beştaş.

Denetleme Kurulu Yedek Üyeleri:

Hasan Savranoğlu, Halim Kiracı, Doğan Sancak, Mehmet Sinan Özkan, İrem Elyıldırım.

Yeni seçilen TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyük-kent Şubesi 49. Dönem Yönetim Kurulu üyeleri mazbatayı

aldıktan sonra yapacakları ilk toplantıda görev dağılımını gerçekleştirecektir.

Yeni dönemde; mimarlık emeğinin hak ettiği değeri görme-si, kentlerin kamusal yarar doğrultusunda şekillenmesi, meslek alanının güvencesizleştirilmesine karşı ortak mücadele yürütül-mesi ve meslektaş dayanışmasının güçlendirilmesi yönündeki çalışmaların kararlılıkla sürdürüleceği vurgulanmıştır.

Bu süreçte katkı ve destek veren tüm meslektaşlarımıza, genel kurul çalışmalarına katılan üyelerimize ve daya-nışmasını esirgemeyen dostlarımıza teşekkür ediyoruz.

**TMMOB Mimarlar Odası
İstanbul Büyükşehir Şubesi**

TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi 49. Dönem Yönetim Kurulu, 03.03.2026 Tarihinde İlk Toplantısını Gerçekleştirmiştir

TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi 49.Olağan Genel Kurul'un ardından, 22 Şubat 2026 Pazar günü gerçekleştirilen seçim sonucunda seçilen TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi 49. Dönem Yönetim Kurulu, mazbatasını alarak görevine başlamış ve 03.03.2026 tarihinde ilk toplantısını gerçekleştirmiştir.

Gerçekleştirilen toplantıda Yönetim Kurulu görev dağılımı aşağıdaki şekilde belirlenmiştir:

Alper Ünlü, Başkan

Erol Türkmen, II. Başkan

Ahmet Erkan, Sekreter Üye

F. Gökhan Tanrıöver, Sayman Üye

Handan Dülger Türkoğlu, Üye

Koray Güler, Üye

Osman Güdü, Üye

Hüseyin Kargın, Üye

Aynur Savaş Uluğtuğ, Üye

M. Koray Atay, Üye

E. Deniz Yıldırım, Üye

Yeni dönemin; mesleğimizin kamusal sorumluluğunu güçlendirdiği, örgütlü mücadelemizi büyüttüğü ve kent hakkı mücadelesini kararlılıkla sürdürdüğü bir dönem olmasını diliyoruz.

TMMOB Mimarlar Odası 50. Olağan Genel Kurulu Yapıldı

20 Nisan 2026

MİMARLAR ODASI 50. DÖNEM OLAĞAN GENEL KURULU SONUÇ BİLDİRİSİ

Duyuyor musunuz?

Toplum için mimarlık, gelecek için sorumluluk...

TMMOB Mimarlar Odası'nın 50. Olağan Genel Kurulu; ülkemizin ve dünyanın içinden geçtiği çok yönlü krizlerin, derinleşen eşitsizliklerin, artan afet risklerinin ve küresel ölçekte süren çatışmaların yarattığı ağır koşullar altında toplanmıştır. Bu süreçte yaşanan gelişmeler; yalnızca siyasal ve ekonomik dengeleri değil, aynı zamanda kentlerimizi, doğayı ve toplumsal yaşamın bütünü doğrudan etkilemektedir. Genel Kurulumuz, mimarlığın bu çok katmanlı kriz ortamında taşıdığı kamusal sorumluluğu bir kez daha güçlü biçimde vurgulamaktadır.

Mimarlık; yalnızca yapı üretimine indirgenemeyecek, toplumun yaşam kalitesini, mekânsal adaleti ve kamusal yararı doğrudan belirleyen bir alan olduğu için mesleğimizin insan hakları, doğa, kültürel miras, toplumsal eşitlik ve meslek etiği ilkeleriyle yeniden ve güçlü bir bağ kurması zorunludur. Bu bağın korunup geliştirilmesindeki en önemli güvence olan Mimarlar Odası'nın örgütlü yapısı; mimarlık eğitimindeki ve yapı üretim sürecindeki olumsuz değişikliklerin yanı sıra eğitim süresinin kısaltılmasına yönelik girişimlerin mesleki niteliği zayıflatması ve genç mimarların işçileşerek meslek örgütünden kopması gibi tehditlere karşı hayati bir önem taşımaktadır. Dolayısıyla, mesleki niteliği ve onuru korumak adına örgütlülüğün güçlendirilmesi, meslektaşlar arasındaki dayanışmanın artırılması ve katılımcı mekanizmaların yaygınlaştırılması temel önceliklerimiz arasında yer almaktadır.

Dünyanın farklı coğrafyalarında, özellikle Ortadoğu'da süren savaşlar ve çatışmalar, yaşam hakkını yok saymakta;

kentleri, yaşam alanlarını ve insanlığın ortak mirasını geri dönülemez biçimde tahrip etmektedir. Bu yıkımın en ağır bedelini ise başta çocuklar, kadınlar ve yaşlılar olmak üzere toplumun en kırılgan kesimleri ödemektedir. Temel yaşam hakları açık biçimde ihlal edilmekte, kitlesel yerinden edilme ve sistematik insani yıkım giderek derinleşmektedir. Mimarlar Odası, bu tabloyu yaratan her türlü savaş politikası, güç ilişkisi ve şiddet pratiğinin karşısında olduğunu kararlılıkla ifade etmekte; halkların barış içinde, eşitlik temelinde bir arada yaşamasını savunmaktadır. Ülkemizde yıllarca süren çatışma ve yok saymaya karşı bir yılı aşkın süredir devam eden demokratik çözüm ve barış sürecinde de görüldüğü üzere, kalıcı barışın ancak diyalog yoluyla mümkün olduğu açıkça ortaya konmuştur. Bu bağlamda; Mimarlar Odası, toplumsal barışın ve demokratik bir toplum düzeninin, eşit yurttaşlık ilkeleri doğrultusunda, özgürlük ve adalet temelinde inşa edilebileceğine inanmaktadır.

Meslektaşlarımız ve kent ile hak savunucuları üzerinde devam eden hukuksuz süreçler; demokratik toplum düzeni, ifade özgürlüğü ve örgütlenme hakkı açısından ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. Yaşamı, kamusal yararı, kent hakkını ve doğayı savunan birçok meslektaşımız başta olmak üzere, kent ve hak savunucularının düşünce ve ifade özgürlüğü kapsamında ve mesleki sorumluluklarını yerine getirdikleri için özgürlüklerinden mahrum bırakılması kabul edilemez. Genel Kurulumuz, bu süreçlerde özgürlüklerinden mahrum bırakılan tüm meslektaşlarımız ve kent/hak savunucularıyla dayanışma içinde olduğunu vurgulamakta; hukukun evrensel ilkeleri çerçevesinde adil yargılama süreçlerinin işletilmesini ve tutuklu bulunan kent ve hak savunucularının derhal serbest bira-

kılmasını talep etmektedir.

Demokratik süreçler, yerel yönetimlere yönelik baskı ve antidemokratik kayıym uygulamalarıyla daha da zayıflatılmaktadır. Halkın oylarıyla seçilmiş yerel yöneticilerin görevden alınarak yerlerine atanmış idarecilerin getirilmesi, seçme ve seçilme hakkının fiilen ortadan kaldırılması anlamına gelmektedir. Bu uygulamalar, yalnızca Cumhuriyetin kazanımlarını ve yerel demokrasiyi değil, aynı zamanda kentlerin planlanması ve yönetiminde kamu yararını esas alan süreçleri de ağır biçimde tahrip etmektedir.

Kentlerimizde ve doğal alanlarda uzun süredir devam eden rant odaklı politikalar; kamusal alanları daraltmakta, ekolojik dengeleri bozmakta ve toplumsal yaşamı olumsuz etkilemektedir. Plansızlık ve denetimsizlik sonucu ortaya çıkan tahribat; yalnızca fiziksel çevreyle sınırlı kalmayıp, toplumsal adaletsizlikleri de derinleştirmektedir. Bu bağlamda, kamusal yararı dışlayan tüm uygulamalara karşı durmak ve bilimsel, teknik, ekolojik temellere dayalı planlama anlayışını savunmak mesleğimizin temel sorumlulukları arasındadır.

Afetler sonucunda yaşanan yıkımlar, ülkemizin bilimsel ve bütüncül bir hazırlık sürecinden yoksun olduğunu bir kez daha ortaya koymuştur. Deprem başta olmak üzere afet risklerinin azaltılması; kısa vadeli ve parçacı yaklaşımlarla değil, uzun erimli, planlı ve kamucu politikalarla mümkündür. Afet sonrası yeniden yapılanma süreçlerinin; şeffaf, denetlenebilir, bilimsel esaslara dayalı ve toplumsal ihtiyaçları gözetilen bir anlayışla yürütülmesi gerekmektedir. Barınma hakkını zedeleyen, mülkiyet hakkını yok sayan, eşitsizlikleri artıran ve doğayı tahrip eden uygulamalar kabul edilemez.

Derinleşen barınma krizi, artan yaşam maliyetleri ve güvencesiz çalışma koşulları; toplumun geniş kesimlerinin yaşam hakkını doğrudan tehdit etmektedir. Bu çoklu kriz ortamında mimarlığın toplumsal sorumluluğu daha da belirgin hale gelmekte; nitelikli, sağlıklı ve erişilebilir yaşam alanlarının savunulması hayati bir önem taşımaktadır.

Yapı üretim süreçlerinde yaşanan iş cinayetleri ve meslek hastalıkları, sektördeki güvencesizliğin ve denetimsizliğin en ağır sonuçlarıdır. Mimarlık hizmetleri, yalnızca tasarım süreciyle sınırlı olmayıp, yapı üretim sürecinin de bir parçası olarak insan yaşamını da doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle iş sağlığı ve güvenliği; meslek pratiğimizin ayrılmaz bir parçası olarak ele alınmalıdır. Genel Kurulumuz, yapı üretim sürecinin tüm aşamalarında yaşamı önceleyen, bilimsel ve teknik standartlara dayalı, etkin denetim mekanizmalarının kurulmasını ve uygulanmasını zorunlu görmektedir.

Toplumsal cinsiyet eşitliği; demokratik ve adil bir toplumun temel koşullarından biridir. Tüm grupların, hayatın ve mesleğin

her alanında eşit temsiliyetinin sağlanması, ayrımcılığın ve şiddetin her türüne karşı etkin mücadele yürütülmesi, Mimarlar Odası'nın temel ilkeleri arasındadır. Mimarlar Odası, meslek pratiğinde ve örgütlenme süreçlerinde eşitlikçi politikaların geliştirilmesi; kadınların, gençlerin ve farklı kimliklerin karar alma mekanizmalarına aktif katılımının ve aidiyetinin sağlanmasını görev bilmektedir.

TMMOB Mimarlar Odası 50. Olağan Genel Kurulu; tüm bu değerlendirmeler ışığında, mesleğimizin ve kentlerimizin geleceğini; demokratik, bilimsel, katılımcı ve kamucu bir anlayışla savunma kararlılığını bir kez daha ortaya koymaktadır.

Örgütü yapımızdan aldığımız dayanışma gücü ile başarı içinde; eşitlikçi, özgür, sağlıklı ve yaşanabilir bir gelecek için mücadelemizi sürdüreceğimizi, mimarlığın toplumsal sorumluluğunu büyüterek yarınlara taşıyacağımızı kamuoyuna saygıyla duyuruyoruz.

Mimarlar ve Mimarlar Odası toplum hizmetinde...

MİMARLAR ODASI 50. DÖNEM MERKEZ YÖNETİM KURULU

TMMOB MİMARLAR ODASI 50. OLAĞAN GENEL KURULU YAPILDI

MİMARLAR ODASI 50. DÖNEM OLAĞAN GENEL KURULU SONUÇ BİLDİRİSİ

Mimarlar Odası 50. Olağan Genel Kurulunun Ardından Yeni Dönem Merkez Yönetim Kurulu Görev Dağılımı Yapıldı

20 Nisan 2026

Mimarlar Odası kurulduğu 1954 tarihinden bu yana; mesleğin kamu yararına gelişimi, mimarlığın, yapılı çevrenin ve toplumsal kültürün üretiminde asli bir öge olduğunun toplumun tüm kesimleri tarafından benimsenmesi, kentlerin ve çevrenin kimlikli, planlı ve sağlıklı gelişmesi amacıyla; “toplum hizmetinde mimarlık” anlayışı ile çalışmalarını yürütmektedir.

Odamızın kuruluşunun 70. yılını kutladığımız 49. Çalışma Döneminde; Cumhuriyet devriminin temel ülküsü olan çağdaş toplum çağdaş yaşam ilkesi çerçevesinde, bilimin önderliğinde kültürü ve sanatı önceleyen, doğaya saygılı, insan odaklı mimarlık ve kentleşme için mücadelemiz azimle sürdürülmüştür.

10-11-12 Nisan 2026 tarihlerinde gerçekleştirilen 50.Olağan Genel Kurul Toplantısında, 49.Çalışma Döneminde gerçekleştirilen çalışmalar, deneyim ve birikimler değerlendirilerek; yeni dönem çalışmalarına yön vermek üzere öneriler getirilmiş; 12 Nisan 2026 Pazar günü yapılan seçimler ile 2026-2028 yılları arasında görev alacak olan 50.Dönem Merkez Yönetimi ve Organları belirlenmiştir.

50.Dönem Merkez Yönetim Kurulu 20 Nisan 2026 tarihinde yaptığı ilk toplantısında oybirliği ile aldığı kararla, görev paylaşımını aşağıdaki gibi gerçekleştirmiştir;

Genel Başkan	: Zeynep Eres Özdoğan
Genel Başkan Yrd.	: Orhan Ersan
Genel Sekreter	: Tores Dinçöz
Genel Sayman	: Ünsal Keser
Üye	: Mustafa Özçelik
Üye	: İlke Çalışkan
Üye	: Murtaza Er

50. Çalışma Döneminde Mimarlar Odası Merkez Yönetim Kurulu olarak;

- yaşam değerlerimizin korunması, nitelikli ve sağlıklı yaşam çevrelerinin, kentsel ve kırsal yapılı çevrenin şehircilik ve planlama esaslarına bağlı üretilmesi,
- tarihsel, kültürel ve doğal değerlerin, tarım arazilerinin ve orman alanlarının korunması, kent ve planlama politikalarının kamu yararına geliştirilmesi,
- afet yönetimi hakkında geliştirilecek politikaların bilimsel ilke ve gerçekler doğrultusunda, toplum yararı gözetilerek; bilim insanları, meslek odaları, akademik kuruluşlar ve ilgili uzmanlıklar dikkate alınarak oluşturulması,
- temel hak ve hürriyetlerden eşitlik ve sosyal adalet gereklerince yararlanma hakkının sağlanması,
- mimarlık eğitiminde standartların ve kalitenin yükseltilerek geliştirilmesi, mesleki hak ve yetkilerin korunması,
- kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşumuzun özerk ve bağımsız yapısının korunması ve geliştirilmesi,
- mimarlık ve planlama kültürünün toplumla buluşması, demokrasinin ve evrensel insan haklarının geliştirilmesi,
- tarihi varlıkları ve doğal çevreyi tahrip eden, kültürel değerleri yozlaştıran ve hukuksal denetimi devre dışı bırakan anlayışa karşı; tüm meslektaşlarımız, örgütümüz ve duyarlı toplum kesimlerinin birlikteliğine dayalı bir dayanışma anlayışı ile mücadele edilmesi hedefleriyle;

sağlıklı ve güvenli kentleşmenin güvencesi olmaya; mesleğimiz, kentlerimiz ve ülkemiz için onurlu yürüyüşümüzü sürdürmeye kararlıyız.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde kurulan bağımsız, eşitlikçi ve özgürlükçü çağdaş Türkiye Cumhuriyeti'nin değerli kazanımlarının, özgün mimarlık mirası ve bellek değerlerinin korunması; kamu yararı doğrultusunda toplum hizmetinde çalışmalarını yürüten meslek örgütümüzün özerk demokratik yapısının güçlendirilerek geliştirilmesi tarihsel, mesleki ve toplumsal bir sorumluluktur. Bu sorumluluğun bütün Birimlerimiz, meslektaşlarımız ve duyarlı kesimlerce omuzlanacağı inancını taşıyoruz.

Çalışma döneminde Mimarlar Odası örgütlenmesinin geliştirilmesi yönünde atılan adımların iletilmesi, mesleğimize ve meslektaşımıza sahip çıkma çabasının yükseltilmesi, mimarlığın toplumla buluşması ve nitelikli mekânsal olanakların yaratılması, doğal ve kültürel değerlerimizin korunması yönündeki özverili çalışmaların desteklenmesi ve yaygınlaştırılması gelecekle ilgili en önemli hedeflerimizdendir.

TMMOB Mimarlar Odası, Cumhuriyetin ikinci yüzyılında; kamusal yararı ve toplumsal adaleti esas alan, bilimsel ve etik değerlere dayalı, demokratik, özgür ve katılımcı bir meslek ortamını savunan, gençlerin geleceğe dair umudunu örgütleyen bir mücadeleyi sürdürme kararlılığını bir kez daha kamuoyuna ilan eder.

Genel Kurulumuza ve seçime katılarak katkı sunan tüm delegelerimize ve üyelerimize; konuk olarak destek veren mimarlık dostlarına, Oda emekçilerine, toplum hizmetinde bir mimarlık için yürüttüğümüz mücadelemize katkı veren duyarlı tüm kesimlere teşekkürlerimizi sunuyoruz.

MİMARLAR ODASI 50. DÖNEM MERKEZ YÖNETİM KURULU

MİMARLAR ODASI 50. OLAĞAN GENEL KURULUNUN ARDINDAN YENİ DÖNEM MERKEZ YÖNETİM KURULU GÖREV DAĞILIMI YAPILDI

2026 Yılı 'Küresel Sürdürülebilir Mimarlık Ödülleri' Sahiplerini Buldu!

Prof. Dr. Deniz İncedayı

MSGSÜ, Mimarlık Bölümü
Küresel Sürdürülebilir Mimarlık Ödülleri Programı Jüri Üyesi

2006 yılında mimar ve araştırmacı Prof. Dr. Jana Revedin tarafından kurulan ve 2010 yılından bu yana UNESCO çatısı altında sürdürülen "Küresel Sürdürülebilir Mimarlık Ödülleri" programı her yıl mimaride toplumsal hizmet yaklaşımını benimseyen, sosyal ve çevresel katkı ilkesine öncelik veren, katılımcı mimarlık uygulamaları arasından seçilen 5 mimara ve/veya ekibe veriliyor. 2025 yılından bu yana Uluslararası Mimarlar Birliği de programın ortakları arasında yer alıyor. Venedik Mimarlık Bienali'nin düzenlendiği yıllarda Venedik Üniversitesi'nin ev sahipliğinde gerçekleştirilen program, 2026 törenini ve sempozyumunu program ortaklarından Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'nin ev sahipliğinde gerçekleştirdi.

14-15 Nisan 2026 tarihlerinde düzenlenen etkinlik çok sayıda mimar, akademisyen ve öğrenci tarafından izlendi. 2026 teması "Mimarlık Dönüşümdür" olarak belirlenmişti. Bu tema çerçevesinde, farklı dünya ülkelerinden ödüle değer bulunan 5 başarılı mimar ve/veya ekibe ödülleri takdim edildi.

Ayrıca, 2027 yılı ödülleri belirlemek üzere MSGSÜ'de toplanan jüri, adaylar arasından seçimini gerçekleştirdi. 4 Mayıs 2027 tarihinde, gelecek yılın ödül töreni ve sempozyumu; küratörlüğünü Wang Shu'nun üstleneceği Venedik Mimarlık Bienali'ni izleme fırsatını da yaratmak amacıyla IUAV Venedik Üniversitesi'nde gerçekleştirilecek. Almanya'da mimarlık eserleri yayıncılığında önemli bir yere sahip ve programın destekçisi olan *Archi-Tangle Yayınları* da her yıl ödül alan mimarların çalışmalarından, çeşitli söyleşi ve inceleme makalelerinden oluşan bir kitap hazırlayarak okuyucularına, mimarlık çevresine sunuyor.

"Architecture is Transformation" (Mimarlık Dönüşümdür) başlığı çerçevesinde 2026 yılı için başvuran ve son tura kalan 19 aday arasından ödüle değer bulunan ve ödülleri MSGSÜ Sedat Hakkı Eldem Oditoryumu'nda takdim edilen mimarlar aşağıdaki isimlerden oluşmaktaydı:

- **Ye Man** – Mimar, ZSYZ Mimarlık Ofisi, Çin Halk Cumhuriyeti
- **Doàn Thanh Hà** – Mimar, H&P Mimarlık Ofisi, Vietnam
- **Loreta Castro Reguera & José Pablo Ambrosi** - Mimarlar, Taller Capital Mimarlık Ofisi, Meksika
- **Amelia Tavella** - Mimar, Amelia Tavella Mimarlık Ofisi, Fransa
- **Andreas Kipar** – Peyzaj Mimarı ve Plancı, LAND Mimarlık Ofisi, Almanya/İtalya.

2026'de görev alan jüri üyeleri ise;

- Jana Revedin, Mimar, Ödül Programı Kurucu Başkanı,

Görsel 1. Programın duyuru afişi.

Görsel 2. 2026 yılı, Küresel Sürdürülebilir Mimarlık Ödülleri sahipleri.

İtalya.

- Marie-Hélène Contal, Mimar, École Spéciale d'Architecture, Fransa.
- Jacopo Galli, Mimar, IUAV Venedik Üniversitesi, İtalya.
- Deniz İncedayı, Mimar, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Türkiye.
- Spela Hudnik, Mimar, Ljubljana Mimarlık Bienali Yürütücüsü, Slovenya.
- Wang Shu, Mimar, Pritzker Ödülü Sahibi (Çin Halk Cumhuriyeti)
- Dorte Mandrup, Mimar (Danimarka) olarak belirlenmişti.

Jüri üyeleri, hazırlanan basın duyurusunda ödüle değer bulunan mimarların; toplumun ihtiyaçlarına çözüm üretebilmeyi, fiziki koşullar ve sınırlı kaynaklar karşısında mimarlığın yaratıcı gücünü ve duyarlılıklarını öne çıkartmayı amaçladıklarını vurguluyor. 2026 "Mimarlık Dönüşümdür" temasıyla, yerel değerlerin mesleğe katkısının, mimarlığın toplumsal-kültürel hizmet desteğinin öneminin altı bir kez daha çiziliyor.

Her yıl, Ekim ayının ilk Pazartesi günü kutlanan Dünya Mimarlık Günü etkinliklerinde, ödül programının gelecek yıla ait teması açıklanıyor. 2027 yılı için "Architecture is Equity" (Mimarlık Eşitlik) teması duyuruldu ve dünyanın her bölgesinden değerli başvurular beklenilecek.

Görsel 3. MSGSÜ, Mimar Sinan Salonu'nda katılımcıların buluşmasından, 15 Nisan 2026.

Görsel 4. 2026 Küresel Sürdürülebilir Mimarlık Ödülleri sahipleri, Program Başkanı Jana Revedin ve Saint-Gobain CEO'su Beniot Bazin ile birlikte.

Oktay Ekinci'yi Anma Etkinliği TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi Karaköy Binası'nda Gerçekleştirildi!

TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi ile Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği iş birliğinde, TMMOB Mimarlar Odası Genel Merkezi'nin ve TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi'nin eski başkanı Oktay Ekinci anısına düzenlenen "Yüksek Mimar ve Yazar Oktay Ekinci'yi Anma Etkinliği", 2 Mayıs 2026 Cumartesi günü TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi Karaköy Binası'nda gerçekleştirildi.

Etkinliğin açış konuşmasını gerçekleştiren Prof. Dr. Ayşe Yüksel, Oktay Ekinci'nin toplumsal sorumluluk anlayışı, kent mücadelesi ve çevre duyarlılığı alanlarında bıraktığı mirasa değindi.

Programın kolaylaştırıcılığını üstlenen, TMMOB Mimarlar Odası eski genel başkanlarından Eyüp Muhcu ise Oktay Ekinci'nin mimarlık ortamındaki yeri, Mimarlar Odası içerisindeki mücadelesi ve kent hakkı alanındaki kararlı tutumuna ilişkin değerlendirmelerini paylaştı.

Gazeteci-yazar İpek Yezdani, dayısı Oktay Ekinci'yi aile içinden tanıklıklar ve kişisel anılar üzerinden aktarırken; Prof. Dr. Zeynep Ahunbay, Oktay Ekinci'nin kültürel mirasın korunması ve koruma bilincinin gelişmesine sunduğu katkıları değerlendirdi.

Mithat Kıracoğlu ise Oktay Ekinci'nin çevre, kültürel miras ve kent hakkı mücadelesinde bıraktığı izlere ve birlikte yürütülen çalışmalara ilişkin görüşlerini paylaştı.

Etkinlik boyunca Oktay Ekinci'nin yalnızca mimarlık alanındaki üretimleri değil; kamusal sorumluluk anlayışı, kent ve çevre mücadeleleri ile kültürel mirasın korunmasına yönelik çalışmaları da farklı yönleriyle ele alındı. Katılımcıların paylaşımları aracılığıyla, Oktay Ekinci'nin mimarlık ve kent mücadelesi açısından bıraktığı güçlü miras bir kez daha vurgulandı.

Etkinlik, katılımcıların yoğun ilgisi ve paylaşımlarıyla sona erdi.

Türkiye'nin Kırsal Mimarlık Atlası Tanıtım Toplantısı

Filiz Ayaz

Arş. Gör., BTÜ, Mimarlık Bölümü

Kentleşmenin 1950'li yıllardan başlayarak giderek artmaya devam etmesi ile boşalan kırsal yerleşimlerle ilgili sorunlar günümüzde giderek daha fazla görünür olmuş ve akademik tartışmalarda yer almıştır. Öte yandan uluslararası sivil toplum örgütleri, kurum ve kuruluşlar bünyesinde özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında geliştirilen kuramsal çalışmalar ve oluşturulan tüzük, bildirge, sözleşme gibi yazılı metinler kırsal alanların önemine ve korunmasının gerekliliklerine vurgu yapmaktadır. Türkiye'de köy ile ilgili çalışmalar Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında çokça yer almış ve imar planı niteliğindeki tanımlar kanunda belirtilmiştir. Yaklaşık 1950 yıllarına kadar köylerle ilgili değerli çalışmalar aydınlar ve devlet eliyle gerçekleştirilmiştir. Ancak son yıllarda ülkemizde kırsal ile ilgili çalışmalar artmış olmasına rağmen kırsal ve kültürel peyzaj kavramları henüz yasal bir statü kazanmamıştır.

TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi tarafından 6 Aralık 2025 günü bir tanıtım toplantısı gerçekleştirilmiştir. Bu toplantının amacı, Mimarlar Odası bünyesinde Kültürel Mirasın Korunması ve Geliştirilmesi Komitesi yürütücülüğünde hazırlanmış olan Kırsal Mimarlık Atlası isimli 7 ciltten oluşan kitap dizisinin ve içeriğinin tanıtılması, ayrıca kırsal mimarlık konusunda farkındalığın artırılmasına katkı sunmaktır.

Hazırlanan yayın ile Türkiye'nin kırsal mimarlık mirasının belgelenmesi, bir araya getirilerek envanter oluşturulması amaçlanmıştır. Böylece kültürel zenginliğimizin somut şekilde bilimsel bir yolla ortaya konulmasının yanında araştırmacılara yol gösterici bir kaynak hazırlanması hedeflenmiştir.

Tanıtım toplantısı açılış konuşmaları, panel ve sohbet olmak üzere üç ana bölümden oluşmaktadır. Kitabın içeriğinde yer alan örnek iki çalışmanın ardından hakemlerin, editörlerin ve yazarların gözünden Kırsal Mimarlık Atlası aktarılmıştır. Program, ilk olarak İstanbul Büyükşehir Şubesi Başkanı Prof. Dr. Alper ÜNLÜ ve ardından TMMOB Mimarlar Odası Genel Başkanı Doç. Dr. Zeynep ERES ÖZDOĞAN'ın açılış konuşmaları ile başlamıştır (Resim 1). Eres konuşmasında, Cumhuriyet'in kuruluş döneminde çağdaşlaşma ve kalkınma sürecinde köylünün ve köyün çok önemli bir yeri olduğunu vurgulamıştır. Ülkemizde kırsal alanların gelişim sürecine kısaca değindikten sonra kentleşmenin artması ve köylerde nüfusun azalmasıyla bakımsız kalan yapıların zamanla yıkıldığını ifade etmiştir. Günümüzdeki toplum değerlerinin kökenleri olan köyde yaşam kültürünün ve yapıların korunmasının önemini vurgulamıştır. Her bir coğrafi bölgemizde birbirinden farklı ve özgün nitelikte yapım tekniği, malzeme ve işçiliğin olabildiğini ve bu zenginliğin belgelenmesinin ve bir kitap dizisinde bir araya getirilmesinin hepimizin sorumluluğunda olduğunu, Mimarlar Odası'nın da bu konuda bir adım atmayı görev edindiğini belirtmiştir.

Açılış konuşmalarının ardından panel, mimar Tuğba ACAR PANAYIR'ın moderatörlüğünde başlatılmıştır. İlk konuşmacı Dr. İnci OLGUN, "Ölçekler Bütününde Kırsal Mirası Okumak" başlıklı sunumunu yapmıştır. Sunumunda göç, kırsalda soylulaşma, turizm ekonomisi, kentleşme baskısı gibi olguları inceleyen Olgun, kooperatiflerin güçlü olduğu yerlerde kırsal alanların da

Resim 1. Zeynep Eres Özdoğan'ın sunumu.

daha güçlü olduğuna değinmiştir. İkinci konuşmacı ise "Kırsal Miras ve Geleneksel Yapı Ustaları" başlıklı sunumuyla Prof. Dr. Aynur Çiftçi'dir. Sunumda 2012 yılında Kemaliye ile ilgili tamamlanmış olan bir projenin çıktılarını ve süreci paylaşmıştır. Süreci boyunca çok sayıda yerel usta ile tanışma fırsatları olduğunu belirten Çiftçi, görüşmeler sayesinde bölgenin kırsal yapı stoğunun inşa süreçleri, kullanılan yapım teknikleri ve malzemeler, yerel mimari ifadeler gibi konularda bilgi edinildiğini belirtmiştir. Bu tür lokal aktarımların özgün ve değerli bilgiler olduğuna ve belgelenmesinin önemine değinilmiştir. Örneğin, "emanete almak" sözünün aslında "askıya almak" olduğu ve yerel ustalar arasında "emanete almak" şeklinde kullanıldığı ifade edilmiştir. Konuşmada Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın Yaşayan Miras ve Kültürel Etkinlikler Genel Müdürlüğü bünyesinde yer alan "Halk Kültürü Bilgi ve Belge Merkezi" hakkında bilgiler de yer verilmiştir. Ayrıca UNESCO'nun tüzüklerinden hareketle oluşturulan Yaşayan İnsan Hazineği kavramından da söz edilmiştir.

Kırsal alanlara ilişkin yapılan bu iki sunumun ardından hakemlerin gözünden Türkiye'nin Kırsal Mimarlık Atlası'nın değerlendirmesini yapmak üzere Doç. Dr. Hale KOZLU söz almıştır. Kozlu'nun aktarımının ardından Doç. Dr. Koray GÜLER, Dr. Öğr. Üyesi Merve ARSLAN ÇİNKÖ ve Mimar Seda ONGUN tarafından Kırsal Mimarlık Atlası'nın editörlerin gözünden değerlendirildiği bir sunum gerçekleş-

Resim 2. Editörlerin sunumu.

tırılmıştır (Resim 2). Editörler, kitabın hazırlık sürecini ve bu süreçte dikkat edilen temel hususları açıklayarak konuşmalarına başlamıştır. Çalışmaların özgün olması, ayrıntılı belgeleme çalışması yapılmış olması, nitelikli görseller ve çizimlerin bulunması ve mimari teknik çizimlerinin hazırlanmış olması öncelikli beklentiler olarak vurgulanmıştır. Hem sit hem de tek yapı ölçeğindeki belgelenmeler çalışma kapsamında kabul edilmiş ve iki farklı şablon oluşturulmuştur. Hakem değerlendirmesine tabi tutulan çalışmalar gerekli düzeltmelerin ardından kabul edilmiştir. Çok sayıda başvurunun olduğu projede alanında uzman ve Kültürel Mirasın Korunması ve Geliştirilmesi Komitesi üyesi olan 13 hakem görev almıştır. Her bir cilt bir coğrafi bölgeye ait olmak üzere toplam 7 ciltlik kitap serisi hazırlanmıştır. Akdeniz Bölgesi'nden 14, Doğu Anadolu Bölgesi'nden 6, Ege Bölgesi'nden 12, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden 3, İç Anadolu Bölgesi'nden 16, Karadeniz Bölgesi'nden 16 ve Marmara Bölgesi'nden 23 olmak üzere toplam 90 adet özgün çalışma kabul edilmiştir. Bunlardan 65 tanesi yerleşim, 25'i ise tek yapı ölçeğindedir. Hazırlanan bu kitap "Kırsal Mimarlık Atlası" web sayfası üzerinden indirilebilir şekilde araştırmacı ve ilgililerine sunulmuştur.

Panel oturumunun tamamlanmasından sonra Mimar Betül GEMALMAZ DİKİCİ'nin moderatör olduğu sohbet bölümünde yazar ve okuyucuların gözünden kitap üzerine sohbet edilerek tanıtım toplantısı sonlandırılmıştır.

Farklı coğrafi bölgelerde çeşitli malzeme, yapım tekniği ve mimari biçimlenişlerle kendini gösteren kırsal mimarlık, aslında o bölgelerde yaşayan insanların yaşam biçimlerini ve dolayısıyla kültürlerini aktardıkları bir oluşumdur. Kültürel aidiyetin temellerini oluşturan bu yerleşimlerin hem bireysel hem de toplumsal ortak hafızanın sürdürülmesinde önemli bir yeri vardır. Bu sebeple, bundan sonraki süreçte her iki yılda bir bu çalışmanın tekrarlanarak Türkiye'nin zengin ve farklılaşan kırsal mimarlık mirasının belgelenmesi ve korunarak geleceğe aktarılması umulmaktadır.

Türkiye'nin Kırsal Mimarlık Atlası

Taybuğa Aybars Mamalı

Araş. Gör., MSGSÜ, Mimarlık Bölümü

Türkiye'nin Kırsal Mimarlık Atlası, geçim kaynağı tarım ve hayvancılık olan, sosyal olarak ikili ilişkilerin geçerli olduğu, seyrek nüfusa ve geleneksel yaşama dayalı bir yaşam biçiminin görüldüğü kırsal yerleşmelerdeki mimarlık kültürünü kayıt altına almayı, yaygınlaştırmayı ve gelecek nesillere aktarmayı amaçlıyor. Oldukça iddialı, ancak ayakları yere sağlam basan bir projenin ürünü. İddialı, zira Türkiye'nin kırsal mimarlığını belgelemek, derlemek ve sunmak gibi pek çok açıdan zorlu bir işi üstleniyor. Öte yandan projenin ayakları yere sağlam basıyor, çünkü Mimarlar Odası'nın alanında uzman akademik üyeleri tarafından titizlikle yürütülmekte.

Projenin düşünsel süreci yaklaşık 4 yıl öncesine dayanıyor. Mimarlar Odası'nda kırsal mimarlığın belgelenmesine yönelik bir çalışma niyeti, 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş depremleri sonrası kırsal mimarlıktaki

tahribatin tespitine yönelik çalışmaların çok az olduğu gözlemlenince, Mimarlar Odası Kültürel Mirasın Korunması ve Geliştirilmesi Komisyonu ile paralel olarak bir çalışma grubu kuruluyor. Zeynep Ahunbay, Zeynep Eres ve Atlas'ın editörleri olacak Koray Güler ile Merve Arslan Çinko'dan oluşan bir çekirdek komisyon, yapılacak çalışmanın kapsamını ve bilimsel çerçevesini belirliyor. Buna göre yerleşim ölçeği ile tekil yapı ölçeği olmak üzere iki kategori belirleniyor.

Bu bağlamda Mart 2025'te yapılan Açık Çağrının ardından Mayıs'ta ilk teslimler istenmişti. Başlangıçta 100'ü aşkın başvuru arasından seçilen 90 bölümlle oluşturulan bu ilk sürümün zamanla genişleyecek bir atlasın hem niteliksel temelini hem de niceliksel büyüklüğünü temsil ettiğini söyleyebiliriz. İlk haliyle yedi coğrafi

bölgenin değişen oranlarda temsil edildiğini görmekteyiz. Akdeniz'den 14, Doğu Anadolu'dan 6, Ege'den 12, Güneydoğu Anadolu'dan 3, İç Anadolu'dan 16, Karadeniz'den 16, Marmara'dan ise 23 çalışma yer alıyor (Resim 1). Elbette şimdilik bölgelerden eşit bir dağılım olmadığını söyleyebiliriz. Hatta bölgelerin kendi içindeki dağılımlar da çoğunlukla homojen değil. Ancak Atlas'ın gelişmeye açık kurgusu, ilerleyen açık çağrı dönemlerinde boşlukları doldurmak için şimdiden araştırmacıları davet ediyor. Her bir bölümün sonunda ise 2025 yılında Mimarlar Odası Balıkesir Şubesi tarafından düzenlenen "Çocukların Köy Evleri" temalı resim yarışmasına katılan eserler sunulmuş (Resim 2).

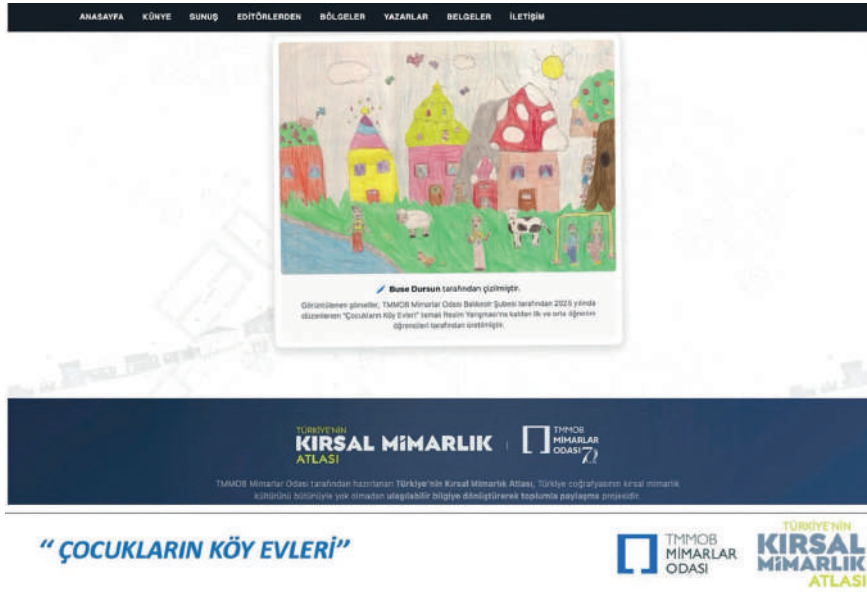
Atlas'ın makalelerini açık çağrıyla toplaması ona kolektif bir nitelik kazandırıyor. Bu haliyle özellikle çizim

Resim 1. Türkiye'nin kırsal mimarlık atlası giriş sayfası.

Resim 2. Türkiye'nin kırsal mimarlık atlası ciltleri.

Resim 3. Bölüm sonlarında yer verilen "Çocukların Köy Evleri" resim yarışmasından bir örnek.

dili açısından farklılıklar olması çok doğal. Tek bir elden çıkmış bir çizim seti yerine ifade farklılıklarını görülebiliyor. Ancak baştan itibaren istenen bilimsel bir format olması, ayrıca metinlerin hakemler tarafından değerlendirilmesi, bunu olumsuz bir durum olmaktan çıkarıp ifade çeşitliliği ve zenginliği hâline getiriyor.

Bu haliyle Atlas bir yandan çağdaş akademik kriterleri karşılayan ve bilimsel derinliğe sahip, öte yandan metodolojik kurgusu ve sunduğu zengin görsel belgeleriyle

konuyla ilgili genel okuyucu tarafından da erişilebilir olma özelliğinde. Atlas uzmanlar, akademisyenler, lisansüstü ve lisans öğrencilerinin düzenli olarak başvuracağını, bunun yanında pek çok farklı profilden okuyucu tarafından inceleneceğini rahatlıkla öngörebiliriz. Bunun yanında Atlas, belgelemeyi korumayı tetikleyen bir pratik olarak görürsek, kırsal mimarlığın korunması için merkezi ve yerel yönetim birimleri ile sivil toplum kuruluşlarına rehber olma özelliğine sahip.

Yakın geçmişinde kırdan kente göçün başat rol oynadığı ülkemiz için kırsal mimarlığın önemi çok büyük. Merkezde / metropolde konumlanan akademik camia için genellikle Türkiye'nin kentleşmesi, örneğin İstanbul'un hızla çeperi dışına genişlemesi, gecekondulaşma ve bunun kente etkisi üzerinden ele alınıyor; ancak "uzakta" olan ve kente göç için terk edilen kırsal miras açısından da büyük bir kayıp söz konusu. Bu atlas sayesinde son 200 yılımızı belgeleyen kırsal mimarlık mirasımızın da kendi çeşitliliğiyle

görünür olması sevindirici.

Atlas gibi bir format mimarlık yazınında sıkça karşımıza çıkmasa bile, Türkiye'nin Kırsal Mimarlık Atlası'nın iyi düşünülmüş özgün formatı açık uçlu ve zamanla genişleyecek şekilde kurgulanmış. www.kirsalmimarlik.org üzerinden açık erişime sunulan çalışma, zaman içerisinde ülkenin tamamını kapsamaya ve tüm çeşitliliğiyle temsil etmeye aday (Resim 3).

Nasıl Yapmalı? What Is To Be Done?

Sorunsallaştırmak, tasarlamak ve yapmak arasında çok sıkı bağlar var ve bu aşamaların sıralanışı değişse bile aralarındaki sıkı bağlar hiç değişmiyor. Bu yüzden yapmayı bilmeli ya da başka bir deyişle, yapma bilgisine sahip olmalıyız. Mimarlık nesnelere hakikatini ancak o zaman anlayabiliriz. Anladıklarımızı anlamlandırabilir, anlamlandırdıklarımızı da anlatabiliriz. Böylelikle ince-likli ayrıntılarla tasarlanmış mimarlık nesnelere toplumsal/kültürel tartışmaların öznelere olarak etkin olmasını sağladıkları mimarlığın mekân tasarlamak kadar 'durum tasarlamak' olduğunu da gösterip şimdi olduğundan daha iyi bir "atmosfer"de yaşayabileceğimiz konusunda bizi ikna edebilir.

There are very tight connections between problematizing, designing, and making, and although the order of these stages may change, the tight connections between them remain constant. Therefore, we must know how to build, or in other words, possess the knowledge of building. Only then can we un-

derstand the truth of architectural objects. What we understand can be given meaning, and what we give meaning to can be narrated. In this way, architecturally refined objects, designed with subtle details, can demonstrate that architecture is not just about designing spaces but also about designing situations, thus convincing us that we can live in a better "atmosphere" than we do now.

-Tanıtım Yazısı YKY Bülteninden alınmıştır.

Yazar: Nevzat Sayın

Kategori: Özel Dizi

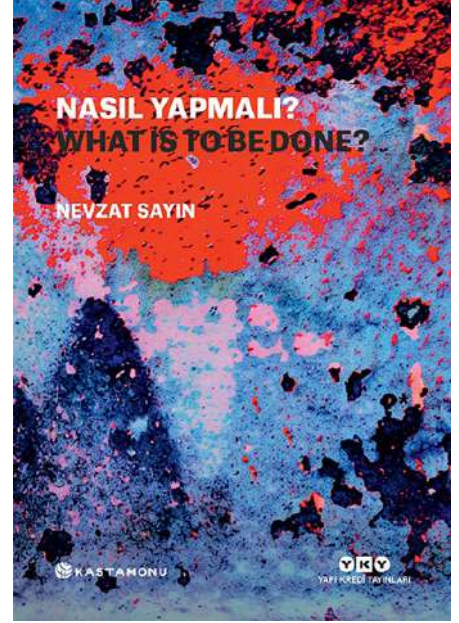
Çeviren: Melis Şeyhun Çalışlar

ISBN:978-975-08-6472-8

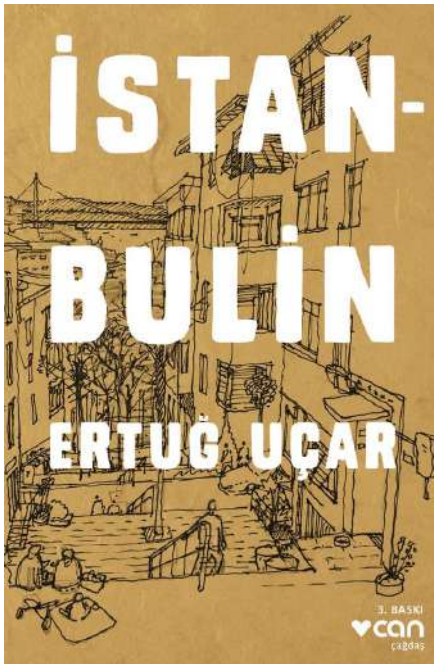
YKY'de İlk Baskı Tarihi: 01.2025

Sayfa Sayısı: 416

Boyut: 16,5 x 24 cm

İstanbulun

Hiçbir sergi İstanbul'un kendisinden daha tuhaf, ilginç, yaratıcı olamaz gibi geliyor bana. Sivasız cepheleriyle aralık bırakmadan üst üste binmiş, hepsi farklı yükseklik ve köhnelikte binalar yamacı tırmanıyor. O kadar iç içe girmişler ki kimse onları bir daha evlerine ayıştıramaz. Hiçbir kadastro uzmanı bu mahallede hangi arsa kimin, yol nerede bel nerede, kim hangi sınıırı ihlal etmiş belirleyemez. Kim kimin duvarını kullanıyor, insanlar kapıyı nasıl buluyor, hangi teras kimin, kablolar gideceği yeri nasıl şaşırmıyor? Bu sorular cevapsız ve anlamsız. Çünkü bu yamaçlarda hayat olanca enerjisiyle devam ediyor.

İstanbulun, dur durak bilmeden İstanbul'u adimlayacaklar için bir öykü kitabı, kılavuz, pusula... Ertuğ Uçar'ın farklı bir dikkat ve gözlemlerle şehirde dolaştırdığı anlatıcı kimi zaman rastlaştığı insanların, kimi zamansa kedilerin, kuşların, köpeklerin

hikâyesine odaklanıyor. Her bir öyküde kendisini şehrin farklı bir noktasında bulan okuyucu, kurmacayla gerçeğin iç içe geçtiği bu dünyada anlatıcıyla beraber "İstanbulun şeyler"ini izini sürüyor.

- Tanıtım yazısı Can Yayınları bülteninden alınmıştır.

ISBN: 9789750765339

Ürün Adı: İstanbulun

Yazar: Ertuğ Uçar

Yayınevi: Can Yayınları

Dizi: Çağdaş

Alt Dizi: Türk Edebiyatı

Kategori: Edebiyat

Tür: Öykü

Ürün Formu: Kitap

YALIN ŞEYLER – Ömer Selçuk Baz, Okan Bal Yalın Mimarlık 2005-2025

Mimar, editör, tasarım yöneticisi Banu Uçak'ın, Yalın Mimarlık'ın mimari üretiminin hem düşünsel altyapısını hem de tasarlama ve inşa etme süreçlerini geniş bir perspektifte, çoğunlukla sahada yerinde irdeleyerek kaleme aldığı *YALIN ŞEYLER* adlı kitap YEM Yayın tarafından yayımlandı.

Mimar Ömer Selçuk Baz'ın Viyana'dan Türkiye'ye dönüşüyle başlayan ve Şehir Plancısı Okan Bal ile birlikte kurdukları Yalın Mimarlık çatısı altında yirmi yıla yayılan üretim, *Yalın Şeyler*'de yalnızca yapılar üzerinden değil; bir düşünme biçimi ve tasarım refleksi olarak ele alınıyor.

Banu Uçak'ın kişisel okumasıyla kitap, ekibin projelerini **“Arketipler”, “Anlatılar: Hikâyeleşmiş Mekân”, “Örüntüler”, “Müşterekler”, “Doğa ile Diyalog”, “Tektonik Anlatılar” ve “İşbirliği: Yaparak Öğrenmek”** başlıkları altında tartışmaya açıyor. Ömer Selçuk Baz'ın, doğduğu yer olan Antakya'yı da yerle bir eden 6 Şubat Depremi sonrasında, deprem gerçeğinin hem kendilik algısını

hem de mimarlığa bakışını nasıl dönüştürdüğünü anlatan **“Açık Yara”** başlıklı metniyle son buluyor.

Esnek kurgusuyla farklı okumaları mümkün kılan Yalın Şeyler, tek bir projenin izini farklı bölümlerde sürmeye de, benzer tavırları olan işleri birlikte değerlendirmeye de imkân tanıyor. Yalın Şeyler, coğrafyanın sert gerçeklikleri içinde özgün üretim arayışındaki bir ekibin işlerini ve bu işlerin mimarlığın temel meseleleriyle buluştuğu noktaları görünür kılıyor.

Yalın Mimarlık'ın işlerinin kamusal vurgusu, özgünlüğü ve sürekliliği üzerine eğilmenin değerli olacağına inanarak yazmaya başladığını ifade eden Banu Uçak, Yalın Şeyler'i ve içeriğini şöyle anlatıyor:

“Şüphesiz, Yalın Şeyler son derece kişisel bir okuma. Bizim coğrafyamızda gündelik yaşamın ağır koşullarının, siyasetin ve ekonominin biçimlendirdiği sert bir mimarlık ortamı var. Yalın Şeyler'de bu ortamda özgün bir mimarlık üretme gayretindeki ekibin işlerini, mimarlığın temel meseleleriyle buluşturarak tartışmaya açmaya çalıştım. Kitabın bölümleri bir yandan Yalın Mimarlık'ın tasarım reflekslerine dair kişisel sözlüğümü oluşturuyor, bir yandan da projeleri coğrafyanın ötesinde mimarlığın temel kavramlarıyla ilişkilendiriyor.

Kitapta belirlenen temaların birden fazlası için güçlü örnek olan bazı yapılar farklı bölümlerde, farklı özellikleri ve halleriyle karşımıza çıkıyor. Örneğin Troya Müzesi, bir yerde arketip, başka bir yerde anlatı mekânı; kimi zaman doğayla kurduğu ilişki, kimi zaman ise iş birliği pratiği üzerinden okunuyor. Yalın Şeyler'i okurken, tek bir projenin izini değişik bölümlerde sürebilir ya da benzer tavırları olan işleri birlikte değerlendirebilirsiniz. Alternatif okumalara açık, esnek bir kurgusu olan kitabın dolambaçlı, subjektif ve hattâ spekülâtif sayılabilecek bu okuma biçiminin okurda da karşılık bulmasını diliyorum...”

Troya Müzesi, Merkez Bankası Bursa Şubesi, Manisa Kurtuluş Müzesi, Zonguldak Mağaraları Ziyaretçi Merkezi, Hatay Arkeoloji Müzesi gibi son dönemin birçoğu ödüllü, dikkat çeken projelerinin mercek altına alındığı kitaba ilişkin Ömer Selçuk Baz ise şunları söylüyor:

Çocukluğumdan Tren Geçti

Yaya geçitlerinde inip kalkan bariyerlerin çan çan sesini duyduğumda demiryoluna koşar, beklerdim. Önce lokomotif uzaktan görünürdü, görkemini artıran dumanıyla. Önümden geçerken buhar makinesinin "çufçuf"una, tekerlerin ritmik "takatak"ına eşlik eden nağmeli bir düdük çalardı. Bu müzik eşliğinde art arda beliren vagonlardaki tanımadığımız ve bir daha hiç görmeyeceğimiz yolcularla el sallışırdık. Bu, karşılık beklemeden verilen bir sıcaklıktı.

Vagonların yanlarındaki tabelaları okur, o insanların nerelere gittiğini kafamda canlandırmaya çalışırdım. Trene atlayıp her yere ulaşabileceğim duygusu, küçük bir kentte kısıp kalma endişesini üzerimden atıyordu.

Demiryolunun kentin ortasından kaldırılması kararı, kentin denizle ilişkisi kesiliyor diye eleştirilmişti. Doğruydum ama ben kentin trenle ilişkisi koparıldı diye üzülmişim. Ortasından tren geçen kaç kent vardı ki?

- Tanıtım yazısı Tilki Kitap bülteninden alınmıştır.

Yazar: Güven Birkan

Kategori: Edebiyat Anı-Hatırat

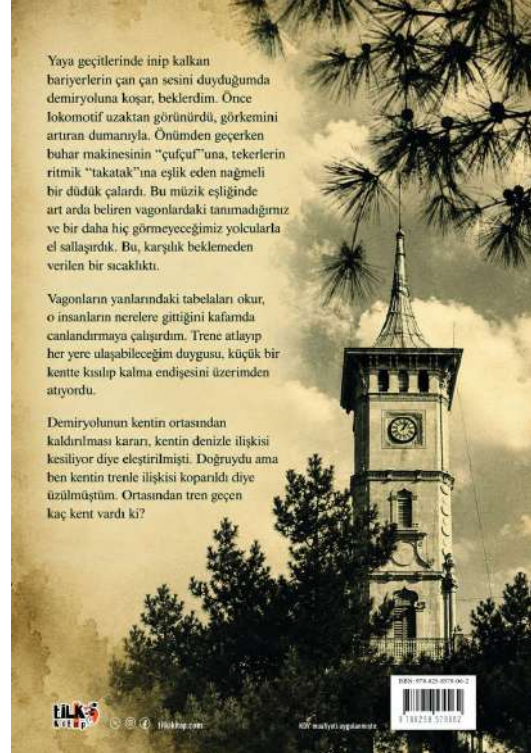
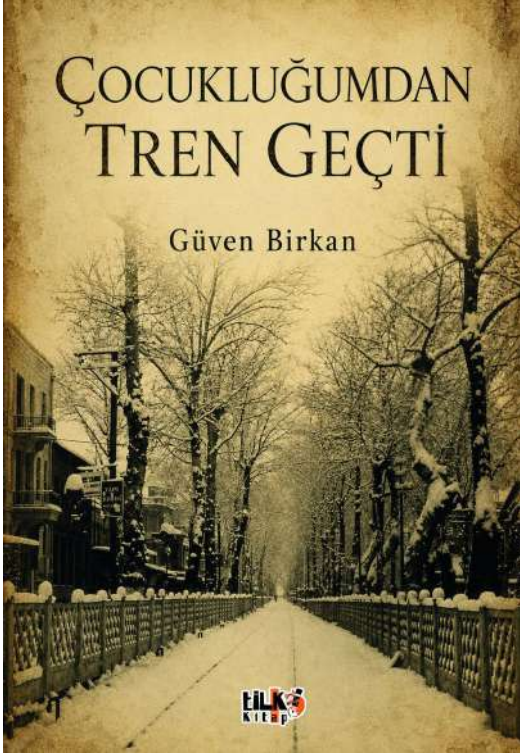
ISBN: 9786258579062

Sayfa Sayısı: 250

Boyut: 135 x 195 mm

Sayfa Sayısı: 250

Yayınevi: Tilki Kitap

Yaya geçitlerinde inip kalkan bariyerlerin çan çan sesini duyduğumda demiryoluna koşar, beklerdim. Önce lokomotif uzaktan görünürdü, görkemini artıran dumanıyla. Önümden geçerken buhar makinesinin "çufçuf"una, tekerlerin ritmik "takatak"ına eşlik eden nağmeli bir düdük çalardı. Bu müzik eşliğinde art arda beliren vagonlardaki tanımadığımız ve bir daha hiç görmeyeceğimiz yolcularla el sallışırdık. Bu, karşılık beklemeden verilen bir sıcaklıktı.

Vagonların yanlarındaki tabelaları okur, o insanların nerelere gittiğini kafamda canlandırmaya çalışırdım. Trene atlayıp her yere ulaşabileceğim duygusu, küçük bir kentte kısıp kalma endişesini üzerimden atıyordu.

Demiryolunun kentin ortasından kaldırılması kararı, kentin denizle ilişkisi kesiliyor diye eleştirilmişti. Doğruydum ama ben kentin trenle ilişkisi koparıldı diye üzülmişim. Ortasından tren geçen kaç kent vardı ki?

İstanbul'da Dönüşümün Konut Mimarlığı: Barınmadan Konuta Dönüşüm

İnci Olgun¹, Hale Gönül²

¹Öğr. Gör., Dr., MSGSÜ, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

²Doç. Dr., MSGSÜ, Mimarlık Bölümü

İstanbul, artan nüfus yoğunluğu ve biriken sermayenin baskısıyla çeperine doğru saçaklanmaya devam ederken, merkezi alanı yoğunlaştıran sürekli bir yeniden yapım faaliyetine de sahne olmaktadır. Özellikle kentin uzun süredir yerleşik ve güçlü ulaşım bağlantılarına sahip Kadıköy, Üsküdar ve Şişli benzeri merkezi ilçelerinde dönüşümün hızı, parçalanmış belleği ile kentsel mekânın algılanışında ve deneyimlenişinde yabancılaşmalara neden olmaktadır. Yeniden yapılaşma, yerleşik alan dokusunu farklı ölçeklerde şekillendirirken, 20. yüzyılın konut mimarlığına dair önemli izler kayıt altına alınmadan hızla kaybolmaya yüz tutmuş; yer kimliğinden uzak, benzer kentsel peyzajlar oluşmaya başlamıştır. Öte yandan deprem riskine bağlı olarak plansız ve teknik yeterlilikten uzak, dayanıksız yapı stoğunu elden geçirmeyi zorunlu kılan 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkındaki Kanun, uygulamaya dönük yaptırım ile dönüşümü ve beraberinde tartışmalı pek çok konunun çözümsüz sorunlara dönüşmesini hızlandırmıştır.

Türkiye’de dönüşüme dair uygulama pratiğine genel bir çerçeveden baktığımızda, mekân kalitesinin iyileştirilmesine ve güvenli yaşam alanlarının oluşturulmasına yönelik iki temel mekânsal müdahale ekseninde hareket edildiği söylenebilir. Bunlar, mevcut kadastro sınırları içindeki münferit binaların yenilenmesine dayanan parsel ölçeğinde kademeli dönüşüm ve mahalle ölçeğine kadar ulaşan alan bazlı yeniden geliştirme ile morfoloji ve planlama ilişkisi üzerinden dönüşüm olarak özetlenebilir.

Genellikle bina yüksekliklerinin veya kat alanı oranlarının artırılmasına izin veren düzenleyici hükümlerle parsel çizgilerini, dolaşımıyla sokak ağını değiştirmeden yeniden inşa teşvik eden ilk yaklaşımda, mikro ölçekli

ekonomik müzakerelerle yönlendirilse dahi müdahaleler zaman içinde bir alanın mimari karakterini, doku bütünselliğinden kopuk jenerik imajlardan oluşan bir kimliğe taşıyıcı hâle gelmektedir. Diğer taraftan ikinci yaklaşım, mahalle veya semt ölçeğinde işleyen ve kentsel dokunun koordineli ve planlı bir şekilde yeniden yapılandırılmasını içeren bir yöntem olarak benimsenmektedir. Buna rağmen Tarlabası, Sulukule ve Fikirtepe örneklerinde olduğu gibi dönüşüm, mahallenin mekânsal örüntülerini tüm sosyal yapısı ile birlikte yerin hafızasından ve anlamından uzaklaştıran değişikliklere neden olmakta; kamusal mekân sistemlerini, dolaşım ağlarını, sosyo-mekânsal ilişkileri ve ekolojik çevreyi başka bir bağlamda yeniden yapılandırmaktadır.

Hal böyleyken, kentsel dönüşüm; yapı stoğunun yenilenmesi ve fiziksel çevrenin iyileştirilmesiyle sınırlı bir müdahale alanının ötesinde, konut üretimi, mekânsal adalet, iklimle ilişkili afet riskleri, kamusal yaşam ve kültürel süreklilik gibi başlıkların eşzamanlı olarak keştiği çok katmanlı bir kentsel yeniden yapılanma süreci olarak, günümüz kent tartışmalarının en temel meselelerinden biri hâline gelmektedir. Uluslararası literatürde “*urban regeneration*” başlığı altında sunulan yaklaşım, dönüşümün ekonomik, sosyal ve çevresel boyutlarına ek olarak gündelik yaşam, aidiyet, yer kimliği ve miras üzerinden kültürü ayrı bir taşıyıcı boyut olarak ele almayı önermekte; bu çerçevede dönüşümün başarı ölçütleri, yeni yapı üretiminin ötesine geçerek yaşanabilirlik, kapsayıcılık ve yerel kimliğin sürekliliği üzerinden yeniden tarif edilmektedir. (Habitat, U. N., 2021; Habitat, U. N., 2022).

Söz konusu çerçevede dönüşüm tartışmasının merkezinde yer alan konut, yatırım ve değer artışı mekanizmaları ile güvencesizlik,

Received: 30.03.2026 Revised: 30.03.2026 Accepted: 02.04.2026 Online: 03.07.2026

Correspondence: Hale Gönül

E-mail: hale.gonul@msgsu.edu.tr

 OPEN ACCESS This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

yerinden edilme, parçalanmış sosyal ağlar, kira ve erişilebilirlik krizleri özelinde kırılanlıkların en görünür hâle geldiği alandır. Özellikle metropolleşen kentlerde dönüşümün yapı statüsüne dayalı meşrulaşan hedefleri ile piyasa temelli yeniden geliştirme pratikleri arasındaki gerilim; konutun hak temelli ele alınması, finansman araçları, değer artışının kamu yararına geri kazanımı ve müzakere süreçlerinin şeffaflığı gibi konuları öne çıkarmaktadır. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD)'nin son dönem şehir-konut değerlendirmeleri, dönüşümün genişleyen barınma krizi bağlamında ele alınmadan sürdürülebilir bir kent politikası üretilmesinin mümkün olmadığını daha net bir çerçevede gerekçelendirmektedir (OECD, 2021; OECD, 2023).

Diğer taraftan dönüşümün çevresel boyutu ise iki eksenle ilerlemektedir. Bir yanda nüfus yoğunlaşması ile birlikte yeniden inşa süreçleri, özellikle konut çevrelerinde azalan doğal alanlar ve erişimi ile mikroiklim üzerinde belirleyici etkiler üretmekte; kentlerde ısı stresi, aşırı hava olayları ve bileşik riskler bağlamında kamusal sağlık ve yaşam konforu yeni bir temel ölçüte dönüşmektedir. Diğer yanda ise doğa temelli çözümler ve gölgelenme, geçirgen yüzeyler, ekolojik bağlantısallık, yağmur suyu yönetimi ile yeşil altyapı yaklaşımları, dönüşümün yalnızca zararı azaltan değil, aynı zamanda çoklu fayda üreten bir kentsel strateji olarak kurgulanabileceğini ortaya koymaktadır. Ancak literatür aynı zamanda bu tür müdahalelerin iyi tasarlanmadığında yeşil soylulaştırma (*green gentrification*) üzerinden yeni eşitsizlikler üretebildiğini de güçlü biçimde işaret etmektedir (Zarei & Shahab, 2025). Bu güncel okumalar, dönüşümün ölçekler arası bir mimarlık ve planlama problemi olarak ele alınmasındaki gerekliliği daha da netleştirmektedir.

Tüm bu tartışmalardan da anlaşılacağı üzere, mekansal, ekonomik, toplumsal ve ekolojik boyutları ile çok bileşenli bir kavram olarak kentsel dönüşümle ilişkin yapılan çalışmaları sınırlı bir dosya sayısı içinde aktarmak oldukça zorlu bir süreci beraberinde getirdi. Söz konusu nedenle, yüklü bağlamın gerektirdiği içeriğin niceliği ve çeşitliliği, dosya konusunu iki sayıya yayma zorunluluğunu ortaya çıkardı. Bu sayıda kentsel dönüşümün konut mimarlığını ve konut çevrelerini nasıl değiştirdiği, mimari, ekolojik, kamusal, kültürel ve sanatsal etkileri ile ele alınmaya çalışılmıştır.

Konuya dair ilk çalışma, büyük çaplı dönüşümlerin yeni bir estetik tanımlayarak mahalle-

lerin mimari çehresini yeniden oluşturmasının, konut tipolojilerinin dönüşümünü beraberinde getirmesine yöneliktir. Dönüşümle beraber gelişen konut mimarlığının, çoğu zaman yeni bir mimari dilin de oluşumuna katkıda bulunduğu odaklanan “Yüksek Konut Bloklarının Birim Konut Planları Üzerinden Değerlendirilmesi: İstanbul Başakşehir Örneği” makalesinde Dilvin Hazal Akkaya Usman, İstanbul çeperinde hızla gelişen ve kenti dönüştüren yerleşimlerden olan Başakşehir’deki yapılaşmayı konut planları üzerinden ele almaktadır. Konut yapılarının yeni mimari dilinin ve barınma kültürünün bir değerlendirmesinin yapıldığı makalede, mekânsal şemaların sunulduğu analizler, yeni gelişen çevrelerde plan tiplerinin ve konut iç mekân kurgusunun dönüşümüne işaret etmektedir.

Diğer taraftan yeni konut biçimleri, barınma kültürünün yanı sıra konutun çevre ve kent ile olan ilişkisini ve çevresel performansını da dönüştürmektedir. Mahalle ölçeğinde tekil yapıların dönüşümünün, onları çevreleyen kamusal mekânın da değişimini beraberinde getirdiği, yaşam çevremizde önemli ölçüde deneyimlenmektedir. Sadece fiziksel değil, aynı zamanda bir aidiyet ve kimlik meselesi olan bu durumu, Sinem Seçer Sipahi ve Ebru Firidin Özgür, “Riskli Yapıları Yenilemek: Kadıköy Örneğinde Parsel Ölçeğinde Dönüşümün Kamusal Mekâna Yansımaları” başlıklı makalelerinde, parsel ölçekli dönüşümün en yoğun yaşandığı ilçelerden biri olan Kadıköy’de kentsel çevrenin ve mahalle ölçeğindeki kamusal mekânların nasıl değiştiği üzerinden ele almaktadır. Yazarlar, kamusal mekânın geçirdiği dönüşümü gerek şantiye sürecindeki gerek yapıların yenilenmesi sonrasındaki değişiklikler ile her iki boyutuna da değinerek sorgulamaktadır. Değişen sosyodemografik profil ve dönüşen sosyal ilişkiler, kaldırım ve sokaktaki yaya hareketlerinin değişimi, esnafın ve sosyal altyapı unsurlarının dönüşmesi ile mahalle ölçeğindeki kamusal mekânın geçirdiği değişim gözler önüne serilmekte; tekil yapıların dönüşümünün çevresindeki kamusal mekânı da nasıl dönüştürdüğü tartışılmaktadır.

Kamusal ve ekolojik sistem ile bir bütün oluşturan binalar dönüşürken, sadece yapı çevre değil, onu çevreleyen tüm doğal yapı da değişmektedir. “Parsel Düzeyindeki Bina Yenilemeleri ve Konut Çevrelerinin Sessiz Dönüşümü: Bakırköy Merkez Mahalleleri Konut Alanlarında Bina Bahçeleri Ölçeğinde Ekolojik Boyutun İrdelenmesi” makalesinde Elif Kısar

Koramaz ve proje ekibi, Bakırköy merkez mahallelerindeki dönüşen yapıların açık alanlarındaki değişimi inceleyerek, bina yenilemelerinin kentsel ekosistemi nasıl dönüştürdüğünü çalışmalarında tartışmaktadır. Yenilenen konut yapılarının bahçelerinde özellikle yeraltı otoparklarının inşası ile su geçirimsizliğin azaldığı, sert zeminlerin artış göstererek bitkisel zenginliğin olumsuz etkilendiği ve ekolojik yapının da binalarla beraber dönüştüğüne değinen yazarlar, tekil yapılardaki dönüşümlerin kentsel dirençliliğe katkı sağlayacak biçimde yerleşimin yeşil altyapısının bir parçası olarak ele alınması ve ekolojik sürekliliğin sağlanmasına vurgu yapmaktadır.

Tüm bu tartışmalarla birlikte konutun, bir mimari tasarım probleminden önce bir barınma meselesi olarak değerlendirilmesi önem arz etmektedir. Morfolojik tartışmalar ancak yasa ve mevzuatların belirlediği çerçeve ile sınırlı kalırken, dönüşümün getirdiği sosyal ve ekonomik çerçeve ise büyük ölçüde yasama süreçleri ve kanunların uygulanması ile belirlenmektedir. Elif Alkay ve Göktuğ Köseahmet, “Barınma Hakkı Temelinde Kentsel Dönüşüm Planlama Uygulamaları” başlıklı makalelerinde konut meselesini kent hakkı ve barınma hakkı bağlamında ele alarak, yasal ve finansal araçlar üzerinden kapsayıcı ve sürdürülebilir bir kentsel modelin nasıl yapılandırılabileceğini tartışmaktadır. Tekil parsel bazındaki dönüşümlerin bütüncül bir bakış açısı ile planlamanın bir parçası olması gerektiğine vurgu yapan yazarlar, arsa geliştirme temelli finansal araçları, kentsel ve sosyal donatılar ile desteklenen bütünlüklü ve kapsayıcı bir dönüşüm modeli çerçevesinde değerlendirmektedir.

Son olarak, ölçek farklılığı gözetmeksizin dönüşümün tüm kentsel çevreye ve kamusal hayata olan etkisi, sinema ve edebiyattaki tezahürleri üzerinden ve farklılaşan deneyim pencerelerinden bir söyleşi dâhilinde okunmaya çalışılmıştır. Bununla beraber, kamusal sanatın dikkate değer örnekleri olarak konut yapı yüzeylerindeki mozaik veya seramik panolar gibi sanat nesnelere de dönüşüm sürecinde nasıl bir sorunsala dönüştüğü bu bölüm içinde yer almaktadır. Kültürel ve sanatsal boyutun disiplinlerarası olarak tartışmaya açıldığı “Disiplinlerarası Bakışla Kentsel Dönüşüm: Edebiyat, Sinema ve Görsel Sanatlarda Dönüşen Kent

Mekânı Üzerine Bir Söyleşi” başlıklı dosyanın son metninde, konunun yaratıcı süreçlere nasıl dâhil olduğu ele alınmıştır. Moderatörlüğünü Duygu Yarımbaş’ın üstlendiği yuvarlak masa söyleşisinde, yazar Hakan Bıçakçı, yönetmen Ali Vatansever, Şehrin Panoları arşiv projesini yürüten sanat tarihçileri Nurtaç Buluç ve Mustafa Ergül, dönüşümü mekânsal hafıza, kentsel aidiyet ve nostalji gibi kavramlar çerçevesinde kendi yaratıcı süreçleri ile bağlayarak tartışmaktadır. Konunun duygusal perspektifinin masaya yatırıldığı söyleşide, dönüşümün tüm kenti ve içinde yaşayanları nasıl etkilediği ve kaybedilen kentsel aidiyetin ne kadar başat bir mesele hâline geldiği, sohbetin ortaklaşılan çıkarımlarından en önemlisidir.

Dönüşümün konut mimarlığı bağlamında farklı boyutlarının bir araya getirilmeye çalışıldığı dosyanın 86. sayıdaki ikinci bölümünde, katılım ile birlikte yönetimlerin ve üniversitelerin rolü, dijital araçların süreçlerde kullanımı, İstanbul’a dair stratejik yaklaşımlar gibi konuları tartışıyor olacağız. Bitirirken, konunun tartışmaya açılmasında çok değerli katkılarını aldığımız tüm yazarlarımıza sonsuz teşekkürlerimizi sunar; bir sonraki sayıda yeniden görüşmek dileğiyle keyifli okumalar dileriz.

Kaynaklar

Habitat, U.N. (2021). *Urban regeneration as a tool for inclusive and sustainable recovery: Report on the Expert Group Meeting*. Bilbao. Retrieved February 12, 2025, from https://unhabitat.org/sites/default/files/2022/05/report_egm_urban_regeneration.pdf

Habitat, U.N. (2022). *Envisaging the future of cities*. United Nations Human Settlements Programme (UN-Habitat). Retrieved February 12, 2025, from https://unhabitat.org/sites/default/files/2022/06/wcr_2022.pdf

OECD. (2021). *Building for a better tomorrow: Policies to make housing more affordable*. Employment, Labour and Social Affairs Policy Briefs.

OECD. (2023). *Confronting the cost-of-living and housing crisis in cities*. OECD Regional Development Papers. Retrieved January 12, 2026, from <https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2023/06/confronting-the-cost-of-living-and-housing-crisis-in-cities-b5fa23ba/7a6008af-en.pdf>

Zarei, M., & Shahab, S. (2025). Nature-based solutions in urban green infrastructure: A systematic review of success factors and implementation challenges. *Land*, 14(4), 818.

Riskli Yapıları Yenilemek: Kadıköy Örneğinde Parsel Ölçeğinde Dönüşümün Kamusal Mekâna Yansımaları

Renewing Risky Buildings: Reflections of Parcel-Scale Urban Transformation on Public Space in the Case of Kadıköy

✉ Ebru Firidin Özgür,¹ ✉ Sinem Seçer Sipahi²

¹Prof. Dr., MSGSÜ, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

²Dr. Öğr. Üyesi, MSGSÜ, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

ÖZ

6306 sayılı kanun 2012 yılında çıkarılmış, riskli alan yanında getirdiği ‘riskli bina’ statüsü ile kentsel dönüşüm uygulama ve tartışmalarında yeni bir döneme girilmiştir. ‘Riskli alan’ statüsü daha büyük bir alanda, yerel bir ölçekte birçok insanı etkilediği için hem önerilen projeler hem de yaşayanların örgütlü tepkileri dolayısıyla oldukça dikkat çekmiş, tartışılmış ve üzerine akademik bir literatür birikmiştir. ‘Riskli yapı’ statüsü ise parsel ölçekli, müteahhit güdümlü tekil binaların dönüşümü sağlanmış, ancak ölçeğinin küçüklüğü dolayısıyla deneyim ve bilgi birikiminin daha kısıtlı olduğu bir alan olmuştur. Bu makalede, 6306 sayılı kanunun yerel ölçekteki etkilerini tartışan çalışmaların bulguları üzerinden parsel ölçekli dönüşümün yerelde kamusal mekânlar üzerine etkilerini ortaya koymak amaçlanmıştır. Araştırmada, literatür bulguları ile nitel gözlemler bir arada kullanılmıştır. 6306 sayılı kanunun riskli bina uygulaması ile ilgili araştırmalar taranarak incelenmiştir. Bu konudaki çalışmalar daha çok aktörler, yasal araçlar, yapı planı tipolojilerindeki değişimlere odaklanmaktadır. Ancak parsel bazlı kentsel dönüşümün kamusal mekâna, kullanımına ya da değişimine etkileri konusunda araştırmaya rastlanmamıştır. Bu çalışmada, Kadıköy örneğinde, riskli binaların parsel bazlı dönüşümünün kamusal mekânlara etkisi ele alınarak, toplumsal kullanım biçimleri ile özellikle esnaf-kaldırım-kullanım ilişkisi üzerinden değerlendirme yapılmıştır. Araştırmacıların kentsel dönüşüm ve kamusal mekân üzerine çalışmaları bulunmakla birlikte, biri yaklaşık 20, diğeri ise yaklaşık 10 yıldır, parsel ölçekli kentsel dönüşüm uygulamalarının en yoğun olduğu ilçelerden biri olan Kadıköy ilçesinde yaşamaktadır. Dolayısıyla kentsel dönüşümün etkilerine doğrudan maruz kalmakta, değişimi bizzat gözlemlemekte ve deneyimlemektedirler. Yasada tek bir binanın dönüşümü düzenlenirken bunun etkileri tek binanın ötesinde olmakta, binalar, kaldırımlar, insanlar ve kamusal hayat da değişmektedir. Bu yazıda araştırmacıların niteliksel gözlemleri ve literatür bulguları ile binanın ötesindeki bu değişim üzerinde durulacaktır.

Anahtar sözcükler: Parsel ölçeğinde dönüşüm, Riskli yapı, Kamusal mekan, Kadıköy.

ABSTRACT

Law No. 6306 was enacted in 2012, introducing the status of “risky building” in addition to “risky area,” thereby marking a new period in the practice and debate of urban transformation. The “risky area” designation has attracted considerable attention and debate, as it affects large areas and many residents at the local scale; consequently, both the proposed projects and the organized responses of residents have contributed to the development of a substantial academic literature. In contrast, the “risky building” designation has enabled the transformation of individual buildings at the parcel scale, typically driven by contractors. However, due to its smaller scale, the body of experience and accumulated knowledge in this area remains more limited. This study aims to reveal the effects of parcel-scale transformation on local public spaces based on the findings of studies discussing the local impacts of Law No. 6306. The research combines literature findings with qualitative observations. Studies concerning the “risky building” implementation of Law No. 6306 were reviewed and analyzed. Existing research on this topic primarily focuses on actors, legal instruments, and changes in building plan typologies. However, no studies were found addressing the effects of parcel-based urban transformation on public space, its use, or its transformation. In this study, the impact of parcel-based transformation of risky buildings on public spaces is examined through the case of Kadıköy, with particular attention to social patterns of use and especially the relationship between shopkeepers, sidewalks, and spatial use. Although the researchers have conducted studies on urban transformation and public space, one has lived in Kadıköy for approximately 20 years and the other for around 10 years, a district where parcel-scale urban transformation has been among the most intensive. Therefore, they have been directly exposed to the effects of urban transformation and have personally observed and experienced these changes. While the law regulates the transformation of a single building, its impacts extend beyond that building, affecting buildings, sidewalks, people, and public life. This study focuses on these transformations beyond the building itself through the researchers’ qualitative observations and findings from the literature.

Keywords: Parcel-scale transformation, Risky building, Public space, Kadıköy.

Received: 03.12.2025 Revised: 13.01.2026 Accepted: 26.02.2026 Online: 03.07.2026

Correspondence: Ebru Firidin Özgür

E-mail: ebru.firidin@msgsu.edu.tr

1999 Marmara depreminin yarattığı büyük yıkım, özellikle deprem riskinin yüksek olduğu şehirlerdeki binaların depreme dayanıklılığı konusunu gündeme getirmiştir. Bina yapım yönetmeliklerinde adım adım değişiklikler yapılarak, beton kalitesinden demir donatısına kadar binaların “sağlamlığı” garanti altına alınmaya çalışılmış, ancak standartların belirlenmesinin ötesinde, kent bütününde yeniden yapılanmayı teşvik edecek araçlara dair arayışlar da başlamıştır. Binaların yenilenmesini teşvik etmek için 6306 sayılı kanun 2012 yılında çıkarılmış, riskli alan yanında getirdiği ‘riskli bina’ statüsü ile kentsel dönüşüm uygulama ve tartışmalarında yeni bir döneme girilmiştir. Riskli alan statüsü belirli bir mahalde tanımlanan sınırlar içinde ilan edildiği ve yerel ölçekte birçok insanı etkilediği için hem önerilen projeler hem de yaşayanların örgütlü tepkileri dolayısıyla akademik olarak oldukça dikkat çekmiştir. Riskli bina statüsü ise parsel ölçeğinde, tekil binaların müteahhit güdümlü dönüşümünü amaçlamakta, ölçeğinin küçüklüğü dolayısıyla etkileri ile ilgili bilgi birikimi daha kısıtlı kalmaktadır. Oysa yaşam alanlarımız göstermektedir ki, tek bir bina ile başlayan kentsel dönüşüm zincirleme bir şekilde mahallelere yayılmakta, dolayısıyla etkileri tek bir parselin çok ötesine geçerek fiziksel çevre ile sınırlı kalmamaktadır. Bu makalede, 6306 sayılı kanunun yerel ölçekteki etkilerini tartışan çalışmaların bulguları ve araştırmacıların gözlemleri üzerinden, Kadıköy’de parsel ölçekli dönüşümün kamusal mekanlar üzerindeki etkilerini tartışmaya açmak amaçlanmıştır. Apartmanların yenilenmesi ile mahallelinin sosyo-demografik profili değişmekte, apartmanın sosyal hayatında bir dönüşüm yaşandığı gibi kaldırım ve sokaklar da dönüşmekte, bu da mahallenin kamusal yaşamını etkilemektedir. Yükselen apartmanlarla gelen yeni nüfusun ihtiyaçları için gelişmesi gereken sosyal ve fiziksel altyapı unsurları ise aynı kalmaktadır.

Metodoloji

Araştırmada, literatür bulguları ile nitel gözlemler bir arada kullanılmıştır. 6306 sayılı kanunun riskli bina uygulaması ile ilgili araştırmalar taranarak incelenmiştir. Bu konudaki çalışmalar daha çok aktörler, yasal araçlar, yapı planı tipolojilerindeki değişimlere odaklanmaktadır (Arıkan, 2013; Özler vd., 2015; Çelik ve Çilingir, 2017; Kısar Koramaz vd., 2018; Kuyucu, 2018; Taşçı ve Ünverdi, 2020; Pektetik, 2021; Özbilgiç, 2022). Parsel bazlı kentsel dönüşümün yerel ölçekte sosyal etkileşimin gerçekleştiği mekânlar üzerindeki etkisi odak alınarak yapılan bir çalışma bulunmamakla beraber, literatürdeki belli birtakım bulgular konuyu tartışma zemini hazırlamaktadır. Bu çalışmada, Kadıköy örneğinde, riskli binaların parsel bazlı dönüşümünün kamusal mekânlara ve yerel sosyal hayata etkisi ele alınarak, toplumsal kullanım biçimleri ile özellikle esnaf-kaldırım-kullanım ilişkisi üzerinden değerlendirme yapılmıştır. Araştırmacıların kentsel dönüşüm ve kamusal mekân üzerine çalışmaları

bulunmakla birlikte biri 20, diğeri ise yaklaşık 10 yıldır, parsel ölçekli kentsel dönüşüm uygulamalarının en yoğun olduğu ilçelerden biri olan Kadıköy ilçesinde yaşamaktadır. Dolayısıyla kentsel dönüşümün etkilerine doğrudan maruz kalmakta, değişimi bizzat gözlemlemekte ve deneyimlemektedirler. Yasada tek bir binanın dönüşümüne ilişkin teşvik ve prosedür düzenlenirken bunun etkileri tek binanın ötesinde olmakta, binalar, kaldırımlar, insanlar ve kamusal hayat da değişmektedir. Bu değişim temel olarak iki aşamada deneyimlenmektedir: ilki, riskli ilan edilen binanın yıkım ve inşaat sürecindeki şantiye hali, ikincisi ise bina yenilenip içine yerleştikten sonra değişen kullanım biçimleridir. Bu yazıda araştırmacıların niteliksel gözlemleri ve literatür bulguları ile binanın ötesindeki bu değişimin kamusal mekâna etkileri komşuluk ilişkileri, mahalleli profili ve kaldırımlar üzerinden tartışılacaktır.

Kaldırım, Mahalle ve Kamusal Yaşam

Yapı, sokak, mahalle düzeni içinde evinden çıkan bir kentlinin kendisini bulduğu yer, kamusal mekândır. Klasik anlamda parklar ve meydanlar kamusal hayatın görünen yüzleri olsalar da sokaklar, kaldırımlar, yeme içme yerleri, sosyal altyapı mekânları da kentlileri, mahallenin ve kentin sosyal hayatına dahil eder. Bu kamusal mekân ağının nitelikleri kent sakinlerinin kamusal yaşama katılımı açısından da belirleyici olabilmektedir. Literatürde mekânların kapsayıcılığı sağlayan belli boyutlar öne çıkar. Bunlar arasında erişilebilirlik, aktivite çeşitliliği, kullanıcı çeşitliliği, güvenlik, kullanım çeşitliliği, bakım ve temizlik üzerinde durulur (Nemeth, 2009; Varna ve Tiesdell, 2010; Langstraat ve Van Melik, 2013). Mekâna, mekândaki kullanımlara erişim, kullanımlar arası yürünebilirlik; ayrıca kullanım, kullanıcı, fiziksel çevre tasarımında çeşitlilik mekânların insanlar arası etkileşimine izin veren, dolayısıyla da yereldeki kamusal hayatı besleyen niteliklerdir. Mahallelerin sosyal hayatında özellikle kaldırımlar, gündelik karşılaşmaların, sosyal etkileşimlerin ve yerel ekonomik faaliyetlerin gerçekleştiği önemli kamusal mekânlardır ve kaldırımların ne kadar ‘sosyal’ olduğu bu boyutlarla şekillenir (Gehl, 2011). Örneğin, iki yanında ağaçları, geniş kaldırımları ve kaldırımlarda bankları olan bir caddenin sunduğu erişilebilirlik ile kaldırımları dar olan, ağaçsız ve oturma imkânı sunmayan sokak ve caddelerin çeşitliliği destekleme kapasitesi arasında çok keskin bir fark vardır: insan aktivitelerini ve konforunu desteklemesi. Özellikle iklim koşulları açısından konforun desteklenmesi, yürünebilirliğin kolaylaştırılması, çeşitli yaş grupları ve fiziksel koşullardaki kişilerin dinlenme imkânı bulması ya da sadece ‘yoldaki hareketi’ yani kamusal yaşamın kentteki bir kesitini izlemek, kitap okumak ya da arkadaşını beklemek için oturacak yer bulması, sadece fiziksel değil, zihinsel konforu da destekleyebilir (Resim 1).

Resim 1. Kaldırım, bank ve ağaçlarıyla konforlu Kocayol Caddesi, Kozyatağı, Ebru Firidin arşivi, Ocak 2026.

Mahalle kaldırımlarının en önemli aktörlerinden biri esnaftır. Konut altı ticari birimleri apartmandaki komşuluğun, kaldırımdaki hareketliliğin önemli bir parçasıdır. Esnaf yalnızca mahalle sakinlerinin mal ve hizmet ihtiyaçlarını karşılayan birimler değil aynı zamanda mahallenin sosyal ve kültürel sermayesini de sağlayan aktörlerdir (Deener, 2007; Hyra, 2008; Zukin et al., 2009). Jacobs'ın (2009) da belirttiği gibi yerel işletmeler sokağa bakan gözler olarak sokağın güvenliğini destekler, mahalleler dönüştükçe esnaf da sokağın kamusal hayatı da dönüşür. Bu yerler, müdavimlik ilişkisi geliştirildiği için anlam kazanır; müşteri, esnaf ve komşuluk ilişkileri gibi farklı düzeylerde kamusal etkileşimleri barındıran bir ortam yaratır. Dolayısıyla kaldırımlar sadece soyut bir yaya hareketinin mecrası olmanın ötesine geçerek, mahalle içinde tanıdıklarla karşılaşmanın, yürüyüş yapmanın, dinlenmenin, nefes almanın imkanını oluşturur. Kaldırım kullanımını çeşitlendiren bir diğer etmen ise kamusal mekândaki etkileşimi güçlendiren üçüncü tür mekanlardır.

Mahallenin kamusal hayatının kaldırımdaki bir başka yüzü de 'apartman hayatı'dır. Parseldeki ortak kullanım alanları ve haneler arası komşuluk, yereldeki sosyalleşme pratiklerinin bir parçası olarak apartmandan kaldırıma da taşınır. Kentsel dönüşüm bir yıkım ve yeniden inşa pratiği olarak her ne kadar fiziksel bir yeniden organizasyon olarak algılsa da yerel ölçekte kamusal hayatı etkilemektedir.

Türkiye'de Kentsel Dönüşüm Bağlamı ve 2012 Sonrası

Türkiye'de kentsel dönüşüm pratikleri her dönemde özellikle fiziksel çevre müdahaleleri olarak uygulanmış olsa da yasal kurumsal bir politik ajanda halinde ele alınması 2000'lerde, 1999 Marmara Depremi sonrasında olmuştur (Ataöv ve Osmay, 2007; Kuyucu ve Ünsal, 2010). Ancak başlangı-

cından bugüne kentsel dönüşüm araç, uygulama ve sonuçlarının köklü bir değişikliğe uğradığı görülür (Kuyucu 2018).

2000'lerin başındaki kentsel dönüşüm pratiği, özellikle 2005'te yürürlüğe giren 5366 sayılı Kanun'la şekillenmiş; bu düzenleme, tarihi ve tarihi ve kültürel miras alanlarında "yenileme alanı" ilan edilerek dönüşüm projelerinin önünü açmıştır (İslam ve Enlil, 2010). Aynı yıl kabul edilen 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 73. maddesi de yerel yönetimlere fiziksel ve ekonomik olarak "yıpranmış" alanları dönüşüm alanı ilan etme yetkisi vermiş, böylece gecekondu bölgeleri gibi ihtilaf alanlarında müdahale mümkün hâle gelmiştir. Bu dönemde yeniden yapılandırılan TOKİ, hem yasal yetkileri hem de bütçe gücüyle dönüşüm piyasasının başat merkezi aktörü hâline gelmiştir.

Bu yasal çerçeveye dayanarak geliştirilen, büyük sermaye akışlarının ve çok aktörlü iş birliklerinin şekillendirdiği projeler, 2000 sonrası kentsel sosyo-mekânsal tartışmaların odağını oluşturmuştur. Yenileme alanı ilanı kriterlerinin şeffaf olmayışı, sosyal ve ekonomik etkilerin göz ardı edilmesi ve bütüncül planlamadan uzak yaklaşım eleştirilmiş (Özden, 2006); önemli bir kentsel muhalefet gelişmiş, kentsel dönüşüm, sınıfsal yeniden yapılanmayı tetikleyen, neoliberal kentleşmenin yerinden etme mekanizması olarak analiz edilmiştir (Kuyucu ve Ünsal, 2010; Lovering ve Türkmen, 2011).

2010 sonrasındaki kentsel dönüşüm hamleleri, yasal araçlar, aktörlerin karar alma mekanizmalarındaki gücü ve projelerin ölçeği açısından önemli ölçüde farklılaşır. Ekonomik kriz sebebiyle finanse edilmesi daha güç olan büyük ölçekli proje uygulamalarının yerine, inşaat ekonomisi üzerinden daha hızlı ve kısa vadeli ekonomik getirisi olan bina ölçekli parçacıl dönüşüm pratiklerinin önünün açılmasıyla Türkiye'nin kentsel dönüşüm deneyiminde yeni bir dönem başlamıştır (Kuyucu 2018). 2011 yılında Çevre ve Şehircilik Bakanlığı kurulmuş ve dönüşüm uygulamalarının niteliğini değiştirecek olan 6306 sayılı *Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun* kabul edilmiştir. Bu yasa ile kentsel dönüşüm uygulaması yapılabilecek üç statü belirlenmiştir: rezerv yapı alanı, riskli alan ve riskli bina. Rezerv alan ve riskli alan büyük ölçekli müdahaleler için getirilen kararı ifade eder ve ölçek olarak önceki dönem uygulamalarının bir devamı niteliğindedir. Kanunun getirdiği en önemli değişikliklerden biri ise 'riskli yapı' statüsüdür. Kanunda "ekonomik ömrünü tamamlamış olan ya da yıkılma veya ağır hasar görme

riski taşıdığı ilmi ve teknik verilere dayanılarak tespit edilen yapılar için kullanılır (“Kentsel Dönüşüm” Kanunu No: 6306, Madde 2, 2012). Yasada riskli yapı ya da alanların belirlenmesinde merkezi aktörler sorumlu tutularak yerleşmenin önüne geçilmiş; riskli yapı statüsü bir teknik mesele olarak ele alınarak, tespiti ve denetimi ile ilgili teknik detaylar aktarılmıştır. 2013 tarih ve 28695 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan “Riskli Yapıların Tespit Edilmesine İlişkin Esaslar” hükümleri kapsamındaki maddelere göre, riskli yapı başvuruları kat malikleri tarafından yapılmakta, Bakanlık, Belediye ya da lisanslı kuruluşlar tarafından riskli olduğu belirlenen yapıların 60 gün içerisinde yıkılması gerekmektedir. Başlangıcında apartmandaki maliklerin oy birliği ile dönüşüm kararının alınması ilkesi benimsenirken; dönüşüm karşısında temel bir engel oluşturan bu şart esnetilerek, tek bir malikin riskli yapı başvurusunda bulunması mümkün hale getirilmiştir (Çelik ve Çilingir, 2017). Apartmanda olmayan kat maliklerine ulaşma, yurt dışına tebliğat gibi uygulamayı geciktiren zorluklar karşısında da yasa defalarca değişikliğe uğramış, uygulamanın kolaylaşması ve muhalefetin gelişmemesi yönünde esnetilmiş ve ‘yaşayan’ bir yasaya dönüşmüştür. Bu hızlı dönüşüm yaşayanlar nezdinde yasanın ve uygulamaların muğlaklaşmasına, hukuksal tartışmaların kanun ile ilgili akademik çalışmaların önemli bir bölümünü oluşturmalarına neden olmuştur. Merkezileşme yanlısı tutumu ve yasal muğlaklığı yanında, yasa uygulama alanları açısından da eleştirilmektedir.

Parsel ölçekli kentsel dönüşüm uygulamalarının amacı, afet riskine karşı hızlı yol alınabilmesi için tekil binaların yenilenerek sağlamlaştırılmasıdır. Ancak süreç hemen hemen tamamen piyasa dinamikleriyle şekillenir. Apartmanlar hemen her zaman daha fazla bağımsız birim ile inşa edilmekte ve dönüşüm finansmanının yap-satçılığa bağlandığı bir modelde müteahhit payı olan dairelerin satılması, müteahhidin yeni işlerini finanse edebilmesi için kaçınılmaz hale gelmektedir. Böylece apartmana yeni mülk sahiplerinin eklenmesi, kiralanabilecek birimlerin artması söz konusu olmaktadır. Bazı durumlarda mülk sahiplerinin geri dönmemesi ve dairelerin el değiştirmesi ya da kiralanması nedeniyle her bir bina için farklı oranlarda olabilmekte birlikte, eski sakin kompozisyonu değişmektedir. Bu durum, yerleşik nüfusu ile bilinen Kadıköy’ün nüfus ve toplumsal yapısının hızlı bir değişim sürecine girdiğini de gösterir. Dolayısıyla deprem riski üzerinden kenti sağlamlaştırmak amacıyla yürürlüğe giren yasanın amaçları ile yerinden etme, soylulaştırma, arazi rant transferi gibi mekânsal adaleti zedeleyen sonuçları arasında bir gerilim oluşmuştur. Bektaş (2021) kent genelinde yaptığı niceliksel analizde, bina durumuna göre belirlenen öncelikli risk alanları ile bina ve alan ölçeğindeki kentsel dönüşüm alanları arasındaki ilişkiyi sorgulayarak ciddi bir uyumsuzluk tespit etmiştir. Bu durumun İstanbul’da en çarpıcı şekilde gözlemlenebildiği

ilçelerden biri Kadıköy’dür. Kadıköy ilçesi, resmi raporlarında genel olarak İstanbul’un diğer ilçelerine göre riskli bina ve alan oranının daha az olduğu bir bölge olarak geçer (Özler vd., 2015). Bu yasa sonucu meydana gelen tekil dönüşüm ile ilgili Akın (2022), ilçenin tümündeki riskli bina başvuruları ve daire satış sayılarını beraber analiz ederek, dönüşümün özellikle merkez alanlarda, üst orta sınıfların yaşadığı, yapılaşma yoğunluğunun görece az olduğu, yüksek arsa ve mülk fiyatlarının olduğu semt ve mahallelerde gerçekleştiğini, dolayısıyla bunun ‘piyasa güdümlü bir yeniden yapılanma’ olduğunu belirtmiştir. Burada İstanbul’un en prestijli alışveriş ve yeme içme mekanlarının yer aldığı Bağdat Caddesi’ne yakın, Suadiye, Cadebostan, Fenerbahçe gibi mahallelerde dönüşüm müdahaleleri yoğunlaşmaktadır. Kadıköy üzerine çalışmaların bir kısmı parsel ölçeğindeki dönüşümün motivasyon kaynaklarını ve aktörlerini ele almış ve ekonomik kazancın önemli bir motivasyon kaynağı olduğunu saptamıştır (Koylan, 2018; Pektetik, 2021). Bakırköy örneğindeki bir çalışma da benzer bulgulara ulaşmıştır (Kısar Koramaz vd., 2018). Diğer bir kısmı ise yapı tipolojisine etkisi üzerindedir ve yönetmeliklerin Kadıköy’deki konut dokusunu değiştirdiğini tespit etmiştir (Arıkan, 2013; Pektetik, 2021; Özbilgiç, 2022).

Parsel ölçekli dönüşümün yereldeki etkileri üzerine önemli bir yazın yavaş da olsa biriktirmektedir. Her ne kadar riskli yapı denildiğinde tek bir yapı üzerinden bir düzenleme işaret edilse de kentsel dönüşüm zincirleme şekilde belli bölgelerde hızla yayılmış, yayılmaya da devam etmektedir. Dolayısıyla yoğun ama bir yandan da parçalı bir dönüşüm, yerelde mahallenin karakterini değiştirmektedir. Literatür kentsel dönüşüm uygulamalarının parsel, sokak ve mahalle ölçeğinde; bir binanın yıkılıp yeniden yapılmasının çok ötesinde fiziksel ve sosyal etkilerini belgelemektedir. Bu çalışmalarda kentsel dönüşümün mahallenin gündelik kamusal ritmini taşıyan mekânlar üzerindeki etkileri doğrudan ele alınmamakla birlikte hem mevcut literatürdeki kimi bulgular hem de bu süreci sahada araştıran ve dönüşen Kadıköy’de bizzat deneyimleyen araştırmacılar olarak gözlemlerimiz, dönüşüm ile kamusal mekân arasındaki ilişkinin önemini açık biçimde ortaya koymaktadır.

Kadıköy Örneğinde Parsel Ölçeğinde Dönüşüm ve Kamusal Mekânlara Etkisi

Literatür incelemesi ve gözlemlerimiz bize mahallelerin kamusal mekanlarına olan etkilerinin dört boyutu olduğunu göstermektedir.

Apartman içi ilişkilerin dönüşümü

Parsel ölçekli kentsel dönüşüm uygulamaları yıllara uzanan bir müzakere sürecine dayanır. Süreç müteahhitlerin dönüşüm teklifleri ile bir apartmana gelmeleriyle başlayabilir ya da bir apartmanda-

ki kat malikleri yaptıkları toplantılar ile müzakere sürecini başlatarak müteahhit arar. Müzakereler başladığında apartmanda bir kentsel dönüşüm komisyonu kurulur. Müteahhitle müzakereleri bu komisyon yürüterek apartman sakinlerinin isteklerine aracılık eder. Apartmanda kentsel dönüşümü desteklemeyenleri ikna etmekten müteahhit seçimine, sonraki aşamalarda konutlara yerleşimden bahçe ve ev içi düzenlemeye kadar her aktörün kendi faydasını maksimize etmeye çalıştığı süreç bir serbest piyasa oyunu gibi gerçekleşir. Dönüşüm gerçekleşene kadar apartmandaki uzun yıllara dayanan komşuluk ilişkileri, bazı durumlarda yargıya intikal edecek düzeyde yara alabilmektedir.

Apartment içi ilişkileri etkileyen, kentsel dönüşüm ile ilgili bir diğer dinamik de apartmanların bahçesinde bulunan, apartman sakinlerinin komşuluk pratiklerinde önemli bir rol oynayan kameriyelerin büyük oranda yeni apartman bahçesinde olmamasıdır. Farklı bölgelerdeki saha çalışmalarında kentsel dönüşüm sonrası yenilenen binaların ve parsellerinin özellikleri ile ilgili olarak otopark alanının arttığı ve genelde bahçe kullanımının azaldığı not düşülmüştür (Koramaz vd., 2018; Çelik ve Çilingir, 2017). Çelik ve Çilingir (2017) İzmir’de yaptıkları çalışmada binaların altı otopark olarak kullanıldığından, apartman bahçelerinin araçların giriş-çıkış ve manevralarına uygun biçimde yeniden düzenlendiğini, bunun da bahçe kullanımını değiştirdiğini belirtir. Hatta gözlemlerine göre bahçe, kullanılan bir ortamdan estetik olarak üretilen bir görsele dönüşmüştür. Kadıköy’ün bütünü için bunu söylemek iddialı olabilir ancak özellikle Kadıköy merkezinin dışındaki, ayrıntılı mahallelerde kameriyenin olmayışı, gözlemlerimize göre, apartman sakinlerinin komşuluk alışkanlıklarını olumsuz anlamda etkilemektedir.

Mahalle profiline dönüşümü

Parsel ölçekli kentsel dönüşümün mahalle düzeyindeki etkilerine bakıldığında, bu sürecin mahallenin arsa değerlerini artırdığı görülmektedir (Koramaz vd., 2018). Hatta yalnızca yenilenen binaların değil, dönüşüm sürecinin başlamasıyla birlikte henüz yenilenmemiş yapıların da değer kazandığı çeşitli araştırmalarda ortaya konmuştur (Özler vd., 2015; Taşçı ve Ünverdi, 2020). Mahalledeki kira ve satış değerlerinin yükselmesi, dolaylı olarak bazı hane halklarının artık burada yaşamaya devam edememesine yol açabilmektedir.

Arsa değeri artışlarının yanında, kentsel dönüşüm, yıkım ve yeniden inşa pratiği olarak iki aşamada mahalle nüfusunun değişmesine neden olmaktadır. İlk olarak, binaların yıkım aşamasında apartman sakinleri zorunlu olarak yer değiştirmektedir ve başka konutlara taşınmaktadır. Artan kiralar dolayısıyla da genellikle yakındaki başka bir ilçeye taşındıkları gözlemlenmektedir. İkinci olarak, yeni yapılan konutların çoğu bir yatırım aracına dönüştüğünden, bazı maliklerin yenilenmiş dairelerine

geri dönmeyip bu birimleri kiraya vermeyi ya da satmayı tercih ettikleri görülmektedir. Bu süreçte eski kiracılar çoktan taşınmış olur. Dolayısıyla, dönüşüm sonrası herkesin yeniden aynı apartmana taşınması beklenmemektedir. Ayrıca yaş almış bireyler de bir daha taşınmakta zorlanabilmektedirler. Binalar yenilenirken müteahhit tarafından kendi kârı karşılığında üretilen daireler yeni hane halklarına satılmakta veya kiralanmaktadır. Mahallenin yeni sakinleri bu maliyetleri karşılayabilen ve dolayısıyla daha yüksek alım gücüne sahip farklı bir toplumsal profil olmaktadır. Bu iki yönlü hareketlilik, mahallenin sosyal dokusunun belirgin biçimde değişmesini kaçınılmaz kılmaktadır. Güzey’in (2016) de ifade ettiği gibi, kentsel dönüşüm bağlamında soylulaştırma dile getirilmeyen ancak beklenen bir sonuçtur.

Kaldırımlar: Yaya Hareketinin ve Esnafın Dönüşümü

Bir binanın yeniden inşası sürecinde mahallede en çok değişen mekânsal birim kaldırımlar olmaktadır. Bir bina yenilenmek üzere sakinleri tarafından terk edildikten sonra parselin etrafı paravanlarla çevrilmekte, bina yıkım izni alınıp bina yıkıldıktan sonra ise inşaat ruhsatının çıkması beklenmektedir. İnşaat izni alındıktan sonra parsel bir şantiyeye dönüşmekte; iş makinaları, beton mikserleri, inşaat malzemelerini getiren kamyonlar ve işçilerin barındığı konteyner sokağın ve kaldırımın kullanım biçimlerini etkilemektedir. Bu süre boyunca kaldırımlar şantiyenin bir parçası olarak güvensiz, yürümenin mümkün olmadığı bir zemin haline gelmekte, ayrıca babaların ortadan kalkmasıyla otopark olarak kullanılmaktadır. Yıkım sürecinde binaların ışsız ve kimsesiz olması da sokak dokusunda olumsuz bir etkiye neden olur. Sokaklarda genelde birkaç yerde inşaat olduğundan, yaların, özellikle yaşlı, çocuklu, engelli bireylerin hareketliliği önemli ölçüde engellenmiş olmaktadır. İnşaat bittikten sonra ise her bir apartmanın önü ayrı yapılmakta, zemin taşları sokak aksı boyunca malzeme ve yükseklik olarak değişmektedir (Resim 2 ve 3).

Kaldırımı değiştiren tek şey fiziksel çevre ve yürünebilirlik değildir; kaldırımların en önemli aktörü olan esnaf da bu dönüşümden doğrudan etkilenmektedir. Yenilenen dükkanların kiraları yükseldiğinden, eski kiracı olan esnaf geri dönememekte, yeni gelen esnaf da bu yüksek kirayı ödeyebilen, mahallenin yenilerinin zevk ve tüketim tercihlerine hizmet eder nitelikte olmalıdır. Pandeminin açık havada ve dışarıda oturmayı teşvik etmesi ve artan ulaşım olanaklarının da etkisiyle 2023’e dek kafeler ve çeşitli restoranlar yenilenen binaların zemine yerleşen belirgin esnaf profiline oluşturmuştur. Mahallelerde tüketim odaklı yeme-içmeye yönelik faaliyetlerin, gündelik ev ihtiyaçlarına ilişkin bakkal, yufkacı, pastane ya da eşya, tesisat ve elektrik tamiri gibi hizmet odaklı faaliyetlere göre çok daha

büyük oranda arttığı, yeni tür faaliyetlerin de genelde yeni binaların zemininde olduğu gözlemlenmiştir. Yeme-içmeye yönelik yerler her ne kadar sosyalleşmeyi desteklese de fiyatları dolayısıyla herkesin erişimine açık değildir, dolayısıyla kısıtlı bir kamusal alanı bulunur. Bununla birlikte 2024'ten itibaren Kadıköy'de merkez dışında da tasarım, sanat atölyesi, iç mimarlık ve dış hekim gibi daha uzmanlaşmış faaliyetler hâkim olmaya başlamıştır. Bu türden işlevler içe dönük bir yapıya sahip olup, işletenler geleneksel esnaftan farklı bir konumdadır. Çoğunlukla dışarısı yani sokak ile ilişki kurmayan, randevu ile çalışan, hatta çalışma günleri ve saatleri belli olmayan bir esnaf tipidir ve sokaktaki etkileşimi artıracak çalışma biçimini ne üstlenmekte ne de benimsemektedirler. Dolayısıyla eski esnaf ile karşılaştırıldıklarında üçüncü mekân olma potansiyelleri son derece kısıtlıdır. Her ne kadar esnafın mahallelerdeki kamusal rolü denetlemeye dönük olabileceği için tartışmalı da olsa kaldırımı, mahalleyi, kenti canlandırdıkları bir gerçektir. Ancak kentsel dönüşümün esnaf üzerindeki etkileri araştırılması ve üzerine politika geliştirilmesi gereken önemli bir alan olarak belirmektedir (Resim 4).

Resim 2. Bostancı, Kurukuyu Sokağı, İnşaat malzemesi kamyonu ile kullanılamaz hale gelen kaldırım. Ebru Firidin arşivi, Kasım 2025.

Resim 3. Kozyatağı, Ressam Şevket Sokağı, Şantiye önünde düzensiz kaldırım. Ebru Firidin arşivi, Kasım 2025.

Sosyal Altyapının Düzenlenmemesi

Apartmanlarda bağımsız birim sayısının artması her koşulda yapı yoğunluğunu artırırken, nüfus yoğunluğuna etkisi, yeni taşınan kesimin demografik ve sosyo-ekonomik özelliklerine göre şekillenebilecek bir durumdur. Yalnız yaşayan hanelerin artması ya da çoklu ailelerin taşınması, birden fazla otomobil sahipliğinin artması, tüketim alışkanlıklarının farklılaşması gelecekteki nüfus ve yaşam koşulları açısından belirleyici olacaktır. Elimizde, bütün riskli binaların yenilendiği durumda Kadıköy'de nüfus ve toplumsal yapının nasıl değişebileceğine dair herhangi bir veri ne yazık ki yoktur. Ancak gözlemlerimiz, yeni taşınan kesimin daha genç ve çocuklu ailelerden oluştuğunu göstermektedir. İstanbul metropoliten alanı içindeki nüfus yığılması, Kadıköy'ü tüm eksiklerine rağmen yaşanabilir bir yer olarak çekici hale getirmektedir. Bu açıdan bakıldığında, yaş almış nüfusun ihtiyaçlarına genç nüfusun ihtiyaçları da eklenmektedir.

Ancak bu durum karşısında kentsel dönüşüm yasal ve yönetsel açıdan tekil binaların yenilenmesi olarak ele alınmakta, dönüşen nüfus ve artan yoğunluğa karşılık park, kütüphane, okul, kültür ve eğitim merkezi gibi sosyal altyapı olanakları niceliksel ya da niteliksel olarak değişmemektedir. Mahallelerde ticari işletmeler sayıca artarken kamusal imkânların aynı kalması özel ve kamusal hizmet dengesizliğine de neden olmaktadır. Bu durum, mevcut kamusal hizmetlerin yürütüldüğü mekânların daha uzun saatler içinde işletilmesi ve Kadıköylünün ihtiyaçlarını karşılayacak düzenlemenin yapılması gerekliliğini doğurmaktadır. Kadıköy'ün sosyal altyapısını oluşturan bu yerlerin akşam belli bir saatte ya da yıl içinde belli bir dönemde kullanılan yerlerin ötesinde ele alınması gerekmektedir. Mahalleli hem profil hem ihtiyaçlar açısından farklılaşmakta, sayıca artmakta ama mahallelerin olanakları aynı kalmaktadır.

Resim 4. Bostancı, Reyhan Sokağı, yeni nesil esnaf, Ebru Firidin arşivi, Kasım 2025.

Sonuç

Parsel ölçeğindeki dönüşüme ilişkin yapılan araştırmalar da göstermektedir ki 6306 sayılı yasanın çıkış amacı her ne kadar depreme dayanıklı binalarda güvenli bir yaşam olsa da süreç ve sonuçları yeni sorunlara neden olmuştur. Yenileme maliyetinin karşılanabilmesi için müteahhide bağımsız bölüm verilmesi zorunluluğu, Kadıköy'ün kentsel dokusunu oluşturan geniş balkonlu, büyük pencere ve ferah dairelere sahip yapıların yerini, mülk sahipleri için daha küçük daireler ve balkonlar, müteahhit için ise üst katlarda çıkma- larla inşa edilen daha büyük daireler içeren yüksek yapıların almasına neden olmaktadır. Parsel büyüklüğüne göre belirlenen emsal değeri, aynı sokaktaki binaların bile farklı yüksekliklerde inşa edilmesine neden olmakta ve sokak dokusu eski haline göre düzensizleşmektedir. Bu durum, bina tipolojisinin, sokak ve mahalle dokusunun değişmesinin ötesinde, yık-yap hızına bağlı olarak sürekli yer değiştiren bir nüfusa, toplumsal yapı, esnaf ve kaldırım kullanımlarında değişime işaret etmektedir.

Yeni gelen nüfusun daha genç ve profesyonel kesimden çocuklu aileler olduğu gözlenmektedir. Bu durum yeni gelen kesim ile eskilerin değerler, komşuluk algısı ve mahalle kullanımında farklılıklar olabileceğini göstermektedir. Eski komşuluk ilişkilerinin devamı ise farklı dinamiklerle şekillenmektedir. Bu konuda daha fazla araştırma yapılması gerektiği açıktır.

Kadıköy'deki parsel ölçeğindeki dönüşüm deneyiminde, sokaklar büyük ölçüde değişmeden kalmaktadır, yükselen binalar, sabit bir altyapıyı kullanmakta, sokak genişliği bina yüksekliği oranı değişmekte, kısacası gökyüzü daralmaktadır. Ayrıca inşaat sürecinde şantiye önünde kalan kaldırım- ların kullanılamaz ve düzensiz yüzeyleri dolayısıyla tehlikeli hale gelmesi söz konusudur. Kaldırımın

kullanılamaz olması sahipsizlik ve kimsesizlik hissini de büyüt- mektedir.

Bina yeniledikten sonra ise iki önemli değişiklik göze çarpmaktadır: İlki, bahçe kullanımları ve sokakla ilişkinin değişebilmesidir. Yükselen duvarlar yapılabildiği gibi, bahçelerdeki kameriyeler ya da oturma alanları ortadan kalkmakta, ortak mekânlar otopark olarak 'değerlendirilmekte' ve kentsel peyzaj da değişmektedir. Bununla birlikte tam tersine daha fazla kameriyenin olduğu, çocuk oyun ekipmanlarının bahçeye eklen- diği örnekler az sayıda da olsa görülür. Her durumda, parselin altı otopark katı olduğundan,

bahçelerdeki yetişkin ağaçlar ortadan kalkmakta, ancak parsel sınırındaki ağaçlar yaşamlarını sürdürebilmektedir. İkincisi, esnafın dükkân önü kullanımlarının değişmesidir. Özellikle kafe işlevi, kaldırım dek masaların yayılması anlamına gelmekte ve kaldırım kullanımını zorlaştırmaktadır.

Eskiden bu yana kullanılan kafe ve pastaneler mahallelinin buluşma noktasını oluşturmakta, bu açıdan yeni taşınanların uyum sağlaması için bir potansiyel vadetmektedir. Ancak kentsel dönüşüm getirdiği artan arsa değeri ile eski tür mekanların yaşaması zorlaşmaktadır. Bunun dışında yenilenen dükkânlara yerleşen tasarım, sanat atölyeleri, içe dönük işlevler olarak sokak ve kaldırım ilişkilerini değiştirmekte, sabit ve açık esnaf düzeninin yerini zaman zaman açılan dükkânlar almaktadır. Böylece üçüncül mekânlar azalmaktadır.

Bütün bu değişim sürecinde teknik ve sosyal altyapı sabit kalmaktadır. Su, elektrik, doğalgaz, internet, vb. kullanımlar artarken, kamusal mekân, park, okul, sağlık tesisi gereksinimi de artmaktadır. Kamusal hizmet mekânlarının kullanım saatlerinin ve biçimlerinin yeniden düşünülmesi gerekmektedir. Ayrıca yeni açık kamusal mekân ihtiyacı artmaktadır. Bunun için cep parkları bir seçenek oluşturabilir.

Bütüncül bakıldığında kentsel dönüşüm yasa- sının riskli bina konusunu tek bir binanın yeni- lenmesinin teknik koşulları olarak düzenleme eğiliminde olduğu görülür. Oysaki kentsel dönüşüm pratiklerinin yoğunluğunun artması ile binanın ötesindeki sonuçları görünür olmaktadır. Bu çalışma sonucunda Kadıköy'ün planlanması açısından birtakım sorular doğmaktadır.

Kadıköy'e gelenlerin toplumsal ve demografik nitelikleri nedir, neden Kadıköy'e yerleşmektedir- ler?

Kentin sosyal ve mekânsal altyapısını daha farklı ele almanın yolları nelerdir?

Kentsel, ekonomik ve iklim krizi döneminde yeni gelen ve yerleşik kesimin ilişkisini güçlendirecek dayanışma biçimleri neler olabilir?

Kadıköylünün Kadıköy'de kalması nasıl sağlanabilir?

Kaynaklar

Akin, O. (2022). Discussion on the dynamics of urban transformation: The case study of Kadıköy, Istanbul. *ACE: Architectura, Ciudad y Entorno*.

Arıkan, B. (2013). *Kentsel mekânın değişimi ve konut dokusunda katmanlaşma: Feneryolu Mahallesi örneği* (Yüksek lisans tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

Ataöv, A., & Osmay, S. (2007). Türkiye'de kentsel dönüşüme yöntemsel bir yaklaşım. *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 24(2), 57–82.

Bektaş, Y. (2021). Genel kentsel dönüşüm alanları ile öncelikli riskli alanlar arasındaki ilişkinin sorgulanması üzerine bir değerlendirme: İstanbul örneği. *Planlama*, 31(1).

Çelik, H. Z., & Çilingir, T. (2017). Parsel bazındaki dönüşüm uygulamalarının kentsel maliyetleri: Karşıyaka-Bostanlı Mahallesi örneği. *Planlama Dergisi*, 27(3), 329–346.

Deener, A. (2007). Commerce as the structure and symbol of neighborhood life: Reshaping the meaning of community in Venice, California. *City & Community*, 6(4), 291–314.

Gehl, J. (2011). Three types of outdoor activities, life between buildings, and outdoor activities and the quality of outdoor space. In G. Bridge & S. Watson (Eds.), *The city reader* (pp. 586–608). London, England: Routledge.

Güzey, Ö. (2016). The last round in restructuring the city: Urban regeneration becomes a state policy of disaster prevention in Turkey. *Cities*, 50, 40–53.

Hyra, D. S. (2008). *The new urban renewal: The economic transformation of Harlem and Bronzeville*. Chicago, IL: University of Chicago Press.

İslam, T., & Enlil, Z. (2010). 5366 sayılı yasa merkezli dönüşüm ve Sulukule örneği: Belediye'nin hedefleri ve yaşanan gerçeklik. In D. Özdemir (Ed.), *Kentsel dönüşümde politika, mevzuat, uygulama: Avrupa deneyimi, İstanbul uygulamaları*. Ankara, Türkiye: Nobel.

Jacobs, J. (2009). *Büyük Amerikan kentlerinin ölümü ve yaşamı* (B. Doğan, Çev.). İstanbul, Türkiye: Metis.

Kısar Koramaz, E., Koramaz, K. T., & Özer, Ö. (2018). Urban transformation through property-led regeneration: A case of building renewals in Istanbul. *ITU AIZ*, 15(2), 183–196. <https://doi.org/10.5505/ituifa.2018.95815>

Koylan, D. (2018). *İstanbul Bağdat Caddesi ve yakın çevresinde kentsel dönüşüm: 2012–2018 dönemi* (Doktora tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

Kuyucu, T. (2018). Türkiye'de kentsel dönüşümün dönüşümü: Kurumsal bir açıklama denemesi. *İdealkent*, 9(24), 364–386.

Kuyucu, T., & Ünsal, Ö. (2010). Urban transformation as state-led property transfer: An analysis of two cases of urban renewal in Istanbul. *Urban Studies*, 47(7), 1479–1499.

Langstraat, F., & Van Melik, R. (2013). Challenging the 'end of public space': A comparative analysis of publicness in British and Dutch urban spaces. *Journal of Urban Design*, 18(3), 429–448.

Lovering, J., & Türkmen, H. (2011). Bulldozer neo-liberalism in Istanbul: The state-led construction of property markets and the displacement of the urban poor. *International Planning Studies*, 16(1), 73–96.

Németh, J. (2009). Defining a public: The management of privately owned public spaces. *Urban Studies*, 46(11), 2463–2490.

Özbilgiç, N. B. (2022). *Konut yapılaşmasındaki dönüşüm süreçlerinin mahalle dokusu üzerinde incelenmesi: Bostancı Mahallesi* (Yüksek lisans tezi). İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

Özden, P. (2006). Türkiye'de kentsel dönüşümün uygulanabilirliği üzerine düşünceler. *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 35, 215–233.

Özler, Ö. A., Salihoglu, T., & Salihoglu, G. Ö. (2015). The effects of new urban transformation law on upper-class housing prices: The case of Caddebostan, Istanbul. *Environment and Ecology at the Beginning of 21st Century*, 47.

Pektetik, U. (2021). *Konut memnuniyeti ve konut yenilemelerine ilişkin kullanıcı değerlendirmeleri: Bakırköy ve Kadıköy örnekleri* (Yüksek lisans tezi). İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

Taşçı, M., & Ünverdi, L. (2020). Riskli yapı temelli kentsel dönüşüm uygulamalarının kentsel rant etkisi: İzmir-Karşıyaka örneği. *Eksen Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 1(1), 1–25.

Varna, G., & Tiesdell, S. (2010). Assessing the publicness of public space: The star model of publicness. *Journal of Urban Design*, 15(4), 575–598.

Zukin, S., Trujillo, V., Frase, P., Jackson, D., Recuber, T., & Walker, A. (2009). New retail capital and neighborhood change: Boutiques and gentrification in New York City. *City & Community*, 8(1), 47–64.

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

Barınma Hakkı Temelinde Kentsel Dönüşüm Süreci ve Uygulamalarına Bakış

An Overview of Urban Transformation Processes and Practices Based on the Right to Housing

Elif Alkay,¹ Göktuğ Köseahmet^{2,3}

¹Prof. Dr., İTÜ, Mimarlık Bölümü

²Araş. Gör. GTÜ, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

³Doktora Öğrencisi, İTÜ, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

ÖZ

Kentlerde yapı stokunun başta deprem olmak üzere afetlere dirençsizliği karşısında hızla dönüşmesi gerektiği anlayışı ve bu anlayışın cisimleştiği 6306 sayılı Kentsel Dönüşüm Kanunu'na uyarlanmış uygulama pratiklerinin oluşturduğu mekansal ve toplumsal sonuçlar, on yılı aşkın süredir önemli bir tartışma gündemi yaratmaktadır. Dönüşüm sürecinde önemli büyüklükte bir kamu kaynağı kullanılmakla birlikte, sürecin 'kent hakkı' ve 'barınma hakkı' bağlamında ele alınmamış olması, tartışma gündeminin temel başlığını oluşturur niteliktedir. Adil bir kentsel dönüşümü mümkün kılmak için, sosyal kapsam ve öncelikler yanı sıra çevre etkileri ve afet riskleri dikkate alınacak şekilde kurgulanmış 'planlama politikası' ve planlama politikasıyla bütünleşik, kanıta dayalı, barınma hakkını esas alan, kaynak kullanımı ve sürdürülebilirlik bakımından akılcı, uygulanabilir 'konut politikası'ndan geçer. Geniş kapsamlı planlama politikası, yapısal olarak, kentsel dönüşüm konusunu kentsel konut alanları planlaması bütünü içinde konumlandırmalı; süreç-kaynak-aktör-araç yapılanması, 'kent hakkı' ve 'barınma hakkı' bağlamında bu bütün içinde kurgulanmalıdır. Kentsel dönüşüm bir süreçtir ve bu süreçte hangi politikaların daha adil bir kent yaratacağı da süreç odaklı tartışmaların konusudur. Kentsel dönüşüm politikasını bütüncül bir planlama politikasının parçası halinde ve kent hakkı bağlamında kurgulamak, kavramsal olarak ve uygulama içeriği olarak yeni, net ve şeffaf uygulama araçlarının geliştirilmesini gerektirir. Bu makalede, arsa geliştirme temelli finansal araçların, politik çıkar ve önceliklerin neoliberal iktisadi akıl ile birleştiği mevcut durumda 'çok değerli' görülen ve 'aşırı metalaşmış' kent toprağının 'barınma hakkı ve sosyal adalet' temelinde içermeci kentsel dönüşüm uygulamalarına olanak sağlayacağı; değişim değerinin öncelendiği mevcut dönüşüm pratiklerinin tersine, barınma hakkı temelinde, kullanım değerinin öne çıkarıldığı önemli politika araçları olabilecekleri vurgulanmaktadır.

Anahtar sözcükler: Kentsel dönüşüm, Planlama, Kent hakkı, Barınma hakkı.

ABSTRACT

The need to rapidly transform the building stock in cities, due to its vulnerability to disasters—especially earthquakes—has sparked significant discussion over the past decade. This discussion has focused on the spatial and social implications of the implementation practices associated with the Urban Transformation Law No. 6306. While a substantial amount of public resources is dedicated to this transformation process, it has not been adequately addressed within the framework of 'the right to the city' and 'the right to housing'. This omission is a central theme of the ongoing debate. To facilitate a fair transformation of housing stock, it is essential to develop a comprehensive planning policy that incorporates environmental impacts, disaster risks, and social priorities. This policy should be complemented by a rational and practical housing policy that aligns with planning efforts, is evidence-based, and prioritizes the right to housing, resource efficiency, and sustainability. A well-structured planning policy should integrate the transformation of housing areas into the planning process. The interaction among processes, resources, actors, and instruments needs to be constructed within the context of 'the right to the city' and 'the right to housing'. The transformation of housing areas is inherently a process, and discussions should center on which policies can foster a fairer city within this context. Creating transformation policies as part of a holistic planning strategy, grounded in the right to the city, necessitates the development of new and clear implementation tools, both conceptually and in practice. This article emphasizes that financial instruments based on land development can enable inclusive urban transformation practices focused on "the right to housing and social justice." In the current environment—where political interests intertwine with neoliberal economic rationality—these instruments can serve as vital policy tools that prioritize use value over exchange value, differing from existing transformation practices.

Keywords: Urban transformation, Planning, Right to the city, Right to housing.

Received: 30.11.2025 Revised: 02.01.2026 Accepted: 26.02.2026 Online: 03.07.2026

Correspondence: Elif Alkay

E-mail: alkayel@itu.edu.tr

Bir yandan kentlerdeki yapı stokunun başta deprem olmak üzere afetlere dirençsizliği karşısında hızla dönüşmesinin zorunlu olduğu görüşü, diğer yandan, bu görüşe uyumlanmış 6306 sayılı Kentsel Dönüşüm Kanunu¹ ve kanuna uyarlanmış uygulama pratiklerinin oluşturduğu mekansal ve toplumsal sonuçlar, 10 yılı aşkın süredir önemli bir tartışma gündemi yaratmaktadır. Dönüşümün fiziki mekan esaslı olması, ancak kentsel mekansal bütün ve çevre üstünde yarattığı etkilerin ihmal edilmesi; dönüşüm sürecinde önemli büyüklükte bir kamu kaynağı kullanılmakla birlikte sürecin ‘kent hakkı’ ve ‘barınma hakkı’ni gözetmemesi ve dönüşüm uygulamalarının toplumsal etkilerinin dikkate alınmaması, tartışma gündeminin temel başlıklarını oluşturmakta denilebilir.

6306 sayılı Kanun incelendiğinde, kanunun dönüşümün teknik içeriğine odaklandığı görülmektedir. ‘Kent hakkı’ ve ‘barınma hakkı’ kavramlarını ihmal etmiş görünen teknik anlayış ve yaklaşıma dayalı içeriklendirmenin, bu iki kavramın uygulama süreç ve modellerinin yapı taşı oluşturacak şekilde yeniden ele alınması önemlidir. Kent hakkı ve barınma hakkı, kanunun uygulama prensibi olarak kabul edildiğinde, uygulama araçlarının içeriği de değişecektir.

Bu bağlamda makale, iki temel soruya cevap aramaktadır. Birinci soru, Kentsel Dönüşüm Kanunu içerik olarak ‘kent hakkı’ kavramı ve gerektirdiklerine karşılık üretebilir yapıda mıdır? İkincisi, kentsel dönüşüm uygulama süreçlerinde ‘kent hakkı’na uygun planlama araçlarının üretilmesi mümkün müdür?

Makalenin izleyen bölümlerinde, birinci araştırma sorusuna cevap oluşturacak şekilde, önce kent hakkı ve barınma hakkı ile kentsel dönüşüm kavramları kesişimsel olarak yansıtılmış; ardından, kentsel dönüşüm ile ilgili mevzuatın süreç içinde geçirdiği değişim ortaya konmuş ve bu değişim kent hakkı ve barınma hakkı bağlamında tartışmaya açılmıştır. Sonrasında, ikinci araştırma sorusuna cevap oluşturacak şekilde, kent hakkı ve barınma hakkı kavramlarına temellenerek toplumcu uygulama araçları neler olabilir konusu ele alınmıştır. Son bölüm ise son söz niteliğindedir.

Kent Hakkı Perspektifinden Konut ve Kentsel Dönüşüm Olgusuna Bakmak

Lefebvre (2013), kent olgusunu üretim, üretim ilişkileri ile tüketim, tüketim ilişkilerine dayalı toplumsal pratiğin tümünü kapsayan bir gerçeklik olarak kabul eder. Bu gerçeklikte mekan içeriği ve bu içeriğin çelişkiselliği eş zamanlı olarak inşa edilir. Bu yapı içinde kent toplumu, kendi özgün düzen ve düzensizlikleriyle şekillenir. Kent, fiziki ve demografik özelliklerinden ziyade toplumsal karşılaşmanın, birlikte yapma ve öğrenmenin ka-

nallarının sosyal ağ ve ilişkilerle inşa edildiği, farklılıkları ve yenilikleri ile kendine özgü bir yapıdır. Üretim ve etrafında biçimlenen mekansal ve toplumsal yapı kadar bölüşümün biçimlendirdiği mekansal ve toplumsal yapı, yaşayanların iletişim ve etkileşimleri, kentün bugünü ve geleceği için üretim, yeniden üretim, bölüşüm ve eşitsizliğin temel yapı taşlarını örer. Böylesi bir kent olgusu içinde yaşayanların kentsel mekansal süreçlere katılımı ve etkili bir paydaş olarak yer almaları ile kendileme, diğer bir deyişle, kentsel mekanda yerleşme ve kent mekanını kullanma hakkı, kent hakkının en temel iki ölçütü olarak ortaya konulur.

Kent hakkı ve barınma hakkı bağlamında, mekana erişim ve kullanımda, sosyal statülerinden ve kimliklerinden bağımsız olarak tüm yaşayanların eşit fırsatlara sahip olması gerekir (Lefebvre, 2013). Konut hakkı, mülkiyet hakkı ve güvencesi, kent hakkının kaçınılmaz öncelikleridir. Bu öncelikler, ‘konut’, ‘konut ve planlama’ konuları tartışılırken bağlamı belirleyen unsurlardır. Bu demektir ki ‘konut’, ‘konut alanları planlaması’, ‘arazi kullanım planları’ ve ‘arazi yönetimi’ konularında değerler seti, ilkeler ve yapma-etme biçimleri, ‘hak’ kavramından bağımsız olarak tartışmaya açılmamalı ve belirlenmemelidir.

Konut alanları, kent mekanında temel kentsel fonksiyon alanlarından biri olmanın ötesinde, yaşayanların barınma hakkı ve ihtiyacı temelinde önemi yüksek alanlardır. Konut ve konut alanlarını, piyasa bakış açısıyla, arz ve talebin dinamik olarak dengelenmesi gereken, konut fiyatının talep ve arz büyüklüğü yanı sıra bu büyüklükleri belirleyen makroekonomik ve yerel ekonomik yapı ve koşullara göre belirlendiği bir piyasa yapısı olarak görmek mümkündür. Böylesi bir bakış açısında esas olan, piyasanın temel aktörleri bakımından konut piyasasının yüksek karlılığı ve bu karlılığın sürekliliğidir. Bu nedenle, arazi sahipleri, konut inşaatı üreticileri ve finans sermaye açısından piyasa koşullarının maksimizasyonu gerekir. Konut sahipleri açısından ise mülkiyet güvencesinin yanı sıra konut satış ve kira değerlerindeki artış, sermaye birikimlerindeki artış anlamına gelecektir ve bu artışın sürekliliği kapitalist sistemde istenen bir durumdur. Bu bakış açısında konut krizi esas olarak piyasanın krizidir. Bu piyasa krizinde ya konut üretim maliyetleri veya temel bir girdi olarak arsa fiyatları artmıştır ya da arza oranla talep veya talebe oranla arz canlı tutulamamıştır.

Kentsel konut alanlarını piyasa olarak gören bu yaklaşımın en önemli eksiği; toplum, toplumun konut ihtiyacında beklenti ve öncelikler, konut alanları planlamasında kentsel temel hizmetler ve altyapının temini, farklı toplumsal grupların ödeyebilirlik düzeylerine ve mülkiyete göre çeşitlenmiş konut üretim rejimleri gibi sosyal politika temelinde tartışılmış ve mekansallaştırılmış bir konut politikasına dayan-

1 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun metin içinde yaygın kullanılan şekliyle 6306 sayılı Kentsel Dönüşüm Kanunu, 6306 sayılı Kanun ya da Kentsel Dönüşüm Kanunu şeklinde kullanılmıştır.

mamasıdır. Piyasa esaslı ve hatta hızlı ve çok sayıda konut üretimini amaçlayan bu yaklaşım, konutu fiziki bir yapı olarak görmenin ötesine geçmeyen ve piyasada işlem gören bir meta olma halinin ötesinde düşünmeyen yapıdadır. Bu genelleştirilerek yansıtılmaya çalışılan piyasa temelli konut yaklaşımının Türkiye yakın dönem pratiğine uyumlu olduğunu söylemek mümkündür. Türkiye yakın dönem yaygın pratiğine bakıldığında, kentsel politikadan bağımsız, piyasa işleyişi ve sürekliliğine odaklanan arz temelli bir tutumun izlendiği; gayrimenkul sektörünün makroekonomi üstündeki etkilerinin gözletildiği ve piyasa yapısını güçlendirecek yaklaşımların öncelikli görüldüğü; konut krizinin piyasanın krizi olarak yansıtıldığı, temel kentsel-toplumsal barınma problemlerinin bunun gerisinde kaldığı bir anlayış ve tutumun hakim olduğu görülmektedir (Alkay vd., 2018; Alkay vd., 2019; Alkay ve Övenç, 2019; Alkay, 2020). Bu hakim anlayış ve tutum, aynı zamanda kentsel dönüşüm sürecinin biçimlenmesinde temel belirleyici olmuştur.

Özellikle 2012 yılı sonrası konut alanlarına müdahale bakımından en önemli gelişme, 6306 Sayılı Kentsel Dönüşüm Kanunu olmuştur. Başta deprem olmak üzere afetlere dirençli konut yapıları üretmek hedefiyle riskli yapılar ve riskli alanlar yanı sıra genel olarak yapı kalitesi düşük tüm konut stokunun dönüşüm kapsamında yenilenmesi gündeme gelmiş ve bu, özellikle yapılı kentsel alanlarda önemli bir etkiye neden olmuştur.

Uygulanagelen kentsel dönüşüm pratiğini ülkenin ekonomik, toplumsal, siyasi yapısından bağımsız ele almak olanaklı değildir. İzlenegelmiş süreç, katılımcı ve geniş toplumsal grupları kapsayıcı biçimde diyaloga açık, birlikte inşa edilen bir süreç değildir. Oluşan çıktı ise kent mekanında yarattığı etkiler, daha da önemlisi konut ve barınma hakkı bağlamında adil ve eşitlikçi değildir. Çıkar çatışmalarının oldukça yüksek olduğu bu süreçte, toplumun dezavantajlı gruplarını bir araya getiren, kent içindeki varlıklarını kabul ettirip barınma hakkı temelinde konut taleplerini karşılayan ve sosyal hareketliliği mümkün kılan bir dönüşüm süreci izlenmemektedir (Erçin, 2023; Akçakaya Waite, 2025; Özkan vd., 2024).

Öncelikle yüksek arsa değerli kent bölgelerinde gerçekleşen dönüşümler nedeniyle (Alkay ve Koramaz, 2010), konut fiyatlarında önemli artışlar yaşanmakta, özellikle orta ve dar gelirli bakanından bu durum yerinden edilmelerle sonuçlanmaktadır. Yeni mekansal düzen ve yarattığı sosyal ağa giriş ancak dönüşen konut yapılarından konut satın alabilmek ve alınan konutta yaşama maliyetini sürdürebilmek ile mümkündür. Castells ve Harvey'in yaklaşımlarında önemle vurguladıkları gibi, yönetici güçler, ekonomik güçler ve kentte yaşayan görece avantajlı toplum bileşenleri arasındaki karşılıklı ilişkiler ile hem yeni kent mekanını hem de yeni mekansal eşitsizlikleri üreten bir süreç izlenmektedir (Fainstein, 2014; Harvey, 2008).

Zaman içinde ve birlikte inşa edilmiş kentsel

mekansal yapı, hızla ve yerel yönetimler ile yüklenici firmalar arasındaki teknokratik çözüme dayalı anlaşmalar yoluyla değişmiş; hak sahipleri bu süreçte teknokratik çözümleri kabul edenler haline gelmişlerdir. Kendi konutları dışında kentsel mekana yapılan bu büyük müdahale karşısında, belki de konut haklarını korumanın tek yolunun bu olduğunu düşünerek, piyasa pazarlığının izleyeni ve kabul edeni haline getirilmişlerdir. Kent mekanındaki bu dönüşümde temel kentsel ihtiyaç ve önceliklerini sorgulamamış ya da sorgulayamamış; kentsel dönüşümün kent mekanının teknik ve sosyal tüm donatı ve hizmet alanları ile birlikte dönüşümü, özellikle afet sonrasında gereksinim duyulacak temel kentsel lojistik alanların sağlanması, konutların değişim değil kullanım değeri ile dönüşüm sürecine girmesi, kentsel kimlik ve belleğin korunması gibi önemli konularda kolektif bir bilinç ve eylemlilik oluşmamıştır. Bu durumun özellikle de kentin orta-üst gelir gruplarının yaşadığı bölgelerde yoğunlaştığını söylemek mümkündür. Piyasalaşma süreci, bu bölgelerde yaşayanlar bakımından daha kolay kabul görmüştür. Orta-alt gelir gruplarının yaşadığı, özellikle de devlet eliyle dönüşümüne konu olan bazı bölgelerde ise önemli sayılabilecek bir kentsel muhalefetin oluştuğu söylenebilir. Ancak bu alanlarda da mukavemet mülkiyet hakkı ile sınırlı kalmış, kolektif bir anlayışla alternatif konut üretim rejimleri, konut alanlarında sosyal destek sistemleri gibi temel konular geri planda kalmış ya da gündeme gelememiştir. En önemlisi de tüm bu uygulamalar, toplumsal ihtiyaç ve öncelikler doğrultusunda ve kanıta dayalı, piyasa aktörleri ötesinde yerel toplulukların katılımı ile yapılmış; sürece ve süreçte yerel topluluklarla diyalog ve işbirliğine açık, şeffaf, ölçülebilir 'yerel konut politikaları' yapılmadan gerçekleşmiştir. Uygulanagelen ekonomik ve teknokratik bir modeldir, toplumun geniş bileşenleriyle birlikte yapılandırılmış bir süreç olmaktan çok uzaktır (Akçakaya Waite, 2020; Ay, 2019; Özet, 2019; Çavdar ve Tan, 2013; Kovanlıkaya vd., 2021; Erman, 2016; Kısar-Koramaz, 2025; Özkan vd., 2024, Özdemir-Sarı, 2024).

Kentsel dönüşüm süreci iki temel aktörün yetkinde yürütülmektedir. Yetki genişliği bakımından en etkili aktör merkezi yönetimdir. Özellikle 6306 sayılı Kanun kapsamında riskli alan ilanı, rezerv alan uygulamaları ve kamunun mülkiyetinde veya kullanımındaki yerlerde gerçekleştirilen 5393 sayılı Kanun'un 73. madde uygulamaları aracılığıyla, kentsel gelişmenin yönünü ve büyüklüğünü değiştirebilecek ölçüde güçlü müdahalelerin önü açılabilir. 5366 sayılı Kanun, tarihi miras alanlarında yenileme uygulamaları ile yapılı stokta kentsel mekansal ve sosyal dinamikleri büyük ölçüde etkileyecek ve değiştirecek uygulamaların belirleyicisi olabilmektedir. Yerel yönetimler ise 6306 sayılı Kanun uzantısında daha sınırlı olmak üzere alan bazlı, daha büyük ölçekte ve yaygın olmak üzere parsel bazlı bina dönüşüm süreçlerinin yürütücüsü durumundadırlar.

Aydın'ın (2021) saha çalışmasına dayanan yüksek lisans tezinde açıklıkla ortaya konduğu gibi, yerel uygulamalarda dönüşümün iki önemli finansal aracı vardır. Birincisi, mevcut kent toprağı üstünde geçerli olan imar planları ile verilmiş imar haklarının ötesinde imar hakkı artışlarının sağlanmasıdır. İkincisi ise, imar hakkı artışlarının piyasa beklentisini karşılayamadığı durumlarda hak sahiplerinin borçlandırılmasıdır. Bu pratiğin çıktısı yık-yap-sat şeklinde yeni bir konut inşaat rejimi olmuş ve 'plana rağmen plansız' yeni bir kent modeline giden yolu açmıştır. Bu yapıda hak sahipleri ile yüklenici firma arasında pazarlık usulü ile anlaşmalar yapılmakta; genellikle, inşaat maliyetleri gerekçe gösterilerek, daha yüksek katlı veya mevcut daire büyüklüğünden daha küçük daireler üretilerek müteahhit karı sağlanmaktadır. İmar hakkı artışlarıyla alana gelecek yeni nüfus, bunun ihtiyaç duyacağı kentsel donatı ve hizmetler ile olası deprem sonrasında gerek duyulacak afet lojistiğinin gerektirdiği altyapı ve kentsel donatılar ile açık alanların sağlanması gerçekleşmemektedir. Parsel bazında inşaat yoğunlukları ve nüfus artarken, bunun kentsel hizmet ve donatı alanları bakımından planlanması, yarattığı çevre etkileri tamamıyla ihmal edilmektedir.

Dönüşümün gerçekleşebilmesinde finansal aracın mevcut konut yapısının bulunduğu arsa üstünde imar hakkı artışı olması, hem dönüşüm sürecinin hem de gerçekleşen konut çıktısının toplumun temel ihtiyaç ve beklentilerinden ziyade bu arsa üstünde işlemi gerçekleştirenlerin kar beklentilerine göre şekillenmesine neden olmuştur. Diğer bir deyişle, barınma hakkı temelinde bir dönüşümden ziyade yüksek kar beklentisine göre biçimlenmiş bir süreç ve çıktıdan bahsetmek mümkündür (Aydın, 2020; Erçin, 2023). Kentsel arsa üstünde mevcut hak sahipliği ise yine bu alanda dönüşüm sonrası konut edinebilmenin ya da konutta kalabilmenin garantisidir. Ancak yeni konut inşaatının maliyeti dolayısıyla üretilen yeni konut biriminin fiyatı, hak sahibinin mevcut konutunun piyasa değerinden yüksek olduğunda, o konutta kalabilmenin tek finansman yöntemi hak sahibinin borçlanması olmaktadır. Dönüşüm uygulamalarında konut fiyatı, konutun kullanım değerine göre değil, değişim değerine göre belirlenmektedir. Konutun yeni olması ve deprem dirençli olması, onu piyasa içindeki diğer konutlardan farklılaştırarak ekonomik değerini imalat maliyetinin ötesinde artıran iki önemli unsurdur. Diğer bir deyişle, konut imalatını yapan müteahhit veya hak sahibi, yeni konut inşa edildikten sonra bu konutu piyasada dolaşıma sokmak isterse, bu iki temel özelliğe bağlı olarak diğer konutlardan daha yüksek fiyata piyasaya sunabilecektir. İşte bu niteliksel farklılaşmadan kaynaklanan değer, değişim değeri olarak müteahhit ve hak sahibinin hedeflediği değerdir ve konut fiyatlarında önemli bir artışa neden olmaktadır.

Ne yerel yönetimler ne de merkezi yönetim, imar hakkı artışı ve borçlandırma dışında, özellikle

dar ve orta gelirlileri gözeten ve yerinde dönüşümü sağlayacak alternatifli konut üretim rejimlerine olanak verecek uygulama araçlarını çeşitlendirmemişlerdir. Dönüşümü tek yapı ölçeğinden çıkarıp konut alanlarının fiziki ve sosyal çevre yaşam kalitesini artıracak politika ve politika araçlarının yapımını sağlayamamışlardır. Dönüşüm sürecini finansal olarak karşılayamayan hak sahipleri ve kiracıları dikkate alan piyasa dışı mekanizmalar tartışma gündemi olmamıştır. Dönüşümün toplumsal kapsayıcılığı ve sosyal etkileri dikkate alınmamıştır. Süreç dışına itilenler, sürecin içine nasıl dahil edilebilir konusu en önemli problem konusudur. Parsel-bina-mimari çözüm üçgeninde aşırı piyasalaşmış ve metalaşmış konut dönüşümünün bu dar alandan çıkarılarak kentsel-mekansal ve sosyo-mekansal etkileri bakımından geniş ve bütüncül bir yaklaşımla tartışmaya açılması ve kent ve barınma hakkı gözetilerek geniş toplumsal gruplar bakımından kapsayıcı planlama çözüm önerilerinin geliştirilmesi zorunludur.

Kentsel mekanın oluşumu bir süreçtir ve bu süreçte hangi politikaların daha adil bir kent yaratacağı da süreç odaklı tartışmaların konusudur. Kentsel planlama politikasının 'adalet' kavramı üstünde temellenmesi, mevcut ekonomik politikanın kent mekanında yarattığı eşitsizlikler ve sosyal dışlanmaya karşı duruştur. Kentsel planlama politikasının adalet kavramı üstünde temellenmesinin önemi, politikanın başarı ölçütlerinin de bu kavrama göre belirlenecek olmasından kaynaklanır. Artık tek başarı ölçütü maliyet-fayda eksenli ekonomik değerlendirme olmayacak, toplumsal fayda ve bölüşüm eksenli ölçütler de değerlendirmenin bir parçası haline gelecektir.

Kentsel Dönüşüm Mevzuatına Kent Hakkı Bağlamında Bakmak

1966 yılından günümüze kadar geçen süreçte 775 sayılı Gecekondu Kanunu, 5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun, 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 73. maddesi ve 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun, kentsel dönüşümde önemli yasal araçlar olmuştur (İPA, 2023). Bu araçlardan özellikle 2005 tarihli 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 73. maddesi ve 2012 tarihli 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkındaki Kanun, son yıllarda sıklıkla başvuru alan temel yasal araç olmakla birlikte, farklı düzenlemeler ile 12 kez değişikliğe uğramıştır.

5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 73. maddesi, 2005 tarihinde (1) kentin gelişimine uygun olarak eskiyen kent kısımlarını yeniden inşa ve restore etmek, (2) konut alanları, sanayi ve ticaret alanları, teknoloji parkları ve sosyal donatılar oluşturmak, (3) deprem riskine karşı tedbirler almak veya (4) kentin tarihi ve kültürel dokusunu korumak amacıyla, belediyelerin, belediye veya mücavir alan sınırları içerisinde ve en az elli bin metrekare olan

alanlarda kentsel dönüşüm ve gelişim projeleri uygulamaları gerçekleştirmeleri amacıyla oluşturulmuştur (5393 s.k. M.73, 2005).

24.06.2010 tarihli 5998 sayılı Kanun ile yasada önemli bir değişiklik gerçekleşmiş ve imarlı/imarlısız tüm alanlar Kentsel Gelişim ve Dönüşüm Proje Alanı (KDGA) kapsamına dahil edilmiştir. Söz konusu değişiklik, planlama ilkelerine aykırılık, kapsam sorunları, yerel yönetim yetki ve yetkilendirme sorunları, hukuki belirsizlikler, sosyal adalet sorunları ve yetki kullanımının genişliği ekseninde tartışmalara konu olmuştur (TUPOB, 2010). Kentsel Gelişim ve Dönüşüm Proje Alanlarında yapı yükseklik ve yoğunluğunun belirlenmesi, taşınmaz değerlendirme tespiti yapılması, oluşan ekonomik değeri dağıtma ve hasılat paylaşımına dayalı uygulamalar yapma yetkisi de belediye takdirine bırakılmıştır. Bu son derece teknokratik, kentsel gelişme ve süreçlerini planla değil yerel yönetimlerin takdir yetkisiyle yönlendirmeyi hedefleyen yaklaşımın, makale bağlamında öz sonucu, maliklerin süreç hakkında bilgi sahibi olmamaları, sürece katılım sağlayamamaları ve mülklerine ilişkin tasarruflarının kısıtlanması olarak belirtilebilir. Ayrıca, bu değişim kentsel dönüşümde gözetilmesi gereken sosyal adalet ve yerleşim güvencesini zedelediği gibi, özellikle kiracılar ve gecekondü sakinleri için yerinden edilme riskini doğurmuştur. KDGA içindeki sakinlerin alandan dışlanması, maliklerin konutlarının arsa ile mahsup edilmesi, alım gücüne bakılmaksızın eski maliklere konut satışı yapılması ve bu yolla borç yükü altına girilmesi, barınma hakkını zedeleyen unsurlardır (TUPOB, 2010).

2012 tarihli Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun (6306 sayılı Kanun), 2012 tarihli Van Depremi sonrasında; başta deprem olmak üzere Türkiye’deki afet riskini ve afetin olası etkilerini en aza indirmek amacıyla yürürlüğe girmiştir (Özlüer, 2025). Ancak zaman içinde kanunun kapsamı, kanunun tanımladığı alanların içeriği, uygulama şekli, uygulayıcı yetkileri gibi alanlarda önemli değişiklikler gerçekleşmiştir. Bu yapısal değişiklikler, kanunun özünün afet risk yönetiminden yeni konut arzını artırmaya doğru kaydığına işaret etmektedir. Bu yapısal dönüşüm süreci, Anayasa’da güvence altına alınan barınma hakkı ve mülkiyet hakkı üzerinde önemli etkiler yaratmaktadır (6306 sayılı Kanun, 2012).

6306 sayılı Kanun’un amacı, “afet riski altındaki alanlar ile bu alanlar dışındaki riskli yapıların bulunduğu arsa ve arazilerde, fen ve sanat norm ve standartlarına uygun, sağlıklı ve güvenli yaşama çevrelerini teşkil etmek üzere iyileştirme, tasfiye ve yenilemelere dair usul ve esasları belirlemektir.” olarak tanımlanmıştır (6306 s.K. M.1, 2012). Kanun, afet riski altındaki alanlar ve afet riskli yapıların bulunduğu parsellerde; barınma hakkının en temel ve vazgeçilmez unsuru olan can/yaşam güvenliğinin sağlanmasını, ilaveten, yapı ve yaşam alanlarının daha sağlıklı hale getirilmesini merkeze koymaktadır. Bu, halihazırda planlamanın temel

hedefi ile uyumludur. Ancak dönüşüm projelerinin hızla uygulanması hedefiyle planlama ilkelerine uyma zorunluluğunun esnetilmesi; uzun vadede çevresel, sosyal ve sürdürülebilir kentsel gelişme açısından sorunlar yaratacaktır.

14/04/2016 tarihli 6704 sayılı Kanun ile, yukarıda tanımlanmış amaçtan farklılaşacak şekilde, ‘afet riskli alan’ tanımı, olağan hayatı kesintiye uğratabilecek kamu güvenliği ve düzeni risklerini de kapsayacak biçimde genişletilmiştir. Ayrıca altyapı hizmetleri yetersiz olan ya da imar mevzuatına aykırı yapılaşma bulunan alanlar da (sonradan ruhsatlandırılmış olsalar bile) bu genişleyen kapsamın içine alınmıştır. Tanımın genişletilmesi ile kentsel dönüşüm, salt risk azaltma operasyonundan sosyal, çevresel ve idari sorunları da merkezine alan bir yapıya bürünmüştür (6306 s. K., 2012). Bu yönüyle kanun, planlamanın temel amacı olan sağlıklı ve güvenli yaşam çevreleri oluşturma hedefiyle ortaklaşmaktadır. Ancak öte yandan, afet açısından fiziksel risk barındırmayıp imar problemleri olan ve fakat bireylerin barınma ihtiyaçlarını güvenli olarak sağlayan alanların kanun kapsamına alınmasına da yol açmakta ve bu alanlarda mülkiyet ve yerinde barınma güvencesini olumsuz etkilemektedir. Yasadaki amaçsal genişleme ile dönüşüm için mobilize edilebilecek arsa ve yapı stoğunun önemli ölçüde artırılması da hedeflenmektedir. Ancak bu niteliksel artış, barınma hakkı esasıyla toplumsal kapsayıcılık bakımından tartışmanın parçası olmamıştır.

Yasa üzerinde görülen ikinci önemli değişiklik, 10.12.2018 gün ve 30621 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 7153 sayılı Kanun ile gerçekleşmiştir. 30 maddelik torba yasadaki oluşan Kanun; planlama ve imar, hazine taşınmazlarının yönetimi, kıyılar, meralar ve çevre gibi birçok konuda yeni düzenlemeler getirirken, Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesine İlişkin Kanun’da da önemli değişikliklere zemin hazırlamıştır. Uygulama, tahliye-yıkıtma, tespitle lisanslı kurumların faaliyetleri, dönüşüm gelirleri vb. gibi başlıklarda çeşitli değişiklikler getiren kanunda, uygulama yetkisinin ve özellikle rezerv alanlarda olmak üzere uygulama alanlarının kullanım amacının genişletilmesi dikkate değerdir (7153 s.K., 2018).

Söz konusu değişikliklerden en önemlisi, Bakanlığa rezerv yapı alanlarında gelir ve hasılat getirecek her türlü uygulama yapma yetkisi verilmesidir. Bu değişiklikte birlikte rezerv yapı alanlarının işlevi, riskli yapılardan tahliye edilen hak sahiplerine konut sağlamak amacının dışında ‘gelir getirmeye’ yönelik bir araca dönüşmüştür. Yine kanun kapsamındaki değişiklikte, Bakanlığa, Hazine mülkiyetinde olup kanun kapsamında Bakanlığa tahsis edilen taşınmazlar ile kamulaştırılan veya projeler/uygulamalar sonucunda Bakanlık payına düşen taşınmazların kiralanması ve satılması yetkisinin verilmesi, özellikle barınma hakkı bağlamında oldukça önemlidir (7153 s.K., 2018). Çünkü bu değişiklik, toplumun özellikle dar ve orta gelir

gruplarının konut ihtiyacının karşılanabilmesi yönünde önemli bir arsa potansiyeli olabilecek ‘devlet taşınmazları’ veya ‘rezerv alanlar’da, toplumsal fayda yerine ticari gelirin öncelenebilmesine zemin hazırlamaktadır.

Diğer önemli değişiklik ise Bakanlığın tasarrufuna geçen taşınmazlardan, hak sahiplerine verilecek olanlar dışında kalanların Devlet İhale Kanunu’ndan hariç tutulmasına ilişkin hükümdür. Bu hüküm, kentsel dönüşümün hızlanması, finansal esneklik, projeye özgü kaynak yaratma ve özel hedef kitlelerine (hak lehdarları veya vakıflara vb.) indirimli satış gibi olanaklar sağlamakla birlikte, kamu kaynaklarının kullanımındaki açıklığın, rekabetin ve fırsat eşitliğinin kısıtlandığı bir sonucu da doğurmaktadır. Bakanlığın özellikle kanun kapsamında kendisine devredilen hazine taşınmazlarının kiralanması ve satılmasına ilişkin usulleri kendisinin belirlemesi, hem tam rekabetçi piyasa varsayımlarının temelini oluşturan hem de toplumsal adaletin tesisinde gerekli olan netlik, kesinlik, şeffaflık ve hesap verebilirlik prensiplerinin ihmal edilmesi anlamına gelmektedir. İlaveten, oldukça değerli ve bir o kadar kıt olan hazine taşınmazlarının, hız ve esneklik sağladığı ileri sürülerek, takdir yetkisine dayalı olarak belirlenen paydaşlar adına rayiç değerinin altında elden çıkarılması, kamu zararı oluşması riskini doğurmaktadır.

Dolayısıyla 2018 tarihli bu değişikliklerin, ‘hazine taşınmazları’ ve ‘rezerv alanlar’ üzerinde, dar ve orta gelir grupları için ödenebilir konut ya da uzun dönemli kiralanabilir sosyal konut sağlamaktan ziyade ticari pragmatizmi hedeflediği görülmektedir. 2018 öncesinde bu alanlarda dönüşüm uygulamaları yalnızca kamu-özel işbirliği yöntemiyle yapılıyor-ken, 2018 sonrasında Bakanlığın bağlı, ilgili veya ilişkili kuruluşları ve bunların iştirakleriyle; Kamu İhale Kanunu’na tabi idarelerle; ya da gerçek kişiler ve özel hukuk tüzel kişileriyle yapılacak özel hukuk sözleşmeleri aracılığıyla da gerçekleştirilebilmektedir. Bu durumun bir sonucu olarak uygulama yetkisi Bakanlık ve diğer tüm potansiyel aktörler bazında genişlerken, iş yapış şekli de idare hukukundan özel hukuk zeminine kaymıştır. Bu kayma ile kentsel dönüşüm uygulama süreçlerinde idare hukukunun görece katı, uzun süreli ve bürokratik yapısının hızlı ve esnek biçimde aşılması hedeflenmiştir. Ancak bu durum, kentsel dönüşüm gibi kamu yararı gerekçesi ile yürütülen ve yaşama, barınma, konut ve mülkiyet hakkı gibi temel haklarla doğrudan ilişkili olan faaliyet alanında kamu denetim gücünün azalması anlamına gelmektedir. Özel hukuk zemininde genişleyen uygulamalar, ihale muafiyeti, keyfi uygulama farklılıkları, sübjektif anlaşmalar, yargı yolu değişikliği, yüksek kar hedefi ve en önemlisi bir hak olarak barınma hakkının gözetilmemesi riskine sahiptir. Dolayısıyla barınma hakkı gibi temel bir hakkın özel hukuk çerçevesinde ‘sözleşmelerin ihlali’ seviyesinde ele alınması, kamusal koruma ve müzakere alanlarında dezavantaj oluşturan bir unsur olmuştur.

6 Şubat 2023 depremleri sonrasında Kentsel Dönüşüm Kanunu’nda, 9 Kasım 2023 tarihli 7471 sayılı Kanun ile dört ana başlıkta gruplanabilecek önemli yasal değişiklikler yapılmıştır: (1) Merkezi otorite ve uygulama gücü ve re’sen uygulama, (2) Alan (Rezerv Alan ve Hazine Taşınmazları vb.) yönetimi, (3) Mülkiyet güvencesi ve sosyal kapsam, ve (4) Hukuki güvence ve şeffaflık mekanizmaları.

İlk önemli değişiklik, kentsel dönüşümün ana aktörü olarak Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı altında örgütlenmiş Kentsel Dönüşüm Başkanlığı’nın yasal-kurumsal yapılanmada yerini almasıdır. Bunun yanı sıra riskli yapıların tespitinin ve tahliyesinin Başkanlıkça resen yapılma yetkisi ile bu işlemlerin kolluk kuvveti marifetiyle gerçekleştirilmesi, uygulama gücünün en önemli göstergelerindendir (7471 s. K., 2023).

İkinci önemli değişiklik rezerv yapı alanları ile ilgilidir. Yasal metinden ‘yeni yerleşim alanı olarak kullanılması üzere’ ifadesinin kaldırılması, teorik olarak kentin ister boş ister yapılaşmış herhangi bir yerinde, herhangi bir koşula bağlı olmaksızın rezerv yapı alanı ilan edilmesinin yolunu açmıştır (7471 s. K., 2023). Rezerv yapı alanı olma durumunun koşula bağlı olmaması, tüm taşınmazları kanunun öznesi haline getirirken mülkiyet ve barınma hakkı üzerindeki hukuki güvenceyi zedelemektedir. Rezerv üretme amacıyla kentin merkezi ve değerli bölgelerinde yapılacak konut üretimi; kanunun risk azaltma nedeniyle barınma ve konut hakkına müdahale etme amacının meşruiyetini azaltmaktadır. Yine bu değişiklik, konut kullanımı dışında farklı arazi kullanışlarının uygulanmasına da olanak tanımaktadır. Rezerv alanların yanı sıra tescil dışı alanlara yönelik getirilen düzenlemeler de alan yönetimi konusunda önemli değişikliklerdendir.

Üçüncü önemli değişiklik, mülkiyet güvencesi ve sosyal kapsama dairdir. Buna göre barınma ve mülkiyet hakkına ilişkin hayati kararlar ‘salt çoğunluk’ ile alınacak ve bu karara göre iş ve işlemler devam edecektir. Bu, çoğunluğun egemenliğinin güçlendirilmesi karşısında azınlıkta kalan maliklerin barınma tercihlerinin kısıtlanmasında ve kararın meşruiyetini zedelemektedir (7471 s. K., 2023). Karara katılmayanlar, paylarının re’sen satışı gibi zorlayıcı işlemlere maruz kalmaktadır. Her ne kadar yasaya göre bu bedel rayiç bedelden az olmamakta ise de ‘salt çoğunluk’ yaklaşımı, barınma hakkı açısından ciddi etik ve hukuki ikilemler yaratabilmektedir. Bu ikilemlerin başında yerinde barınma hakkının elden alınması ve mekansal-toplumsal bağların kopması gelmektedir.

Son olarak, hukuki güvence ve uygulama şeffaflığının sağlanması bakımından getirilen düzenlemelerde, ilgili planlar ile ilgili idareye itiraz yolunun tanınması ve bedele ilişkin eksikliklerin giderilmesine yönelik mekanizmaların oluşturulması, barınma hakkının hukuki çerçevede korunmasına katkı sunmaktadır. Bununla birlikte itiraz süreçlerinin kısaltılması ve idarenin re’sen uygulama

yetkisinin genişletilmesi, hak arama kapasitesinin daralması yönünden İstanbul Barosu (2023)'na göre 'idare lehine ve yurttaş aleyhine' sonuçlar doğurmaktadır. Uygulama şeffaflığına ilişkin olarak ise, getirilen düzenlemeler sonucunda tespit, ilan, tebliğ ve yargısal süreçlere dair usuller ve esasların belirlenmesi veya netleştirilmesi uygulamada şeffaflığı artırmaktadır. Uygulama alanlarına ilişkin oluşturulan planların ilan edilmesine yönelik getirilen düzenleme, hak sahipleri ve toplumun bilgi edinmesi açısından önemlidir.

Özetle Kentsel Dönüşüm Kanunu ve uygulama araçları üzerinden değişiklikler incelendiğinde, kentsel dönüşümün uygulama etkinliği, idareye verilen geniş yetkilerle sürecin hızlandırılması ve hazine taşınmazları gibi kamu kaynaklarının uygulamanın gerçekleştirilmesinde temel girdi ve finansal araç haline getirilmesiyle sağlanmaya çalışılmıştır.

Kanun ve uygulama pratiklerinin normatif zeminde afet ve can güvenliği temelli ilerlediği, ancak barınma ve konut hakkını güvence altına almadığı tespit edilen önemli sorundur. Ödenebilirlik, mülkiyet güvencesi, üretim ve sürdürülebilirlik maliyeti ve bu maliyeti kimlerin üstleneceği, toplumsal ihtiyaçlar ve gereklilikler temelinde yeterli ve uygun konut, konut alanlarında sosyal ve ekonomik destek yapıları gibi barınma hakkının temel bileşenlerinin kapsanmadığı görülmektedir. Bu durum, yerinden edilme-mülksüzleşme gibi hak temelli riskleri yaratmaktadır. Bununla birlikte idarenin takdir yetkisi ve bu takdirin nasıl kullanıldığı konusunda şeffaflık, hesap verebilirlik ve katılım eksikliği, kanunun hak temelli karakterini önemli ölçüde zayıflatan diğer önemli yapısal özellikleri arasındadır.

Bunlara ek olarak, yıllar içinde değişen yasal ve yönetsel çerçevenin en önemli eksikliği, farklı mülkiyet yapılarında -kiralık sosyal konut, orta gelir grupları için ödenebilir konut, kooperatif konutu vb.- çeşitlenmiş konut üretim rejimlerine olanak verecek yapılanmayı veya dar gelirli için sistematik destek mekanizmalarını kurmamasıdır.

Halbuki, uygulamaya yönelik böylesi güçlü kanunlar ile geniş toplumsal grupların temel ihtiyaç ve ekonomik yapısına bağlı olarak çeşitlenmiş arazi veya arsa geliştirme temelli etkin finansman araçları geliştirmek; gerek riskli alanlar ve rezerv yapı alanlarında gerekse kentsel dönüşüm ve gelişim alanlarında plan ve uygulama sonrasında oluşan ekonomik değerin kentsel adaleti sağlayıcı biçimde bölüşümünü gerçekleştirmek mümkündür.

Kent ve Barınma Hakkı Bağlamında Kentsel Dönüşümü Mümkün Kılmak

Adil bir kentsel dönüşümü mümkün kılmanın yolu, sosyal kapsam ve öncelikler yanı sıra çevre etkileri ve afet riskleri dikkate alınacak şekilde kurgulanmış 'planlama politikası' ve planlama politikasıyla bütünleşik, kanıta dayalı, barınma hakkını esas alan, kaynak kullanımı ve sürdürülebilirlik bakı-

mından akılcı, uygulanabilir 'konut politikası'ndan geçer. Geniş kapsamlı planlama politikası, yapısal olarak, kentsel dönüşüm konusunu kentsel konut alanları planlaması bütünü içinde konumlandırmalı; süreç-kaynak-aktör-araç yapılanması, 'kent hakkı' ve 'barınma hakkı' bağlamında bu bütün içinde kurgulanmalıdır.

Bu yaklaşım, özellikle de konut yatırımlarının globalleştiği, politik ve ekonomik aktörlerin büyüme ya da yerel ekonomik kalkınma söylemlerinin işbirliği ve öncelikleri belirlediği yüksek talep gören metropoliten kentlerde, bir dizi soruyu beraberinde getirebilir: a) içermeci ve sosyal adaletin tesis edildiği bir kentsel dönüşüm süreci yapılandırabilmek mümkün mü? b) anti spekülasyon politikaları, konut ve kentsel dönüşüm politikasının temelini oluşturabilir mi? c) kentsel mekanın yeniden üretiminde nitelikli konut alanları oluşturmak hedefli 'kentsel dönüşüm' için 'dönüştürücü', 'yeni ve yenilikçi' uygulama araçları geliştirebilmek, daha da önemlisi uygulayabilmek mümkün mü? Bu sorulara verilecek cevap, planlama politikası ve yaklaşımı ile bunun belirleyeceği kentsel arsa geliştirme süreç ve yöntemlerinde gömülüdür.

Kentsel dönüşüm politikasını bütüncül bir planlama politikasının parçası halinde ve kent hakkı bağlamında kurgulamak, kavramsal olarak ve uygulama içeriği olarak yeni, net ve şeffaf uygulama araçları geliştirmek gereğini doğurur. Arsa geliştirme temelli finansal araçlar, politik çıkar ve önceliklerin neoliberal iktisadi akıl ile birleştiği mevcut durumda 'çok değerli' görülen ve 'aşırı metalaşmış' kent topografinin 'barınma hakkı' ve 'sosyal adalet' temelinde içermeci kentsel dönüşüm uygulamalarına olanak verebilir ve önemli bir işlev görebilirler. Kentte değişim değerinin öncelendiği mevcut yapının tersine, barınma hakkı temelinde, kullanım değerinin öne çıkarılması bakımından önemli politika araçları olarak kullanılabilirler.

Başta kentsel altyapı olmak üzere her türlü kentsel hizmetin etkin bir biçimde sağlanması oldukça büyük maliyetler gerektirmektedir. Yakın dönem konut politikası ve uygulamaları dikkate alındığında, 'konut'un bu hizmetler bütünü içinde yer almadığı, konut arzının tam olarak özel sektöre bırakıldığı söylenebilir (World Bank, 1993, 2006). Mevcut yapıda, merkezi ve yerel yönetimler, konut arzında temel girdi olan konut arsası geliştirme ve arsanın alt ve üstyapı hizmetleri sağlanarak konut inşaatı için uygun hale getirilme sürecinde maliyeti neredeyse tamamıyla üstlenmektedirler. Halbuki bu süreçte, konut arzında temel girdi olan arsa(lar)ın değeri herhangi bir gider karşılığı olmaksızın (Keleş, 1980, 1987, 1989) artmaktadır. Kamu gücü ve kaynakları ile yapılan planlar, özel mülkiyetin kullanımını belirlerken bir yandan da özel mülkiyeti işlem görebilecek bir piyasa malı haline getirmekte ve arazi değerlerini artırmaktadır. Dolayısıyla, kamu kaynağı kullanarak sağlanan bu ekonomik değer artışının büyük bir kısmının kamu yararına kullanılması gereği, kamu yatırımlarının

maliyetini üstlenen her vatandaşın bu yatırımın karşılığı oluşan artı ekonomik değerden pay alması gereğince kaçınılmazdır (Smolka ve Maleronca, 2018; Needham, 2000).

Oluşan arazi değer artışının kamuya geri kazanımında ülkelere göre farklılaşan uygulamaların olduğu görülmektedir. Birleşmiş Milletler-Habitat'ın 2021 tarihli 'Yeterli ve Ödenebilir Konut Arzında Arazinin Önemi' başlıklı raporunda (UN-Habitat, 2021), arazi ve arsa geliştirme temelli finans, farklı

ülke örnek uygulamaları da dikkate alınarak 4 başlık altında gruplanmıştır (bkz. Tablo 1).

Tablo 1 bağlamında Türkiye'deki uygulamalara bakıldığında, en yaygın kullanım bulan arsa geliştirme temelli aracın Arazi ve Arsa Düzenlemesi olduğu görülür (3194 sayılı İmar Kanunu, 18. Madde). Harç ve ücret temelli araçlara plan notları ile plan değişikliklerinde kullanılabilen Değer Artış Payı ve Değer Artış Vergisi (Gelir Vergisi Kanunu, 80. maddesi) örnek olarak verilebilir. Büyük ölçekli projelerde

Tablo 1. Arazi ve Arsa Geliştirme Temelli Finansal Araçlar Seti (UN-Habitat, 2021).

Vergi Temelli Araçlar	
Arazi Değeri Artış Vergisi (Land Value Increment Tax)	- Kamu eylemleri veya genel piyasa eğilimleri nedeniyle arazi değerindeki artışın bir yüzdesi olarak değerlendirilen vergi.
Harç/Ücret Temelli Araçlar	
Geliştirme Haklarının Satışı (Sale of Development Rights)	- Arazinin daha yüksek yoğunlukta veya değiştirilmiş arazi kullanımıyla geliştirilmesine izin verme karşılığında alınan ödemeler. - Haklar hem açık artırma hem de sabit fiyatla geliştiriciler tarafından satılabilir. - Haklar başka yerlere transfer edilebilir olabilir veya yeniden satılabilir.
Arazi Geliştirme Temelli Araçlar	
Geliştirici Harçları ve Etki Ücretleri (Developer charges and impact fees)	- İnşaat hakkı karşılığında nakit, arazi veya aynı formda alınan ödeme ücreti. - Fonlar, genellikle konut inşaatı olmak üzere, kamusal amaç için kullanılır.
Arazi Satışları veya Kiralamaları (Land Sales or Leases)	- Arazi veya arazinin geliştirme hakkı karşılığında alınan ödeme - Peşin ödeme, kiralama ücreti veya kiralama süresi boyunca yıllık arazi kira ödemeleri. - Dönemler 2 ila 99 yıl arasında değişebilir.
Arazi Toplulaştırma/Arazi Düzenlemesi (Land Pooling/Land Readjustment - LP/LR)	- Arazi sahiplerinin arazileri bir havuzda toplanır ve parselasyon ile altyapı hizmetleri sağlandıktan sonra, bazı parseller maliyetleri karşılamak için satılır, diğerleri konut veya kamu yararına tahsis edilebilir ve kalan parseller projenin yapılmasından önceki değerinden daha yüksek bir değerle katkıda bulunan arazi sahiplerine iade edilir.
Kapsayıcı Bölgeleme (Inclusionary Zoning)	- Konut ve ticari imar projelerinde uygun fiyatlı konut tahsisinin zorunlu olarak yapılması.
Teklif Çağrısı (Request for Proposals - RFPs)	- Belirli bir alan için zorunlu gereklilikleri karşılayan, uygun nitelikli geliştiricilerin teklif sunmaya davet edilmesi.
Arazi Bankacılığı (Land Banking)	- Gelecekteki geliştirme (imar) faaliyetleri için arazi parsellerinin toplanması. Arazi bankacılığı, öncelikle uygun fiyatlı konut dahil olmak üzere kamu yararı için kamu sektörü kuruluşları veya kâr amacı için özel kuruluşlar tarafından yürütülebilir.
Ödenebilir Konut İçin Topluluk Odaklı Araçlar	
Topluluk Arazi Tröstleri (Community Land Trusts)	- Belirlenmiş bir topluluğun yararına, arazi ve mülkiyeti tröst olarak elinde tutan, yerel olarak işletilen, demokratik olarak yönetilen, kâr amacı gütmeyen üyelik kuruluşları.
Konut Kooperatifleri (Housing Co-operatives)	- Amacı üyelerin yararına konut projelerine yatırım yapmak için kaynakları bir araya getirmek olan, demokratik olarak yönetilen ve kontrol edilen tüzel kişilikler.
Komünal Arazi Mülkiyeti (Communal Land Ownership)	- Mülkiyetin bireylere değil gruba veya topluluğa ait olması. Kolektif veya komünal arazi mülkiyetinin yasal olarak tanınmasını sağlar.

belediye meclisinin belediye başkanına yetki vermesi halinde planlama anlaşmaları araç olarak kullanılacaktır. Planlama anlaşmaları, geliştirici harçları ve etki ücretleri bağlamında değerlendirilebilir. İmar Hakkı Transferi, harç ve ücret temelli araçlara örnek olarak verilebilir. Genel olarak, kullanılan araçlarının sınırlı ve işlem karşılığı belediyelere kaynak yaratmak yolunda kullanıldıklarını söylemek mümkündür.

Kentsel yapıları alanlardaki mevcut yapıların yıkılıp yerine yenileri inşa edilerek gerçekleşen parsel bazlı dönüşüm ile 6306 sayılı Kanun ile tanımlanmış olan 'Riskli Alan ve Rezerv Yapı Alanı' ve 5393 sayılı Kanun'un 73. md uygulaması ile gerçekleşen Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Proje Alanları (KDGPA) uygulama pratiklerinde, ister özel mülkiyette olsun, ister hazine taşınmazı olsun, dönüşüm sürecine giren arazi ve arsalarda oluşan değer artışının kamu gelirine döndürülmesi ya da kamu yararına kullanılması önemlidir. Parsel bazlı yenileme ve rezerv alan ya da KDGPA uygulamalarından kaynaklanan arsa değer artış payının bir kısmının, toplumsal ihtiyaç ve öncelikler gözetilerek dar ve orta gelirli için ödenebilir konut arzında kullanımı mümkündür.

Tablo 1'de belirtilen araçlar, kentsel dönüşüm mevzuatı doğrultusunda yapılan uygulamalarda hak temelli dönüşüm için önemli kaynak yaratabilir (bkz. Tablo 1).

Yapılı alanlarda parsel bazlı uygulamalarda:

I. İmar hakkı artışı, girişimci karını belli bir oranda (örneğin İngiltere uygulamalarında %20 karlılık sınırı görülmektedir) sınırlayacak şekilde belirlenebilir. Sınırlandırılan oran üstündeki artışlarda 'Arazi Değeri Artış Vergisi', 'Geliştirme Haklarının Satışı,' 'Geliştirici Harçları' gibi araçlar, 'yerinde dönüşüm hedefiyle ödenebilir konut' sağlanması karşılığında kullanılabilir.

II. Arazi kullanışı ya da imar hakkı artışı yönündeki değişikliklerde kullanılan 'plan anlaşmaları' aracı yoluyla elde edilen gelirin öncelikle, yeri de belirlenmiş olarak, ödenebilir konut için kullanılması zorunluluğu getirilebilir; ya da nakdi karşılığın yerine aynı karşılık, diğer bir deyişle, belirlenmiş sayıda inşa edilmiş ödenebilir konut, karşılık olarak alınabilir.

6306 s.Kanun ve 5393/73 s.Kanun uygulamalarında:

I. Özellikle hazine taşınmazına konu olan alanlarda:

i. 'Kapsayıcı Bölgeleme', ödenebilir konut arzı için önemli bir araç olarak kullanılabilir. Diğer bir deyişle, toplam alan büyüklüğüne ve yörenin ihtiyaçlarına bağlı olarak, 'en az' büyüklük koşuluyla dar ve orta gelirli için konut arsası ayrılabilir.

ii. Piyasalaşma süreçlerinin tamamıyla dışında tutulacak şekilde, yörenin ve toplumun ihtiyaçlarına bağlı olarak 'en az' büyüklük koşuluyla mülkiyeti kamuda kalarak kullanım hakkı dar gelirli için kiralanmak kaydıyla 'sosyal konut' alanları ayrılabilir.

iii. Yine yörenin ve toplumun ihtiyaçlarına bağlı olarak 'en az' büyüklük koşuluyla ayrılan alanlar, 'Konut Kooperatifleri'nin kullanımı ile sınırlandırılabilir.

II. 'Arazi Bankacılığı', sosyal konut ya da ödenebilir konut arzı için önemli bir araç olarak kullanılabilir.

III. Özel mülkiyete konu alanlarda 'Arazi ve Arsa Düzenlemesi' (3194 s.Kanun 18. Madde uygulaması) uygulama aracı içine:

i. 'Kapsayıcı Bölgeleme' bir araç olarak yerleştirilebilir.

ii. Düzenleme Ortaklık Payı (DOP) içinde dar gelirli için 'ödenebilir konut' ya da 'sosyal konut' uygulamaları dahil edilebilir.

Son Söz Olarak

Bu makalede kentsel dönüşüm uygulama ve süreçleri, yasal ve finansal araçlar bakımından ele alınmış, kent hakkı ve barınma hakkı bağlamında tartışılmaya çalışılmıştır. Yasanın en temel eksiği, konut alanlarında konut yapılarının hızla dönüşümü hedefiyle planlamayı dışsal alması, dönüşümü tek yapı eksenine indirgeyerek kentsel vizyon ve bütünlüğü ihmal etmesidir. Oysa, yeni dönüşüm konutlarının inşası, kentsel mekansal süreç ve işleyişten, kentin gelecek vizyonundan bağımsız düşünülemez. Sağlıklı, nitelikli konut alanlarının temel yapı taşı olan kentsel hizmet ve donatılar sağlanmadan, afet lojistiğine ilişkin alanlar sağlanmadan dönüşümün başarılı olması beklenemez. Fiziki mekan ötesinde farklı konut bölgelerinde yaşayanların sosyo-ekonomik statüleri de dikkate alınarak bu temel hizmet ve donatıların çeşitlendirilmesi, diğer bir deyişle, özellikle de dar gelir gruplarının yoğunlaştığı konut alanlarında kent toplumunun sosyal hareketliliğini sağlayabilecek altyapı olanaklarının yaratılması önemlidir.

Kentsel süreçlerin sağladığı olumlu dışsalılıkların tüm kentsel toplumsal katmanlar bakımından adil ve hakça paylaşımı gerek şarttır. Bu nedenle, kentsel dönüşüm uygulamaları, yapı-parcel-mimari çözüm dar alanında teknokratik çözüm üretiminden çıkarılmalı, planlama sürecinin parçası haline getirilmelidir. Ancak bütüncül ve kapsayıcı bir planlama politikası yoluyla; bütünlüklü, kapsayıcı, katılımcı bir kentsel dönüşüm süreç modeli yapılandırılabilir; dönüşümün hak temelli yapılabilmesinde kaynakların nasıl kullanılacağı, toplumsal faydanın hangi yollarla sağlanacağı ve somutlaşacağı belirlenebilir. Dönüşümün finansmanında arsa geliştirme süreçleri ile imar hakkı artışı yoluyla oluşan değer artışlarının toplum temelli kazanımı; kent hakkının sağlanması ve kentsel adaletin tesisinde bu araçların etkin olarak kullanımı, planlama politikasının bütünlüğü içinde belirlenebilir. Aksi durum, aşırı piyasalaşmış, toplumsal ihtiyaç ve gerçeklikleri dışsal alan, kentsel toplumsal fayda yerine bireysel kazanç ve faydayı önceleyen, kaynak kullanımında verimsiz ve kentsel süreçler bakımından dışlayıcı bir sonucun oluşması olacaktır.

Kaynaklar

- Alçakaya-Waite, İ. (2020). Power differentials in Istanbul redevelopment practices: Toward a more collaborative decision-making process. *Journal of Planning Education and Research*, 1–20.
- Alçakaya-Waite, İ. (2025). Kent ve konut hakları perspektifinden kentsel dönüşümün doğurduğu kırılanlıklar ve kapsayıcı kentsel alternatifler. *Şehir ve Toplum*, 32, 85–93.
- Alkay, E. (2020). Housing market actors' insights into the Turkish planning system. *Planlama*, 30(2), 172–188. <https://doi.org/10.14744/planlama.2020.24471>
- Alkay, E., & Koramaz, T. K. (2010). Urban transformation measures: Interpolation of land and house price in Istanbul. In *14th International Planning History Society (IPHS) Conference Proceedings* (pp. 671–681). Istanbul, Türkiye.
- Alkay, E., & Övenç, G. (2019). Investigating regional differences in housing affordability of different income groups. *International Journal of Political Science & Urban Studies*, 7(1), 259–284. <https://doi.org/10.14782/ipsus.539223>
- Alkay, E., Watkins, C., & Keskin, B. (2018). Explaining spatial variation in housing construction activity in Turkey. *International Journal of Strategic Property Management*, 22(2), 119–130. <https://doi.org/10.3846/ijspm.2018.443>
- Alkay, E., Watkins, C., & Övenç, G. (2019). Economic indicators and housing development: Regional based exploratory analysis in Turkey. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 41(1), 1–22. <https://doi.org/10.14780/muiibd.582300>
- Ay, D. (2019). Diverging community responses to state-led urban renewal in the context of recentralization of planning authority: An analysis of three urban renewal projects in Turkey. *Habitat International*, 91, 1–11.
- Ay, D., & Penbecioğlu, M. (2022). Dönüşümsüzlük ve beklemek: Devlet öncülüğündeki kentsel dönüşümün kurumsal darboğazları ve güvencesiz mekânları. *İdealkent*, 13(35), 6–39. <https://doi.org/10.31198/idealkent.975344>
- Aydın, C. (2021). *Türkiye'de kentsel dönüşüm uygulamalarında kullanılan finansal araçlar ve etkinlikleri analizi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.
- Çavdar, A., & Tan, P. (2013). *İstanbul: Müstesna şehrin istisna halî*. İstanbul, Türkiye: Sel Yayıncılık.
- Erçin, I. (2023). *Kent hakkı ve deprem politikaları: Di-rençli İstanbul için tematik analiz* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.
- Erman, T. (2016). *Mış gibi site: Ankara'da bir TOKİ-gecekondu dönüşüm sitesi*. İstanbul, Türkiye: İletişim Yayınları.
- Ertekin, H. (2023). 7471 sayılı afet riski altındaki alanların dönüştürülmesi hakkında kanun ile bazı kanunlarda değişiklik yapılmasına dair kanun özeti. Retrieved from <https://www.bbdas.com.tr/2023-16-7471-sayili-afet-riski-altindaki-alanlarin-donusturulmesi-hakkinda-kanun-ile-bazi-kanunlarda-degisiklik-yapilmasina-dair-kanun-ozeti-b-2357>
- Fainstein, S. S. (2014). The just city. *International Journal of Urban Sciences*, 18(1), 1–18. <https://doi.org/10.1080/12265934.2013.834643>
- Harvey, D. (2008). The right to the city. *New Left Review*, 53, 23–40.
- İstanbul Barosu. (2023). *Kentsel dönüşüm değişiklik yasası...* Retrieved from <https://www.istanbulbarosu.org.tr/HaberDetay.aspx?ID=18409>
- İstanbul Planlama Ajansı (İPA). (2024). *Kentsel dönüşümde rezerv alan ve riskli alan kavramlarına dair değerlendirme*. Retrieved from <https://ipa.istanbul/images/>
- Calismalar/kentsel-dönüşümde-rezerv-alan-ve-riskli-alan-kavramlarına-dair-değerlendirme-33382.pdf
- Keleş, R. (1980). *Kentbilim terimleri sözlüğü*. Ankara, Türkiye: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Keleş, R. (1987). Yerel yönetimler ve konut. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 42(1), 1–13.
- Keleş, R. (1989). Konut politikalarımız. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 44(1), 63–98.
- Kısar-Koramaz, E. (2025). Planlı gelişmiş bir konut alanında parsel düzeyindeki konut yenilemeleri: Bakırköy Merkez Mahallesi örneği. *Şehir ve Toplum*, 32, 65–83.
- Kovanlıkaya, Ç., Fırat, D., Yilgür, E., Aslan, Ş., & Özarslan, A. (2021). *Bomonti: Kentsel dönüşüm ve mekânın belleği*. İstanbul, Türkiye: İletişim Yayınları.
- Köseahmet, G., & Alkay, E. (2025). Değişimlerin izinde: Konut arsası arzında hazine taşınmazlarının kullanımının işlemler üzerinden analizi. *Şehir ve Toplum*, 32, 37–52.
- Lefebvre, H. (2013). *Kentsel devrim*. İstanbul, Türkiye: Sel Yayıncılık.
- Needham, B. (2000). Land taxation, development charges, and the effects on land use. *Journal of Property Research*, 17(3), 241–257. <https://doi.org/10.1080/09599910050120000>
- Özdemir-Sarı, B. (2024). Cumhuriyetin 100. yılında konut sorununun farklı yüzleri. In Ş. Geniş & N. Demirtaş Milz (Eds.), *Cumhuriyetin 100. yılında kentleşme ve kentsel toplum* (pp. 92–111). Ankara, Türkiye: İdealkent Yayınları.
- Özet, İ. (2019). *Fatih-Başakşehir: Muhafazakâr mahallede iktidar ve dönüşen habitus*. İstanbul, Türkiye: İletişim Yayınları.
- Özkan, E., Yazıcı, Y., & Gökşin, A. Z. (2024). *Bir kentsel dönüşüm hikayesi: Sarıgöl-Tenidoğan*. Ankara, Türkiye: İdealkent Yayınları.
- Özkaya Özlüer, I. (2025). Yargısal denetim yönüyle rezerv yapı alanı kararı uygulamaları ve sonuçları. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 29(2), 725–752. <https://doi.org/10.34246/ahbvuhfd.1629536>
- Smolka, M. O., & Maleronka, C. (2018). Assessing the monetary relevance of land value capture: The case for charges for additional building rights in São Paulo, Brazil. *International Journal of Real Estate and Land Planning*, 1.
- Temel, K. (2023). *Gecekondu, site, rezidans: Bursa'da sınıf ve mekân*. İstanbul, Türkiye: İletişim Yayınları.
- Türkiye Cumhuriyeti. (2005). *Belediye kanunu* (Kanun No. 5393). Resmî Gazete (Sayı: 25706).
- Türkiye Cumhuriyeti. (2012). *Afet riski altındaki alanların dönüştürülmesi hakkında kanun* (Kanun No. 6306). Resmî Gazete (Sayı: 28312).
- Türkiye Cumhuriyeti. (2012). *Afet riski altındaki alanların dönüştürülmesi hakkında kanunun uygulama yönetmeliği*. Resmî Gazete (Sayı: 28483).
- Türkiye Cumhuriyeti. (2023). *Afet riski altındaki alanların dönüştürülmesi hakkında kanun ile bazı kanunlarda değişiklik yapılmasına dair kanun* (Kanun No. 7471). Resmî Gazete (Sayı: 32363).
- Türkiye Planlama Okulları Birliği (TUPOB). (2010). *5393 sayılı belediye kanununun 73. maddesinde değişiklik yapılmasına dair 5998 sayılı kanuna ilişkin TUPOB görüşü*. Retrieved from <https://www.spo.org.tr/tupob/detay.php?kod=2235>
- UN-Habitat. (2021). *The role of land in achieving adequate and affordable housing* (G. Payne, D. M. Levy, & G. Lavagna, Eds.). Nairobi, Kenya: UN Human Settlements Programme.
- World Bank. (1993). *Housing: Enabling markets to work* (S. K. Mayo, Ed.). Washington, DC: The World Bank.
- World Bank. (2006). *Thirty years of World Bank shelter lending: What have we learned?* (R. M. Buckley & J. Kalarickal, Eds.). Washington, DC: The World Bank.

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

Yüksek Konut Bloklarının Birim Konut Planları Üzerinden Değerlendirilmesi: İstanbul Başakşehir Örneği

Evaluating High-Rise Housing Blocks Through Unit Plans: The Case of Başakşehir, Istanbul

 Dilvin Hazal Akkaya Usman

Arş. Gör. Dr., MSGSÜ, Mimarlık Bölümü

ÖZ

Bu çalışma, 2000 yılından sonra inşaat odaklı ekonomik büyüme döneminde ivme kazanan İstanbul'daki yüksek konut bloklarına odaklanarak, konut birimi tipolojisi aracılığıyla kentsel dönüşümü anlamayı amaçlamaktadır. Amaç, geleneksel ölçeklerden uzaklaşan düşey olarak organize edilmiş konut birimlerinin kentsel dokular üzerindeki etkisini değerlendirmek, niteliksel ve niceliksel özelliklerini deşifre ederek tipolojik özelliklerini incelemektir. Çalışmanın kapsamı, 2000 yılından sonra özel sektör tarafından İstanbul'un Başakşehir ilçesinde üretilen, tanımlanmış yerleşim sınırları içinde her biri 500 veya daha fazla konut kapasitesine sahip konut bloklarından oluşan konut yerleşimlerini içermektedir. Her yerleşim, yüksekliği 51,50 metreyi aşan en az bir yüksek konut bloğu içermektedir. Sınırları zaman ve yer olarak çizilmiş tanımlı bölgede belirlenen sekiz konut yerleşiminin her biri için tamamı kamuya açık kaynaklar üzerinden elde edilen veriler baz alınarak, araştırmaya uygun teknik çizimlerle (yerleşim planı, blok kat planı ve birim konut planı) görselleştirilen, yerinde tespit ve gözlemlerle desteklenmiş bilgi föylerinden oluşan bir veri seti hazırlanmıştır. Veri seti, niceliksel ve oransal verilerin belirlenmesini sağlarken, hem blok planı hem de konut birimi planı ölçeklerinde yapılan değerlendirmeler, hakim planlama eğilimlerini ortaya koymaktadır. Bulgular ışığında, bu çalışma yaygın olarak kabul gören plan şemalarını ön plana çıkararak, konut birimlerinin baskın mekansal düzenlemeleri hakkında bir tartışma başlatmaktadır.

Anahtar sözcükler: Yüksek konut blokları, Tipoloji, Birim konut planlaması, Konut tasarımı, Başakşehir, İstanbul.

ABSTRACT

This study seeks to understand urban transformation through housing unit typology, focusing on high-rise housing blocks in Istanbul that gained momentum in the construction-driven economic growth period after 2000. The aim is to evaluate the impact of vertically organized housing units, which depart from conventional scales, on urban patterns, decipher their qualitative and quantitative attributes, and examine their typological characteristics. The scope includes housing settlements in Istanbul's Basaksehir district, produced by the private sector after 2000, consisting solely of housing blocks within defined settlement boundaries, each with a capacity of 500 units or more. Each settlement contains at least one high-rise housing block exceeding 51.50 meters in height. This research utilizes a curated dataset of eight residential case studies located within a predefined geographical and chronological scope. Each case consists of information sheets supported by on-site identification and observation, visualized using research-appropriate technical drawings (settlement plan, block floor plan, and housing unit plan) based on data obtained entirely from publicly available sources. The dataset enables the determination of quantitative and proportional data, while assessments made at both the block plan and housing unit plan scales reveal the prevailing planning trends. In light of the findings, this study brings widely accepted plan schemes to the forefront and initiates a discussion on the conventional spatial arrangements of housing units.

Keywords: High-rise housing blocks, Building typology, Floor plan, Housing design, Başakşehir, İstanbul.

Received: 16.01.2026 Revised: 01.02.2026 Accepted: 26.02.2026 Online: 03.07.2026

Correspondence: Dilvin Hazal Akkaya Usman

E-mail: dilvinakkaya@gmail.com

 OPEN ACCESS This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Bu vaka çalışması, İstanbul'da 2000 yılı sonrasında hızla üretilen yüksek konut blokları arasında Başakşehir ilçesindeki konut yerleşmelerinde birim konutların mekânsal organizasyonunda yaşanan değişimleri incelemektedir. 2013 ila 2019 yılları arasında inşa edilen, Hoşdere, İkitelli I-II, ve Kayabaşı mahalle sınırlarında yer alan sekiz konut yerleşmesini veri seti olarak ele alan çalışma, 18 yüksek konut bloğuna ait; 1/500 ölçekte çizilen 28 blok kat planı ve 1/200 ölçekte çizilen 46 birim konut planı üzerinden tipolojik bir analiz ortaya koymaktadır. İncelenen yüksek konut bloklarında blok ve konut birimi açısından kullanım konforu bağlamında ortak mahallerin gün ışığı ve doğal havadan yoksun olması, tek cepheye mahkûm konut birimlerinin çokluğu, birim konutların standartlaşmış, baskın koridor tipolojisine sahip planimetrik kurgusu ve en çok tekrar eden blok planında örgütlenen konut sayısının çokluğu vaka analizinin önemli bulgularıdır. Söz konusu baskın blok tipolojisi tek cephele birim konut sayılarında artışa neden olmaktadır. Tipoloji ve birim konut iç mekân kurgusu arasındaki ilişkiye dair içgörüler sunan bu çalışma, yaşanan kentsel dönüşüme, kent morfolojisindeki keskin kırılmaya ve blok tipolojilerinde gözlemlenen baskın değişime rağmen birim konut iç mekân düzeninde yeni olasılıkların denenmediğini göstermektedir. Sayıları hızla artan yüksek bloklarla örgütlenen konut yerleşmelerinde uygulanan mekanizmalar ve öncelikleri hakkında kritik sorular ortaya atan çalışma, kentsel dönüşüm uygulamalarında çeşitliliği öncüleyen planlamalar için farklı ölçeklerde daha fazla araştırma yapılması gerektiğini vurgulamaktadır.

Arka Plan: Başakşehir

Başakşehir, Türkiye'nin en büyük organize sanayi bölgesi olan İkitelli'ye yakınlığı nedeniyle sosyal konut alanı olarak belirlendiği 1980'lerden günümüze, kentsel yenilemenin ve dönüşümün toplu konut mimarlığı üzerindeki etkilerini farklı zaman dilimleri üzerinden inceleyebileceğimiz hızla gelişen ve genişleyen kentsel bir laboratuvar alanıdır.

Başakşehir'in kuruluşu, 1994 yerel seçimlerinde Refah Partisi yönetiminin İstanbul ve Ankara başta olmak üzere 6 büyükşehir belediyesinde idareyi devralmasıyla başlayan kentsel dönüşüm hamlesinin bir sonucudur. Bu süreç, 1987'de yabancı sermaye ortaklığıyla imar planlama ve mimari proje geliştirmek üzere kurulan ancak zaman içerisinde işlevsiz kalan İMAR WEIDLEPLAN adlı kurumun belediye mülkiyetindeki arazilerini kullanma ve kâr odaklı konut geliştirme yetkileriyle donatılarak Konut İmar Plan Sanayi ve Ticaret A.Ş. (KİPTAŞ) olarak yeniden yapılandırılmasıyla kurumsallaşmıştır (Özet, 2020:219). KİPTAŞ'ın 50.000 konutluk hedefiyle İstanbul'un çeperlerinde hayata geçirdiği projeler, Başakşehir'in konut alanı olarak gelişiminin katalizörü olarak kabul edilebilir. KİPTAŞ kurulduktan bir ay sonra, or-

ganize sanayi bölgesinin tetiklediği nüfus artışının yanı sıra, İstanbul genelinde artan konut açığına cevap verebilmek üzere 17 Mayıs 1995 günü Başak-Hilal Toplu Konut projesinin temeli atılır. Tüm konut birimlerinin daha inşaat başlamadan yüksek talep görmesi, ikinci etabın bir yıl gibi kısa bir zaman içerisinde başlamasını sağlar (Batuman, 2019:98). Başakşehir bölgesinin gelişim süreci, 1995-2008 yılları aralığını kapsayan on üç yıllık periyotta KİPTAŞ'ın kontrol ve inisiyatifinde beş ana etapta hayata geçirilen projelerle kademeli bir büyüme sergilemiştir.

Toplu konut yerleşmelerinin ilk etabı 6, 8 ve 10 katlı 79 blokta yer alan dört farklı tipte (65, 85, 115 ve 140 m²) 3004 konut birimden oluşurken ikinci etap, 6, 8, 9 ve 10 katlı toplam 62 blokta üç farklı büyüklükte (84, 123 ve 143 m²) 2304 konut biriminden oluşmaktadır (Batuman, 2019: 99). 1998 sonu itibarıyla iki etap da iskân edildiğinde (Resim 1), Başakşehir I'de 15000, Başakşehir II'de ise 10.500 kişi ikamet etmektedir (Batuman, 2019: 99). Başakşehir toplu konut projesinin 1998-2000 yılları arasında KİPTAŞ'ın kontrolünden küçük yapı kooperatiflerine devredilerek inşa edilen, "Onurkent" adıyla anılan üçüncü etabı 6190 konut birimi kapasitesine sahiptir. 1998-2002 yılları arasında inşa edilen dördüncü etap ile ilk kez alt-orta sınıfların yer alabildiği planlamaların yerine yüksek bloklardan bahçeli konutlara tipolojik çeşitlilik gösteren "lüks" konutların üretimine geçilir (Özet, 2020: 221). 358'i bahçeli konut olmak üzere 6050 konut birimi kapasiteli Başakşehir IV projesinin beklenmedik bir taleple karşılaşmasıyla, 2005-2007 yılları arasında inşa edilen son etap ağırlıklı olarak "sosyal konut" niteliğinde planlanan birinci ve ikinci etaplardan farklılaşır. 7000 konut birimi kapasiteli beşinci ve son etap 1. ve 2. Kısım olmak üzere çok katlı blokların yanı sıra, bahçeli konutları ve geniş peyzaj alanlarıyla bölgenin odak noktası haline gelir (Pérouse, 2007:29) (Resim 1, 2).

Tüm etapları tamamlandığında yaklaşık 18.000 konut birimini kapasitesine ulaşan Başakşehir bölgesinin kentsel gelişimi, geleneksel orta sınıfın konut talebine uygun planlı konutlar yaratmak üzere, kamu kaynaklarının seferber edildiği projeye sınırlı kalmamıştır (Kurtuluş, 2005:78). Başakşehir toplu konut projesine komşu parsellerde, farklı ihtiyaçlara yönelik 3 ana konut geliştirme hamlesi eş zamanlı olarak hayata geçirilmiştir. Sosyalist rejimin çöküşünü takiben Türkiye'ye göç eden Bulgaristan kökenli göçmenlerin barınma ihtiyacını karşılamak üzere 1996-1998 yılları arasında "Göçmen Konutları", Marmara Depremi'nin ardından 1999-2002 yılları arasında "Deprem Konutları" ve OYAK'ın 1998-2008 yılları arasında 12.000 konut birimi kapasiteli "Oyak Kent" lojmanları inşa edilmiştir. Söz konusu projelerin dahil edilmesiyle birlikte değerlendirildiğinde 2008 yılı itibarıyla Başakşehir bölgesi, yaklaşık 120.000 kişiyi iskân etme

Resim 1. Başakşehir bölgesindeki I. ve II. etapın yerleşim planları.

kapasitesine sahip bir kentsel yerleşim alanı olarak öne çıkmıştır (Resim 2).

Nitekim 6 Mart 2008 tarihinde kabul edilen “Büyükşehir Belediyesi Sınırları İçerisinde İlçe Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun”un 19. Maddesi hükmüncü İstanbul’da Esenler (Askeri bölge, Başak IV ve V, Oyak Kent) ve Küçükçekmece ilçelerinden ayrılan mahalleler (Kayabaşı, Resneli Çiftliği Bölgesi, Tatarcık Mevkii, İkitelli Mevkii, Atatürk Olimpiyat Alanı, Altınşehir-Güvercintepe-Şahintepe Bölgesi, Başak I ve II, Organize Sanayi Bölgesi Alanı, Tepecüstü Mevkii, Göçmen ve Deprem konutlarının bulunduğu bölge) ve Bahçeşehir Belde Belediyesi’nin (Bahçeşehir 1. ve 2. Kısım Mahalleri) birleşmesiyle Başakşehir ilçesi kurulur (URL-1). Başakşehir toplu konut etaplarının yanı sıra, Bahçeşehir, Kayaşehir, Onurkent ve Kayabaşı gibi yeni toplu konut alanları Başakşehir’in büyüyerek ilçe olmasında önemli rol oynamıştır (Resim 3).

2008 yılından günümüze Başakşehir’in nüfusu yaklaşık 3 kat artarak 500.000¹’i geçmiştir. Başakşehir kentsel gelişimi, TEM otoyol bağlantısıyla İstanbul’un kuzeye doğru hızla yayılmasıyla Altınşehir, Güvercintepe, Şahintepe ve Ziya

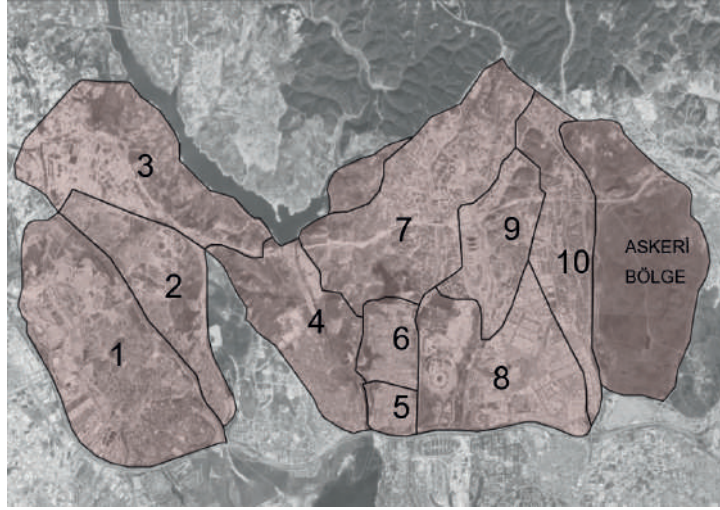
Gökalp Mahallelerinde plansız (1980’lerde yapı ruhsatı alınmadan inşa edilen yapıların çoğunluğu 2981 sayılı yasa ile af kapsamına alınır, 2011 yılında Başakşehir Belediyesi tarafından yürütülen imar uygulaması çalışmalarıyla hisseli ifraz sorunu çözülmeye çalışılır), 1990’lardan sonra ise bölgede İkitelli Organize Sanayi Bölgesi ile başlayan yapılaşma ve KİPTAŞ, TOKİ öncülüğünde üretilen konut yerleşmeleriyle planlı olarak gerçekleşir. 3. Köprü bağlantı yolu olan Kuzey Marmara Otoyolu’nun Başakşehir’den geçmesi yeni konut yerleşmelerini kuzeye doğru yönlendirmektedir.

1995’te sıfırdan kurulmuş olan, 2010 yılı sonunda 150.000’i aşkın bir nüfusu barındıran Başakşehir bölgesi bir KİPTAŞ projesi olmaktan çıkmış, son hızla çalışan toplu konut idaresi (TOKİ) bu kez, Başakşehir’in de ötesine geçerek 65.000 konutluk Kayabaşı konut bölgesini meydana çıkarmıştır (Pérouse, 2016: 13). 2000 yılına kadar Orta bölge olarak adlandırılan Ayazma ve Tepecüstü Bölgeleri, kentsel dönüşüm projeleri kapsamında TOKİ’nin gayrimenkul yatırım ortaklıklarıyla hâsılat/arsa payı karşılıklı paylaşım modeli üzerinden kamu arsalarının özel sektöre² aktarılmasıyla yoğun bir imar-inşa sürecine girmiştir (Resim 4).

1 TUİK verilerine göre Başakşehir, 2008 yılında 207.542, 2023 yılında 509.915, 2024 yılında ise 520.467, nüfusa sahiptir. İstanbul ilçelerinde 2024 yılında yüzdelik nüfus artış hızı sıralamasında yedinci sırada (Silivri, Adalar, Tuzla, Arnavutköy, Sultanbeyli, Çekmeköy ve Başakşehir) yer alır.

2 Ağaoğlu My World Europe, Ayazma Emlak Konut, Mall of İstanbul gibi projeler TOKİ’nin GYO’lar ile iş birliği içerisinde hayata geçirdiği konut ve ticaret alanlarına örnek olarak verilebilir.

Resim 3. Başakşehir ilçe sınırları ve mahalleleri: 1. Bahçeşehir 2. Kısım, 2. Bahçeşehir 1. Kısım, 3. Şamlar, 4. Şahintepe, 5. Altınşehir, 6. Güvercintepe, 7. Kayabaşı, 8. Ziya Gökalp, 9. Başakşehir, 10. Başak.

Başakşehir'in konut alanları morfolojik olarak değerlendirildiğinde, çok katlı nokta bloklarla ör-gütlenen yerleşmelerin, öncelikle alan konturunda, kısmen da alan içerisinde ikinci bir dizi oluşturacak biçimde yapılaştığı söylenebilir. KİPTAŞ'ın öncülüğünde üretilen Başakşehir sosyal konut yerleşmelerinin açık uçlu bir yerleşim olması ön-görülüyse de farklı sitelerin yapılmasıyla beraber, tüm etaplar çevrili/içe kapalı yerleşmeler haline gelmiştir (Batuman, 2019: 102). Konut bloklarının geleneksel kenti içi yapı adası ve ya parsel büyüklüklerinin çok ötesinde iri yapı adalarında inşa edilmesi, proje alanının tamamında sokak, meydan gibi belli düzende bir açık alan tanımlamaya çalışan örüntüler oluşturamaması, ekonomik verimliliğe öncelik veren yerleşim planlarında yapı ayak izi kü-

çük, çözümlük bir yapılaşmanın benimsenmesi, yerleşmelerin neredeyse tamamının güvenli/dışa kapalı bir düzende tercih edilmesi ve Batuman'ın (2019:110) ifadesiyle konut yerleşmeleri arasında yürüme temelli erişim ölçeğinin göz ardı edilmesi, mahalle içi kısa mesafelerde bile özel araç kullanımının gerekliliği gibi nedenlerle Başakşehir konut alanlarıyla kurulan yapı çevre, mutenalaştırılmış³ bir kentsel bölge olarak tanımlanabilir.

Konut yerleşmelerinin blok planlamalarındaki tipolojik eğilim incelendiğinde, en çok tekrar eden normal blok katında 2 ila 4 konut biriminin örgütlendiği merkezi merdivenli nokta blokların ön plana çıktığı görülmüştür. Bahçeşehir'de inşa edilen konut bloklarının kat sayıları değerlendirildiğinde, orta bölgede 3-4 katlı olarak başlayan kaçak yapılaşmanın zamanla

Resim 4. Başakşehir'deki yüksek konut bloklarının yoğunlukta olduğu bölgeler: Ayazma ve My World Europe (üstte), Bulvar ve Medikule (altta) konut yerleşmeleri.

3 Mutenalaştırma, "Kentin Mutenalaştırılması" (Smith ve Williams, 2021, 56-82) kitabında yer alan Beauregard'ın "Mutenalaştırmanın Yarattığı Kaos ve Karmaşa" makalesine referansla nedenleri sadece üretim alanında aranmayan, sermaye birikiminin bir boyutundan öte üretim, yeniden üretim ve tüketim birleşiminde kuramlaştırılan bir kavram olarak kabul edilerek kullanılmıştır.

6-7 katlı bloklara dönüştüğü, KIPTAŞ ve TOKİ tarafından planlı üretilen bölgenin 10-15 katlı bloklarla kapalı yerleşmeler olarak planlandığı saptanmıştır. Geniş yeşil alanlara ve sosyal donatılara sahip Bahçeşehir bölgesi ise az katlı müstakil konut bloklarından yüksek bloklara uzanan çeşitliliğe sahiptir. Özellikle 2000 yılı sonrasında Başakşehir bölgesi, ekonomik büyümede öncelik verilen inşaaata dayalı üretim modellerinin etkisiyle, çoğunlukla özel sektör tarafından üretilen yüksek konut bloklarının baskın olduğu bir yapılaşma düzeyiyle hızlı bir yoğunlaşma sürecine girmiştir.

Başakşehir'deki konut alanlarının dönüşümünü ile ilgili yakın dönemde farklı disiplinler tarafından yayınlanan çalışmalar, konuyu temel olarak ekonomi politik ekseninde ele almaktadır. Söz konusu dönüşümü neoliberal kentsel rejimin bir yansıması olarak gören bölgeyi "İslamcı banliyö" olarak tanımlayan (Batuman, 2019), kültürel kimliğin kent mekânındaki etkisini Başakşehir'deki konut sakinlerinin söylemleri üzerinden irdeleyen (Özet, 2020), yerel yönetimin doğrudan müdahalesiyle üretilen konut alanlarının çok aktörlü, parçacıklı, bireyselleştirilmiş ve sınıf bazında farklılaştırılmış bir şehir oluşturduğuna işaret eden (Perouse, 2007) daha çok sosyoloji, kent ekonomisi ve siyaset bilimi alanlarında geniş perspektifler sunan ve kentsel dönüşüme zemin hazırlayan dinamikleri ortaya koyan çalışmalar bu yazının konu edindiği araştırma yeri ile doğrudan ilişkilenebilir. Ancak söz konusu çalışmada Başakşehir'in vaka çalışması için tercih edilmesinin ana nedeni; konut stoğu bakımından yirmi yılı aşkın süredir neredeyse kesintisiz bir üretim alanı/inşaat süreci sunmasıdır. 2000 öncesi KIPTAŞ öncülüğünde inşa edilen sosyal konutlardan 2000 sonrası kentsel dönüşümün ön plana çıkarıldığı dönemde inşa edilen yüksek konut bloklarına uzanan yelpaze, birim konut planlamasındaki fiziksel değişimleri ve mevcut durumu tipolojinin verdiği imkânlarla okumaya ve karşılaştırmalar üzerinden değerlendirme yapmaya elverişlidir.

Vaka Çalışması ve Araştırma Yöntemi

Türkiye'de göç nedeniyle oluşan demografik hareketlilik, küresel ekonomik ve politik gelişmeler, 2001 ekonomik krizi sonrası inşaat sektörünün ekonomik büyümenin lokomotifleri olarak benimsenmesi ve 1999 Marmara Depremi sonrası mevcut konut stokunun iyileştirilmesi zorunluluğu 2000'li yıllar itibarıyla konut üretiminde muazzam bir ivmelenmeye yol açmıştır. Konut üretimindeki hızlı artış, ölçek değişimi, yoğunluk artışı, alışılageldiğimiz kentsel mekân dizgesinin örselenmesi, ayrışmaya dayalı yapı çevre üretiminin baskınlığı ve kentleşme politikalarında mesleki bilimsel bilginin tasfiyesi gibi sıralanabilecek dramatik dönüşümleri beraberinde getirmiştir (Bingöl & Akkaya Usman, 2022). Dünyanın büyük metropollerinden biri olan İstanbul hem kent merkezlerinde hem de kent çeperlerinde bu "dönüşüm" süreçlerinden

doğrudan etkilenmiştir. İstanbul'da 2000'li yıllar itibarıyla konut ağırlıklı kentsel yapı stoku içinde çokça üretilen ve kent içi küçük parsel ölçüğünü aşan toplu üretimlerde yüksek konut bloklarının baskın konut tipine dönüşmesi dikkat çekicidir.

Araştırma kapsamında kentsel dönüşüm kavramı, mevcut dokunun yıkılıp yeniden inşa edilmesinden ziyade, yeni gelişen bir kentsel alandaki boş ve iri yapı adaları üzerinde "ada bazlı planlama" ve tekrara dayalı yeni yüksek blok tipolojisinin kenti ve konut mimarlığını nasıl etkilediğini anlamak üzere ele alınmıştır. Çalışma, 2000 yılı sonrasında Başakşehir ilçe sınırları içerisinde inşa edilen yüksek konut bloklarının birim konut planlamasındaki genel eğilimlerin değerlendirilmesini ve kentsel dönüşüm ekseninde konut iç mekânındaki değişimi tartışmayı amaçlar. Bu doğrultuda sınırları zaman ve yer olarak çizilmiş tanımlı bölgede blok planı ve birim konut planı olmak üzere iki farklı ölçekte değerlendirme yaparken, sadece konut üretimine odaklanabilmek adına yüksek bloklarının seçiminde bazı sınırlandırmalara gidilmiştir. Veri setinden elde edilecek bilgilerin konut özelinde değerlendirilebilmesi için, incelenen yerleşim planları içerisinde tekrar eden kat planında farklı işleve sahip yüksek podyum blokların yanı sıra alışveriş merkezi, otel veya ofis bloklarına sahip, karma fonksiyonlu konut yerleşmeleri kapsam dışı bırakılmıştır. Böylelikle vaka çalışması sınırları içerisinde yüksek bloğu bulunan ve sadece konut birimlerinden oluşan yerleşmelerle sınırlandırılmıştır.

İstanbul'un Başakşehir ilçesinde Hoşdere, İkitelli I-II, ve Kayabaşı mahalle sınırlarında yer alan tamamı kapalı/ güvenli 8 konut yerleşmesinden oluşan veri seti, 2000 yılı sonrasında özel sektör tarafından üretilen, sınırları içerisinde sadece konut işlevli bloklardan oluşan, 500 konut ve üzeri kapasiteye sahip yerleşmeleri kapsar (Tablo 1). İncelenen her blok planı ve birim konut planı bina yüksekliği 51,50 metreyi (17 kat ve üzeri) geçen yüksek konut bloğunda yer almaktadır.

Belirlenen özelliklere sahip 8 yerleşmenin her biri için, tamamı kamuya açık kaynaklar üzerinden (ilgili web sitesi, proje kataloğu, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü'nün parsel sorgulama uygulaması gibi) elde edilen veriler baz alınarak çalışmaya uygun teknik çizimlerle görselleştirilen, yerinde tespit ve gözlemlere desteklenmiş bilgi föylerinden oluşan bir veri seti hazırlanmıştır. Konut yerleşmelerine ilişkin bilgi föyleri yerleşim planlarının yanı sıra, blok sayısı, yüksek blok sayısı, toplam birim konut adedi vb. gibi bina stokuna ilişkin karşılaştırılabilir veriler de içermektedir. Elde edilen veri seti aracılığıyla, Başakşehir ilçesinde, kentsel dönüşümle inşa edilmiş, kent biçimini ve barınma kültürünü doğrudan etkileyen konut stoku verisi sayısal olarak okunur hale getirilmiştir. Vaka çalışması kapsamında uygulanan araştırma yöntemi, 2000'li yıllarda farklı ülkelerde geliştirilen çizim, alansal hesap ve karşılaştırmalı diyagramlara dayalı çalışmalar (Sherwood, 1981); (Berghauser & Haupt,

Tablo 1. Veri setinde yer alan konut yerleşmelerine ait genel sayısal bilgiler

Veri seti no. ve Yerleşme adı	Yapım yılı	TKGM mahalle	Yerleşim yüzölçümü m ²	Toplam birim konut sayısı
1 Bulvar İstanbul	2015	İkitelli-2	98.065	1744
2 Spradon Quartz	2013	Hoşdere	52.994	1021
3 Spradon Vadi	2013	Hoşdere	41.910	1038
4 Avrupa Konutları Başakşehir	2017	Kayabaşı	44.036	593
5 My World Europe	2013	İkitelli-2	198.476	3274
6 Ayazma Konutları 1 ve 2	2019	İkitelli	99.873	1240
7 Tual Bahçekent	2019	Hoşdere	92.085	1712
8 Avrupark Bahçekent	2018	Hoşdere	29.533	690

2010); (Heckmann & Schneider, 2011); (Leupen & Mooij, 2011); (Tarbatt & Tarbatt, 2012) referans alınarak biçimlendirilmiştir.

Araştırmada, veri setine dahil edilen yüksek bloklarda birbirini en çok tekrar eden aynı ara kat planı (diğer bir ifadeyle normal kat planı) ve o planda örgütlenen birim konutların planları CAD ortamında aynı dilde temsil edilerek ölçekli (blok planları 1/500 ölçekte, birim konut planları 1/200 ölçekte) olarak yeniden çizilmiştir. Çizimlerin oluşturulmasının ardından blok planı ve birim konut planı olmak üzere iki ayrı ölçek üzerinden analiz çerçevesi oluşturulmuştur.

Blok planı ölçeğinde; normal kat planı alanı, birim konut adedi, sirkülasyon oranı gibi alansal-oransal istatistikî değerlerin yanı sıra, birim konutların yönelimi, birim konutların yanyana geliş prensipleri gibi tespitlere yer verilmiştir. Birim konut planı ölçeğinde ise, iç mekân kurgusunu deşifre etmek üzere, veri setinde karşılaşılan plan şemaları oluşturulmuş, baskın plan kurgusu tespit edilmiş, birim konutlar söz konusu şemalara göre tipolojik olarak tasnif edilmiştir. Birim konutların alansal büyüklükleri, oda sayıları ve konut iç mekânındaki sirkülasyon oranları gibi alansal değerlere yer verilirken, elde edilen tüm bulgular ışığında planlamaya özgü gözlemlenen değişimlere de değinilmiştir. Son olarak farklı ölçekte değerlendirmelere imkân sunan veri setindeki bulguları vurgulamak adına, Başakşehir’ın I., II., ve IV. etaplarında inşa edilen konut blokları ve birim konut planları ek bir vaka analizi olarak araştırmaya dahil edilerek plan tipolojisi düzeyindeki değişim ve dönüşümler karşılaştırmalı olarak tartışmaya açılmıştır.

Araştırma Analizleri ve Bulgular

2013 ila 2019 yılları arasında Başakşehir ilçe sınırlarında inşa edilen sekiz konut yerleşmesini

veri seti olarak ele alan çalışmada, 1/1000 ölçekli yerleşim planlarının yanısıra, 18 yüksek konut bloğuna ait; 1/500 ölçekte çizilen 28 blok kat planı ve 1/200 ölçekte çizilen 42 birim konut planı üzerinden sayısal değerlendirmeler yapılmıştır. Veri setinde yer alan konut yerleşmelerinin tümünde 138 adet ayrıklı nizamlı blok bulunmaktadır. Söz konusu blokların 58’i yüksek bloktur. Tipolojik analiz için 18 bloktan en çok tekrar eden kat planı seçilirken, 7 blokta benzer tekrarlarla sahip kat planı değişimleri fark edildiği için çizilen kat planı sayısı 28’e yükselmiştir (Tablo 2). 1 nolu yerleşimde D Blok iki farklı, E Blok üç farklı; 5 nolu yerleşimde A Blok üç farklı, B Blok iki farklı; 6 nolu yerleşimde A blok iki farklı, 8 nolu yerleşimde A Blok iki farklı, B Blok ise üç farklı tekrar eden kat planına sahiptir. Blok planlarına dair nicel-oransal değerlerde aynı bloğun tekrar hesaba girmesinin yaratacağı karışıklığın önlenmesi adına 18 blok üzerinden analiz yapılmış, aynı blokta tekrar eden farklı kat planları birim konut planları özelinde yapılan analizlerde değerlendirmeye alınmıştır (Tablo 2).

Veri setinde yer alan konut yerleşmelerinin tümünde toplam 11.312 adet birim konut bulunmaktadır. Tüm yerleşmelerin birim konut ortalaması 1414’tür. Sekiz konut yerleşmesi; en küçüğü 41.910 m²’den, en büyüğü 198.476 m²’ye dek farklılaşan büyüklüklerdeki parsellerde konumlanır. Konut yerleşmelerinin 4’ü tek bir parsel alanında konumlanırken, diğeri en az 2, en çok 4 parselde yayılarak farklılaşır. Tüm yerleşmelerin parsel alanlarının toplamı 657 hektarken, parsellerin ortalama büyüklüğü 8.2 hektardır. Konut yerleşmelerinin tümü “kümelenmiş apartman blokları arasında çoklu yüksek bloklar”dan oluşmaktadır. Veri setinden yapılaşma koşulları bağlamında elde edilen nicel-oransal tespitlere⁴ göre, tüm yerleşmelerin toprak üstü yapılaşma oranı ortalaması 2,88;

4 Veri setinde yer alan alansal bilgilerin hesaplanmasında çalışmanın odaklandığı konut blokları temel alınarak, bodrum katlar dikkate alınmadan toprak üzerinde yapılan üretim esas kabul edilmiştir. Alansal değerler üzerinden elde edilen 4 oransal bilgi şu şekildedir:

- Toprak Üstü Yapılaşma Oranı; toplam inşaat alanının, proje arsa alanına bölünmesiyle,
- Yapı Ayak İzi Oranı; yapı ayak izi alanının, proje arsa alanına bölünmesiyle,
- Konut Yoğunluğu; toplam konut adedinin, proje arsa alanına (ha) bölünmesiyle,
- Konut Bloğu Kat Adedi Ortalaması; yerleşimde yer alan konut blokları özelinde “toprak üstü yapılaşma” alanının “yapı ayak izi” alanına bölünmesiyle elde edilen değerdir.

Tablo 2. Veri setinde yer alan konut yerleşmelerindeki blok ve yeniden üretilen plan sayıları

Veri seti no. ve Yerleşme adı	Blok adedi	Yüksek blok adedi	Çizilen blok kat planı adedi (1/500 ölçek)	Çizilen birim konut planı adedi (1/200 ölçek)
1 Bulvar İstanbul	23	12	8	8
2 Spradon Quartz	14	9	3	5
3 Spradon Vadi	7	2	2	3
4 Avrupa Konutları Başakşehir	7	2	1	3
5 My World Europe	27	17	5	9
6 Ayazma Emlak Konutları 1/2	30	8	2	4
7 Tual Bahçekent	23	5	2	4
8 Avrupark Bahçekent	7	3	5	6

yapı ayak izi oranı ortalaması 0,23; konut yoğunluğu ortalaması 176 konut/ha; konut bloğu kat adedi ortalaması 16'dır (Tablo 3). Söz konusu sayısal veriler, Başakşehir'de 2000 yılı sonrası üretilen konut yerleşmelerinde yüksek yoğunluklu, çözünürlük bir yapılaşmanın hâkim olduğunu ve yüksek blok tipolojisinin tercih edildiğini göstermektedir.

Başakşehir yüksek konut blokları yerleşim planı örgütlenme biçimleri açısından incelendiğinde 4 tür yapılaşma tercihiyle karşılaşılmıştır (Tablo 4). 1, 3, 4, 7 ve 8 nolu konut yerleşmeleri sadece alan konturunda, 2 ve 5 numaralı yerleşmelerin öncelikle alan konturunda kısmen alan içerisinde, 6.2 nolu yerleşmenin alanın tamamında serbest düzende, 6.1 nolu yerleşmenin ise diğer yerleşmelerden farklı olarak alanın tamamında belli düzende bir açık alan (sokak, meydan gibi) tanımlamaya çalışarak örüntüler oluşturan yerleşim biçimine sahip olduğu görülmüştür.

Blok Planı Ölçeğinde Tespitler

Blok planı ölçeğinde yapılan tespitlere göre seviz yerleşimde incelenen 18 yüksek konut bloğunda merkezi merdivenli ayrı blok ve koridorlu blok olmak üzere 2 farklı blok tipolojisinin kullanıldığı tespit edilmiştir (Tablo 5). Veri seti çizimlerinden ortaya çıkan nicel-oransal verilere göre, blok planlarının birim konutlar ve yatay-düşey sirkülasyon elemanlarıyla birlikte kapladıkları toplam alanlara, yaşanabilir kat planı oranlarına ve konut birimlerinin dış cephe kullanıma dair çeşitli sonuçlara ulaşılmıştır.

Veri setinde yer alan 18 yüksek konut bloğunun en çok tekrar eden kat planı alanları ortalamasının 918 m² olduğu tespit edilmiştir (Tablo 6). Blokların normal kat planlarında en az 4, en çok 14 konut birimi ile örgütlendiği görülmektedir. Tüm blokların kat planlarındaki konut birim adedi ortalaması 6,7'dir. Yaşanabilir kat planı oranı incelendiğinde 0,78 ila 0,89 arasında değişen değerler ortaya çıkmaktadır. Sirkülasyon oranları ortalaması 0,17'dir. Bu değerler⁵ Başakşehir'de

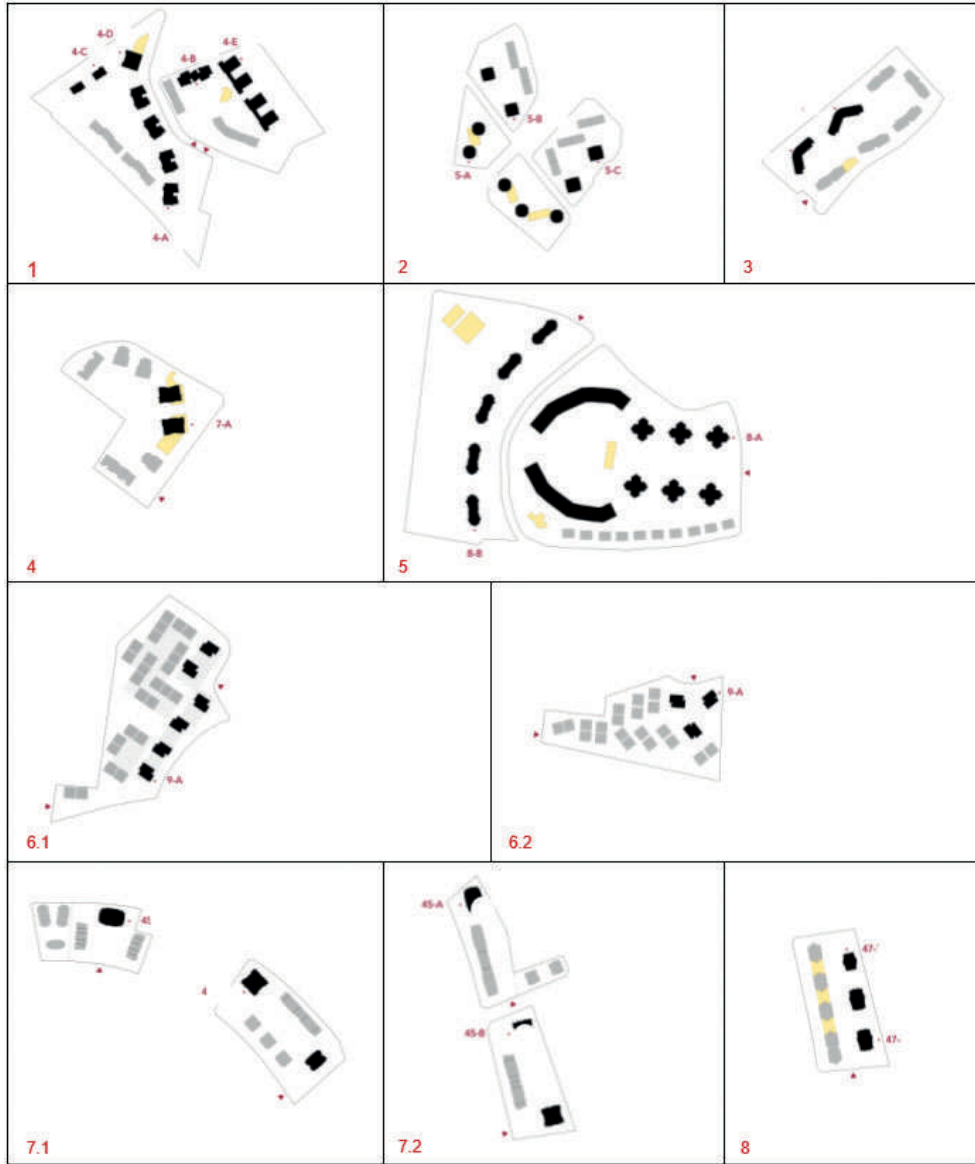
Tablo 3. Veri setinde yer alan konut yerleşmelerinin yapılaşma koşulları bağlamında nicel-oransal tespitleri

Yerleşme no	Toprak üstü yapılaşma oranı	Yapı ayak izi oranı	Konut yoğunluğu konut/ha	Konut bloğu kat adedi ortalaması
1	2,77	0,16	178	19,31
2	2,06	0,17	193	13,59
3	3,29	0,18	248	19,11
4	2,91	0,2	135	18,57
5	2,87	0,12	165	24,2
6.1	3,11	0,54	129	5,76
6.2	2,07	0,24	117	8,59
7	3,18	0,2	186	16,15
8	3,62	0,24	234	18,70

5 Veri seti dahilindeki blok planları üzerinden elde edilen alansal ve oransal bilgiler şu şekildedir;

- Kat Planı Alanı; Birim konutların toplam alanından ve sirkülasyon elemanlarının kapladıkları alan toplamından oluşur.
- Yaşanabilir Kat Planı Oranı; bir katta bulunan birim konutların toplam alanının, kat planı alanına bölünmesiyle elde edilen değerdir.
- Sirkülasyon Oranı; bir katta bulunan düşey ve yatay sirkülasyon elemanlarının (asansör, merdiven, koridor, ortak galeriler) toplam alanının, kat planı alanına bölünmesiyle elde edilen değerdir.
- Konut Birimlerinin Cephe Kullanımı; kat planı alanında yer alan konut birimlerinin tek cepheli, birbirine dik iki cepheli, karşılıklı 2 cepheli ya da 3 cepheli olma durumlarına göre elde edilen değerleri kapsar.

Tablo 4. Veri setinde yer alan konut yerleşmelerinin yerleşim planları (Gri renk blok yüksekliği arttıkça koyulaşmaktadır, siyah renk yüksek blokları, sarı renk ise konut işlevi dışındaki alanları ifade etmek üzere kullanılmıştır.)

2000 yılı sonrasında üretilen konut yerleşmelerinde inşa edilen farklı boyut ve tipolojilerdeki blok tiplerinin planlamasında konut birimleri ve sirkülasyon alanları arasındaki oransal değerlerde fikir birliği olduğunu göstermektedir.

İncelenen yüksek bloklarda konut birimleri tek cepheli ve birbirine dik iki cepheli olmak üzere 2 farklı türde üretilmiştir (Tablo 7). Veri setinde 18 yüksek konut bloğunun en çok tekrar eden kat planlarında yer alan 117 birim konuttan %42'si tek cephelidir. Bu durumda merkezi merdivenli ayrı blok tipolojisinin kat planı örgütlenmesinde birbirine dik iki cepheli yani kat planının köşesinde konumlandırılan birim konutların tercih edildiği söylenebilir.

Konut Birimi Ölçeğinde Tespitler

Birim konutun iç mekân kurgusunun incelenmesi için, veri setine dahil edilen yüksek blokların

çizili normal kat planında yer alan 42 adet birim konut planı 1/200 ölçekli olarak yeniden çizilmiş (Tablo 8) ve tüm konut birimlerine ait plan şemaları oluşturulmuştur (Tablo 9 ve 10). Plan Şemaları, konut birimlerine ait salon, mutfak, yatak odası ve banyo gibi ana mekânlar ile koridor, hol, antre (giriş holü) gibi yatay sirkülasyon mahallerinin bir araya gelme ilkeleri gözetilerek kurulurken, wc, ebeveyn banyosu, kiler, soyunma odası, çamaşır odası gibi ek mahaller plan şemalarının oluşumunda ayırt edici özellikler olarak ele alınmamıştır. Ortak plan şemalarının tespitinde oda sayıları da gözardı edilmiştir.

Tüm birim konutlarda, yaşama-yatma eksenlerinin sirkülasyon alanlarıyla kesin bir şekilde ayrıldığı, kısmen ayrıldığı ve ayrılmadığı olmak üzere 3 farklı karakterde plan şeması olduğu ortaya çıkmıştır. Her üç plan şeması da kendi içerisinde farklılaşmaktadır.

Tablo 5. Veri setinde yer alan yüksek konut bloklarının normal kat planlarını ifade eden şemalar

1.A	1.C	1.D1	1.D2
1.B	1.E1	1.E2	1.E3
5.A1	2.A	2.B	2.C
5.A2	5.B1	3.A	3.B
5.A3	5.B2	4.A	8.B1
6.A1	6.A2	8.A1	8.B2
7.A	7.B	8.A2	8.B3

42 adet konut biriminde toplam 3 farklı karakterdeki plan şeması dağılımının, Şema A %78 (33 konut birimi), Şema B %10 (4 konut birimi) ve Şema C %12 (5 konut birimi) şeklinde olduğu ortaya çıkmıştır. Tüm konut birimleri değerlendirildiğinde, salon ve mutfak gibi yaşama birimlerinin sirkülasyon alanları aracılığıyla yatak odası birimlerinden keskin bir şekilde ayrıldığı plan şemaları baskındır. A Şeması kendi içerisinde analiz edildiğinde ise konut girişinin salon ve mutfağın bulunduğu eksen üzerinden gerçekleştiği şemanın (A1) baskın olduğu belirlenmiştir. Bu durumda 2000 yılı sonrasında Başakşehir’de yüksek konut blokları tipolojisinde üretilen konut birimlerin iç mekân kurgusunda keskin bir yaşama-yatma eksenini kabulünün olduğu, antre, hol ve koridor gibi sirkülasyon alanlarının ise sadece konut biriminin mahallerine erişimi sağlayan salt geçiş alanları olarak tanımlandığı söylenebilir.

Veri setinde yer alan 28 normal kat blok planında yer alan birim konutların oda sayısı dağılımları değerlendirildiğinde, 168 birim konut planında; 1 odalı konut birimi sayısının %24, 2 odalı konut birimi sayısının %39, 3 odalı konut birimi sayısının

%28, 4 odalı konut biriminin %7, 5 odalı konut birimi sayısının ise %2 olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu yüzdeler dağılım, yüksek konut bloklarında 2 odalı birim konutların tercih edildiğini göstermektedir.

Birim konut planları, sirkülasyon alanları bakımından değerlendirildiğinde, veri setine dahil edilen 42 adet birim konuttan giriş holü doğrudan mutfak ve salon gibi yaşama birimlerinin bir arada olduğu ortak mahale açılan konutlar hariç tutulduğunda sadece 1 konut biriminin doğal ışık ve havalandırma imkânına sahip bir koridor/geçiş alanıyla örgütlendiği tespit edilmiştir. 2 odalı konut birimindeki (8.B3 nolu blokta yer alan) söz konusu geçiş alanının, kat sayısı arttıkça bloğun kütledeki geri çekilme prensibinden ortaya çıkan teras üzerinden cephe aldığı, diğer bir deyişle bu durumun plan kurgusunda özellikle hedeflenerek elde edilmediği söylenebilir.

Son olarak birim konut planlarının iç mekân kurgusundaki alt mahalleriyle birlikte alansal dağılımları incelenmiştir. 42 adet birim konut planının ortalama alansal büyüklüğünün 106.8 m²

Tablo 6. Veri setinde incelenen yüksek blokların en çok tekrar eden kat planlarına ait nicel-oransal veriler

Veri seti no. ve Blok adı	Kat planı alanı m ²	Yaşanabilir kat planı oranı	Yatay S. oranı	Düşey S. oranı	Birim konut adedi	Birim konut yönelimi		
						Tek cepheli	Birbirine dik iki cepheli	
1	A	917	0,79	0,11	0,10	6	2	4
	B	1166	0,82	0,09	0,09	8	4	4
	C	985	0,83	0,08	0,09	5	3	2
	D	1079	0,82	0,08	0,10	5	1	4
	E	799	0,82	0,08	0,10	5	1	4
2	A	441	0,83	0,10	0,07	6	2	4
	B	492	0,86	0,09	0,05	8	4	4
	C	612	0,88	0,07	0,05	4	-	4
3	A	1200	0,84	0,09	0,07	10	8	2
	B	1354	0,78	0,12	0,10	14	12	2
4	A	1045	0,81	0,13	0,06	6	2	4
5	A	961	0,89	0,06	0,05	4	-	4
	B	964	0,87	0,06	0,07	6	2	4
6	A	550	0,80	0,07	0,13	4	-	4
7	A	1270	0,82	0,10	0,08	10	6	4
	B	1170	0,84	0,07	0,09	6	2	4
8	A	893	0,83	0,09	0,08	6	2	4
	B	630	0,82	0,05	0,13	8	4	4

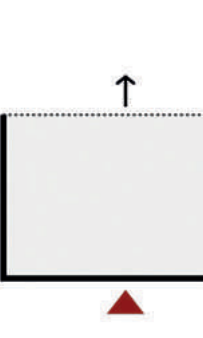
olduğu tespit edilmiştir. Birim konut planlarının antre, koridor ve hol gibi geçiş mahallerinin ortalama alansal büyüklüğü 12.72 m²'dir. Bu durum birim konutların iç mekân kurgusunda sirkülasyon alanları için toplam konut alanının %12'sinin ayrıldığını ortaya koymaktadır. Yatak odaları 11,12 m², ebeveyn odaları ise 14,41 m² alansal büyüklük ortalamasına sahiptir. Yaşama birimlerinden salonların alansal büyüklük ortalaması 26,44 m² iken mutfaklar 10,35 m² ortalamaya sahiptir. Bu durum birim konutların iç mekân kurgusunda yaşama birimleri için ortalama olarak toplam konut alanının %35'inin ayrıldığını ortaya koymaktadır.

Tartışma

Veri seti üzerinden elde edilen blok ve birim konut planı gibi farklı ölçekteki bulgular, Başakşehir'de 2000 yılı sonrası inşaata dayalı üretimlerde yüksek blok tipolojisiyle örgütlenen konutların nitel ve nicel özelliklerini ortaya koymaktadır. Bu çalışma kapsamında yer verilen tespitlere göre söz konusu konut yerleşmelerinde aşağıda yer verilen hususlar öne çıkmaktadır.

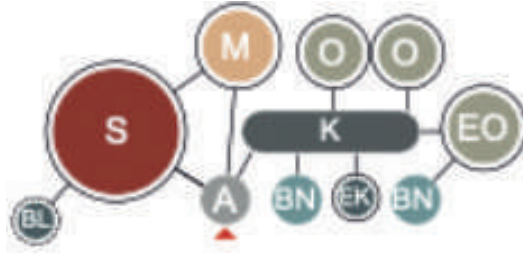
- Yerleşmeler, geleneksel kent içi yapı adası veya parsel büyüklüklerinin çok ötesinde devasa boyutlardaki toprak üzerinde yüksek yoğunlukla çözümlük (yapı ayak izi küçük) yapılaşmaktadır.

Tablo 7. Yüksek bloklardaki birim konutların cephe kullanım şemaları ve yüzdeler dağılımları

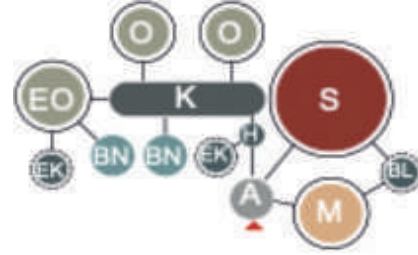
Üç cepheli konut birimi	Birbirine dik iki cepheli konut birimi	Karşılıklı iki cepheli konut birimi	Tek cepheli konut birimi
			
0%	58%	0%	42%

Tablo 9. Veri setindeki birim konut planlarının iç mekân kurgusuna dair yapılan tasnif, A şeması

A Salon ve mutfak gibi yaşama birimlerinin sirkülasyon alanları aracılığıyla yatak odası birimlerinden keskin bir şekilde ayrıldığı plan şemaları

A1 (18 konut birimi)

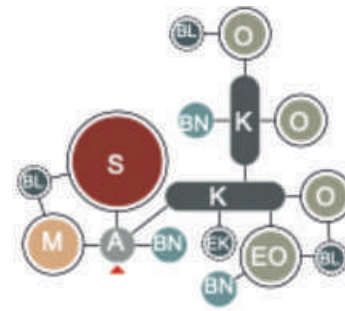
A2 (3 konut birimi)

Konut girişinin salon ve mutfak bulunduğu eksen üzerinden gerçekleştiği şema.

Yatma birimlerine ait sirkülasyon alanının konut girişinden farklı bir hol/koridor mahali ile ayrıldığı şema.

A3 (1 konut birimi)

A4 (4 konut birimi)

Konut giriş alanı ile yatma birimlerine ait sirkülasyon alanının eksen yönünün değiştiği şema.

Yatma birimlerine ait bütüncül sirkülasyon alanının eksen yönü değişimiyle parçalandığı şema.

A5 (4 konut birimi)

A6 (3 konut birimi)

Konut girişinin yapıldığı sirkülasyon alanından salon ve mutfak birimlerinin bir arada olduğu ortak mahale erişilen şema.

Salon ve mutfak birimlerinin bir arada olduğu ve konut girişinin de doğrudan bu mahale yapıldığı şema.

- Tamamı güvenli ve dışı kapalı olan yerleşim biçimlerinde baskın tercih olarak alan konturunda konumlanan çok katlı konut bloklarının büyük açık alanları çevrelediği ifade edilebilir.
- Yerleşim sınırları içerisinde yüksek konut bloğu tipolojisinin sayıca birden fazla olduğu ve çoğunlukla kümelenmiş apartman bloklarıyla birlikte örgütlendiği tespit edilmiştir.

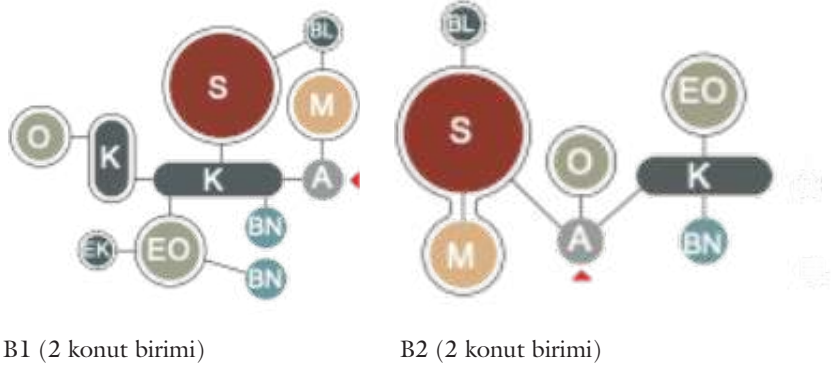
Konut yerleşmelerinin blok planlarında;

- Merkezi merdivenli ayrı blok tipolojisinin baskın olarak kullanıldığı,
- normal kat alanlarının geleneksel kent içi yapı adası veya parsel üzerinde üretilen blok alanlarından çok daha büyük olduğu,

- sirkülasyon alanlarının kat planlarında ortalama %20'lik bir alan işgal ettiği,
- sirkülasyon alanlarında ortak kullanım alanlarına yer verilmediği ve bu alanlar için gün ışığı, doğal hava gibi imkânların aranmadığı,
- normal katta çok sayıda konut birimi barındıran çözümlerin tercih edildiği,
- birim konutların cephe kullanımında, geleneksel kent içi yapı adası veya parsel üzerinde üretilen birim konutlardan alışıktır olan karşılıklı 2 cepheli ve 3 cepheli konut biriminin bulunmadığı,
- tek cepheye mahkum konut birim adedinin fazla olduğu söylenebilir.

Tablo 10. Veri setindeki birim konut planlarının iç mekân kurgusuna dair yapılan tasnif, A şeması

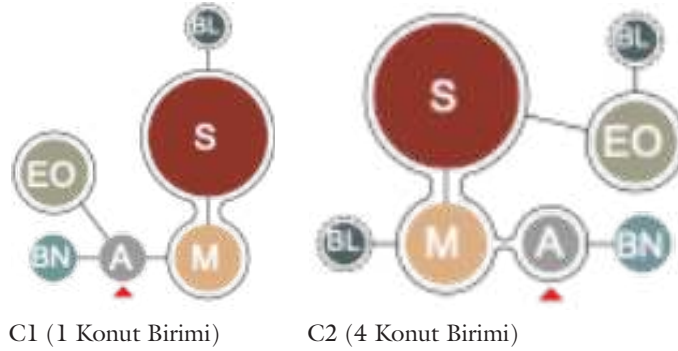
B Yatma-yaşama eksenleri farklı sirkülasyon alanlarıyla tanımlansa da salon, mutfak ve yatak odası birimlerinin kısmen ayrıldığı

Konut girişinin yaşama ekseninden yapıldığı, salon veya mutfak birimlerinden birinin yatma ekseninde yer aldığı şema.

Konut girişinin yapıldığı sirkülasyon alanından salon ve mutfak biriminin yanı sıra yatak odalarına da erişilen şema.

C Salon, mutfak gibi yaşama birimlerinin ve yatak odası birimlerinin birbirinden ayrılmadığı plan şemaları

Konut girişinin yapıldığı sirkülasyon alanından salon ve mutfakın bir arada olduğu ortak mahale ve yatak odalarına erişilen şema.

Salon ve mutfak birimlerinin bir arada olduğu ve konut girişinin de bu ortak mahalden olduğu, yatak odası birimlerine ise salon biriminden erişilen şema.

Konut yerleşmelerinin birim konut planlarında;

- yaşama-yatma eksenlerinin sirkülasyon alanlarıyla keskin bir şekilde ayrıldığı, kısmen ayrıldığı ve ayrılmadığı olmak üzere 10 farklı plan şemasının kullanıldığı,
- salon ve mutfak gibi yaşama birimlerinin sirkülasyon alanları aracılığıyla yatak odası birimlerinden keskin bir şekilde ayrıldığı plan şemasının baskın olarak tercih edildiği,
- 2 odalı mekânsal düzenlemenin ön plana çıktığı,
- doğal ışık ve havalandırma imkânına sahip olmayan koridor, hol, antre gibi sirkülasyon mahallerinin birim konut alanında ortalama %12'lik bir alan işgal ettiği,
- salon, mutfak gibi yaşama birimlerinin birim konut alanında ortalama %35'lik bir alan işgal ettiği,

- banyoların doğal ışık ve havalandırma imkânına sahip olmadığı, giriş alanına hizmet veren WC mahallinin bulunmadığı ifade edilebilir.

Çalışmanın bu aşamasında Başakşehir'de 2000 yılı sonrasında iri yapı adalarında inşa edilen, özel sektör tarafından orta-üst gelir grubuna yönelik üretilen bloklarıyla, Başakşehir'de ilk kez kamu kaynaklarını kullanarak KİPTAŞ tarafından alt-orta gelir grubundaki bireyler için üretilen konut blokları arasında mekânsal planlama düzeyindeki değişim ve dönüşümleri anlamak üzere karşılaştırma yapılacaktır. Karşılaştırmalı değerlendirme için, Başakşehir'in I. etabında inşa edilen A ve C Blok, II. etabında inşa edilen B, D ve E Blok, IV. etabında inşa edilen A, B, D, L ve M blok olmak üzere toplam 10 adet blok⁶, normal kat ve birim konut planlarıyla çizilerek ek bir vaka analizi olarak araştırmanın veri setine dahil edilmiştir (Tablo 11).

6 Veri setine dahil edilen KİPTAŞ tarafından üretilen konut yerleşmelerinin blok ve birim konut planları, R. Kuru'nun (2015) "İstanbul'da Toplu Konut Alanlarında Gündelik Yaşamın Mekân Üzerinden Değerlendirilmesi" başlıklı yüksek lisans tezinde paylaşılan plan çizimleri üzerinden yeniden üretilmiştir. Aksi belirtilmeyen tüm çizim, şekil, tablo ve fotoğraflar yazara aittir.

Tablo 11. Kiptaş'ın Başakşehir'de inşa ettiği birinci, ikinci ve dördüncü etap konut yerleşmelerine ait blok plan şemaları

Kiptaş, 1. Etap, A ve C Blok		Kiptaş, 2. Etap, B, D ve E Blok		
				
Kiptaş, 4. Etap, A, B, D, L ve M Blok				
				

Başakşehir I., II. ve IV. etap konut yerleşmelerinin blok planları incelendiğinde, tümünün merkezi merdivenli ayırık blok tipolojisinde olduğu tespit edilmiştir. 10 adet bloğun normal kat planı alanları ortalaması 333,5 m²'dir. Tüm blokların kat planlarında birim konut adedi 2 ile 4 adet arasında değişmektedir. Tüm blokların kat planlarındaki konut birim adedi ortalaması 3,4'tür. Kat planında 2 adet birim konutla örgütlenen bloklarda konut yönelimi üç cepheli, 4 adet ile örgütlenenler de ise birbirine dik iki cephelidir. Yaşanabilir kat alanı oranı incelendiğinde 0,87 ile 0,94 arası değişen değerler ortaya çıkmaktadır (Tablo 12). Sirkülasyon alanları oranları 0,10'dur.

Tüm KİPTAŞ konut bloklarının kat planı örgütlenmesinde alansal büyüklükten plan şemasına kadar birebir aynı konut birimleri kullanılmıştır, diğer deyişle birim konut düzeninde tam simetri söz konusudur. 10 adet blok normal kat planı üzerinden 10 adet farklı birim konut planı çizilmiştir (Tablo 13). Birim konutların mekânsal düzeni değerlendirildiğinde, salon ve mutfak gibi yaşama birimlerinin sirkülasyon alanları aracılığıyla yatak odası birimlerinden keskin bir şekilde ayrıldığı 4 konut birimi, kıs-

men ayrıldığı 6 konut birimi tespit edilmiştir (Tablo 14). Birim konut planları, sirkülasyon alanları bakımından değerlendirildiğinde, koridor ve antrenin gün ışığı veya havalandırma imkânlarından yoksun, konutun mekânsal düzenlemesinde salt geçiş alanı olarak kullanılan mahaller olduğu saptanmıştır.

Başakşehir'de KİPTAŞ tarafından üretilen konutların blok ve birim konut planlarından elde edilen tespitler, araştırmanın veri setini oluşturan, özel sektör tarafından 2000 yılı sonrasında üretilen yüksek konut bloklarıyla örgütlenen yerleşmelerle karşılaştırıldığında ortaya çıkan farklara ve benzerliklere aşağıda değinilmektedir.

Başakşehir I., II. Ve IV. etap konut yerleşmelerinin veri setinde incelenen konut yerleşmelerinde olduğu gibi;

- devasa boyutlardaki toprak üzerinde çözümlük olarak yapılaştığı,
- başlangıçta ucu açık olarak planlansa da zaman içerisinde güvenli ve dış kapalı yerleşme biçiminin benimsendiği,
- konut bloklarının öncelikle alan konturunda, kısmen de alan içerisinde konum-

Tablo 12. Veri setinde incelenen yüksek blokların en çok tekrar eden kat planlarına ait nicel-oransal veriler

Kiptaş etap no. blok adı	Kat planı alanı m ²	Yaşanabilir kat planı oranı	Yatay S. oranı	Düşey S. oranı	Birim konut adedi	Birim konut yönelimi		
						Üç cepheli	Birbirine dik iki cepheli	
1	A	324	0,89	0,05	0,06	4	-	4
	C	400	0,92	0,04	0,04	4	-	4
2	B	317	0,89	0,04	0,07	4	-	4
	D	489	0,92	0,03	0,05	4	-	4
	E	313	0,90	0,03	0,07	2	2	-
2	A	248	0,87	0,05	0,08	4	-	4
4	B	266	0,91	0,04	0,05	4	-	4
	D	424	0,91	0,03	0,06	4	-	4
	L	247	0,94	0,02	0,04	2	2	-
	M	307	0,88	0,04	0,08	2	2	-

Tablo 13. Veri setindeki Kiptaş tarafında inşa edilen blokların birim konut planları

KİPTAŞ BAŞAKŞEHİR

lanmasının baskın tercih olarak öne çıktığı ifade edilebilir.

Başakşehir KİPTAŞ konut yerleşmelerindeki blok planlarında veri setinde incelenen 2000 sonrası inşa edilen konut yerleşmelerinde olduğu gibi; merkezi merdivenli ayrı blok tipolojisinin tercih edildiği ifade edilebilir. Veri setinde incelenen yüksek konut bloklarının aksine KİPTAŞ konut bloklarının;

- normal kat alanlarının 2 ila 4 adet konut birimi ile örgütlendiği,
- normal kat alansal büyüklüğünün 250 ila 400 m² arasında değiştiği,
- sirkülasyon alanlarının kat planlarında ortalama %10'luk bir alan işgal ettiği,
- sirkülasyon alanlarında ortak kullanım alanlarına yer verilme de bu alanlar için gün ışığı, doğal hava gibi imkânların sağlandığı,
- geleneksel kent içi yapı adası veya parsel üzerinde üretilen birim konutlardan alışık olunan 3 cepheli konut yönelimi tercih edilirken tek cepheye mahkum birim konut bulunmadığı tespit edilmiştir.

I., II. ve IV. etap yerleşmelerin birim konutlarına ait asal mekân (salon, mutfak, yatak odaları ve banyo) kurgusu, yüksek bloklarda örgütlenen birim konutların mekânsal düzenleriyle büyük ölçüde benzerlik göstermektedir. Birim konut planları, veri setinde değerlendirilen 42 adet birim konutta olduğu gibi; yaşama-yatma eksenlerinin sirkülasyon alanlarıyla keskin bir şekilde ayrıldığı ve kısmen ayrıldığı olmak üzere 2 farklı karakterde plan şemasıyla örgütlenmiştir. Yüksek konut bloklarında olduğu gibi, koridor, hol, antre gibi sirkülasyon mahallerinin yanı sıra banyoların da doğal ışık ve havalandırma imkânından yoksun olduğu ifade edilebilir. Öte yandan, plan şemalarındaki tek belirgin fark KİPTAŞ birim konutlarının tamamında yer alan, konuta giriş alanından erişilen wc ek mahaline yüksek bloklarda yer verilmemiş olmasıdır. Ancak bu durum, konut biriminin mekânsal düzeni içinde tali bir ayrıntı niteliğindedir.

Sonuç

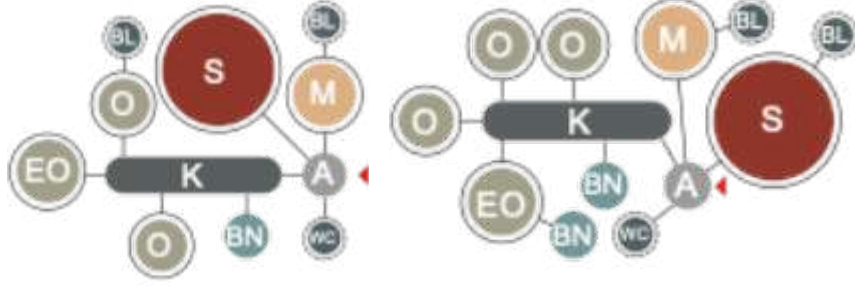
Bu çalışma, Türkiye'de 2000 yılı sonrasında üretilen kentsel konut stoku içerisinde birim konut planlamasındaki eğilimi, bir deney alanı olarak Başakşehir ilçesinde yüksek blok tipolojisiyle yaşanan dönüşüm üzerinden ortaya çıkarmayı amaçlamıştır. Araştırma kapsamında hazırlanan vaka analizi, blok planlamasında en çok tekrar eden blok planında örgütlenen konut sayısının ve tek cepheye mahkum konut birimlerinin çokluğunu, ortak mahallerin gün ışığı ve doğal havadan yoksun olmasını ve birim konut planlamasında standartlaşmış, baskın koridor tipolojisine sahip planimetrik kurguyu somut bir biçimde öne çıkarmaktadır.

Başakşehir'de 2000 yılı sonrasında inşa edilen, özel sektör tarafından üretilen yüksek konut bloklarıyla, ilk etabı 1995 yılında inşa edilen, KİPTAŞ tarafından kitlesel olarak üretilen tip blokların birim konut planlarının karşılaştırıldığı tartışma bölümünde ölçek, kullanıcı grubu ve konut arzu yapan aktörlerdeki farklılıklara rağmen ortak bir planlama yaklaşımının benimsendiği saptanmıştır. Her iki vakada da kat sayıları değişen merkezi merdivenli ayrı blok tipolojisi içerisinde, işlevselci bakış açısıyla yatma-yaşama eksenlerinin keskin biçimde ayrıldığı, doğal ışıktan yoksun koridorlu plan şemasının sınırlı varyasyonlarla tekrar edildiği gözlemlenmiştir.

Veri seti dahilinde incelenen konut yerleşmeleri içerisinde, birim konut iç mekân düzenlemesinde salon ve mutfak gibi yaşama birimlerinin bir arada olduğu, yatak odasına salondan erişilen 1 odalı konutların plan şeması bakımından tek istisnayı oluşturduğu söylenebilir. Bunun dışında kalan tüm örneklerde, kullanım ve dolaşım alanı sınırlarını ortadan kaldıran, gün ışığından konutun tüm mahallerinde azami ölçüde faydalanan veya esnek, serbest kullanım imkânı sunan alternatif bir plan şemasına rastlanmamıştır. Söz konusu durum 2000'ler sonrası kentsel dönüşüm dinamiklerinde, blok tipolojisi ve birim konut planlamasının artık bir tasarım konusu olarak ele alınmadığını ortaya koymaktadır.

Tablo 14. Kıptaş tarafından inşa edilen 10 konut bloğunda yer alan 10 birim konuta ait plan şemaları

A Salon ve mutfak gibi yaşama birimlerinin sirkülasyon alanları aracılığıyla yatak odası birimlerinden keskin bir şekilde ayrıldığı plan şemaları

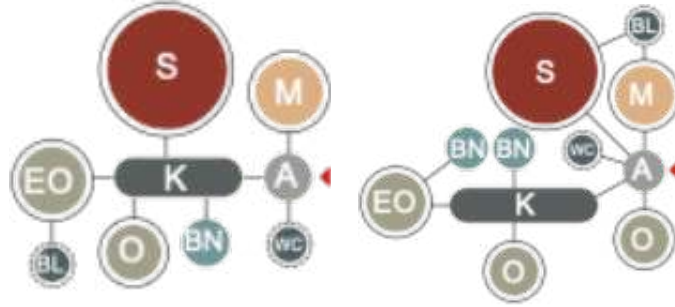
A1 (3 konut birimi)

A2 (1 konut birimi)

Konut girişinin mutfağın bulunduğu eksen üzerinden gerçekleştiği, yaşama birimi salonun yatma birimleri ekseninde yer aldığı şema.

Yatma-yaşama eksenlerinin konut girişi ile birlikte keskin bir şekilde ayrıldığı şema.

B Yatma-yaşama eksenlerinin farklı sirkülasyon alanlarıyla ayrıldığı, mutfak, salon ve yatak odası birimlerinin ise kısmen ayrıldığı plan şemalar

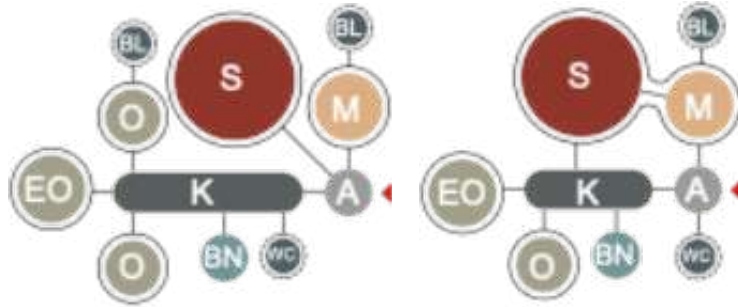

B1 (2 konut birimi)

B2 (2 konut birimi)

Konut girişinin yaşama ekseninden yapıldığı yaşama birimlerinden birinin (salon) yatma ekseninde yer aldığı plan şeması.

Konut girişin yaşama ekseninden yapıldığı, yatak odalarından birinin yaşama ekseninde yer aldığı plan şeması.

B3 (1 konut birimi)

B4 (1 konut birimi)

Konut giriş holüne (antre) hizmet veren WC'ye yatma birimlerine ait sirkülasyon alanından erişilen şema.

Salon ve mutfak birimlerinin bir arada olduğu ve konut giriş alanından mutfağa, yatak birimlerine ait sirkülasyon alanından salona erişilen şema.

İhsan Bilgin'in 1994 yılındaki konut panelinde dile getirdiği; 19. yüzyılın modernleşen dünyasındaki makul ve sıradan konut çevrelerinin bir kültürün veya yaşama biçiminin ifadesi olmaktan çıkıp ortalama kullanıcı profili için prototiplerin çoğaltılmasıyla üretilen "standart bir ürüne dönüştüğü" yönündeki tespiti, günümüz Türkiye'sinin kentsel dönüşüm pratiğinde de geçerliliğini çarpıcı bir şekilde korumaktadır. İncelenen örneklerin sergile-

diği sistematik ve şematik tekrar, konutun özgün bir mekânsal nitelik arayışından ziyade, alternatif olmayan jenerik bir yapı stoğuna dönüştüğünü kanıtlar niteliktedir.

Başakşehir özelinde gerçekleştirilen bu araştırmanın ulaştığı bulgular, Türkiye'de konut üretimi üzerine yürütülen benzer çalışmaların (Şerifoğlu, 2019); (Paşa, 2022); (Kılıç Ataselim, 2024); (Ya-

vuz Öztürk, 2025) sonuçlarıyla büyük bir paralellik göstermektedir. Bağdat Caddesi ve yakın çevresini araştırma alanı olarak belirleyerek konut birimlerinin iç mekân düzenlemesindeki gelişmeleri irdeleyen çalışmalarında Aksoy ve Bingöl (2018), analiz ettikleri iç mekânların çeşitlilikten uzak kurgusunu, yalnızca tip-proje alışkanlığını sürdüren kamu kurumları ile sınırlı olmayan; *çok daha büyük ve çok aktörlü uzlaşmaya dayalı* bir onaylanmış tip-plan şeması olarak tanımlamıştır.

Özellikle 2000 yılı sonrası Türkiye coğrafyasındaki konut üretiminin ölçeği, yapılaşma kuralları, aktörleri, alt, orta ve üst gelir grubundan hitap ettiği kullanıcıları gibi birbirinden oldukça farklı değişkenler içermesine rağmen, konutla ilişkili tüm paydaşların geneline hâkim olan “büyük uzlaşımın” aşılmasının güç olduğunu kabul etmek gereklidir. Ancak tüm üretim süreçlerine kök salmış ve tekrar tekrar uygulanan planlama yaklaşımının “gerçek bir sorun” olduğunun ortaya konması elzemdir.

Bilindiği üzere kullanıcı odaklı bir yaşam alanı sunmanın temel şartı, mekânsal şemaların çeşitlendirilmesinden geçmektedir. Farklı sosyo-kültürel geçmişlere sahip konut sakinlerine değişen-dönüşen ihtiyaçlara cevap veren tatmin edici yaşam ortamları sunabilmek, ancak alternatif tipolojilerinin devreye sokulmasıyla mümkündür. Konut üretiminde değişime direnç gösteren yerleşik düzeni kırmak, tasarımın ön koşullarını yeniden tanımlayan bir değerler sistemini, farkındalığı ve eylemi gerekli kılar.

Başakşehir’de 2000 yılı sonrasında inşa edilen, yüksek bloklarla örgütlenen konut yerleşmelerindeki mevcut durumu irdeleyen bu araştırma, planlama yaklaşımındaki sorunu somutlaştırarak gündeme taşımaya amaçlamıştır. Her ne kadar bu çalışma belirli bir kapsama odaklanmış olsa da kentsel yerleşim ölçeğinden birim konut planına kadar değişen her ölçekte morfolojik ve tipolojik çeşitlenmenin mümkün olduğu ve uygulanabilirliği, konut üretiminin geleceği adına temel bir tartışma alanı olarak önümüzde durmaktadır.

Kaynaklar

- Aksoy, B. C., & Bingöl, Ö. (2018). Konut iç mekânlarında tektipleşme. *XXI Dergisi*, 172(Eylül), 8–10.
- Batuman, B. (2019). *Milletin mimarisi: Yeni İslamcı ulus inşasının kent ve mekân siyaseti*. İstanbul, Türkiye: Metis Yayınları.
- Başakşehir Belediyesi. (n.d.). *Başakşehir tarihçesi*. Retrieved from <https://www.basaksehir.bel.tr/basaksehir-tarihcesi>
- Bilgin, İ. (1994, Aralık 13). “Sıradan” olmanın yeniden üretimi ve konut sorunu. *Konut Paneli*, Mimarlar Odası, Ankara, Türkiye.
- Heckmann, O., & Schneider, F. (2021). *Floor plan manual housing*. Basel, Switzerland: Birkhäuser.
- Kılıç Ataselim, P. (2024). *Birim konut planlamasında koridor tipolojisine karşı yatay sirkülasyon ihtimalleri* (Yüksek lisans tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul, Türkiye.
- Kurtuluş, H. (2005). Bir ütopya olarak Bahçeşehir. In H. Kurtuluş (Ed.), *İstanbul’da kentsel ayrışma* (p. 78). İstanbul, Türkiye: Bağlam Yayınları.
- Leupen, B., & Mooij, H. (2012). *Housing design: A manual*. Rotterdam, Netherlands: NAI Publishers.
- Özet, İ. (2020). *Fatih Başakşehir: Muhafazakâr mahallede iktidar ve dönüşen habitus*. İstanbul, Türkiye: İletişim Yayınları.
- Paşa, N. (2022). *Apartman tipi konutların pandemi bağlamında mekânsal çözümlerinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, Türkiye.
- Pérouse, J. F. (2007). İstanbul’un eski çeperlerinde yeni bir kentsel kimlik çabası: Yerel adil düzenden globalleşen piyasa arayışlarına Başakşehir hikayesi (1995–2008). In H. Turgut Yıldız & A. Eyüce (Eds.), *Kent, kültür, konut* (pp. 24–29). İstanbul, Türkiye: Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları.
- Pérouse, J. F. (2016). *İstanbul’la yüzleşme denemeleri: Çeperler, hareketlilik ve kentsel bellek*. İstanbul, Türkiye: İletişim Yayınları.
- Sherwood, R. (1981). *Modern housing prototypes*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Smith, N., & Williams, P. (2021). *Kentin mutenalaştırılması*. İstanbul, Türkiye: Yordam Kitap.
- Şerifoğlu, S. (2019). *Bitişik düzende üretilen yeni konut bloklarının incelenmesi: Kadıköy Caferağa ve Osmanağa mahalleleri* (Yüksek lisans tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, Türkiye.
- Tarbatt, J., & Tarbatt, C. S. (2020). *The urban block: A guide for urban designers, architects and town planners*. London, England: RIBA Publishing.
- Yavuz Öztürk, E. (2025). *Erken Cumhuriyet döneminden günümüze çok aileli konut bloklarında dolaşım mekânının değişimi* (Doktora tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul, Türkiye.

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

Parsel Düzeyindeki Bina Yenilemeleri ve Konut Çevrelerinin Sessiz Dönüşümü: Bakırköy Merkez Mahalleleri Konut Bina Bahçelerinde Ekolojik Boyutun İrdelenmesi

Parcel-Scale Building Renewals and the Silent Transformation of Residential Environments: An Examination of the Ecological Dimension in Residential Building Gardens in the Central Neighborhoods of Bakırköy

¹Elif Kısar Koramaz,¹ ²Turgay Kerem Koramaz,² ³Özlem Özer,³ ⁴Meltem Erdem Kaya,⁴ ⁵Göksenin İnalhan,⁵ ⁶Arzu Türk,⁶ ⁷Elif Ağaoğlu Yıldırım,⁷ ⁸Gizem Aluçlu Armutcu,⁸ ⁹Umutcan Pektetik,⁹ ¹⁰Burak Belli¹⁰

¹Doç. Dr., İTÜ, Peyzaj Mimarlığı Bölümü

²Prof. Dr., İTÜ, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

³Doç. Dr., GTÜ, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

⁴Prof. Dr., İTÜ, Peyzaj Mimarlığı Bölümü

⁵Doç. Dr., İTÜ, Mimarlık Bölümü

⁶Dr. Öğr. Üyesi, İTÜ, Peyzaj Mimarlığı Bölümü

⁷Arş. Gör. İTÜ, Peyzaj Mimarlığı Bölümü

⁸Arş. Gör. İTÜ, Peyzaj Mimarlığı Bölümü

⁹Arş. Gör. Medipol Üniversitesi, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü

¹⁰Arş. Gör. İTÜ, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

ÖZ

Bu makale, 6306 sayılı yasanın riskli yapı uygulamaları doğrultusunda gerçekleştirilen parsel düzeyindeki bina yenilemelerinin kentsel çevre ve ekolojik sistem üzerindeki etkilerini Bakırköy merkez mahalleleri örneğinde incelemektedir. Bina bahçelerine odaklanan araştırma bulguları, yenileme sonrası bina bahçelerinde geçirimsiz yüzeylerin arttığını ve su geçirgenliğinin azaldığını, ağaç çeşitliliği ve bitkisel zenginliğin kaybolduğunu göstermektedir. Bina yenilemeleriyle birlikte yeni bahçe tipolojilerinin ortaya çıktığı, ekolojik bağlamda yaşanan kayıplara rağmen yer yer yapı üstü peyzaj düzenlemeleriyle çok katmanlı bitkisel zenginliğin yeniden oluşturulabildiği görülmüştür. Bulgular, parsel düzeyindeki yenileme uygulamalarının bütüncül bir planlama yaklaşımından ve yere özgü tasarım kararlarından yoksun biçimde gerçekleştirildikçe kentsel ekosistemi dönüştürdüğünü ve parçaladığını göstermekte; sürdürülebilir ve dirençli kentsel peyzajın geliştirilmesi için planlama ve tasarım ölçeğinde ekolojik ilkelerin entegrasyonuna ihtiyaç olduğunu vurgulamaktadır. Diğer yandan parsel düzeyindeki yenilemelerin ürettiği açık alan özelliklerinin ve bunların mekânsal ve ekolojik etkilerinin farklı konut çevrelerinde farklı düzeylerde olduğu söylenebilir. İnceleme, elde edilen bulgular çerçevesinde planlama ve kentsel tasarım ilkelerinin konut alanının yapısal ve toplumsal özelliklerini gözeterek şekilde özgülleşmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar sözcükler: Kentsel yenileme, parsel düzeyinde bina yenileme, konut alanları, konut çevresi peyzajı, ekolojik özellikler.

ABSTRACT

This study investigates the impacts of parcel-scale building renewals, implemented under the “risky building” provisions of Law No. 6306, on the urban environment and ecological system, with a specific focus on the central neighborhoods of Bakırköy. Drawing on findings derived from an analysis of residential building gardens, the study demonstrates that post-renewal conditions are characterized by an increase in impervious surfaces, a decline in water permeability, and a reduction in both tree diversity and overall vegetation richness. The findings further indicate the emergence of new garden typologies following building renewals. It has been observed that new garden typologies emerge alongside building renewals, and that despite ecological losses, multilayered vegetation richness can in certain cases be re-established through landscape arrangements established above below-grade building structures. However, the results underscore that parcel-scale renewal practices, when implemented in the absence of a holistic planning framework and context-sensitive design decisions, contribute to the transformation and fragmentation of the urban ecosystem. Accordingly, the study highlights the necessity of integrating ecological principles into planning and design processes in order to support the development of sustainable and resilient urban landscapes. Furthermore, it is suggested that the spatial characteristics of open spaces produced through parcel-scale renewals, along with their ecological implications, vary across different residential contexts. The study concludes, within the framework of its findings, that planning and urban design principles need to be contextualized in a manner that accounts for the structural and social characteristics of residential areas.

Keywords: Urban renewal, parcel-level building renewal, residential areas, residential environment landscape, ecological characteristics.

Received: 30.11.2025 Revised: 21.12.2025 Accepted: 26.02.2026 Online: 03.07.2026

Correspondence: Elif Kısar Koramaz

E-mail: ekoramaz@itu.edu.tr

1999 Marmara Depremi'nden bu yana yaşanan ve yıkıcı etkileriyle kayıplara yol açan her bir deprem, kentsel dönüşüm meselesinin ülke gündemindeki yerini pekiştirmiş; mevcut bina stokunun yenilenmesine yönelik düzenleme ve uygulamaların biçimlenmesinde belirleyici olmuştur. Bu süreçte özellikle 2011 yılında yaşanan Van Depremi mevcut yapı stokunun yenilenmesine yönelik yasal düzenlemeleri hızlandıran ve güçlendiren dönüm noktası olmuştur (Kısar Koramaz vd. 2018; Eren Özkan ve Özçevik, 2015). 2012 yılında yürürlüğe giren 6306 sayılı "Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun" ile bina yenilemeleri kurumsal bir çerçeveye kavuşmuştur. Halk arasında "kentsel dönüşüm kanunu" olarak da adlandırılan bu kanun, İstanbul başta olmak üzere pek çok kentte yenilemeleri hızlandırmış, bugüne kadar çok sayıda yapıyı ve alanı kapsayan dönüşüm sürecini tetiklemiştir.

Konut perspektifinden ele alındığında, 6306 sayılı Kanun; mevcut konut stokunun yenilenerek güvenli konut sunumunun sağlanması ve inşaat sektörünün canlı tutulmasına yönelik politikaları hayata geçirmek üzere geliştirilmiş, yapısal özellikleri ve ekonomik değeri açısından güçlü konut üretimini organize eden, kullanıcı ve uygulayıcıları teşvik ederek süreci kolaylaştıran bir uygulama aracı olarak tanımlanabilir. Kanunun performansı gerek riskli alan düzeyindeki gerekse riskli yapı düzeyindeki uygulama örnekleri üzerinden pek çok farklı yönüyle tartışılmış, araştırmalara konu edilmiştir. Bu bağlamda, 6306 sayılı Kanun çerçevesinde yürütülen yenileme süreçlerinin, deprem riskini azaltmaktan çok piyasa koşulları ve kentsel rant dinamikleri doğrultusunda şekillendiği yönünde ortak bir görüş bulunmaktadır (Tarakçı ve Olcay, 2024; İPA, 2024; Türk, 2021; Güzey, 2016; Eren Özkan ve Özçevik, 2015). Öte yandan bu yenilemelerin bütüncül kararların yönlendiriciliğinden uzak parçacıl yaklaşımlarla ve yalnızca yapı düzeyinde güçlendirmeye odaklanması; sosyal, ekolojik ve kentsel çevre ölçeğindeki boyutları büyük ölçüde göz ardı etmesi de kanunun önemli bir zayıflığı olarak değerlendirilmelidir. Böylelikle riskli yapı uygulaması üzerinden gerçekleştirilen yenileme yaklaşımı, kentlerin ve konut alanlarının sahip olduğu dinamiklere duyarlı olamamış ve kentin sorunlarına çözüm üretmez hale gelmiştir.

Kentsel dönüşüm ve 6306 sayılı Kanun üzerine yapılan araştırmalarda, genellikle yapı çevre ve toplumsal boyutlardaki etkileri daha belirgin olan riskli alan uygulamaları öne çıkmaktadır. Buna karşın, görece daha az incelenen parsel düzeyindeki yenileme uygulamaları çoğunlukla üretilen konutların yapısal özellikleri ve mimari performanslarının kullanıcı perspektifinden değerlendirilmesi konularına odaklanmaktadır (Kısar Koramaz ve Pektetik, 2025; Güney, 2022; Markoç, 2020; Pektetik, 2021; Pektetik ve Kısar Koramaz, 2019; Kısar Koramaz, 2017). Ancak

birbirinden bağımsız biçimde gerçekleşen bu tekil yenilemelerin, konut alanlarının mekânsal, ekolojik ve sosyal özelliklerini nasıl dönüştürdüğü daha az araştırılan bir konu olagelmıştır. Bu makale, söz konusu yenileme süreçlerini Bakırköy merkez mahallelerinde yer alan örnek alanlar üzerinden inceleyerek, yenilenen yapıların mevcut doku ile kurduğu mekânsal ve ekolojik ilişkileri, açık alan kullanımı ve çevresel nitelikler üzerindeki etkilerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Böylece, parsel ölçeğinde yürütülen yenilemelerin bütüncül planlama yaklaşımlarından uzak biçimde konut alanlarının yapı çevre ve ekolojik bileşenlerini nasıl dönüştürdüğü; bu dönüşümün farklı mahallelerde kazandığı özgün nitelik ve değişkenliklerle birlikte değerlendirilmektedir.

Bu bağlamda, parsel düzeyindeki yenilemelerle birlikte konut çevresinde yaşanan değişim ve dönüşümün mekânsal ve ekolojik boyutlarda incelenmesi için özellikle bina bahçelerine odaklanılmıştır. Bina bahçeleri, kamusal alan ile özel mülkiyet arasında konumlanan eşik mekânlar olarak, kentsel sistem ve kent peyzajı içinde özgün bir role sahiptir. Bu alanlar, su geçirgenliği, bitkisel çeşitlilik, mikroklima etkisi ve benzeri özellikleriyle konut çevresinin ekolojik kalitesine katkı sunmakta; aynı zamanda estetik değerleri ve günlük kullanımla kurduğu ilişkiler aracılığıyla toplumsal yaşantıyı desteklemektedir. Araştırma alanı olarak belirlenen konut dokularında, bina bahçelerinin peyzaj özellikleri, toplumsal yaşantı ve yapı çevre nitelikleri bağlamında oluşturduğu örüntüler incelenmiş; bu niteliklerin yenileme uygulamalarıyla birlikte nasıl dönüştüğü değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme, konut alanlarının karakteristik mekânsal ve ekolojik özelliklerini, bunlara özgü kırılgenlikleri ve güçlü yönleri ortaya koymayı amaçlamaktadır. Elde edilen bulgular, yenileme uygulamalarının yönlendirilmesinde ve konut alanlarının ekolojik ve toplumsal dirençlilik temelinde bütüncül biçimde dönüşebilmesine katkı sağlayacak girdiler sunmaktadır. İlerleyen bölümlerde sırasıyla bina bahçeleriyle ilişkili genel bir değerlendirme ile yürütülen araştırmanın teorik arka planı tanımlanmakta, ardından araştırma alanı ve yöntemine ilişkin bilgilendirme sunulmaktadır. Makalenin özgün bölümünde araştırma alanı olarak belirlenen konut alanlarında konut dokusu, parsel düzeyindeki yenilemeler ve bina bahçelerinin işlevsel ve ekolojik özellikleri arasındaki ilişkiler betimleyici yaklaşımla ve kategorik ayrımla sayısal büyüklük ve dağılımları üzerinden açıklanmaktadır.

Konut Bina Bahçeleri ve Bina Yenilemelerinin Etkileri

Bina bahçelerinin mekânsal özellikleri, ekolojik potansiyelleri ve işlevsel yönlerini belirleyen başlıca faktörler yapı düzeni ve konut tipidir. Ayrık ya da müstakil yapı düzenlerinde parsel kullanımına

bağlı olarak daha geniş ve esnek kullanımlı bahçeler ortaya çıkmaktadır. Bu durum ekolojik boyutta, habitat oluşumu ve biyolojik çeşitlilik açısından avantaj sağlamakta ve farklı bitkilendirme olanaklarını mümkün kılarak faunayı da desteklemektedir (Smith vd., 2005). Buna karşılık bitişik yapı düzeninde bahçe büyüklüğü ve işlevsel potansiyelleri görece sınırlıdır. Bitişik yapı düzeninin yarattığı mekânsal kapalılığa parsel büyüklüğü faktörü de eklendiğinde, kısıtlı büyüklükteki parsellerde toprak yapısının dirençliliğinin zayıfladığı ve sert zeminlerin arttığı görülmektedir. Dolayısıyla yoğun bitişik yapı düzenindeki bina bahçelerinin su geçirimsizlik özelliğinin azaldığı, ayrık yapı düzenindeki bina bahçelerinin geçirimsizlik özelliklerinin ise görece daha olumlu olduğu belirtilmektedir (Smith vd., 2005; Loram vd., 2011).

Yapı düzeninin yanı sıra bina bahçelerini ekolojik boyutta etkileyen bir başka faktör ise yeraltı otoparkı kullanımlarıdır. Yeraltı otoparkları da bina bahçelerinde ekolojik kısıtlamalar yaratan, yağmur suyunun toprağa sızmasını engelleyen ve bitki çeşitliliğini sınırlandıran faktörler arasındadır (Smith vd., 2005). Yeraltı otoparklarının yanı sıra teraslar ve konut dışı kullanımlar için yapılan sert zemin uygulamaları kentsel açık alanların doğal yapısını bozmakta ve habitat oluşumunu engellemektedir (Cameron vd., 2012). Toprak yüzeyi ve bitki örtüsünün azalması yağmur suyunun yeraltına sızmasını engellemekte, yüzey akışını artırmakta ve sel riskini yükseltmektedir. Ayrıca toprak ve doğal yüzeylerin kaybı mikro yaşam alanlarının sürekliliğini tehdit etmektedir (Dennis vd., 2018).

Bina bahçelerinde ekolojik özellikleri belirleyen bir başka unsur bitki örtüsüdür. Bina bahçesinde bitki örtüsü ile yapı düzeni ilişkisi ele alındığında, araştırmalar ayrık yapı düzeni ve müstakil konutlarda bitkilendirme çeşitliliğinin görece yüksek olduğunu göstermektedir (Freeman vd., 2012). Bitki örtüsü özellikleri ve çeşitliliği kullanıcı tercihlerine göre de şekillenmektedir. Bina bahçesi kullanıcıları zaman zaman bakım kolaylığı ve estetik nedenlerle çim yer örtücülere ve dekoratif bitkilere yönelmektedir. Bu durum ekolojik değeri yüksek olan doğal habitatların azalmasına yol açabilmektedir (Loram vd., 2011). Bahçelerdeki toprak yüzeylerin ve doğal arazi örtüsünün yapay çim veya sert zeminlerle değiştirilmesi biyolojik çeşitliliği olumsuz etkilemektedir (Cameron vd., 2012).

Bina yenilemeleriyle birlikte yaşanan en belirgin ekolojik değişimlerden biri bahçelerdeki su geçirimsizliğinin azalmasıdır. Sert zeminlerin artmasıyla birlikte yağmur suyunun yüzey akışı yoğunlaşmakta, doğal drenaj ve su yönetimi süreçleri zorlaşmaktadır. Benzer şekilde, bitki ve arazi örtüsü de bu yenilemelerden doğrudan etkilenmektedir. Yenileme sonrasında, özellikle küçük bahçelerde peyzajın daha sade ve düzenli bir hâle geldiği; buna karşılık, görece büyük

bahçelerde bitkilendirme çeşitliliğinin kısmen korunabildiği gözlemlenmektedir (Freeman vd., 2012). Sert zeminlerin artışı yeşil ve doğal yüzeylerin azalmasına, dolayısıyla biyolojik çeşitliliğin ve ekolojik süreçlerin zayıflamasına neden olur (Smith vd., 2005; Dennis vd., 2018). Düşük yoğunluklu, müstakil veya ayrık düzende gelişen konut alanları ekolojik sürekliliği görece daha iyi korurken; bitişik yapı düzenli ve yüksek yoğunluklu yenilemeler bu sürekliliği kesintiye uğratmakta ve kentsel peyzajın kimliğini dönüştürmektedir.

Burada kısaca değinilmiş olan yapı düzeni, bina yenilemeleri ve bahçe kullanımı arasındaki ilişkiler, parsel düzeyindeki yenileme uygulamalarının kent peyzajı üzerindeki etkilerini anlamaya yönelik temel bir çerçeve sunmaktadır. Bu ilişkiler, konut alanlarında kendiliğinden gelişen dönüşüm sürecini görünür kılmakta, bu sürecin çözümlenmesi ve takip edilmesi için olanak tanımaktadır. Bina yenilemeleri bina bahçelerinin çeşitli özelliklerini etkilerken, bahçelerde yaşanan su geçirimsizliği ve bitki örtüsüyle ilişkili değişimler konut çevresi ölçeğindeki ekolojik özellikleri ve mekânsal karakteri de dönüştürmektedir. Dolayısıyla, yenilemelerin ekolojik boyuttaki etkilerini mekânsal ve toplumsal dinamikleri de göz önünde bulundurarak dikkate almak, sürdürülebilir kentsel peyzaj yönetimi ve tasarım kararlarını yönlendirecek uzun vadeli, yere özgü stratejilerin geliştirilmesi açısından önem taşımaktadır.

Yöntem ve Araştırma Alanları

Makalede İTÜ-BAP tarafından desteklenen, 2024 yılı içinde başlamış ve halen devam eden “Parsel Düzeyindeki Konut Yenilemelerinin Kentsel Çevre ve Yaşam Kalitesine Etkilerine Yönelik Planlama Stratejileri ve Eylemleri” başlıklı disiplinlerarası araştırma projesinin çıktılarından yararlanılmaktadır. Araştırma projesi parsel düzeyindeki konut yenilemelerinin kentsel çevre üzerindeki etkisini, yaşam kalitesi araştırmalarının analitik çerçevesi bağlamında değerlendirerek, mimarlık, peyzaj mimarlığı, şehir ve bölge planlama ve iç mimarlık birlikteliğindeki disiplinlerarası akademik çalışmalara ve bilgi üretimine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Araştırma projesi Bakırköy merkez mahalleleri içerisinde seçilen dört alt araştırma alanında, 2014 ve 2024 yılında gerçekleştirilen alan tespitleri ve merkez mahalleleri genelinde 2024 yılında gerçekleştirilen anket araştırması verileri ile yürütülmektedir. Bu makale 2024 yılında gerçekleştirilen alan tespitlerinden elde edilen bulguları ortaya koymaktadır.

Araştırma alanlarının yer aldığı Bakırköy İlçesi, coğrafi konumu, erişilebilirlik olanakları ve işlevsel bağlantıları sayesinde İstanbul’un hizmet ve ticaret odaklı önemli alt merkezlerinden biri olarak öne çıkmaktadır. TÜİK’in 2023 SES araştırmasına göre Bakırköy, hane halklarının sosyal ve ekonomik statüsüne dayalı SES Skoru açısından, İstanbul’un

en yüksek üçüncü ilçesidir (Url-1). Diğer yandan, Marmara Denizi'ne yakın konumu, toprak yapısı ve mevcut yapı stokunun yaşı nedeniyle araştırmalarda deprem riskine karşı kırılganlık düzeyi yüksek ilçelerden biri olarak tanımlanmakta (IRAP, 2021; İBB, 2020) ve planlama çalışmalarında da bu özelliği vurgulanmaktadır (İPA, 2022).

Bakırköy İlçesi sınırları içinde konut dokusu ve gelişim tarihi açısından farklılıklar gösteren Bakırköy Merkez, Ataköy, Yeşilköy, Florya gibi semtler bulunmaktadır. Bu makalede bulguları paylaşılan araştırma projesinin çalışma alanı, benzer yapılaşma süreçleriyle gelişmiş olmaları, benzer yapı düzenleri ile sosyo-ekonomik yapıya sahip olmaları ve mekânsal bütünlük içerisinde olmaları sebebiyle Bakırköy merkez mahalleri olarak belirlenmiştir. Bu alan Marmaray hattının güneyindeki Cevizlik, Sakızağacı, Yenimahalle ve Zeytinlik mahalleleri ile kuzeyindeki Kartaltepe, Osmaniye ve Zuhuratbaba mahallelerinden oluşmaktadır. Bakırköy merkez mahalleleri, imar planlarıyla düzenlenmiş bir yapılaşma geçmişine sahip olmasına karşın yüksek deprem riski, yapı kalitesi ve bina yaşları nedeniyle yenileme ihtiyacının belirgin olduğu bir alandır. Şimdiye kadar uygulamada olan imar planlarının yoğunluk artışı öngörmeyip mevcut yapılaşma koşullarını korumuş olması, yenilemeleri ekonomik açıdan zorlaştırmış, uygulayıcılar açısından cazip olmaktan uzaklaştırmıştır. Bu nedenle günümüze kadar

parsel düzeyinde yenilemelerle kentsel çevrede hızlı ve belirgin bir dönüşümün gerçekleşmediği Bakırköy, yenileme süreçlerinin uzun vadede izlenmesi için uygun bir örnek alan oluşturmuştur.

Araştırma kapsamında alansal tespitlerin gerçekleştirilmesi amacıyla dört alt araştırma alanı belirlenmiştir. Çalışma alanının farklı bölgelerindeki konut dokusunu içeren alt araştırma alanlarının belirlenmesinde, bu alanların planlı gelişmiş olmaları ve merkez mahallelerinin kendi içinde farklılaşan yapılaşma özelliklerini yansıtmaları dikkate alınmıştır (Şekil 1).

Bu makalede bina bahçeleri bağlamında incelenecek olan 4 araştırma alanı içerisinde kuzeyde Zuhuratbaba ve Kartaltepe Mahallesi sınırları içerisinde yer alan A Araştırma Alanı görece büyük parsellerin yer aldığı, mevcut durumda ayrıık yapı düzeni ve site tipi yapılaşmaların hâkim olduğu bir konut alanı özelliği taşımaktadır. Günümüzde site tipi yapılaşmaların yenilemelerle birlikte çoklu apartman gruplarına dönüştüğü görülmektedir. Bu konut çevresinde bina yenilemeleri diğer araştırma alanlarına kıyasla daha hızlı ilerlemiş, konut dokusu ve hatta arazi kullanım özelliklerinde de değişimlerin yaşanmakta olduğu belirlenmiştir. A Araştırma Alanında bina yıkımlarının ve inşaatların yaygın bir şekilde devam ettiği, diğer yandan inşaatların henüz başlamadığı boş parsellerin de sıklıkla görüldüğü söylenebilir. Bu durum, görece geniş yollar ve kaldırımlarla diğer alanlardan ayrışıyor olmasına rağmen, bu bölgede erişilebilirlik, fiziksel çevre kalitesi ve güvenlik algısı bağlamında olumsuz koşullara sebep olmaktadır. Kartaltepe Mahallesi içerisinde yer alan B Araştırma Alanı ise güneyinde ayrıık yapı düzeni ve kuzeyinde bitişik düzende bahçeli müstakil konutlar olmak üzere iki farklı morfolojiyi bir arada barındırmaktadır. Ayrıık yapı düzenininin hâkim olduğu bölgede bina yenilemeleri yoğunlaşırken, kuzeyde yer alan ve 1950'lerde Sümerbank işçileri için inşa edilmiş bitişik düzenli, bahçeli ve müstakil konut dokusunda yenilemeler sınırlı kalmış ancak bu müdahaleler yer yer özgün doku üzerinde yapı tipolojileri bağlamında radikal değişimler yaratmıştır (Şekil 2).

Bakırköy Özgürlük Meydanı'na komşu olan C Araştırma Alanı semt merkeziyle mekânsal ve işlevsel anlam-

Resim 1. Araştırma alanları.

da bütünleşmiş, yaya ulaşımı ve toplu taşıma özellikleri bakımından erişilebilirliği yüksek bir konut alanıdır. Bu alandaki konut dokusunu tanımlayan orta büyüklükteki parsellerde imar koşullarıyla uyumlu yenilemeler sonucunda mevcut yapı düzeni büyük ölçüde korunmuştur. Marmaray hattının güneyinde yer alan D Araştırma Alanı ise küçük parsellerin ve bitişik yapı düzeninin belirleyici olduğu bir morfolojik karakterde yüksek yoğunluklu yapılaşma özellikleri göstermektedir. Bu alandaki bina yenilemeleri küçük parsellerdeki yüksek yoğunluklu yapılaşma özelliğine bağlı olarak oldukça az sayıdadır (Şekil 3).

Konut Bina Bahçelerine İlişkin Değerlendirmeler

Bir önceki bölümde aktarıldığı üzere Bakırköy'deki yenileme süreci genel olarak 6306 sayılı Kanun'un riskli yapı uygulamaları çerçevesinde parsel düzeyindeki bina yenilemeleri şeklinde gerçekleşmiştir. Şimdiye kadarki yürürlükte olan imar planı koşulları gereği yeni yapılaşmalarda yoğunluk artışı öngörülmemiş olması sebebiyle konut yenilemeleri piyasanın yönlendirmeleri ve konut sahiplerinin bireysel girişimleri doğrultusunda yavaş ilerlemiş ve kentsel dokuda ani ve radikal değişimler yaşanmamıştır. Bununla birlikte yenilemelerle birlikte yapı çevre ve ekolojik özellikler bağlamında kendiliğinden gelişen ve yavaş bir dönüşüm içerisinde. Türkiye'de ve özellikle 5366 sayılı kanunla tarihi kent merkezinin yıkılarak yenilenmesi ve 6306 sayılı kanunla afet riski altındaki alanların dönüştürülmesi kentin bütününde planlama ve kent yönetimi gündeminde birçok tartışmalı örnek ve süreç ortaya koymuştur. Bu makalede ele alınan maliklerin -görünürde- kendi tercih ve sorumluluklarıyla gerçekleştirdikleri parsel düzeyindeki konut yenileme uygulamalarının yarattığı görece yavaş değişim ise ülke ve kent gündeminde olağan ve makul kabul edilmek durumunda kalmıştır. Oysa Bakırköy gibi benzer ölçekte ve düzeyde yenileme süreçlerinin yaşandığı, planlı geçmişi olan ancak yapı stoku eskimiş konut alanlarının da dönüşüme

Resim 2. A ve B araştırma alanları.

maruz kaldığı ve bu sürecin başta orta sınıflar olmak üzere sosyal sınıfları kırılan hale getirdiği tespit edilmiştir (Bülbül Akın ve Türkün, 2025). Bu dönüşümü izlemek üzere bu makalede, daha önce ulusal literatürde çalışılmamış olan konut bina bahçelerine ve bahçelerin işlevsel ve ekolojik özelliklerine odaklanılacaktır. Aşağıda açıklanan özellikler 2024 Haziran – Temmuz aylarında araştırma alanlarında yürütülen tespit çalışmalarında elde edilen verilere dayanmaktadır. Alan tespit çalışmalarında araştırma alanları içerisinde kalan binalar ve parsellerdeki kullanım özellikleri ve ekolojik katmanlara ilişkin veriler sokak kotundan yapılan gözlemlerle toplanmış, bu kapsamda binaların ön ve yan bahçeleri dikkate alınmıştır. Bitişik yapı düzenindeki alanlar ile diğer araştırma alanlarındaki sınırlı tespit olanağına sahip bahçe verileri uydu görüntüleri ve alan tespiti sırasında çekilen fotoğraflar üzerinden doğrulanmıştır. Veriler niteliksel özellikler ve mekânsal bilgi olmak üzere birbiriyle ilişkili katmanlar şeklinde düzenlenmiştir. Bu makalede sunulan bulgular, niteliksel verilerin sınıflandırılmasıyla oluşturulan veri tabanının dört

Resim 3. C ve D araştırma alanları.

alt araştırma alanında analiz edilmesi ve 6306 sayılı Kanun'un yürürlüğe girdiği 2012 yılı sonrasında yenilenme durumlarına göre binaların farklılaşan açık alan özelliklerinin karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesiyle elde edilmiştir. İlerleyen bölümde açıklanan karşılaştırmalar parsel sayıları dikkate alınarak yapılmıştır.

Dört alt araştırma alanı genel olarak değerlendirildiğinde alandaki binaların yansından fazlasında düzenlenmiş bahçe peyzajının mevcut olduğu görülmektedir. Toplam parsel sayısının %39,4 oranındaki kısımda düzenlenmiş bahçe peyzajı hakimken, binaların %21,5 oranındaki kısımda konut sakinlerinin kullanımına yönelik düzenlenmiş dinlenme alanları bahçelerinde yer almaktadır. Bu özelliklerdeki bahçelere yer yer yüzey otoparkları ve az da olsa ticari kullanımlar eşlik etmektedir. Araştırma alanları genelinde düzenlenmemiş ve herhangi bir işleve sahip olmayan açık alan niteliğindeki bahçelerin oranı %16,2'dir. Bu nitelikteki bahçeler sert zemin ya da toprak yüzeylerden oluşmaktadır. Çalışma alanı genelinde düzenlenmiş peyzaja sahip olmayan ve sadece otopark amaçlı olarak kullanılan bahçeler oldukça az sayıdadır ve %2,4 oranındadır. Az da olsa oturma alanlarının sadece sert zemin olarak düzenlenmiş bahçelerde de yer aldığı görülmektedir (%0,4). Ön ve yan bahçesinde herhangi bir peyzaj düzenlemesi yer almayan fakat ticari amaçlarla kullanılmak üzere düzenlenmiş bahçe sayısı da çalışma alanı genelinde azdır (%0,8). Yenilenmiş binalar grubunda düzenlenmiş bir peyzaja sahip olan binaların oranı ise yarıya yakındır ve %47,7 oranındadır. Düzenlenmiş peyzaj ile birlikte dinlenme alanı da içeren bahçelerin oranı 2012 öncesinde inşa edilmiş binalar grubunda ve 2012 sonrasında yenilenmiş binalar grubunda birbirine yakın oranlardadır (sırasıyla %21,6 ve %20,9) (Tablo 1).

Bina bahçesine ait özellikler ayrıca alt araştırma alanları özelinde incelenmiştir. A Araştırma Alanında binaların %63,4'ünün bahçelerinde düzenlenmiş peyzaj alanları tespit edilmiştir. %15,7 oranındaki binaların düzenlenmiş bir peyzajla birlikte bahçe içerisinde dinlenme alanları da yer almaktadır. Düzenlenmiş bahçe peyzajıyla birlikte dinlenme alanını da içeren binalar çoğunluklu olarak 2012 yılı öncesine ait yenilenmemiş binalarda bulunmaktadır. 2012 yılından bugüne yenilenmiş yapılarda düzenlenmiş bahçe peyzajı içeren örneklerin çoğunluğu oluşturduğu (%68,8), bununla birlikte dinlenme alanını da içeren bahçe düzenlemelerinin azalmış olduğu görülmektedir (%8,3). Yenilenmiş yapılarda dikkat çeken bir başka unsur ise düzenlenmiş peyzaj özelliklerine sahip olmayan ve herhangi bir işleve sahip olmayan bahçelerin oranının görece yüksek olmasıdır (%20,8).

B Araştırma Alanında binaların %54'ünün bahçesinde düzenlenmiş peyzaj özellikleri tespit edilmiştir. Bu özelliklere eşlik eden dinlenme alanını da içeren bina bahçelerinin oranı %33,5'tir. Bu

oran B alanındaki 2012 yılı sonrasında yenilenmiş binalar arasında görece yüksektir (%41). Peyzaj düzenlemesi olmayan ve herhangi bir işlev içermeyen bina bahçelerinin oranı B Araştırma Alanı genelinde %7,9 iken, bu alandaki yenilenmiş binalar grubu içerisinde bu oran %12,8'e ulaşmaktadır.

C Araştırma Alanında düzenlenmiş peyzaj özelliklerine sahip bina bahçesi oranı %44,3'tür. Bu oran 2012 sonrasında yenilenmiş binaları içeren grupta görece yüksektir ve %56,3 değerini almaktadır. Bununla birlikte düzenlenmiş peyzaja eşlik eden dinlenme alanlarının yer aldığı bahçelerin oranı yenilenmiş binalar grubunda düşmekte ve %34,4 değerini almaktadır. Herhangi bir işlevi olmayan ve peyzaj düzenlemesi olmayan bina bahçelerinin oranı C Araştırma Alanı genelinde %10,9'dur. Bu nitelikteki bina bahçelerinin oranı yenilenmemiş ve yenilenmiş bina gruplarında birbirine yakın olmakla birlikte yenilenmiş bina grubunda bu özelliklerdeki sayıları oldukça düşüktür.

Bitişik yapı düzenine sahip olan D Araştırma Alanında ön ve yan bahçesi olan binaların sayısı oldukça azdır. Sadece arka bahçesi olan ve bu sebeple özellikleri yerinde tespit edilememiş bina bahçelerinin sayısı 133'tür ve alt araştırma alanındaki bina bahçelerinin %45,9'unu oluşturmaktadır. Halihazır harita ve uydu görüntüleri dikkate alındığında bu araştırma alanında 23 binanın herhangi bir bahçesi bulunmadığı tespit edilmiştir (%7,6). Ön veya yan bahçesi bulunan binalar için yapılan tespitler bina bahçelerinin herhangi bir düzenlenmiş peyzaj özelliğine ya da işleve sahip olmadığını göstermektedir (79 adet bina bahçesi- %27,2). D Araştırma Alanı içindeki 8 adet yenilenmiş binada da bu özellikler tespit edilmiştir ve ilgili çalışma alanındaki yenilenmiş binalar grubunda %32,4 oranına karşılık gelmektedir. Düzenlenmiş peyzaja sahip olan bina bahçeleri ise az sayıda olup (toplam 33 adet) yenilenmiş ve yenilenmemiş bina gruplarında benzer oranları içermektedir. D Araştırma Alanında düzenlenmiş peyzaja eşlik eden dinlenme alanları nadiren görülmektedir (toplam 8 adet). D Araştırma Alanında otopark ya da konut dışı kullanıma yönelik düzenlenmiş ve sert zemin özellikleri gösteren bahçe kullanımları da görülmektedir. Bu özelliklerdeki bina bahçe sayıları az olsa da oransal olarak diğer çalışma alanlarındakine kıyasla yüksektir (Tablo 1).

Bina bahçelerinin su geçirimsizlik özelliği, yeraltı otoparkının varlığı ve bahçenin toprak zemin ya da bitkilendirilmiş alanları içerme durumuna göre değerlendirilmiştir. Bu kapsamda öncelikli olarak yenilenmiş yapılarda tespit edilen yeraltı otoparkına sahip bina bahçeleri uğradıkları toprak kaybı sebebiyle su geçirimsiz açık alanı bulunmayan bina bahçeleri olarak tanımlanmıştır. Ardından yeraltı otoparkı olmayan fakat alan tespitlerinde su geçirimine elverişli toprak yüzey ya

da bitkilendirilmiş alan içermeyip sadece sert zemin olarak düzenlenmiş bina bahçeleri de su geçirimsiz açık alanı bulunmayan bina bahçeleri grubuna dahil edilmiştir.

değerlendirildiğinde su geçirimsiz açık alanı olan ve olmayan bina bahçelerinin birbirine yakın oranlarda olduğu, bununla birlikte su geçirimsizlik özelliği gösterenlerin %42,9 oranıyla görece fazla olduğu görülmektedir. Su geçirimsizlik özellikleri binaların yenilenme durumuna göre incelendiğinde, 2012

Dört araştırma alanı bir arada

Tablo 1. Bina bahçelerinin işlevsel özellikleri ve peyzaj özellikleri

	Dinlenme alanı işlevli düzenlenmiş bahçe peyzajı		Düzenlenmiş bahçe peyzajı		İşlevsiz ve düzenlenmemiş bahçe		Sadece ticaret ve servise işlevine ayrılmış		Sert zeminde sadece oturma alanı işlevli		Sadece otopark işlevli		Açık alanı olmayan bina		Verisi olmayan		Toplam		
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
A																			
2012 öncesi mevcut bina	17	19,8	52	60,5	9	10,5			1	1,2	5	5,8	2	2,3	2	2,3	86	100	
Yenilenmiş yapı	4	8,3	33	68,8	10	20,8			0	0,0	1	2,1					48	100	
Toplam	21	15,7	85	63,4	19	14,2			1	0,7	6	4,5	2	1,5	2	1,5	134	100	
B																			
2012 öncesi mevcut yapı	64	32,0	113	56,5	14	7,0	2	1,0			5	2,5	2	1,0	2	1,0	200	100	
Yenilenmiş yapı	16	41,0	16	41,0	5	12,8					2	5,1					39	100	
Toplam	80	33,5	129	54,0	19	7,9	2	0,8			7	2,9	2	0,8	2	0,8	239	100	
C																			
2012 öncesi mevcut yapı	60	42,3	59	41,5	17	12,0			1	0,7	3	2,1			2	1,4	142	100	
Yenilenmiş yapı	11	34,4	18	56,3	2	6,3			1	3,1							32	100	
Toplam	71	40,8	77	44,3	19	10,9			2	1,1	3	1,7			2	1,1	174	100	
D																			
2012 öncesi mevcut yapı	7	2,7	33	12,9	68	26,6	2	0,8			4	1,6	21	8,2	121	47,3	256	100	
Yenilenmiş yapı	1	2,9	6	17,6	11	32,4	3	8,8					1	2,9	12	35,3	34	100	
Toplam	8	2,8	39	13,4	79	27,2	5	1,7			4	1,4	22	7,6	133	45,9	290	100	
Toplam	148	21,6	257	37,6	108	15,8	4	0,6	2	0,3	17	2,5	21	3,1	127	18,6	684	100	
Yenilenmiş yapı	32	20,9	73	47,7	28	18,3	3	2,0	1	0,7	3	2,0	1	0,7	12	7,8	153	100	
Toplam	180	21,5	330	39,4	136	16,2	7	0,8	3	0,4	20	2,4	22	2,6	139	16,6	837	100	

yılı öncesi binaların bahçelerindeki su geçirimsizlik özelliklerinin araştırma alanı genelindeki dağılıma benzer oranlarda olduğu söylenebilir. Bununla birlikte yenilenmiş yapılar değerlendirildiğinde su geçirimsiz alanı bulunmayan yapıların bu grup içerisinde %70,6 oranıyla büyük bir çoğunluğu oluşturduğu görülmektedir. Yenilenmiş fakat parsel büyüklüğü ve formuna bağlı olarak yeraltı otoparkı oluşturulamamış binaların bahçelerinde su geçirimsizlik özelliği gösteren bitkisel alan düzenlemeleri ve toprak yüzeyler yer almaktadır. B, C ve D çalışma alanlarında yer alan az sayıdaki bu örnekler dışında tüm yenilenen binalarda yeraltı otoparkı bulunmaktadır ve dolayısıyla su geçirimsiz yüzey kayıpları gerçekleşmiştir. Parsel büyüklüğü ve morfolojisi diğer alanlardan farklı ve homojen bir karakterde olan A Araştırma Alanında ise tüm yenilenmiş yapılarda yeraltı otoparkı bulunmaktadır ve açık alan özellikleri yapı üzerinde oluşturulmuş toprak alanlar ve bitkilendirilmiş alanlardan ve sert zeminlerden oluşmaktadır.

Bitişik yapı düzenindeki D Araştırma Alanında daha önce de belirtildiği gibi yoğunlukla ön ve yan bahçe bulunmamakta olup arka bahçelere ait nitelikler ise belirlenemediği için verisi olmayan olarak değerlendirilmiştir. Bu özelliklerdeki binalar yaklaşık %46,1 oranındadır. D Araştırma Alanında tespit edilen geçirimsiz yüzeylerin oldukça düşük olduğu (%17,6) görülmektedir. Diğer alt araştırma alanlarındaki geçirimsiz açık alanların varlığının 2012 yılı öncesinde inşa edilmiş binalar arasında görece fazla olduğu, yenilenmiş binalar arasında ise azaldığı görülmektedir. Geçirimsiz açık alanlara sahip bina bahçesi oranının özellikle A Araştırma Alanında diğer B ve C çalışma alanlarına kıyasla daha düşük olduğu anlaşılmaktadır (%39,6) (Tablo 2).

Bina bahçelerinin ekolojik özellikleri bitkisel bileşenlerin varlığı, bitkisel çeşitlilik düzeyi ve ekolojik katmanlaşma düzeyleri üzerinden değerlendirilmiştir. Bu kapsamda farklı bitkisel katmanların varlığı ve bir arada olma düzeyleri dikkate alınarak bina bahçelerindeki ekolojik katmanlaşma düzeyi belirlenmeye çalışılmıştır. Alan tespitleri sırasında binaların sokak kotundan tespit edilebilen ön ve yan bahçelerindeki bitki örtüsüne ilişkin veriler toplanmıştır. Ardından bitki türleri ekolojik üst katman, orta ve alt katmanlar olarak gruplanmıştır. Üst katmanda boylu ağaçlar, orta katmanda ağaççıklar ve çiçekli bitkiler ile alt katmanda çim yüzeyler gibi yer örtücüler ile toprak yüzeylerin varlığı dikkate alınmıştır. Yapılan değerlendirmede bina bahçelerinde bitki türlerinin varlığı yanı sıra farklı bitki türlerinin bir aradalığı da dikkate alınarak bitkisel çeşitliliğin ve ekolojik zenginliğin de değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Araştırma alanlarında genel olarak bina bahçelerinde yapraklı ağaçlar, ibrelili ağaçlar ve sık sık da meyve ağaçları görülmektedir. Bu tespitten yola çıkılarak birden fazla ağaç türünü bir arada

barındıran bahçeler, tek tür ağaç bulunan bahçeler ve ağaç bulunmayan bahçeler olmak üzere üç kategori tanımlanmıştır. Araştırma alanları genelinde yaklaşık %18,9 oranındaki binanın bahçesine ait bilgiler sokak kotundan tespit edilemediği için verisi yok olarak değerlendirilmiştir. Sokak kotundan tespit edilebilen bina bahçelerinin yaklaşık %32,7'sinde herhangi bir türde ağaç bulunmamaktadır. Bu oran çalışma alanı genelindeki yenilenmiş ve yenilenmemiş bina gruplarında birbirine yakındır. Araştırma alanları genelinde yaklaşık %28,8 oranındaki bahçede birden fazla ağaç türü bir arada bulunmaktadır. Birden fazla ağaç türünün bir arada yer aldığı bina bahçelerinin oranının yenilenmiş yapılarda düştüğü (%21,6), tek ağaç türünü içeren bina bahçelerinin oranının ise belirgin şekilde yükseldiği görülmektedir (%32,7). Birden fazla ağaç türü barındıran bina bahçeleri özellikle A ve C araştırma alanlarında yoğunlaşmaktadır. Her iki araştırma alanında da yenilenmiş binalar arasında bahçedeki ağaç çeşitliliği azalmakta ve bir ağaç türünü içeren bina bahçeleri oranı artmaktadır. Bina bahçesinde ağaç varlığı, küçük parsellere sahip bitişik yapı düzeni ve ortalama büyüklükteki ayrık yapı düzeninin bir arada görüldüğü B Araştırma Alanında görece düşüktür. Yüksek yoğunluklu ve bitişik yapı düzenindeki D Araştırma Alanında arka bahçelere ulaşılamadığı için ağaç varlığı tam olarak tespit edilememiş bina bahçelerinin oranı oldukça yüksektir (%45,1). Yapılan tespitlere göre sokak kotundan değerlendirilebilen ön ve arka bahçelerinde ağaç varlığı olan bina bahçelerinin oranı oldukça düşüktür, bu oran yenilenmiş ve yenilenmemiş yapılarda birbirine yakındır. D Araştırma Alanında, bahçesinde tek tür ağaç varlığı tespit edilmiş bahçelerin sayısı az olmakla birlikte tespiti yapılabilenler arasında oransal olarak görece yüksektir (%14,7) (Tablo 3).

Bina bahçelerinde bulunan toprak ve çim yüzeyler, çiçekli bitkiler ve ağaççıklar alt ve orta ekolojik katmanlar olarak ele alınmış, bu üç bileşenin farklı kombinasyonlarda bir arada olmaları bitkisel zenginlik düzeyi bağlamında sınıflandırılmıştır. Yapılan sınıflandırmada alt katmanı oluşturan çimen ve toprak yüzeylerin varlığı temel bitkisel zenginlik olarak tanımlanmıştır. Bu katmanın varlığı mikroklima üzerindeki etkileri, habitat oluşturma ve su geçirimsizliği sağlama özellikleriyle ekolojik boyutta çevresel katkılar sağlamaktadır. Bina bahçesinde çiçekli bitkilerin veya ağaççıkların varlığı ve bunların alt katmandaki toprak-çim yüzeylerle bir aradalığı, orta düzeyde bitkisel zenginlik olarak tanımlanmıştır. Ekolojik varlığın orta ve orta-üst katmanlarını oluşturan bu bileşenler ekolojik ve estetik yönlerden önem taşımaktadır. Çiçekli bitkiler, biyolojik çeşitliliğin ve ekosistem işleyişinin sürdürülmesinde kritik bir işleve sahip olan; arılar, kelebekler ve diğer böcek grupları olarak tanımlayabileceğimiz po-

linatörler (Persson vd., 2023) için besin kaynağı oluştururken görsel ve estetik yönlerden zenginlik sağlamaktadır. Ağaççıklar ise habitat oluşturma etkileriyle biyolojik çeşitliliği desteklerken mekânsal derinlik gibi etkileriyle üçüncü boyutta yapı çevreyi şekillendirmektedir. Bina bahçesinde

hem çiçekli bitkiler hem de ağaççıkların bir arada bulunması durumu ise orta-yüksek düzeyde bitkisel zenginlik olarak sınıflandırılmıştır. Bu unsurların bir aradalığı her bir bileşenin ekolojik ve mekânsal etkilerinin ve görsel-algısal faydaların bütünlük etkisini ifade etmektedir. Ekolojik

Tablo 2. Bina bahçelerinde su geçirimli alan varlığı

	Su geçirimli açık alanı olan bina bahçesi		Su geçirimli açık alanı olmayan bina bahçesi		Verisi olmayan		Toplam		
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
A	2012 öncesi mevcut yapı	53	61,6	28	32,6	9	10,5	86	100
	Yenilenmiş yapı	0	0,0	42	87,5	4	8,3	48	100
	Toplam	53	39,6	70	52,2	13	9,7	134	100
B	2012 öncesi mevcut yapı	139	69,5	47	23,5	14	7,0	200	100
	Yenilenmiş yapı	13	33,3	21	53,8	5	12,8	39	100
	Toplam	152	63,6	68	28,5	19	7,9	239	100
C	2012 öncesi mevcut yapı	103	72,5	37	26,1	2	1,4	142	100
	Yenilenmiş yapı	2	6,3	30	93,8	0	0,0	32	100
	Toplam	105	60,3	67	38,5	2	1,1	174	100
D	2012 öncesi mevcut yapı	43	16,8	95	37,1	118	46,1	256	100
	Yenilenmiş yapı	6	17,6	16	47,1	12	35,3	34	100
	Toplam	49	16,9	111	38,3	130	44,8	290	100
Toplam	2012 öncesi mevcut yapı	336	49,1	205	30,0	143	20,9	684	100
	Yenilenmiş yapı	23	15,0	109	71,2	21	13,7	153	100
	Toplam	359	42,9	314	37,5	164	19,6	837	100

Tablo 3. Bina bahçelerinde üst katmanda ekolojik özellikler – ağaç varlığı ve çeşitliliği

		Birden fazla ağaç türü bulunan bina bahçesi		Bir tür ağaç bulunan bina bahçesi		Ağaç bulunmayan bina bahçesi		Verisi olmayan		Total	
		Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
A	2012 öncesi mevcut yapı	40	46,5	22	25,6	22	25,6	2	2,3	86	100
	Yenilenmiş yapı	11	22,9	22	45,8	14	29,2	1	2,1	48	100
	Toplam	51	38,1	44	32,8	36	26,9	3	2,2	134	100
B	2012 öncesi mevcut yapı	58	29,0	45	22,5	81	40,5	16	8,0	200	100
	Yenilenmiş yapı	8	20,5	13	33,3	14	35,9	4	10,3	39	100
	Toplam	66	27,6	58	24,3	95	39,7	20	8,4	239	100
C	2012 öncesi mevcut yapı	93	65,5	22	15,5	25	17,6	2	1,4	142	100
	Yenilenmiş yapı	14	43,8	10	31,3	8	25,0	0	0,0	32	100
	Toplam	107	61,5	32	18,4	33	19,0	2	1,1	174	100
D	2012 öncesi mevcut yapı	17	6,6	22	8,6	96	37,5	121	47,3	256	100
	Yenilenmiş yapı	0	0,0	5	14,7	17	50,0	12	35,3	34	100
	Toplam	17	5,9	27	9,3	113	39,0	133	45,9	290	100
Toplam	2012 öncesi mevcut yapı	208	30,4	111	16,2	224	32,7	141	20,6	684	100
	Yenilenmiş yapı	33	21,6	50	32,7	53	34,6	17	11,1	153	100
	Toplam	241	28,8	161	19,2	277	33,1	158	18,9	837	100

varlığın alt ve orta katmanlarının yani toprak-çim yüzeylerin, çiçekli bitkilerin ve ağaççıkların bir arada bulunduğu bina bahçeleri ise yüksek düzeyde bitkisel zenginlik ve çeşitlilik olarak sınıflandırılmıştır. Alt ve orta ekolojik katmanların bir aradalığına ve çeşitliliğine işaret eden bu sınıf, habitat oluşturma, mikroklimatik etkileri ile bütünsel ekolojik katkılarının yanı sıra görsel ve mekânsal etkileriyle önem taşımaktadır.

Alan çalışmasında toplanan verilerin bu yaklaşım doğrultusunda değerlendirilmesi, araştırma alanları genelinde konut bina bahçelerinin çoğunlukla farklı düzeylerde bitkisel zenginliğe sahip olduğunu, bitkisel katman bulunmayan bina bahçelerinin görece az oranda olduğunu göstermiştir. Buna göre araştırma alanları genelinde toprak-çim yüzey, çiçekli bitkiler veya ağaççıklar gruplarından herhangi birini içermeyen bina bahçelerinin oranı %21,4'tür. Bitkisel katman bulunmayan bina bahçeleri yenilenmiş binalar arasında ve 2012 öncesinde yapılmış olan binalar arasında birbirine yakın oranlardadır (sırasıyla %20,8 ve %24,2). Bitkisel zenginlik düzeyi bakımından değerlendirildiğinde çalışma alanları genelinde %34,8 oranındaki bina bahçesinin yüksek düzeyde bitkisel zenginliğe sahip olduğu, diğer bir deyişle toprak-çim yüzeyleri, çiçekli bitkileri ve ağaççıkları bir arada bulundurduğu görülmektedir. Ancak

bu veriler binaların yenilenme durumuna göre incelendiğinde, yenilenen binalarda daha düşük düzeylerde bitkisel zenginlik içeren bina bahçesi oranlarının bulunduğunu göstermektedir (Tablo 4).

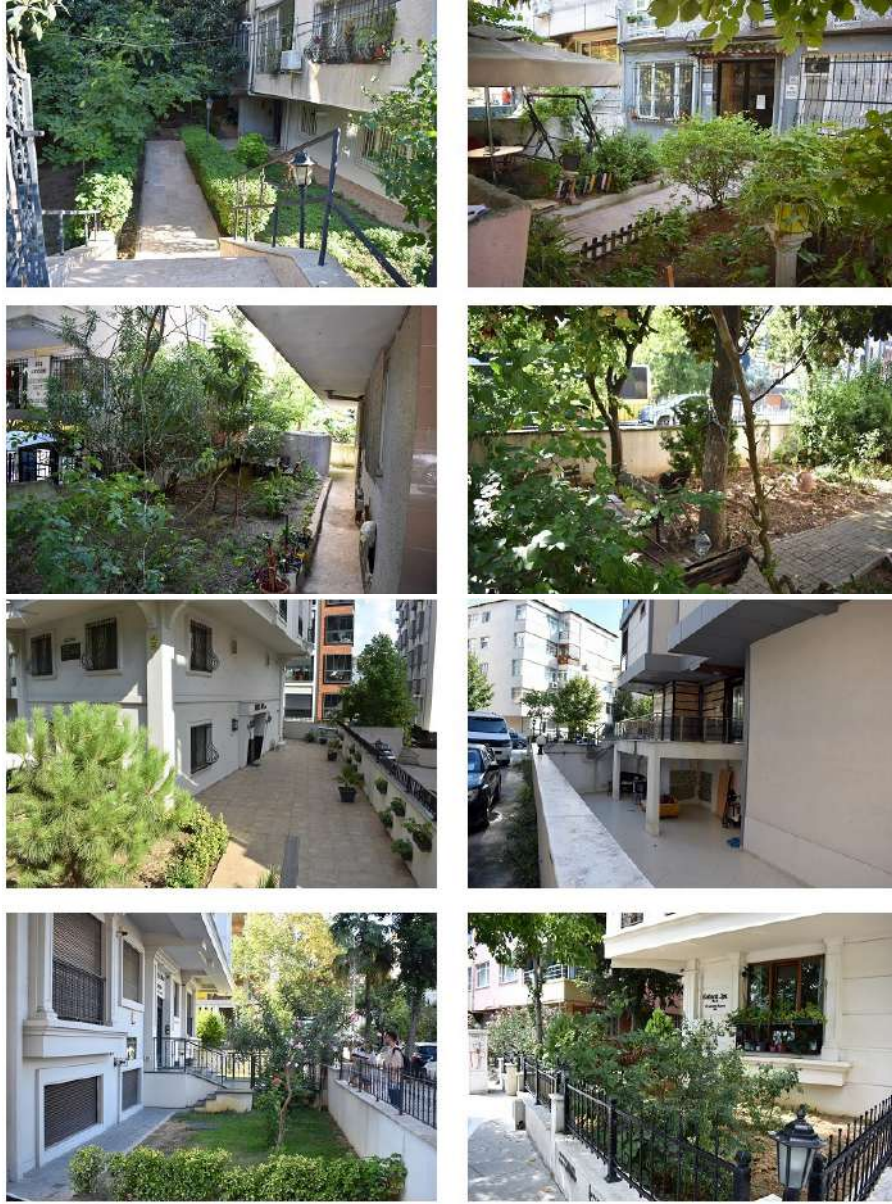
Alt araştırma alanlarına göre yapılan değerlendirme, özellikle B ve C araştırma alanlarında bitkisel zenginlik özelliği yüksek bina bahçelerinin oranının yüksek olduğu, bu oranların hem 2012 yılı öncesinde inşa edilmiş hem de yenilenmiş binalarda birbirine yakın değerlerde olduğu görülmektedir. Özellikle yenilenmiş bina bahçelerinde yeraltı toprak kaybı olmasına ve su geçirimsizliğini olumsuz etkilemesine rağmen yapı üstü peyzaj düzenlemesi yoluyla elde edilmiş alanlarda farklı katmanlarda ve yüksek çeşitlilikte bitkisel bileşenlerin bulunması olumlu bir özellik olarak değerlendirilebilir. A Araştırma Alanında ise bitkisel çeşitlilik özelliği yüksek bina bahçelerinin oranı görece düşükken çiçekli bitki ve ağaççıkların bir arada olduğu fakat toprak-çim yüzeylerin yer almadığı bitkisel zenginlik özelliği orta-yüksek düzeyde olan bina bahçelerinin oranını artırmış olması dikkat çekmektedir. İki farklı bitkisel bileşenin yer aldığı orta-yüksek düzeydeki bahçelerin oranı özellikle yenilenmiş binaların bahçelerinde daha yüksektir (%56,3). Ayrıca bitkisel katman bulunmayan bina bahçelerinin oranının da

A Çalışma Alanındaki yenilenmiş bina bahçeleri arasında görece yüksek olması dikkat çekicidir (%27,1). D Çalışma Alanında ise bitkisel katmanı bulunmayan binaların oranı yüksektir (%31). Bununla birlikte ön ve yan bahçesi olmayan binalar da verisi olmayan olarak değerlendirilmiş olup

%53,4 oranı ile D Çalışma Alanında büyük bir kesimi oluşturmaktadır. Bu çalışma alanında dikkat çeken başka bir özellik ise sokak kotundan tespitleri yapılabilmüş olan bina bahçelerinde özellikle yenilenmiş binalar arasında toprak-çim yüzeylerin ve çiçekli bitki ya da ağaççıkları içeren temel

Tablo 4. Bina bahçelerinde orta ve alt katmanlarda ekolojik özellikler – yer örtücü, çiçekli bitkiler ve ağaççıklar varlığı ilke bitkisel zenginlik düzeyi

	Temel düzeyde bitkisel zenginlik (toprak-çim yüzey)		Orta düzeyde bitkisel zenginlik (çiçekli bitkiler veya ağaççıklar ile toprak-çim yüzey)		Orta-yüksek düzeyde bitkisel zenginlik (çiçekli bitkiler ve ağaççıklar arada)		Yüksek düzeyde bitkisel zenginlik (çiçekli bitkiler, ağaççıklar ve toprak-çim yüzey bir Arada)		Bitkisel katman bulunmayan		Verisi olmayan		Toplam		
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
A	2012 öncesi mevcut yapı	1	1,2	9	10,5	28	32,6	31	36,0	15	17,4	2	2,3	86	100
	Yenilenmiş yapı	1	2,1	5	10,4	27	56,3	2	4,2	13	27,1	0	0,0	48	100
	Toplam	2	1,5	14	10,4	55	41,0	33	24,6	28	20,9	2	1,5	134	100
B	2012 öncesi mevcut yapı	7	3,5	25	12,5			127	63,5	26	13,0	15	7,5	200	100
	Yenilenmiş yapı	1	2,6	6	15,4			20	51,3	7	17,9	5	12,8	39	100
	Toplam	8	3,3	31	13,0			147	61,5	33	13,8	20	8,4	239	100
C	2012 öncesi mevcut yapı	0	0,0	2	1,4	38	26,8	76	53,5	24	16,9	2	1,4	142	100
	Yenilenmiş yapı	2	6,3	5	15,6	3	9,4	18	56,3	4	12,5	0	0,0	32	100
	Toplam	2	1,1	7	4,0	41	23,6	94	54,0	28	16,1	2	1,1	174	100
D	2012 öncesi mevcut yapı	1	0,4	19	7,4	0	0,0	17	6,6	77	30,1	142	55,5	256	100
	Yenilenmiş yapı	2	5,9	5	14,7	1	2,9	0	0,0	13	38,2	13	38,2	34	100
	Toplam	3	1,0	24	8,3	1	0,3	17	5,9	90	31,0	155	53,4	290	100
Toplam	2012 öncesi mevcut yapı	9	1,3	55	8,0	66	9,6	251	36,7	142	20,8	161	23,5	684	100
	Yenilenmiş yapı	6	3,9	21	13,7	31	20,3	40	26,1	37	24,2	18	11,8	153	100
	Toplam	15	1,8	76	9,1	97	11,6	291	34,8	179	21,4	179	21,4	837	100

Resim 4. Bina bahçelerinde farklı ekolojik katmanların birlikteliği ve bitkisel zenginlik düzeyi örnekleri.

düzye ve orta düzeyde bitkisel zenginlik içeren bina bahçelerinin tespit edilmiş olmasıdır (Tablo 4). Şekil 4'te bina bahçelerinde farklı ekolojik katmanların birlikteliği ve bitkisel zenginlik düzeyine ilişkin örnekler yer almaktadır.

Sonuç

Bu makalede 6306 sayılı “Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun” kapsamındaki riskli yapı uygulamaları yoluyla gerçekleştirilen parsel düzeyindeki bina yenilemelerinin konut çevrelerinin mekânsal ve ekolojik özellikleri üzerindeki etkileri incelenmiştir. Bakırköy merkez mahallerinde yer alan konut alanları örneğinde gerçekleştirilen araştırmada özellikle konut bahçelerine odaklanılmış, alan tespitleri yoluyla elde edilen verilerden yola çıkılarak bina bahçelerinin işlevleri, geçirimsizlik özellikleri ve ekolojik katmanlaşma düzeyleri incelenmiştir. Araştırma bulguları ile öncelikle araştırma

alanları olarak belirlenen konut alanlarında bina bahçelerinin işlevsel ve ekolojik özelliklerinin konut çevresinde çevresel kalitenin ve toplumsal yaşantının biçimlenişine etki eden karakteristikleri tanımlanmıştır. Diğer yandan bina yenileme süreçlerinin kentsel peyzajın işlevsel ve ekolojik bileşenlerinde yarattığı değişimler açıklanmıştır.

Elde edilen bulgular yenileme süreçlerinin konut çevrelerinin ekolojik özelliklerini su geçirimsizliği, ekolojik süreklilik ve bitkisel çeşitlilik bağlamında dönüştürmekte olduğunu göstermektedir. Yenilenmiş binaların bahçelerinde sert zeminlerin arttığı, buna paralel olarak doğal drenaj ve habitat özelliklerinin yitirildiği sonucuna varan tespitler elde edilmiştir. Yenilenmiş binalarda sıklıkla oluşturulmuş olan yeraltı otoparkları sebebiyle yaşanan toprak kaybı bina bahçelerinde ve konut çevresi genelinde su geçirimsizliğinin azalmasıyla sonuçlanmaktadır. Diğer yandan, ağaç çeşitliliği, bitkisel zenginlik

ve ekolojik katmanlaşma düzeyleri de yenileme süreçlerinden olumsuz etkilenmekte, bitkisel çeşitliliği yüksek bina bahçelerinin yerini daha sade ve sınırlı bitki ve ağaç varlığından oluşan bitkisel düzenlemeler almaktadır. Bununla birlikte yenilenmiş yapılar da yeraltı otoparklarıyla yaşanan toprak kaybına rağmen yapı üstü peyzaj düzenlemeleri yoluyla çeşitlilik taşıyan bitkisel katmanların yeniden oluşturulduğu görülmüştür. Bu girişimler sürdürülebilirliği ve sınırlılığı açısından tartışmalı da olsa ekolojik yapıdaki kayıpların iyileştirilmesine yönelik bir potansiyel oluşturmaktadır.

Dört alt araştırma alanına ilişkin bulgular karşılaştırmalı olarak değerlendirildiğinde, parsel büyüklüğü ve yapı düzeni gibi morfolojik özelliklerin konut bahçelerinin özelliklerini ve yenileme süreçleriyle birlikte dönüşümünün biçimini ve ölçeğini belirlediği görülmektedir. Ayrık yapı düzeninde ve görece büyük parsellerin yer aldığı konut çevrelerinde yenilenen konut binalarının bahçelerinde su geçirimsiz yüzeyler oluşurken, benzer yapı düzeninde olup parsel büyüklüklerinin daha az olduğu konut çevrelerinde yapı üstü peyzaj düzenlemeleriyle bitkisel zenginliğin kısmen yeniden oluşturulabildiği görülmüştür. Bitişik yapı düzeninde ve yüksek yoğunluklu konut çevrelerinde ise hem bahçe alanının yetersizliği hem de ekolojik katmanların olmayışı dikkat çekmektedir. Bu farklılıklar **parsel düzeyindeki yenilemelerin etkilerinin morfolojik koşullara bağlı olarak farklılaştığını** göstermektedir.

Araştırma bulguları, Bakırköy merkez mahalleleri örneğinde 6306 sayılı Kanun çerçevesinde gerçekleştirilen parsel düzeyindeki yenileme uygulamalarıyla, mevcut yapı düzeni ve yoğunluğu büyük ölçüde korunuyor olmasına rağmen, konut çevrelerinin ekolojik bağlamda dönüşmekte olduğunu göstermiştir. Birbirinden bağımsız tekil bina yenilemeleriyle gerçekleşen bu dönüşüm sürecinin bütüncül etkisi konut çevresinde ekolojik sürekliliği ve kentsel dirençliliği zayıflatacak niteliktedir.

Ayrıca konut alanı ölçeğinde değerlendirildiğinde, bina bahçelerinin ekolojik etkilerinin yanı sıra konut çevrelerinde toplumsal ilişkileri de biçimlendiren etkileri olmaktadır. Bina bahçelerinin bir parçası olan dinlenme alanları, bitki varlığını konu alan ortak bakım pratikleri ve bu pratiklerin komşuluk ilişkilerine ve gündelik yaşantıya yansımaları konut çevresinin kendine özgü toplumsal dokusunun bir parçası olarak değerlendirilmelidir. Yenilemelerle birlikte bu pratiklerin değişmekte, bahçelerin paylaşılan ve kullanılan mekanlar olma özelliği yerini estetik kaygılarla düzenlenmiş statik mekanlara dönüşme riskine bırakmaktadır.

Parsel düzeyindeki bina yenilemelerinin konut alanlarına ekolojik boyuttaki etkilerinin incelendiği

bu çalışma, yenileme süreçlerinin kentsel çevrede yarattığı yavaş ve sessiz, fakat çarpıcı bir dönüşümü görünür kılmaktadır. Günümüzde yaşanan yenileme süreci, yenilenen binaların yapısal kalitesini ve estetik özelliklerini önceliklendirerek sadece 6306 sayılı kanunun tanımladığı operasyonel adımlarla ilerlemekte ve bütüncül planlama ve tasarım kararlarının yönlendiriciliğinden uzak bir biçimde gerçekleşmektedir. Oysa **bütünleşik süreçleri dikkate almayan yenileme süreci, konut çevrelerinin ekolojik özelliklerini olumsuz etkileyebilmekte, diğer yandan kentsel dirençliliği konu alabilecek iyileştirmelerin gerçekleştirilmesine yönelik fırsatların da kaybedilmesine sebep olmaktadır.** Bu bağlamda bina bahçeleri gibi özel mülkiyetteki mikro ölçekli açık alanların konut alanı bütünündeki **yeşil altyapının bir parçası olarak ele alınması ve ekolojik anlamda sürekliliğin sağlanmasına yönelik tasarım kararlarının özendirilmesi** gerekmektedir.

Bina bahçeleri özel mülkiyet sınırları içerisindeki alanlar olmakla birlikte aynı zamanda içerdikleri ekolojik katmanlar çevresel ve görsel anlamlarda konut çevresine bütüncül katkılar sunmakta ve paylaşılan kamusal deneyimi zenginleştirmektedir. Bu çalışmada parsel düzeyindeki bina yenilemelerinin konut çevresi üzerindeki mekânsal, ekolojik ve toplumsal etkilerinin takip edilebilmesi amacıyla bina bahçelerine odaklanılarak **kamusal ile özel mülkiyet arasındaki bu ara ölçekteki açık alanların önemi** ortaya koyulmuştur. Bu yönüyle gelecek araştırmalarda geliştirilebilecek bir araştırma ölçeği ve konut çevresi bileşenleri ilişkilerine yönelik bir çerçeve tanımlanmıştır.

Gelecek çalışmalarda uzaktan algılama yöntemleri gibi farklı araştırma yöntemlerinin de kullanılmasıyla bu çalışmanın kısıtları gereği sadece sokak kotundan gözlemlenebilen bahçe alanlarının genişletilebilmesi, çalışmaya arka bahçelerin ve farklı kullanımlardaki açık alanların da dahil edilebilmesi ve ekolojik katmanlara ilişkin bütüncül değerlendirmelerin yapılabilmesi mümkün olabilecektir. Diğer yandan uzun erimli araştırma tasarımlarıyla yürütülecek çalışmalarla ekolojik katmanların zaman içindeki değişimi ve yenileme süreçlerinin farklı aşamalarıyla ilişkileri izlenebilecektir. Ayrıca kullanıcı pratikleri, toplumsal tercihler, komşuluk ilişkilerinin bina bahçeleriyle ilişkilerine yönelik araştırmalar da yenileme süreçleriyle elde edilen açık alanların toplumsal boyuttaki etkileri ve potansiyellerini de açığa çıkarabilecektir. Sonuç olarak, bu çalışma konut alanlarının dirençli ve ekolojik temelli biçimde dönüşebilmesi için, bina ölçeğinden konut alanı ölçeğine uzanan, yere özgü mekânsal, ekolojik ve toplumsal özellikleri dikkate alarak özellenen planlama ve kentsel tasarım kararlarının yönlendiriciliğinde, çok katmanlı bir yaklaşımın gerekliliğini vurgulamaktadır.

Açıklama ve teşekkür

Bu makalede yer alan bulgular Doç. Dr. Elif Kısar Koramaz tarafından yürütülmekte olan, İTÜ-BAP tarafından desteklenen, “Parsel Düzeyindeki Konut Yenilemelerinin Kentsel Çevre ve Yaşam Kalitesine Etkilerine Yönelik Planlama Stratejileri ve Eylemleri” başlıklı (ID- 45659 ve Proje Kodu: SDA-2024-45659) disiplinlerarası araştırma projesine dayanmaktadır. Araştırma Projesi kapsamında alan çalışması ve diğer aşamalarda görev alan İTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü öğrencileri Mert Sarı, Ecem Öykü Özşalab, Berke Kayalar, Elif Su Aydoğmuş, Elif Türker, Habibe Elif Kebapçı, Hatice Kübra Saraçoğlu, Sultan Belli, Mustafa Enez Horozcu, Kaan Efe Konmaz, Nilay Ece Birs-en, Beyza Ergür, Berfin Işıl Işık, Beyza Karadeniz, Busenur Bulduk, Huriye Zeynep Ece Sen, Betül Yaren Atçeken, Pınar Koç, Rümeyza Yıldırım, Taha Poyraz Bozok, Sare Pektaş ve İTÜ Kentsel Tasarım Yüksek Lisans Programı öğrencisi Nurşen Nesil Güler’e katkılarından dolayı teşekkür ederiz.

Kaynaklar

- Bülbül Akın, B., & Türkün, A. (2025). Socio-spatial dynamics of class habitus: Reproduction of the middle class in Kozyatağı neighborhood. *Megaron*, 20(1), 52–70. <https://doi.org/10.14744/megaron.2025.55476>
- Cameron, R. W., Blanuša, T., Taylor, J. E., Salisbury, A., Halstead, A. J., Henricot, B., & Thompson, K. (2012). The domestic garden—Its contribution to urban green infrastructure. *Urban Forestry & Urban Greening*, 11(2), 129–137.
- Dennis, M., Barlow, D., Cavan, G., Cook, P. A., Gilchrist, A., Handley, J., & Lindley, S. (2018). Mapping urban green infrastructure: A novel landscape-based approach to incorporating land use and land cover in the mapping of human-dominated systems. *Land*, 7(1), 17.
- Eren Özkan, M., & Özçevik, Ö. (2015). Institutionalization of disaster risk discourse in reproducing urban space in Istanbul. *AIZ ITU Journal of the Faculty of Architecture*, 12(1), 221–241.
- Freeman, C., Dickinson, K. J., Porter, S., & Van Heezik, Y. (2012). My garden is an expression of me: Exploring householders’ relationships with their gardens. *Journal of Environmental Psychology*, 32(2), 135–143.
- Güney, K. M. (2022). Earthquake, disaster capitalism and massive urban transformation in Istanbul. *The Geographical Journal*, 1–14.
- Güzey, Ö. (2016). The last round in restructuring the city: Urban regeneration becomes a state policy of disaster prevention in Turkey. *Cities*, 50, 40–53. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2015.08.010>
- İBB. (2020). *İstanbul ili olası deprem kayıp tahminleri ilçe kitapçıkları*. İstanbul, Türkiye: İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Deprem Risk Yönetimi ve Kentsel İyileştirme Daire Başkanlığı. Retrieved from <https://deprezmizin.ibt.istanbul/guncelcalismalarimiz/#olasi-deprem-kayip-tahminler-le-ktapliklari>
- İPA. (2024). *Kentsel dönüşümde rezerv alan ve riskli alan kavramlarına dair değerlendirme* (Kent Gündemine Bakış Raporları). İstanbul, Türkiye: İstanbul Planlama Ajansı.
- IRAP. (2021). *İstanbul il afet risk azaltma planı*. İstanbul, Türkiye: İstanbul Valiliği İl Afet ve Acil Durum Müdürlüğü. Retrieved from https://istanbul.afad.gov.tr/kurumlar/istanbul.afad/PDF-Dosyalar/irap_istanbul.pdf
- Kısar Koramaz, E. (2017). A research design for understanding social dimension of property-led regeneration in Istanbul. In *AESOP Annual Congress 2017* (Lisbon, Portugal).
- Kısar Koramaz, E., & Pektetik, U. (2025). Exploring housing renewal through residential satisfaction: Insights from the Istanbul case. *Open House International*, 1–18. <https://doi.org/10.1108/OHI-06-2023-0152>
- Kısar Koramaz, E., Koramaz, T. K., & Özer, Ö. (2018). Urban transformation through property-led regeneration: A case of building renewals in Istanbul. *AIZ ITU Journal of the Faculty of Architecture*, 15(2), 183–196.
- Loram, A., Warren, P., Thompson, K., & Gaston, K. (2011). Urban domestic gardens: The effects of human interventions on garden composition. *Environmental Management*, 48(4), 808–824.
- Markoç, I. (2020). Stakeholders’ resistance in single building renewal: Bağdat Avenue, Istanbul. *Journal of Research on Humanities and Social Sciences*, 10(6).
- Pektetik, U. (2021). *Konut memnuniyeti ve konut yenilemelerine ilişkin kullanıcı değerlendirmeleri: Bakırköy ve Kadıköy örnekleri* (Yüksek lisans tezi). İstanbul Commerce University, Institute of Science and Technology, İstanbul, Türkiye.
- Pektetik, U., & Kısar Koramaz, E. (2019). Housing renewals in Istanbul and transformation of the housing interior: User evaluation. In *ENHR 2019 – European Network of Housing Research* (Athens, Greece).
- Persson, A. S., Hederström, V., Ljungkvist, I., Nilsson, L., & Kendall, L. (2023). Citizen science initiatives increase pollinator activity in private gardens and green spaces. *Frontiers in Sustainable Cities*, 4, 1099100.
- Smith, R. M., Gaston, K. J., Warren, P. H., & Thompson, K. (2005). Urban domestic gardens (V): Relationships between landcover composition, housing and landscape. *Landscape Ecology*, 20(2), 235–253.
- Tarakçı, S., & Olcay, G. P. (2024). Importance of indicators in sustainable urban transformation: The Bağcılar (Istanbul) sustainability index experience. *Journal of Design for Resilience in Architecture and Planning*, 5(3), 327–341.
- Türk, S. S. (2021). Three key issues of urban renewal: Approaches for Turkey. *Journal of Design for Resilience in Architecture and Planning*, 2(2), 206–221.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2023). *Sosyoekonomik seviye 2023*. Retrieved July 2025, from <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Sosyoekonomik-Seviye-2023-57942>

Disiplinlerarası Bakışla Kentsel Dönüşüm: Edebiyat, Sinema ve Görsel Sanatlarda Dönüşen Kent Mekânı Üzerine Bir Söyleşi

Söyleşi: Duygu Yarımbaş

Arş. Gör., MSGSÜ, Mimarlık Bölümü

Ali Vatansever (Yönetmen, Akademisyen)

Hakan Bıçakçı (Yazar)

Nurtaç Buluç (Sanat Tarihçisi ve Arşivci)

Mustafa Ergül (Sanat Tarihçisi ve Proje Direktörü)

Duygu YARIMBAŞ: Mimarist Dergisinin 85. sayısının “İstanbul’da Dönüşümün Konut Mimarlığı” başlıklı dosyası için birazdan gerçekleştireceğimiz yuvarlak masa söyleşisine katılmayı kabul ettiğiniz için öncelikle dosya editörlerimiz ve kendi adıma teşekkür ediyorum. Yönetmen Ali Vatansever, yazar Hakan Bıçakçı ve “Şehrin Panoları” oluşumunun kurucuları sanat tarihçisi Nurtaç Buluç ve Mustafa Ergül’le kentsel dönüşüm olgusu üzerine sohbet edeceğiz.

Kentsel dönüşüm, birçok gündelik aktivite ve farklı dönemlere ait yapı stoğu barındıran kent için canlılığın ve yaşamsallığın doğal bir sonucu olarak görülebilir. Ancak dönüşümün gerçekleştirilme hızı ve tarzı sebebiyle olumsuz yanlarını çok daha güçlü biçimde hissediyoruz. Ali Vatansever “Saf” filminde Fikirtepe’de kentsel dönüşüme girmiş bir mahalle üzerinden, Hakan Bıçakçı “Uyku Sersemi” romanında İstanbul’un kentsel dönüşümü üzerinden bir anlatı kuruyor. Şehrin Panoları oluşumu altında Nurtaç Buluç ve Mustafa Ergül ise sivil mimari yapılarıdaki sanat çalışmalarını keşfedip arşivlerken, dönüşüme giren yapılardan eserlerin kurtarılmasına yönelik aksiyonları teşvik ediyorlar.

Katılımcılarımıza öncelikle çalışmalarında kentsel dönüşümün yaratıcı süreçlerine nasıl dahil olduğunu ve bu olgu ile ilgili izlenimlerini sormak isterim.

Ali VATANSEVER: “Saf” filmi benim 2018’de festival yolculuğuna başlayan, daha sonra sinema salonlarında izleyiciyle buluşan ikinci filmim. Filmin üretim süreci 2012 yılında vizyona giren ilk filmim “El Yazısı”nı takiben başladı. Aslında başta sadece insanın toprakla mücadelesini şehirleşme olgusu üzerinden anlamaya çalıştığım bir film yapmak istiyordum. Şehrin sizi şehirli yapmasını, size şehirli olmayı çetin bir şekilde

öğretmesini İstanbul üzerinden hikâyelendirmek başlangıç noktamdı. Böyle büyük “bir kent filmi”, ya da Fikirtepe odağında bir şey yapma arzumu yoktu, hafriyat sahasında çalışan bir güvenlik görevlisinin filmi yapmayı planlıyordum. Şehrin kalın bağırsakları dediğimiz, hiçbir zaman görmediğimiz bir yer aslında hafriyat sahaları, oraları merak ediyordum. Birisinin bunu gözlemlemesi üzerinden, orada durma hali üzerinden ilerleme tasarısı vardı. Sonrasında filmi inşaat alanında çalışan bir kepeç operatörü üzerinden yapma fikri gelişti. Hatta doğada daha küçük yerleşimlerdeki toprakla el üzerinden kurulan ilişkinin şehre gelince vinçle toprağa giriştiğinde yarattığı o zihinsel/psikolojik dönüşüm üzerine bir şeyler yapmak istiyordum. Sonra zamanla daralan, karakter üzerine doğru yoğunlaşan bir yazım sürecine girdiğimi hatırlıyorum. Hatta o zaman yer hâlâ Fikirtepe olarak belirlenmiş de değildi, bölgeyi elimde fotoğraf makinemle ziyaret ettim ve bu benim için çok dönüştürücü bir ilk yolculuktu. Semte ilk girdiğimde, yine onun hatta fotoğrafı da var bende ilk o karşılaştığım anın; her yer toz duman, sıra sıra hafriyat kamyonları, bir anne ve kızın süpermarket alışverişinden dönüşünü gördüm. Çok normal bir gündü onlar için ve o anı gördükten sonra şunu anlamaya çalıştım: Nasıl olur da burada bir kentsel mücadele olmaz? Bir yandan da şunun farkına vardım: Aslında düşüncelerimiz bizi biraz kendi laboratuvarlarımıza çok net çizgilere hapsediyor. Ama tamam, burada bir dönüşümün kabullenilişi bir de dönüşümün reddedilişi var ve bunlar siyah beyaz alanlar, asıl arada ne oluyorsa oluyor ve zemin çok gri ve belli periyotlarda kendimizi dönüştürken buluyoruz. O farkındalık bütün yazım sürecimi tekrar ele almamı sağladı diyebilirim.

Uzun lafın kısası kentsel dönüşümüne inanmadığımı fark ettim. Yani büyük cümle kurmak istersem

şöyle, biz hep kentsel dönüşümü dış hatlı bir kavram olarak ele alıyoruz, ama durum aslında kentsel dönüşümden önce insanın dönüşümü bence, yani insan dönüşüyor ki kent dönüşüyor. Sonuçta kentsel dönüşümü sanki insandan bağımsız ve belirli mekanikleri, davranışları ve yaklaşımları olması gereken bir şey olarak ele alıyoruz. Ama bir yerden sonra insan dönüştüğü için kentin dönüştüğü fikrini genişletip orada yaşayan bir çiftin kendi içsel dönüşümlerinin sonucunda coğrafyanın arka planında dönüşmesine şahit olduğumuz farklı bir lens üzerinden süreci ilerlettim. Bu şekilde ilerleyince hikâye büyük kavramların boyunduruğundan kurtulmuş oldu. Bu yaklaşımla sadece Fikirtepe’de değil, dünyanın başka yerlerindeki insanların da o yoğunlaşmış ve kavraması zor engellerin ardında çok daha rahat tercüme edilebilir olduğunu fark ettim. Filmin çekildiği dönemde bölgede müthiş bir barınma problemi de vardı. Suriye’deki iç savaşı takiben orası müthiş derecede göç almıştı ve bu durum hem iş hem de barınma konusunda problem yaratıyordu. Fikirtepe’de sahadaysanız hiçbir zaman salt kentsel dönüşümle ya da barınma sorunuyla mücadele etmiyorsunuz. Bu çoklu bir mücadelenin bir ayağı ve bu coğrafyada ayakta kalma mücadelesi zaten bizim böyle çok rahat sonuca varamamıza ya da mücadelelerin peşinde koşup belirli bir kazanım elde edemememize neden oluyor. Dolayısıyla bu gri alanı merceğe alan; bu sorunları de göğüslemeye ikna olan bir yazım süreci geçirdim. Filmin güzel bir yolculuğu oldu. Bir yandan da o dönem bu sorunların zirve noktasında olduğumuzu düşünüyorum, çünkü Türkiye’deki kent mücadelesi zaten oldukça polarize ve belirli safları sertleşmiş bir noktadaydı. O çift kutuplu halin bir yere gitmeyeceğini hepimizin idrak ettiği bir noktada olduğumuzu düşünüyordum. Meğerse daha yeni başlamışız.

Duygu YARIMBAŞ: Ne kadar sürede çekildi?

Ali VATANSEVER: Çekimler bir ay sürdü, Fikirtepe’de gerçek mekânda çekildi. Şu anda o mahalle yok, çok üzücü. Hiçbir kanıt yok, hiçbir şey kalmadı. Filmden başka hiçbir şey kalmadı. O zaman bile şöyle dediğimi hatırlıyorum, burayı belgeliyoruz, burası ileride olmayacak. Ama sözde olmayacak demekle gerçekten olmadığını görmek arasındaki uçurum hâlâ inanılmaz. Fikirtepe bugün tespit edemediğimiz denli dönüşmüş bir coğrafya ve insan gerçekten hayret ediyor geldiği noktaya.

Hakan BIÇAKÇI: Kentsel dönüşüm deyince aklınıza gelen bir yazar olmaktan dolayı memnunum, ama bunun sadece benim ilgilendiğim bir konu olmayacağından eminim. Yeni kuşaklarda kentsel dönüşüm gitgide daha çok işlenecek. Hatta belki sanatta bir klişeye dönüşecek. Biraz zamanın ruhuyla ilgili bir durum.

Kentsel dönüşümle yazar olarak ilişkimden bahsedeyim. İlk dönem yazdıklarımında başka filmlerin ve romanların etkisi çok baskındı, Kafka’nın

yazdıklarından, David Lynch’in filmlerinden etkilenip bir şeyler yazıyordum. Sanatın etkisi daha da fazlaydı. Sonraki dönemde yaşadıklarımın etkisi artmaya başladı. Bunu da planlamadım, kendiliğinden oldu. Hangisi iyidir, hangisi kötüdür, bunu da bilemiyorum, ama sonradan yazdıklarımında filmlerde ve romanlarda değil de etrafta gördüklerim beni daha çok yazmaya itti. “*Uyku Sersemi*” romanımın doğrudan merkezinde kentsel dönüşüm var ve kentsel dönüşümle karakterin dönüşümü arasında paralellik kurduğum bir hikâye. Romanda kentin değişen çehresiyle karakterin de çehresi, yüzü değişiyor. Şehrin kimliğini kaybetmesiyle karakter de kimliksizleşip kayboluyor. Onu bir ev kedisinden sokak köpeğine dönüşme süreci olarak kodlamıştım yazarken. Tabii ki dönüşümün etkilerini mübalağa sanatına sığınarak abarttım. Ancak yaşadığımız kentsel dönüşümün de abartılı bir süreç olduğunu düşünüyorum. Romanı yazarken ben de Ali Bey gibi kentsel dönüşümün zirve noktasında yaşadığımızı düşünüyordum. Üst üste bağ kurduğumuz mekânların -İstanbul özelinde söylüyorum tabii-kapanma, taşınma haberlerini aldığımız bir dönemdi. Aslında bu mekânları kaybederek bir noktada nirengi noktamızı da kaybediyoruz. Kentsel dönüşümün gerekli ve olumlu olduğu durumlar da olabilir, uzmanı olduğum bir konu değil. Deprem ülkesinde yaşıyoruz, o parantezi açmak gerekebilir. Ama bizim bu dönem yaşadığımız kâr ve rant amaçlı bir turbo kentsel dönüşüm. Romanda bu konuyu işlemeye karar verdiğim dönem sokakta yürürken durup birden arkama baksam sokağın tiyatro dekoru gibi değiştiğini göreceğim gibi bir hisse kapılıyordum. O dönem aynı zamanda *selfie*’lerin yükselişte oldu-

Resim 1. Acıbadem’de kentsel dönüşüm sonucu önündeki binanın yıkılmasıyla "Geçici Manzara"sına kavuşan bina, Şubat 2026, Duygu Yarımbaş.

ğu, adeta patladığı bir dönemdi. Herkes sürekli suratını çekip belgeliyordu ve sanki insanlar yüzü değişmedi diye ispat etmek için bu kadar çok *selfie* çekilip paylaşıyor gibi romantik bir düşüncem vardı. Bizi biz yapan yerler yok olduğunda, hafızamız değiştiğinde biz de değişeceğimiz fikrini çok distopik ve kötümser bakış açısıyla ele alan bir deneme diyebiliriz. Şehirle birlikte kaybolan bir karakteri anlattım, ama “*Uyku Sersemi*” romanıyla bu konu biter, benden çıkar diye düşünüyordum. Kentsel dönüşümle tırnak içinde hesaplaşırım. Oysa geçen ay çıkan öykü kitabım “*Geçici Manzara*”da yine baskın bir şekilde kentsel dönüşüm var. Karakter bir sabah “manzaram değişmişti” diye uyanıyor, çünkü evinin önündeki bina yıkılmış. Öyküyü yazarken çevremdekilere bu konudan bahsettiğimde üç kişiden biri ya da ikisi “*benim de aynen öyle oldu*” dedi. Manzarası açılıyor ve çok mutlu oluyor, ama bu geçici bir manzara, kitaba ismini veren o, çünkü bir süre sonra o manzaranın daha büyük, daha karanlık bir şekilde kapanacağını da biliyor. Anlamsızlaştırıyor o manzarayı, çünkü yok olacak diyor. Bir yandan da yok olacağı için daha anlamlı diyor. O ikilem üzerine bir denemeydi ve şunu fark ettim, kentsel dönüşüm konusu bitmiyor, farklı şekillerde işlenmeye devam ediyor.

Ali VATANSEVER: Ben de bir ek yapmak isterim. Saf çekimleri sırasında bir sokağı belirleyip burada çekim yapacağımız diyoruz. Ertesi günü geliyoruz, o sokak yok, şantiyeye katılmış, tam birebir yaşamıştık sette.

Hakan BIÇAKÇI: Benim romantik bir şekilde düşündüğüm şeyi siz fiziksel olarak yaşamışsınız.

Mustafa ERGÜL: “Şehrin Panoları” 2019 yılında iki sanat tarihçisinin yürüttüğü ve odağına mimarlık ve sanat iş birliğini anlatan bağımsız bir araştırma projesi olarak başladı.

Bizi bir araya getiren şey, kariyer anlamında arşivle ilgilenmemiz ve hobi olarak seramikle uğraşmamızdı. Proje aslında birden ortaya çıktı. Sokakta gezerken bina cephelerinde bazı seramik ve mozaik panolar görüyorduk. Bu eserleri kimlerin yaptığını ve eserlerin mimarlık tarihi içerisinde değerini araştırmaya ve veri toplamaya karar verdik. Bunu statik bir projeden çok verilerin sürekli güncellendiği dijital bir arşiv olarak yapmak istedik. Bir üst veri alanı oluşturduğumuzda aldığımız sonuç bu panoların nerelerde yoğunlaştığı, hangi sanatçıların ön plana çıktığı, hangi dönemlerde panoların arttığına dair bize bilgi veriyor. Çıkış amacımız da tabii ki kentsel dönüşüm, biraz hatta geç kaldık bu projeye başlarken, çünkü 2012-2019 arasında özellikle odağımıza aldığımız Maltepe-Kadıköy hattında oldukça fazla bina yıkıldı. İlk yıkılanlar da aslında üzerinde seramik pano olan yapıları, daha eski tarihli yapılar olarak ömürlerini tamamlamışlardı. Tabii zaman içinde farklı sorumluluklar da yüklendik ya da proje bize bunu yükledi.

Bahsettiğim gibi çıkış amacımız bilgi üretmekti, buna ulaştık ve devam ediyoruz. İkinci amacımız, farkındalık yaratmaktı. Sosyal medyada gerçekten çok görünür olduk ve artık proje bir kitle kaynak projesine dönüştü. Sadece İstanbul’da değil, diğer şehirlerde yaşayan insanlar da mahallelerindeki panoları gönderiyorlar. Bazen de paylaştığımız bir pano hakkında bilgisi olanlar, bilgilerini paylaşıyor. Bu da sanat tarihi sözlü yazımına kaynaklık ediyor. Sanatçılarla da görüşmeler yaptık, o dönemin hafızasını birebir tanıklarından dinlemek çok kıymetli.

Nurtaç BULUÇ: Kamusal sanat günlük hayatta hepimizin sıklıkla karşılaştığı ve farkına varmadığımız eserleri içeriyor. Aslında bu eserler bir dönemin estetik hafızası.

Apartmanlarda, hastanelerde, otellerde, kamu yapılarında, eskiden kira evlerinde çok fazla kullanılıyordu seramik panolar. Biz Kadıköy odağıyla başladık. 1965’te çıkan Kat Mülkiyeti Kanunu’ndan sonra diğer semtler gibi Kadıköy’de de apartmanlaşmanın önü açılıyor. Bu apartmanların bazılarında dönemin en önemli seramik sanatçılarının eserleri yer almaya başlıyor. O sanat eseri mahallede yaşayanların ortak hafızası haline geliyor. Özellikle Bağdat Caddesi bu konuda en çok zenginliği gösteren mahalle. Mimarlık tarihinde mimar ve sanatçı iş birliği olarak gördüğümüz durum, apartmanlaşma örneğinde müteahhit inşaat firması ve sanatçı iş birliği şeklinde ilerleyen ilginç bir yaklaşımı içeriyor. Bu apartmanların olduğu bölgelerde biz aslında bir açık hava müzesini dolaşıyoruz. İnsanlar farkında olmadan birçok müzede, galeride eserleri yer alan sanatçıların yaptığı eserlerle aynı sokakta yaşıyorlar ve bu büyük bir zenginlik. Biz kamusal alanlarda bu kadar çok sanat eseri yapan ender ülkelerden biriyiz. Bu panolar kentsel dönüşümle kaybolduklarında aslında bizim de hafızamızdan kayboluyorlar. Bu eserlerle kimlik kazanan o sokağın, mahallenin, bazen de büyük ölçekte şehrin hafızası yitip gidiyor.

Duygu YARIMBAŞ: Aslında zaten biraz konuşmuş olduk buradaki açılımlarla, ama yine eklemek istedikleriniz olursa diye kolektif bellek, hafıza kaybı ve kentsel aidiyet teması hakkında tartışmak istiyorum. İçinde yaşadığımız çevrenin dramatik, hatta travmatik değişimi kolektif hafızada büyük gedikler açarak bir çeşit hafıza kaybına yol açıyor.

Ali Bey’in “*Saf*” filminde neredeyse tüm bir semtin topyekûn dönüşümünü, gece gündüz durmadan devam eden inşaat faaliyetleri ve kentsel dönüşüm koşullarına direnen mahalle örgütlenmesi etrafında gelişen bir anlatı izliyoruz. Hakan Bey’in “*Uyku Sersemi*” romanında ana karakterin güncel İstanbul rehberi olarak planlanan kitabının, yazım süreci içinde dönüşerek İstanbul’un artık olmayan tarihi mekânlarını anlatan bir nostalji kitabına dönüştüğünü görüyoruz. Şehrin Panoları’nın Kadıköy Belediyesi ve KUDEB Koruma Uygulama Denetim Müdürlüğüyle beraber kentsel dö-

Resim 2. Kadıköy, Suadiye, Aydın Sokak, İzmir Apartmanı.

nüşüme giren yapılarda yer alan sanat eserlerinin korunmasına yönelik Belediye Meclis kararının alınmasındaki rolünü ise kolektif hafızanın canlı tutulmasına yönelik girişimler olarak görebiliriz. Siz çalışmalarınızı bu bağlamda nasıl değerlendirirsiniz?

Ali VATANSEVER: Bu aralar sürekli bundan bahsediyorum. Aynı zamanda Koç Üniversitesi'nde dersler veriyorum film üzerine. Bir öğrencimiz bitirme çalışmasının sunumunda sürekli nostalji diyor. Jüri üyelerimizden biri: *"Peki, neyin nostaljisini yapıyorsun? 60'lar mı, 70'ler mi"* diye sordu. Öğrenci dedi ki: *"Hocam, 2000'lerden öncesi bizim için tek bir yekpare nostalji."* Onlar için sanki dijitalleşme öncesi ve sonrası diye çok majör bir ayrım var. İstanbul'da büyümüş ve şehrin dönüşümüne bir vatandaş olarak tanıklık etmiş birisi olarak aslında hissiyatım da şöyle: Yani 15 yaşında olsanız da, şehre sadece uğrayan bir turist olsanız da aslında İstanbul'un ortak deneyimi nostalji. Çünkü oraya 2 sene sonra turist olarak geri gelseniz bile her şeyi dönüşmüş görüyorsunuz. Bunu tabii ki bir kayıp olarak da ele alabilirsiniz. Çünkü İstanbul'a ölçek olarak baktığınız zaman sürekli dönüşen ve çok sevgi dolu bir yönde de dönüşmeyen bir şehir var, ama aslında bütün insanlara rağmen kendince direnişte olan bir şehir de var. Köprüden geçerken nasıl oluyor da bu şehir hala ayakta kalıyor diyorum. Ama İstanbul'un garip şekilde nostaljiyle karışık bir iyi hissettirme hali de var. En azından müzeleşmiş bir şehirden bahsetmiyoruz, kendince nefes alan bir şehirden bahsediyoruz. Keşke biraz daha nefes alanı olsa tabii ki. Çok sevdiğim bir metin olan Italo Calvino'nun *"Görünmez Kentler"*

kitabında "Bu kentin yapımı neden bu kadar uzun sürüyor? sorusuna kent sakinleri, "Yıkım başlamanın diye," cevabını veriyorlar¹, sanki bir gün dursak diyeceğiz ki-sürekli hareket halindeyiz ya- ne yaptık biz? Kent ölçeğindeki dönüşüm bunu çok daha gaddarca yapabiliyor ve mahalleler tamamen silinebiliyor. Bunun yarattığı müthiş bir travma var. Ama bu dönüşme halinin kendi içerisinde de his olarak bir karşılığı var. Bana çok kötü gelmiyor. En azından açıkçası iyi tarafından bakmaya çalışıyorum.

Kendi projem özelinde bakacak, hatta yeni film de biraz göz kırpacak olursam aslında *"Saf"*ın sonunda bir negatif-pozitif ilişkisi var. Filmin sonlarına doğru, şantiye olarak gördüğümüz semtin bitmiş daha az karakterli binalarla dolu halini de gösteriyor. Hatta yeni filmim *"Bir Arada Yalnız"* bir TOKİ'nin 20. Katında hastalığından dolayı hayatının son evresini yaşayan bir genci anlatıyor. Yatağa bağımlı ve hatta filmin bir sahnesinde annesiyle beraber balkondan karşıdaki 20 katlı binalara bakıp *"göreceğim son manzara bu mu olacak ya"* diyor. Aslında bir yandan da böyle bir gerçeklik var.

Hakan BIÇAKÇI: "Görünmez Kentler" öyküsü "Uyku Sersemi" nin girişindeki alıntım benim. Hepinizi dinlerken kendi düşündüğüm şeylere bazen hiç düşünmediğim kapılar açılıyor, bazen düşündüklerimiz farklı bir açıdan bağlanıyor, onu hissettirdim. Nostalji benim de üzerine çok düşündüğüm bir konu, çünkü şirinleştirilmiş ve pozitif bir kavram gibi, ama aslında çok tehlikeli ve bıçak sırtı bir konu. Çünkü geçmişin travmatik ve olumsuz yönlerini temize çekiyor ve geçmiş sadece dönem şartları ve filmlerinden ibaretmiş gibi bir duygu yaratıyor. Nostalji aslında bizim kentsel dönüşümle/şehrin dönüşümünü beğenmemekle de tırnak içinde çok bağlantılı bir konu. Hep bir geçmiş daha iyiydi nostaljisi var. Beyoğlu'nun geldiği noktayı eleştirdiğimizde eskilerin de bizim dönemi beğenmeyip takım elbisesiz çıkılmazdı gibi kadınları dışlayan bir söylemle bu durumu anlatmaları geliyor aklıma. Nostaljiye kapılmak bir yandan çok kolay, ama bençe uyanık olmak gereken bir konu özellikle geçmişi temize çekme yönü. İstanbul beni vatandaş olarak yorup hırpalıyor, yazar olarak besliyor ve geliştiriyor, yani çok huzurlu bir sahil kasabasına gitsem bir şey yazmazdım muhtemelen diye düşünüyorum. Soruda bahsettiğiniz rehber fikrini biraz açabilirim belki, kentsel dönüşümle ilgili bir şey yazmak istiyordum. Çünkü benim hareket noktam hep bir şeyden ciddi derecede bir rahatsızlık duymak. Ama bu çok tehlikeli sanatçı için. Çünkü çok didaktik bir yere savrulma tehlikesi var. Makale gibi, köşe yazısı gibi bir hikâye yazma riski var, o yüzden bu konuyu bekletiyordum. Aklımda dönüşen bir yüzle bağlantı kurma fikri vardı. Korku hattından, sürreel anlatılanlardan gelen sevdiğim bir hat, ama hikaye birleşmiyordu. Karakter Kahraman -adı da Kahraman- bir İstan-

¹ "Kentler ve Gökyüzü 3", Calvino, I. (2002). Görünmez Kentler. (İşıl Saatçioğlu, Çev.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Resim 3. Kadıköyde İlgi Adalan, Taci Alpaslan, Nazan Büyükkçelene ait seramik panolar.

bul rehberi yapmak istiyor turistler için, görülmesi gereken tarihi pastaneleri, kitapçıları, meyhaneleri, anlatacak kapsamlı bir kitap çalışması bu ve yayınevi de destekliyor. Başka dillere çevrilecek, çok baskı yapacak ve karakterin maddi-manevi hayatını kurtaracak. Kitap için çalışmalara başlıyor ve konuştuğu yerlerin teker teker kapanacağı öğreniyor. Dolayısıyla kitap çıkmadan kitaptaki her yerin kapanacağını görüyoruz. Kitap yavaş yavaş İstanbul'un kapanmış eski kitapçıları, meyhaneleri gibi bir şeye dönüşüyor. Halbuki amaç hiç öyle değildi. Bu da çok pratik bir düşünceden aklıma gelmişti. Viyana, Paris'le ilgili rehberler var. Alıyorsunuz, 100 yıl önce olan bir yer var, 100 yıl sonra da orada olacak. Ne zaman isterseniz giderseniz, ziyaret edersiniz. Bunu İstanbul için yapalım desek kitap çıkana kadar mekânlar kapanır kadar düz bir düşünceden ortaya çıktı. Rehber fikri ile karakterin derdiyle yazarın derdini ayırt ettiğimi fark ettim orada, çünkü karakter kentsel dönüşümle ilgili endişelenirse o korktuğum didaktik yere gidecekti. Karakterin kentsel dönüşüm umurunda

Resim 4. "Bir Arada Yalnız" filminden bir kare.

değil, o kitabın çıkmamasına deliriyor gibi bir durum oldu.

Nurtaç BULUÇ: Sorunuzda bahsettiğiniz Belediye Meclisi kararı 2024 Mart ayında yürürlüğe girdi: Kadıköy'de kentsel dönüşüme giren yapılarda yer alan sanat eserlerinin korunması kararı. Maalesef şimdilik sadece Kadıköy sınırları içerisindeki kentsel dönüşüme giren yapılardaki sanat eserleri koruma altında. Tabii kentsel dönüşüme girecek tüm yapıları tek tek ziyaret edip hangilerinin içinde seramik pano var, mozaik pano var diye kontrolünü sağlamak yetkililer için çok güç, burada asıl iş bizlere düşüyor. Bizi takip eden ilgililer bu tür durumları sosyal medya aracılığıyla paylaşıyorlar. Biz de KUDEB'e iletiyoruz. İnşaat firmasına da şöyle iki seçenek sunuluyor: Ya yapının üzerinde/içinde yer alan bu sanat eserini yapacağın yeni yapının üzerinde veya parselinde bir yerde kullanırsın, ya bunu sanatçıya iade edersen ya da Kadıköy Belediyesi'ne verirsin. Belediye bu eseri depoda muhafaza edebilir, sergi şeklinde hayata döndürebilir. İnşaat firmaları hassas söküm işlemleri maliyetli olduğu için bu eserleri kendi yapılarında kullanıyorlar. Örneğin, Suadiye Aydın Sokakta yer alan İzmir Apartmanı'nın cephesinde yer alan mozaik panoda yerel efe kıyafeti içinde bir erkek ve testi tutan bir kadın figürü var. Bu yapı İzmirli bir ailenin yaptırdığı apartman ve hafızasında o kültürü, yereli canlandırmak amacıyla böyle bir mozaik pano yaptırmış. Başka bir örnekte, Fenerbahçe'de yer alan Ayşen Apartmanının cephesinde ve giriş kapısında sanat tarihinin en önemli figürlerinden Cevdet Altuğ'un seramik panoları vardı. Asıl sürpriz ise şömine tarafında ve dairenin içlerinde de Jale Yılmazbaşı'nın -Türkiye'nin ilk seramik hocalarından biri- seramik panoları olduğunu keşfetmemizdi. Bu eserler koruma altına alındı. Birçok eser artık böyle koruma altına alınıyor. Ancak bizim ve herkesin isteği bu kararı, ülke genelinde yaymak. Bir şehir daha var benzer bir karar için beklediğimiz, umarız kısa süre içinde onun da haberini veririz.

Mustafa ERGÜL: Bizim bu konuda üstlendiğimiz son dönemdeki sorumluluk da bu oldu. Yani panolara değer veren insanların duyarlılığını yerel yönetimlere aktarmak ve onların da bunu müteahhitlere aktarması söz konusu oldu. Bu da sadece sosyal medya aracılığıyla olmuyor. Bunu bir kanunla, bir yönetmelikle sabitlemek gerekiyor. Bu panoların-bizim oluşturduğumuz algı demeyeceğim- geldiğimiz noktada bir sanat eseri olduğu algısını pekiştirmek istiyoruz. Yani o panoların kolayca yıkılabilir ve yerine başka bir şey yapılabilir eserler olmadığını, sadece bina yapılırken orada yer alan dekoratif bir unsur olmadığını anlatarak sanatsal değerini ifade etmeye çalışıyoruz.

Resim 5. "Bir Arada Yalnız" filminden bir kare.

Nurtaç BULUÇ: Nostalji bizim de romantize etmekten kaçındığımız bir durum. Panolara bir hafıza, bir arşiv, bir belge niteliğinde yaklaşıyoruz ve bu panolar yapıldığı binaların üzerindeki haliyle kalsın çok isteriz. Eserlerin yeni yapılarda yer alması bir dönemin hafızasını kentsel dönüşümden sonraki hafızaya taşıyor. Bu duruma çok karşı olanlar da var. Yapıyla beraber korunması, yapının güçlendirilmesi gibi talepler de var. Ben o kadar karşı tarafta değilim. İşin içine biraz daha girdikten sonra şunun da farkına vardım: Bu panoların yeni yapılara taşınması da kıymetli.

Mustafa ERGÜL: Nostaljiyle hafıza karşılaştırması bağlamında, bir sosyolog adını unuttum, şöyle der: "*Hafıza nostaljinin panzehiridir.*" Aslında hafıza politik bir olgu, nostalji ise apolitik bir durum.

Resim 6. "Uyku Sersemi" kitap kapağı.

Duygu YARIMBAŞ: Svetlana Boym da "*Nostaljinin Geleceği*" kitabında² nostaljiyi iki çeşit hafıza olarak nitelendiriyor: Biri geçmişe yönelik, eski ne kadar güzeldi, artık o kadar iyi değil diyen. Diğeri de yeniden kurucu hafıza. Yaptığımız karşılaştırmalar biraz bu bağlamda değerlendirilebilecek olgular olarak karşımıza çıkıyor.

Duygu YARIMBAŞ: Aslında demin nostalji kavramını konuşurken, dijitalleşmeye de bir giriş yapmış olduk. Şöyle sorabilirim; dijital hafıza ve kolektif belleği kurtarma girişimleri, dijital depolama ve arşiv sistemleri fiziksel çevremizde gerçekleşen kentsel dönüşüme karşı bir direnç ya da sığınma noktası olabilir mi?

Ali bey, son filminizi göremedim, ama zaten halihazırda dijital bir anlatı mecrası olarak film formunu kullanıyorsunuz. Ayrıca Koç Karma Lab'de de birtakım projeler gerçekleştiriyorsunuz. Yeni filminizde kullandığınız sanal gerçeklik araçlarının da potansiyellerini düşünerek dijitalleşmeyi kolektif bellekle nasıl bir ilişki içinde görüyorsunuz? Hakan bey, "*İstanbul 2099*" kitabındaki "*Cesur Yeni İstanbul*" hikâyesinde kullanıcıların hiç evden çıkmadan, bir zamanlar İstanbul'da olup sonradan insan erişimine kapatılan mekânları sanal olarak deneyimlediği nostalji paketinden bahsediyorsunuz. Bu spekülâtif anlatı sanal olana yönelik nasıl bir yaklaşımı benimsiyor? Şehrin Panoları'nın Kale Tasarım ve Sanat Merkezi desteğiyle yürüttüğü dijital arşiv projesi³ ve sosyal medya hesabınız reelde kaybedilen bir unsurun virtüelde kurtarılması gibi bir anlam içerebilir mi?

Ali VATANSEVER: Açıkçası ben bu kurtarma meselesine aşırı karşıyım, yaşama pratiğine çok ters olduğunu düşünüyorum. Hiçbirimiz hiçbir şeyi kurtarabilecek müktedirlikte değiliz açıkçası, dolayısıyla şöyle örnek verebilirim size "*Saf*"a geri bağlamak için: İstanbul merkezli bir sivil girişimde kentsel dönüşümü konuşuyoruz. Bir anda farkına vardım, masadaki hiç kimse İstanbul'u sevmiyor. Herkesin aklında ideal bir şehir var, herkes onun için çabalıyor, ama kimse var olan İstanbul'u sevmiyor. Bu durum bana aşırı problemler geldi. Bu sevme halinden yoksunluk otomatik olarak bir şeyle savaş halinde olduğunuzu düşündürüyor. Bu bence çağımızın bir yanılması. Yani sosyal medyanın da, dijital kültürün de, 0-1 kültürünün de bize getirdiği şey bu, olmayan bir şeyi var etmeye çalışıyoruz, 0'ı 1 yapacağız. Bu ilişkiye ilkesel olarak karşıyım, yani biz zaten bir şeyi yaşarken, nefes alırken sevmiyorsak, onu dondurup koruma pratiğinin kendi içerisinde problemler olduğunu

2 Boym, S. (2009). *Nostaljinin Geleceği* (Çev: F.B. Aydar). İstanbul: Metis Yayınları.

düşünüyorum. Benim derdim yaşadığım çağ ile kurduğum ilişki biçimini, o anda bana hissettirdiği her şeyi olağanca çıplaklığıyla ortaya koymak ve burada önce kendime samimi olmak. Bir şeyler yapıyor ve bunun arasında bir şey yapıyoruz ya insan olarak, performans olarak, bu müthiş bir şey. Bunun kendisi müthiş.

Yeni filmimde yatağa bağımlı yaşayan kanser hastası bir oğlan sanal gerçeklikte zaman geçiriyor ve orada arkadaşlar ediniyor. Arkadaşlarından bir tanesiyle göl kenarında ev yapıyor sanal alemde, arkadaşını oraya çağırıyor ve “Bana gerçekten gelse-ne” diye soruyor. Arkadaşı “*Burası sahte mi*” diye cevaplıyor. Şöyle bir an var, sanal bir yeşil alanda elini gezdiriyor oğlan ve orada koşuyor, sabah koşusunu yapıyor. İzleyen bir arkadaşım “Çok etkileyiciydi o sahneyi görmek, çünkü gençliğin sanal gerçeklikte zaman geçirmesini ilk defa anladığımı düşünüyorum.” Dedi. Bu çağa dair düşünmemiz gereken, en azından beni heyecanlandıran şey şu: dijitalleşme aslında fiziksel vücudumuzun bir dijital varoluşuna, yani dijitalleşmenin de kendi içerisinde yaşamsal bir alana dönüşmesine neden oluyor. Böylece beden tarifimiz ya da zihnen varoluş tarifimiz genişliyor. Bu yeni sanal yaşam alanını keşfetmeye dair kimi zaman keyfi, kimi zaman da oldukça yorucu bir gündelik çaba ile bu uğurda kendi alanını inşa etmeye çalışan ve bunu başkasına direktmeyen, ben bunu kurtardım, sen bunu yıktın gibi bir şeye girmeden bu alanı zenginleştirmeye çalışan çalışmaların hepsine çok müteşekkirim.

Hakan BIÇAKÇI: Ben şunu tartışmaya açabilirim; yapay zekâ çağında dijital arşive ne kadar güvenebilirsiniz? Şu an gördüğümüz her şeye karşı bir refleksimiz var ya: “Gerçek değil o, yapay zeka tarafından üretilmiş.” Bu dönem çok düşündüğüm bir şey bu. Yani kurmaca dünyalar bizi gerçek olduğuna inandırmaya çalışır. Kuşkunun askıya alınması, ona inanmamız, uydurulmuş bir şey. Ama gerçek olduğunu düşünmeliyiz ki özdeşlik kurup, karakterle beraber gülüp ağlamalıyız. Sanatı sanat yapan şey biraz da bu. İlk dönem eserlerde bu kuşkunun askıya alınması emekleme dönemlerinde olduğu için hep bir ispatlama çabası var. Buluntu metinler, mektuplaşmalar, günlükler... Tüm bunlar bir şey uydurmuyorum, yazar olarak aracıyım aslında demenin kanıtı gibi. Sanat tarihi ilerledikçe kuşku askıya alınıyor, o kontrat imzalanıyor okurla anlatıcı arasında ya da yönetmenle izleyen arasında. Günümüzde artık bu durum gerçeğe inanmaya dönüştü. Sosyal medyadaki kısacık bir görüntüye bile hemen inanıp ağlıyoruz, gülüyoruz. Çünkü yarattığı duygular gerçek. Ama bir yandan da artık gördüğümüz haberlerin yarısından çoğuna inanmıyoruz. Bu doğru mu diye soruluyor, teyit etme gereği duyuluyor. Şu an yapay zeka tarafından üretilen içerikleri ayırt edebiliyorum, ama edemeyeceğim bir yere doğru gittiğimi hissediyorum.

Bana bir huzursuzluk veriyorsa yapay zekâ ürünü diyorum, o huzursuzluğu hissetmiyorsam değil diyorum. Gerçeğin bu şekilde dönüşmesi oldukça majör bir şey. Baudrillard bu durumu “*Hyper gerçeklik çağında bilimkurgu olamaz. Çünkü artık senin referans alacağın bir gerçek yok. Zemin altından gidiyor*” diye açıklıyor. Zeminin altımızdan gitmesiyle birlikte hafıza, nostalji gibi burada konuştuğumuz kavramlar da karmakarışık bir hal alacak diye düşünüyorum.

Duygu YARIMBAŞ: Gerçek sonrası (*post-truth*) kavramına da bir göz kırpmış olduk böylece.

Mustafa ERGÜL: Yani benim kişisel görüşüm tabii ki, ancak dijital olarak koruma çok inandığım bir şey değil. Bu durum farklı arşivleme teknikleri üzerinden tartışılabilir. Bazı arşivler çok statik ve uzun yüzyıllara yayılıyor ve oradaki veriyi sonra bir büyük resme çevirebiliyorsunuz ya da anlamlı karşılaştırmalar yapabiliyorsunuz. Bizim yaptığımız şey ise yarın yok olacak bir eseri arşivlemek. Bir de koruma gücümüz olmadığı için tarihe not düşmeye paralel bir arşivleme yapıyoruz aslında. Tabii ki eserin fiziksel olarak korunması her zaman bizim için ön planda. Arşivler biraz da duyguyu öldüren bir şey. Panolarla dolu sokaklara girdiğimiz zaman eserlere öncelikle dokunma içgüdüleri ile yaklaşırız. Mesela, o ortadan kalkmış oluyor. Burada arşivin bize verdiği bilgi tarihin bir döneminde söz konusu panonun orada yer aldığı ve sanatçısının kim olduğu. Bu bilgiyi nasıl kullanabilirsiniz? Elbette akademik çalışma yaparken kullanabilirsiniz ama oraya gidip esere dokunmak ayrı bir his ve deneyim olduğu için dijital arşiv bu imkânı sağlayamaz. Bir de eserler arşivde tekil kayıtlar olarak bağlamlarından koştukları için (tekil) dijital amtlar olarak varlıklarını sürdürüyorlar.

Nurtaç BULUÇ: Ali Bey dijital yaşamsal alanların oluşmasından bahsederken, bizim dijitalleştirme sürecimizi ve internet sitemizi³ düşündüm. Aslında orada dijital olarak yaşayan bir hafıza var. Ya da bir nostalji. Yani bir dönemi dijital olarak bir yere taşıdığımız bir alan, aslında bizim o gözülüğü takip içinde kaybolup gezdiğimiz bir yere dönüşüyor. Ali Bey’in filmindeki karakter nasıl yeşilliklere dokunuyorsa, biz de aslında web sitesinde dijitalleşmiş bir nostaljide, arşivde dolaşıyoruz. Biz bir yandan 1930’larda akademideki ilk seramik kürsüsünün kuruluşundan günümüze kadar seramik sanat tarihini hem akademik yayınlarla ele alıyoruz hem de kronolojisini inceliyoruz. “Böyle bağımsız projelerin sürdürülebilirliği ve faaliyet kapasitesinin arttırılması için kurumsal desteklere her zaman ihtiyaçları oluyor. Kale Tasarım ve Sanat Merkezi de bizlere bu imkânı sağladı. Üretim ortaklığımız ile kamusal alanda sanatı görünür kılmaya çalışıp; mimarlık-sanat birlikteliği ve seramik sanatı hakkında çeşitli projeleri hayata geçiriyoruz.

3 url: <https://www.sehrinpanolari.com/>

Duygu YARIMBAŞ: Son sorum şu: Kentsel dönüşümün ürettiği yeni kentsel estetik üzerine düşünceleriniz nelerdir? Hem yaşadığımız konutlarda hem de sosyal hayatımızı geçirdiğimiz ticari ve kamusal alanlarda sürekli dönüşüm estetik melezlikler üretiyor. Kentsel dönüşüm ise bu melezliğin sürekli formlarını içeren bir kentlilik deneyimine bizi mecbur bırakıyor ya da teşvik ediyor. Bu değişen estetiği kültürel ve sanatsal açıdan nasıl değerlendirirsiniz, çalışmalarınızda nasıl bir yeri var ya da yeri var mı?

Ali VATANSEVER: Tabii ki artık görsellik çok merkezde oldu. Sosyal medya üzerinden bakıldığında her şeyin bir görsel karşılığı olması lazım. Her şey aslında görselle pompalanıyor. Maalesef böyle bir çağdan geçiyoruz, ama bugün çoğumuz his kelimesini de kullandık, benim için hislere yoğunlaşmak daha önemli. Bunun önündeki temel engel de sanatsal pratiklerin ya da yaşama alanlarımıza karar veren müteahhitlerin, tasarımcıların, vb. eline teslim edilmiş süreçler. Sanki bizden bağımsız yürümesi gerekiyor muş gibi her şeyin.

Influencerları da düşündüğümüzde, sanki estetikle yaşamdaki karşılaşma halimiz -güzelle diyelim- başka birilerinin boyunduruğu altında. Benim bu duruma itirazım var. Örneğin seramik panoların dokunulabilir biçimde yaşadığımız binada olmasının müthiş bir “anda”lığı var. Türkiye’de şu anda en çok kabul gören hikâye bir müktedirlik hikâyesi, yani şehre yukarıdan bakmak, bu bence kaygı verici. Dolayısıyla belki şöyle dilemek anlamlı olurdu: Bir arada yaşarken farklı şeyler hissetmeye yönelik ve birlikte yapmaya teşvik eden bütün çağrılarının umarım kısa dönemde estetik alanda dönüştürücü bir gücü olur. Az önce Hakan’ın da not düştüğü gibi mesela, yapay zekâ bunu yapabilir. Çünkü artık görsele olan bütün ihtiyacımızı neyse ki bitiriyoruz. Görsel, metin kendini ifade edebildiği sürece var artık, görsel bir şey istiyorsan kendini doğru ifade etmen gerekiyor metinsel olarak. Yapay zeka sayesinde siz de artık yapabilirsiniz diyen bir araç var. Dolayısıyla bunun getireceği eşitlik bence daha kirliliğe ve hep beraber kirlendiğimiz daha güzel bir alan ve estetik yaratacak diye umut ediyorum.

HAKAN BIÇAKÇI: Estetik konusunda kısaca şunu ekleyebilirim, gidişat konusunda çoğumuz gibi kötümserim. Yani çok kimliksiz ve ruhsuz bir

yere doğru gidiyor. Dubai mimarisi denilen belki çözümlü sınırdan kurmak için anlamlı bir mimari anlayışın İstanbul gibi köklü bir şehirde olmasını çok rahatsız edici buluyorum. Şehri yazarken bile hep o taraflarına, kaotik taraflarına odaklanıyorum. Şehir artık böyle içinde yaşanacak, vakit geçirilecek değil, eve varmak için aşılması gereken bir parkura dönüşmüş gibi hissediyorum. Bu durum çok üzücü, kaygı verici bence.

NURTAÇ BULUÇ: Ben Hakan Bey’in şu cümlesini çok beğendim ve bence çok doğru: “*Şehir eve varmak için aşılması gereken bir parkur*”. Bu durum 1950-1960’larda böyle değildi muhtemelen. Bazen dokusu görece bozulmuş sokaklardan özellikle yürümeye çalışıyorum. Yolum Bağdat Caddesine düştüğünde örneğin, Güneysu Apartmanı ya da Ayşen Apartmanı’nın bulunduğu sokaktan geçiyorum. Çünkü o zaman o sokak hızlı yürüdüğüm ve bir an önce bir yere ulaşmaya çalıştığım bir yol olmaktan çıkıyor. Orada soluklanıp seramik panolara bakıp biraz şifalanıyorum diyebilirim. Ama o sokaktan çıkıp kentsel dönüşüm sonrası inşa edilen tek tip apartmanlarla dolu üst sokaktan geçtiğimde bana ilham olan renk, desen, formun tamamen kaybolduğundan, yeni estetik algının artık maalesef bu boyutta olduğunun farkına varıyorum. Ne yapabiliriz? Çok şey yapabiliriz belki, burada bir araya gelme amaçlarımızdan biri bazı sistemleri ve işleyişleri de konuşmak. Her yapıyı kurtaramazsın, her sanat eserini kurtaramazsın, her eserin arşivini yapamazsın, ama ilk başladığımız noktadan bugüne geçen 5-6 yıllık süreçte en azından bazı belediyelere karar aldırıp, dönüşen binalardaki sanat eserlerinin bir sonraki yapının bahçesinde bile olsa korunmasını sağlamak gibi hayallerimiz bir noktada hayata geçti. En azından ufak da olsa kendi alanında böyle bir hareketin bir parçasına öncülük etmek çok kıymetli. Umuyorum bu hareket katlanarak kentin estetik yönüne de fayda sağlayabilir.

DUYGU YARIMBAŞ- Kurtarma kelimesini ben biraz talihsiz şekilde kullanmış olabilirim, ama muhtemelen kendi bilinçaltımın da yansıması oldu. Böylece farklı fikirleri de görmüş olduk, ve bu yaklaşım farklılığı tartışmanın derinliği açısından verimli oldu. Hepinize farklı alanlarda yaptığınız sanatsal üretim ve araştırmalarınızı anlattığınız bu söyleşi için çok teşekkür ediyorum.

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

Fenomenolojik Bağlamda Ara-Mekân Kavramı ve Mimari Pratikteki Yeri

In-between Space Concept in the Phenomenological Context and its Place in Architectural Practice

 Figen Gül Kafescioğlu

Doç. Dr., MSGSÜ, Mimarlık Bölümü

ÖZ

Mimari mekân kavramı, tarih boyunca farklı düşünsel ve kültürel bağlamlar içinde sürekli olarak yeniden tanımlanmış; modern-sonrası dönemde ise felsefe, sosyal bilimler ve mimarlık alanlarından gelen katkılarla hem kuramsal hem de pratik düzlemde önemli dönüşümler geçirmiştir. Yirminci yüzyılda gelişen mimari fenomenolojik yaklaşım, mekânı yalnızca ölçülebilir ve fiziksel bir varlık olarak değil; tarihsel, toplumsal ve kültürel bağlamlar içinde, özne-nesne ilişkileri aracılığıyla deneyimlenen varoluşsal bir olgu olarak ele almıştır. Bu doğrultuda makalenin ilk bölümünde, fenomenolojik düşüncenin mekân kavrayışına kazandırdığı temel kavramlar ilgili literatür üzerinden incelenmiş; kuramcılar tarafından türetilen terimler ve bu terimlerin yazıldığı ilk kaynaklar kronolojik bir çerçevede ele alınmıştır. Makalenin ikinci bölümünde ise, söz konusu kavramlar arasından, modern dönemin kesin sınırlar ve ikili karşıtlıklar üzerinden tanımladığı mimari mekân anlayışına alternatif oluşturan ara-mekân (in-between space) kavramı araştırmanın odağına alınmaktadır. Karşıtlıkların uzlaştırılmasına imkân tanıyan bu kavram, modernist mimarlık anlayışına eleştirel bir perspektif sunmakta; insan odaklı, farklı ve değişken mekânsal deneyimlere alan açan bir yaklaşımı temsil etmektedir. Ara-mekân kavramının, bu düşünsel çerçeveyi geliştiren ve benimseyen mimarların mimari pratiklerinde de karşılık bulması, fenomenolojik mekân düşüncesinin somut mekânsal sonuçlarının izlenmesine olanak sağlamaktadır. Bu kapsamda ikinci bölümde, ara-mekân kavramını mimarlık söylemi ve pratiğinde ilk kez ortaya koyan Aldo van Eyck ile birlikte Herman Hertzberger, Bernard Tschumi ve Sou Fujimoto'nun kavrama ilişkin tanımları ve bu tanımların mimari tasarımlarındaki mekânsal karşılıkları incelenmektedir. Makalenin üçüncü bölümünde ise Van Eyck, Hertzberger, Tschumi ve Fujimoto'nun ara-mekân kavramına yönelik tanımları, mimari yaklaşımları ve bu yaklaşımların temelini oluşturan mimari tasarım öğeleri karşılaştırmalı olarak değerlendirilmektedir. Bu karşılaştırmalı analiz, ara-mekân kavramının fenomenolojik düşüncenin temel ilkeleriyle uyumlu biçimde tekil ve sabit bir tanıma indirgenemeyeceğini; aksine, farklı yorumlara açık, dinamik bir kavramsal çerçeve sunarak çeşitli mekânsal sonuçlar ürettiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar sözcükler: Fenomenolojik mimari mekân, ara-mekân, Aldo van Eyck, Herman Hertzberger, Bernard Tschumi, Sou Fujimoto.

ABSTRACT

The concept of architectural space has been continuously redefined throughout history within different intellectual and cultural contexts; in the post-modern period, it has undergone significant transformations on both theoretical and practical levels through contributions from philosophy, social sciences, and architectural discourse. In the Twentieth Century, the phenomenological approach has conceptualized space not merely as a measurable and physical entity, but as an existential phenomenon experienced through subject-object relations within historical, social, and cultural contexts. Accordingly, the first section of the article examines the fundamental spatial concepts introduced by phenomenological thought through a review of the relevant literature, presenting the terms developed by key theorists and their original sources within chronological framework. The second section focuses on the concept of in-between space, which emerges as an alternative to the modern architectural understanding of space defined by rigid boundaries and binary oppositions. By enabling the reconciliation of oppositions, this concept offers a critical perspective on modernist architectural discourse and represents a human-centered approach that allows for diverse and variable spatial experiences. The presence of the in-between space concept within the architectural practices of the architects who developed and embraced this theoretical framework enables the observation of the tangible spatial outcomes of phenomenological thought. In this context, the second section examines the definitions of in-between space proposed by Aldo van Eyck, Herman Hertzberger, Bernard Tschumi, and Sou Fujimoto, and analyzes the spatial manifestations within their architectural designs. The third section comparatively evaluates the architects' definitions of in-between space, and architectural design elements derived from these approaches. This comparative analysis demonstrates that, in alignment with the core principles of the phenomenological thought, the concept of in-between space cannot be reduced to a singular or fixed definition; rather, it constitutes a dynamic conceptual framework open to multiple interpretations and capable of producing diverse spatial outcomes.

Keywords: Phenomenological architectural space, In-between space, Aldo van Eyck, Herman Hertzberger, Bernard Tschumi, Sou Fujimoto.

Received: 08.02.2026 Revised: 08.02.2026 Accepted: 26.03.2026 Online: 03.07.2026

Correspondence: Figen Gül Kafescioğlu

E-mail: figen.kafescioglu@msgsu.edu.tr

Tarih boyunca sürekli olarak sorgulanan mekân kavramı, yirminci yüzyılda bütüncül düşünme biçimleri doğrultusunda kuramsal düzlemde ve mekânsal pratikte önemli dönüşümler geçirmiştir. Bu dönüşüm, felsefe, sosyal bilimler ve mimarlık kuramı alanlarından gelen katkılarla gerçekleşmiş ve mimari mekân kavramına yeni boyutlar kazandırmıştır. Fenomenolojik yaklaşımlarla birlikte mekân, Kartezyen felsefenin somutlaştırıcı ve sınırlayıcı ölçütlerinin ötesinde anlam kazanmaya başlamış; coğrafi, tarihsel, kültürel, toplumsal ve politik bağlarını içerecek biçimde ele alınmıştır. Mekânın varoluşsal bir perspektiften yeniden düşünülmesi, ‘yerde olma’ (being-in-place) niteliğinin tartışılmasını mümkün kılmış ve mekânı tanımlayan yeni kavram ve terimlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Geleneksel dönemde yapısal çevre, bulunduğu coğrafi konum ile bu çevre içinde gelişen toplumun sosyal, ekonomik, kültürel ve duyuşsal nitelikleri bağlamında biçimlenmekteydi. Bu durum, yeryüzünde tikel bir durum oluşturarak yaşanan mekânın bir ‘yer’ niteliği taşımasını sağlamış ve mekânsal üretimde özne (kullanıcı, yaratıcı) ve nesnenin (kültürel üretim) bütünsellik taşıyan yapısını tanımlamaktadır. Köksal (2022, s. 21), Avrupa’da geleneksel dünyanın dönüşümünün başlangıcı olarak tanımladığı Rönesans’la birlikte bağlamsal bütünlüğün de çözülmeye başladığını ve böylece özne/nesne birliğinin ortadan kalktığını belirtir. Bu bağlamda gelişen aydınlanmacı/modern düşünce çerçevesinde nesneye dışarıdan bakan ‘düşünen özne’, dünyayı ve fiziksel mekânı yaşamsal bir ortam olmaktan uzaklaştırarak tanımlama ve sınıflandırma yoluyla mesafeli ve rasyonel bir kavrayışa yönelmiştir. Nesne/özne ayrımının temelini oluşturan ‘ikilik’ yaklaşımı, kültürel ve mekânsal üretimi özne/nesne, akıl/beden, form/işlev gibi karşıtlıklar üzerinden tanımlamaya yönelmiştir. Bu ayrıştırıcı düşünce çerçevesinde gelişen, geleneksel mekânsal üretimde ayrıştırılmadan gelişen biçim, işlev ve strüktür gibi temel unsurlar bağımsız olarak tanımlanan kavramlar hâline gelmiş; böylece mekân, bağlamsal yapının çözüldüğü analitik bir nesne olarak ele alınmaya başlanmıştır.

On dokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren Sanayi Devrimi’nin ivme kazanmasıyla birlikte üretim biçimlerinde, ekonomik ilişkilerde ve sosyo-politik yapılarda yaşanan köklü dönüşümler, mekânsal ve sanatsal üretimin hem içeriğini hem de biçimini derinden etkilemiştir. Kırsal üretime dayalı toplum yapısından sanayi temelli kent toplumuna geçiş süreci, yoğun göç hareketlerini ve hızlı, plansız şehirleşmeyi beraberinde getirmiş; sosyal eşitsizliklerle birlikte sağlıksız mekânsal ortamlar yaratmıştır. Modern mimarlık, bu tür sorunlara çözüm getirmek amacıyla ortak bir mekânsal dil oluşturmak, mimarlığın toplumsal sorumluluğunu vurgulamak, bilimsel ve rasyonel planlama hedefiyle çoğunluğu ‘Batılı’ mimar ve

şehir plancılarının organize ettiği CIAM (Congrès Internationaux d’Architecture Moderne) kongreleri yapılmaya başlanmıştır. CIAM’ın 1928 yılında yapılan ilk toplantısında ortaya konan temel ilkeler doğrultusunda, mimarlık ve şehircilik pratikleri yerel ve kültürel referanslardan uzaklaşarak işlevsellik, standartlaşma ve rasyonellik ilkeleri doğrultusunda şekillenmiştir. İşlevsel bölgelendirmeler temelinde gelişen kent planlaması, işlevsel ve teknik bir problem olarak ele alınmaya başlanmıştır (Günay, 1988, s. 25).

Akın (2021, s. 121), mekân kavramı ile bağlam arasındaki ilişkinin yeniden tesis edilmesinin, yirminci yüzyıl fenomenolojisi aracılığıyla mümkün hâle geldiğini belirtir. Bu durumu, felsefede öznenin yeniden hatırlanması olarak tanımlayan Akın, söz konusu düşünme biçimini, öznenin varlığını ve bilgisini kendi deneyimi temelinde ortaya koyan bir felsefe türü olarak nitelendirir. Modern fenomenolojinin kurucusu Husserl (1859–1938) ise, olguların yorumlanmasında ya da bir nesnenin algılanmasında, algı, bellek ve beğeni gibi somut ve bilinen tanımların ötesine geçen yönelmiş (intentional) deneyimlerin varlığına işaret ederek, insan deneyiminin ölçüğüne ve gerçekliğine geri dönüşü vurgular (Husserl, 2003, s. 14). Bu yaklaşım, mekânsal algıda bireysel deneyimlerin etkin ve kurucu niteliğinin tanımlanması olarak değerlendirilebilir.

Fenomenolojik düşüncenin, yirminci yüzyılın kuramsal ortamını güçlü biçimde etkilediğini ve modernizmin mekânsal çevrede baskın olduğu bir dönemde, Kartezyen felsefenin indirgemeci yaklaşımının sorgulanmasında temel bir eksen oluşturduğunu söylemek mümkündür. Younès (2014, s. 31), ‘klasik rasyonalizmin bilgiyi istikrarlı ve sağlam bir temele oturtmaya yönelik pozitivist iddialarının çözümlenmesiyle birlikte gerek fenomenolojinin yeniden canlanması gerekse analitik felsefenin etkisi aracılığıyla deneyim alanının yeniden gündeme geldiği’ ifade ederek, varoluşun anlamlandırılmasında ve bilginin üretilmesinde deneyimin yeniden kazandığı merkezi öneme dikkat çeker.

Deneyim, bağlam ve yere özgünlük üzerinden yeniden tanımlanan fenomenolojik mekân düşüncesi, modernitenin evrensel ve homojen mekân anlayışına alternatif olarak kavramsal arayışların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda, mekânın yalnızca tanımlanabilir ve sınırları belirlenmiş bir nesne olarak değil, deneyim aracılığıyla anlam kazanan ilişkisel bir olgu olarak ele alınması, ara durumları, geçiş ve eşik koşullarını görünür kılmıştır. ‘Ara-mekân’ (in-between space) kavramı, özne ile çevre, iç ile dış, kamusal ile özel, yer ile bağlam arasındaki ilişkilerin yoğunlaştığı, deneyimin üretildiği bu geçiş alanlarını tanımlamakta ve mekânsal deneyimin sürekliliğini ve çok katmanlı doğasını kavramsallaştıran önemli bir araç olarak tanımlanmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, yirminci yüzyılda fenomenolojik bağlamda gelişen mekân düşüncesini ifade eden temel kavram ve terimlerin oluşumuna kaynaklık eden yaklaşımları gözden geçirmek ve bu bağlamda türetilmiş olan ‘ara-mekân’ kavramına odaklanarak bu kavramı mimari tasarım anlayışı içinde önemseyen, kavrama ait tanımlar geliştiren dört mimarın projeleri üzerinden kavramın mekânsal pratiğe yansımaya biçimlerini değerlendirmek ve yaklaşımları karşılaştırarak ara-mekân kavramının farklı ele alınış biçimlerini ortaya koymaktır. Kavramsal çerçeve ile mekânsal sonuçları birlikte ele alan bu karşılaştırmalı değerlendirmenin, söz konusu kavram ile fenomenolojik mekân düşüncesi arasındaki ilişkinin ortaya konulmasına da katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

Bu kapsamda makalede, ilk bölümde, yirminci yüzyılda fenomenolojik mekân anlayışı bağlamında geliştirilen mekân kavram ve terimlerini incelemek üzere ilgili literatür taranarak bu alanda en etkin ve tartışılan kuramcıların mekâna ilişkin düşünme biçimleri, türetilen kavram ve terimler ve bu yaklaşımlar arasındaki etkileşimler aktarılmış ve bir tabloda bir araya getirilmiştir. Fenomenolojik bağlamda değerlendirilen dört mimarın teorik yaklaşımlarından doğan terimler de aynı tabloda yer almakta; ancak mimarların yaklaşımları ikinci bölümde ayrıntılı olarak ele alınacağından, bu bölümde onların yaklaşımları hakkında detaylı tanımlamalar bulunmamaktadır.

Makalenin ikinci bölümünde, hem mimarlık söylemi hem de mimari pratikte izlenebilirlik sağlayan ara-mekân kavramı araştırmanın odağı olarak ele alınmaktadır. Bölümde Aldo van Eyck’in kuramsal yaklaşımı ile Herman Hertzberger, Bernard Tschumi ve Sou Fujimoto’nun ara-mekâna ilişkin yaklaşımları, geliştirdikleri tanımlar hem teorik düzeyde incelenmekte hem de mimari projelerinde kavrama ilişkin teorik yaklaşımın mekânsal pratiğe uygulanma biçimleri ortaya konmaktadır.

Üçüncü bölümde, çalışmanın değerlendirme ve sonuçları sunulmaktadır. Bu bölümde, öncelikle, mimarların ara-mekân kavramına yönelik yaklaşımları ile mimari fenomenoloji arasındaki ilişki sorgulanmaktadır. Mimarların ara-mekân tanımlarında vurguladıkları terimlerin fenomenolojik mekânı simgeleyen terimler ile ilişkisi belirlenmekte ve bu bulgular bir tabloda görselleştirilmektedir. Bu bölümün ikinci aşamasında mimarların ara-mekân kavramına ait tanımları, mimari yaklaşımlarının öğeleri ve bunların temel oluşturduğu mimari tasarım öğeleri değerlendirilmekte ve bir tabloda gösterilmektedir. Mimarların ara-mekân kavramına ait tanımları incelendiğinde ara-mekânın biçimlenmesinde en belirleyici unsurun, ilişkilendirilmesi hedeflenen karşıtlıklar çerçevesinde şekillendiği belirlenerek dört mimarın ilişkilendirmeyi öncelendiği karşıtlık türleri tespit edilmiş ve bu yaklaşımın hangi biçimsel öğelerle mimariye yansıdığı aynı tablo aracılığıyla ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Mekâna Fenomenolojik Bakış Bağlamında Gelişen Mekân Kavramı ve Terimleri

Mimari mekâna yönelik fenomenolojik yaklaşımın en erken örneklerinden birinin, August Schmarsow (1853–1936) tarafından ortaya konulduğunu söylemek mümkündür. Schmarsow, mekânı dünyanın beden aracılığıyla, çeşitli görsel ve kas duyumları üzerinden deneyimlenmesinden türeyen sezgisel bir durum olarak tanımlamakta ve mimarlık tarihini, ‘mekân duygusunun tarihi’ olarak nitelendirmektedir (Schmarsow, 1894, s. 11). Forty (2000, s. 215) ise Schmarsow’un bütünüyle özgün olan ‘içsel estetik’ (inner aesthetic) kuramının, empati kuramından beslendiğini; bu kuramın, zihnin nesnelere bedensel duyumlar aracılığıyla algılamasına ilişkin tanımını, beden ile mekân arasındaki ilişkiye uyarladığını belirtmektedir. Bu doğrultuda, mimari mekânın tanımlanmasında somut gerçekliklerin yanı sıra, varoluşsal ve psikolojik/algısal nitelik taşıyan soyut olgular da mimarlık düşüncesinin alanına dâhil edilmiştir.

1920’li yıllarda modernizmin rasyonel ve didaktik örnekleri mimarlık alanında ağırlık kazanırken, mimari mekânı deneyim üzerinden tanımlayan ve modernizme eleştiri getiren kuram ve söylemler de düşünsel çevrelerde etkisini sürdürmüştür. Tablo 1’de, mekân kavramını fenomenolojik bağlamda açıklayan düşünürler tarafından ortaya atılan ve akademik alanda en kapsamlı biçimde incelenmiş mekânsal terimler ile bu terimlerin ilk kez yer aldığı yayınlar, kronolojik sıralama içerisinde aktarılmaktadır.

Asja Lacis (1891–1979) ve Walter Benjamin (1892–1940), Frankfurter Zeitung’da yayımlanan *Napoli Porosa* başlıklı makalelerinde, özel ve kamusal mekânların iç içe geçtiği Napoli’nin gözenekli yapısını betimlemektedir. Yazarlar, kent- sel mekânda fiziksel sınırların aşılmasını ifade etmek üzere ‘gözeneklilik’ (porosity) kavramını kullanmakta; bu kavram aracılığıyla mekânın çok katmanlı, aradalıklar içeren ve deneyimsel karakterini vurgulamaktadır.

Martin Heidegger (1889–1976) ve Gaston Bachelard (1884–1962), 1950’li yılların modernist düşünsel ortamının öncü isimleri arasında yer almakta ve özün aranmasına dayanan fenomenolojik yaklaşımla örtüşen bir mekân anlayışını paylaşmaktadır. Seamon’un (2002, s. 4) da belirttiği üzere, hakikati gündelik yaşam içerisindeki insan deneyimi üzerinden tanımlayan Heidegger ile Maurice Merleau-Ponty (1908–1961), varoluşçu fenomenologlar olarak nitelendirilmektedir.

Heidegger’e göre (1971, s. 148) varoluş, zaman, mekân ve dil ile kurulan bir ilişki olarak ‘yerleşme/ikamet etme’ (dwelling) olgusuna dayanmakta; Merleau-Ponty ise öznenin olgu-

Tablo 1. Mekân kavramını fenomenolojik bağlamda tanımlayan terimler (yazar tarafından çalışmada elde edilen bilgilerle üretilmiştir)

	Teorisyen	Terim	Terimin ilk kullanıldığı metnin başlığı ve tarihi
1920'ler	Asja Lacis (1891-1979) Walter Benjamin (1892-1940)	Gözeneklilik (porosité)	Napoli Porosa, 1925
	Martin Heidegger (1889-1976)	İkâmet etme (dwelling)	Bauen Wohnen Denken, 1951
1950'ler	G. Bachelard (1884-1962)	Yerseverlik (topophilie)	La Poétique de l'Espace, 1958
	Aldo van Eyck (1918-1999)	Aradalık (in-between)	The Child, the City and the Artist: An Essay on Architecture, the in-between realm, 1962
1960'lar	Merleau-Ponty 1908-1961	Bireysel algı (Individual perception)	Das Auge und der Geist, 1964
	C. Norberg Schulz (1926-2000)	Yerin ruhu (genious loci)	Genius Loci: Towards a Phenomenology of Architecture, 1979
	Henri Lefebvre (1901-1991)	Yaşanan-algılanan-tasarlanan (lived-perceived-designed)	The Production of Space, 1974
1970'ler	Michel de Certeau (1925-1986)	Gündelik hayat (la vie quotidien)	L'invention de Quotidien, 1974
	Herman Hertzberger (1932--)	Ara-mekân (in-between space)	Lectures in Delft University of Technology, 1973, Lessons for Students in Architecture, 1991
	Marc Auge (1935-2023)	Yer-olmayan (non-lieux)	Introduction a une anthropologie de la surmodernité 1992
1990'lar	Edward Soja (1940-2015)	Üçüncü mekân (thirdspace)	Thirdspace: Journeys to Los Angeles and Other Real-and-Imagined Places. Oxford: Basil Blackwell. 1996.
	Richard Sennett (1943)	(Belirsiz kenarlar) ambiguous edges	Open City: Lecture by sociologist Richard Sennett, Radboud Reflects.1996
	Bernard Tschumi (1944) <i>Sou Fujimoto</i>	Olay şehir (event city) <i>Aradalık (in between), Belirsizlik (ambiguous)</i>	Event Cities 1,2,3,4, 1994-2010 <i>Primitive Future 2008</i>

larla kurduğu ilişkiyi merkeze alarak insanı çevresinin ayrılmaz bir parçası olarak ele almaktadır. Merleau-Ponty için yaşanan mekân, bireysel algı yoluyla 'yer' niteliği kazanmaktadır. Her iki düşünür de mekânı varoluşun kurucu bir bileşeni olarak değerlendirmekte; özne ile nesneyi bir araya getiren fenomenolojik bir mekân kavrayışının oluşmasına katkıda bulunmaktadır. Üngür (2011, s. 5), Heidegger'in düşüncelerinin 1960'lı yıllarda Gaston Bachelard'ın *Mekânın Poetikası (The Poetics of Space, 1958)* adlı eseri ve Christian Norberg-Schulz'un 1960'lı yıllarda yayımladığı çalışmaları aracılığıyla daha geniş bir tanınırlık kazandığını belirtmektedir.

Bachelard, *Mekânın Poetikası*'nda basit imgeleri, mutluluk mekânının imgelerini incele-

mek istediğini, araştırmalarına bu yönelim çerçevesi içinde 'mekânseverlik' (topophilie) adı verilebileceğini söyler; deneme niteliği taşıyan bu metinler için mekânların insansal değerini belirlemeyi amaçladığını ekler (Bachelard, 1996, s. 26). Bachelard, bu öznel yaklaşımla mekânı gündelik hayattaki psikolojik ve anlamsal boyutuyla tanımlamaktadır.

Mimar ve kuramcı Christian Norberg-Schulz (1926–2000), fenomenolojik mimarlık düşüncesinin temel isimlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Norberg-Schulz'a göre mekân, coğrafi yapısı ve tarihsel katmanları aracılığıyla 'yer' niteliği kazanır. Heidegger ve Merleau-Ponty ile paralel biçimde mekânın varoluşsal boyutunu vurgulayan Norberg-Schulz, çevrenin somut bir

ifadesi olan yerin, her zaman belirli bir yerellik bağlamında gerçekleşen eylem ve olaylardan ayrı düşünülemeyeceğini ifade eder (Norberg-Schulz, 1979, s. 18). Onun mekân tanımının merkezinde, mekânın tarihsel ve coğrafi oluşumuyla şekillenen özsel niteliğini ifade eden Latince kökenli *genius loci* (yerin ruhu) kavramı yer almaktadır.

Henri Lefebvre (1901–1991), mimarlığın her türlü tanımının mekânın çözümlenmesiyle başlaması gerektiğini savunmaktadır (Lefebvre, 1991, s. 15). 1930’lu yıllardan itibaren mekân kavramını politik, bilimsel ve sosyolojik perspektiflerden ele alan Lefebvre, Kartezyen düşünce tarafından üretilen modern mimari mekânı, yere özgü yaşam pratiklerine dayanan fiziksel niteliklerin silinmesine yol açan ‘soyut mekân’ (abstract space) olarak tanımlar. Buna karşılık Lefebvre, mekânı; algılanan (fiziksel) mekân, kavramsallaştırılan ve bilgi kodlarıyla yapılandırılan, tasarlanan mekân (conceived space) ve toplumsal ilişkiler aracılığıyla deneyimlenen, yaşanan mekân (lived space) olmak üzere üçlü bir bütün olarak tanımlar. Ona göre mekân, bu üç ayrılmaz boyutun diyalektik etkileşimi yoluyla toplumsal olarak üretilmektedir. Bu yaklaşım, mekânı modernitenin indirgemeci ve soyut anlamlandırmasından özgürleştirerek, çok katmanlı bir toplumsal mekân olarak yeniden ele alınmasına olanak tanımaktadır.

Üngür’ün aktardığı üzere Michel de Certeau (1925–1986), sürmekte olan yer/mekân kutuplaşmasını tersine çevirerek, ‘yer’i (place) kısıtlayıcı ve yuvadan uzak bir durum olarak, ‘mekân’ı (space) ise yeni bir özgürlük alanı olarak tanımlar (Üngür, 2011, s. 6). De Certeau’ya göre mekân, deneyimlenen bir yerdir. Bu süreçler, toplumsal ve tarihsel kökenlere dayanan gündelik yaşam pratiklerinden beslenir ve her deneyim, zamana ve duruma bağlı olarak farklılaşır (De Certeau, 1998, s. 117). De Certeau için kaldırım, bu değişken ve belirsiz mekânın simgesel ifadesidir. Sokak, kentsel tasarımcılar tarafından biçimsel olarak düzenlenmiş olsa da onu mekânsallaştıran, içinde yürüten bedenlerin gündelik pratikleridir. Bu bağlamda De Certeau’nun mekân tanımı, olguları deneyim ve bağlam üzerinden anlamlandırmayı amaçlayan fenomenolojik yaklaşımın özüyle örtüşmektedir. Aynı zamanda bu yaklaşım, varoluşçu mekân kuramlarının ileri bir yorumu olarak değerlendirilebilir.

Marc Augé (1935–2023), süpermodernlik çağında ‘yer’ kavramının giderek ortadan kalkmasına odaklanmakta; bu durumun toplumların sosyal ve tarihsel bağlamlarından kopmasına yol açtığını ileri sürmektedir. Augé’ye göre yer, kimlik, ilişkisellik ve sosyo-kültürel bağlar üzerinden kurulan bir olgu olarak tanımlanmıyorsa, bu bağlamdan yoksun, yerleşme olanağı sunmayan ve yalnızca geçici olarak kullanılan mekânlar ‘yok-yer’ (non-place) olarak nitelendirilebilir (Augé, 1995, s. 34).

Edward Soja (1940–2015) ise insan-mekân ilişkisinin ancak toplumsal ve tarihsel bağlam içerisinde anlam kazandığını belirtir. Lefebvre’in mekân kuramını izleyerek mekânı üçlü bir yapı içinde ele alır. Birinci mekân (firstspace), fiziksel ve maddi kentsel çevreyi; ölçülebilir, temsil edilebilir ve çizimler aracılığıyla ifade edilebilen somut mekânı tanımlar. İkinci mekân (secondspace), zihinde kurgulanan, simgesel ya da düşsel temsiller yoluyla var olan tasarlanmış mekâna karşılık gelir. Üçüncü mekân (thirdspace) ise bu iki mekânsal düzlemi hem kapsayan hem de aşan bir deneyim alanı olarak tanımlanır; somut ile soyutun, bireysel ile toplumsalın, gerçek ile kurgusal olanın bir araya geldiği, gündelik yaşamın yaşantusal mekânını ifade eder (Soja, 1996, s. 56).

Richard Sennett (d. 1943), modern kentin; otoyollar, kapalı yerleşmeler ve işlevsel olarak ayrıştırılmış bölgeler aracılığıyla yabancılaşmayı teşvik eden mekânlar ürettiğini ileri sürmektedir. Sennett’e göre, kesin sınırlarla tanımlanmış, katı ayrımlar yerine; belirsiz, esnek ve geçirgen sınırlar içeren kentsel mekânlar, bireylerin hem toplumsal hem de mekânsal deneyimlerini zenginleştirmekte ve farklı gruplar arasındaki etkileşimi mümkün kılmaktadır. Bu bağlamda Sennett, ‘açık kent’ nitelikleri taşıyan bir kentsel mekânın, karşıt kutuplar arasında uzlaşma ve birlikte var olma koşullarını sağlayabileceğini savunmaktadır (Sennett, 2006, s. 14).

Fenomenolojik mekân kuramları incelendiğinde, kesin tanımlar üretmek yerine olguların farklı bilinçler tarafından nasıl betimlendiğini ortaya koymayı amaçlayan fenomenolojik yaklaşımın doğası gereği, düşünürler arasında tekil ve sabit tanımlardan ziyade farklı ve özgün yorumların ortaya çıktığı görülmektedir. Bu yaklaşım, mekânın yalnızca fiziksel bir düzenleme değil, insan deneyimiyle anlam kazanan yer olarak

1. Benjamin ve Laciş’in gözeneklilik kavramı zamanın ve gündelik yaşamın mekânla kurduğu ilişkiyi ortaya koyar; “Gözeneklilik, bu şehrin yaşamının tükenmez yasadır ve her yerde tekrar ortaya çıkar. Kuzey Avrupalılar için varolmak, burada da geleneksel köyde (kraal) de olduğu gibi kolektif bir meseledir. Mimarlık bir taş gibi gözeneklidir. Bina ve eylem avlularda, kemerlerde ve merdivenlerde iç içe geçer, ev içlerindeki özel yaşam sokağa taşar.” (Benjamin, W., Laciş, A., 1924, 169) Naples, One-Way Street and Other Essays, Walter Benjamin, çev. Edmund Jephcott ve Kingsley Shorter ([1979]2006) Verso, Londra; New York, 167-76.,

2. 60ların ortalarına kadar uygulama alanında çalışan Norveç’li mimar C. Norberg Schulz, 1965 ile 2000 yılları arasında yayınladığı kitaplar ile mimari fenomenoloji alanına önemli katkılarda bulundu. Yayımlanan kitaplarının bazıları *Intentions in Architecture* MIT Press, Cambridge, Mass., 1965, *Existence, Space and Architecture* Praeger Publishers, London, 1971, *Meaning in Western Architecture* Rizzoli, New York, 1974, *Genius Loci: Towards a Phenomenology of Architecture*, Rizzoli, New York, 1980, *Concept of Dwelling* Rizzoli, New York, 1993, *Architecture: Presence, Language, Place* Skira, Milan, 2000.dir.

ele alındığı; akışkan, yoruma açık ve süreçler içinde yeniden anlaşılan bir kuramsal çerçeve üretmektedir. Bu bağlamda fenomenoloji, mekân insanın bedensel, duyuşsal ve varoluşsal deneyimleriyle ilişkilendiren hümanist bir perspektif sunarken, öznel-nesnel, bireysel-kolektif, geçmiş-şimdi gibi karşıtlıkların birlikte ele alınmasına olanak tanımakta ve mekânsal deneyimin bütüncül olarak kavranmasını mümkün kılmaktadır. Bu tanıma paralel olarak mimari fenomenoloji de Eduard Fühler'e göre (1998b; Shirazi, 2014, 4'te aktarıldığı üzere) göre mimarlıkta fenomenoloji, mimariyi yaşamın ayrılmaz bir parçası olarak kavramayı ifade eder. Bu yaklaşımda tasarım, mekân içinde gerçekleşen olaylar ve deneyimler etrafında biçimlenmekte; bu olguların mimari kompozisyon, yapı elemanları ve ayrıntılar yoluyla nasıl somutlaştığına odaklanılmaktadır.

Sonuç olarak fenomenolojik yaklaşım, mimari düşünce ve tasarım açısından yalnızca tamamlayıcı bir okuma biçimi değil, mekânın anlamını ve yaşantısal niteliğini kavramaya olanak tanıyan temel bir kuramsal zemin sunmaktadır. Shirazi'nin (2014, s. 3) vurguladığı üzere, fenomenolojik kavrayış hem tarihsel hem de çağdaş mimarlığın deneyime dayalı ve çok katmanlı biçimde yorumlanmasını mümkün kılmaktadır. Bu yaklaşım, yapı çevrenin okunmasında eleştirel ve bütüncül bir yöntem sunarken, mimari üretimin sınırlarını ve kuramsal sorunlarını değerlendirmeye de olanak tanımaktadır. Böylece fenomenoloji, mekânı salt fiziksel bir nesne olarak ele alan indirgemeci yaklaşımların ötesine geçerek, mimariyi yaşam, deneyim ve bağlamla birlikte düşünen bir çerçeve oluşturmakta; bu yönüyle aradalık ve ara-mekân gibi çok anlamlı kavramların tartışılmasına elverişli bir zemin hazırlamaktadır.

Mimari Söylem ve Pratikte Ara- alan ve Ara-mekân Kavramı

Yukarıda ele alınan kuramsal yaklaşımlar, mekânın anlamının yalnızca fiziksel, işlevsel ya da biçimsel özellikler üzerinden tanımlanamayacağını; aksine, tarihsel, toplumsal ve yaşantısal bağlamlar içerisinde, deneyim yoluyla kurulan ilişkiler üzerinden şekillendiğini vurgulamaktadır. Bu perspektif, özellikle modernist mimarlığın mekânı belirgin sınırlarla ayrılan işlevsel bölgeler ve bunun yarattığı ikili karşıtlıklar üzerinden tanımlayan indirgemeci yaklaşımına eleştirel bir zemin oluşturmuştur. Fenomenolojik düşüncenin etkisiyle gelişen eleştirel yaklaşımlar, mekânı karşıt kutuplar arasında kurulan dinamik bir ilişki alanı olarak yeniden düşünmeyi mümkün kılmıştır.

Bu bağlamda, ne bütünüyle bir tarafa ait olan ne de kesin sınırlarla tanımlanabilen; aksine, geçiş, etkileşim ve karşılaşma durumlarını barındıran 'ara-mekân' kavramı, modernist mekân anlayışına alternatif bir okuma olarak ortaya çıkmıştır. Ara-mekân, işlev bölgeleri arasında mekânsal deneyim sürekliliği sağlayan, farklı mekânsal ölçeklerdeki dinamikleri bir araya getiren ve gündelik yaşam pratikleriyle anlam kazanan bir mekân tanımı olarak ele alınmaktadır. Ara-mekânlar, insan merkezli bir deneyim alanı olarak soyut bir boşluktan çok, bedensel algı, hareket ve yaşantı yoluyla anlam kazanarak aidiyet hissini destekleyen ve böylece yer niteliği kazanan mekânlardır.

Bu düşünce biçiminin mimari söylem ve pratik alanında yer alışıdaki çıkış noktalarından birinin, CIAM'da (Congrès Internationaux d'Architecture Moderne) İkinci Dünya Savaşı sonrasında yapılan tartışmalar olduğu söylenebilir. 1920'lerden itibaren Batı dünyasında kentsel planlama ve mimarlığı tanımlayan, yaygınlaşması için çalışan ve mimarlık pratiğinde modernist yaklaşıma yönlendiren CIAM, kentsel planlamayı ve mimari kurguyu konut, çalışma, dinlenme, ulaşım gibi dört işlevle tanımlar. Modern düşüncenin ikililik (düalite) düşüncesine koşut, karşıtlıklar üzerine kurulu bu öğretisel, ayrıştırıcı yaklaşımın sorgulanmasında, CIAM içinde eleştirel bir grup oluşturan Team 10'un önemli rolü vardır (3). Grubun çekirdék kadro üyesi Aldo van Eyck de (1918-1999) sorgulayıcı tavrı ile dönemin mekân kavrayışında etkin olmuş bir figürdür.

Aldo Van Eyck'in Ara- alan Kavramı ve Mekânsal Pratiği

Aldo van Eyck'in geliştirdiği (1918-1999) aradalık (in-between) düşüncesi, Team 10 yaklaşımı içerisinde, insan ölçeğini önceleyen ve mekânı deneyimsel bir bütün olarak ele alan alternatif bir mimarlık anlayışının temel kavramlarından biri olarak öne çıkmaktadır. Van Eyck'in düşüncesi, modernizmin mekânı parçalarına ayıran anlayışına karşılık, mekânın bütüncül bir deneyim olarak algılanmasını savunur. Van Eyck'e göre, ara-
alan, farklı niteliklerin bir arada var olabileceği, ilişki kurabileceği ve uzlaşabileceği bir mekândır (van Eyck, 2008, s. 327; akt. Özer, 2023, s. 43).

Van Eyck'in ara-mekân kavramı, Martin Buber'in Diyaloğ Felsefesi'nden beslenir. Buber'e göre, ben-sen veya ben-o ilişkisini tanımlayan şey özne değil, ilişkinin kendisidir. Van Eyck, bu anlayışı mekânsal çözümlerine taşıyarak, iç/dış, (özel/kamusal), küçük/büyük, açık/kapalı

3. Baykan Güney, CIAM ve Team 10 arasındaki diyalektik ilişkiyi Françoise Choay tarafından geliştirilen ve temelde 19. yüzyıldaki kentsel tasarım yaklaşımlarını tanımlayan "progressist" (ilerlemeci) ve "culturalist" (kültüralist) kavramları bağlamında ele aldığı yazısında CIAM'ın ilerlemeci modeline karşı Team 10'ın benimsediği modeli kültüralist model olarak tanımlar ve bu yaklaşımın yeniden doğuşunun özelliklerini, her yaşam habitatının kendi kimliğini koruması, planlamada insani ilişkilerin işlevsel kurgunun yerini alması, kurgulanmış açık alanlar (rekreasyon alanları) yerine endüstri dönemi öncesinin lineer yaşam alanı olan sokağın, birleştirici alanlar olarak yer almasını, hacim ve mekân formlarının çeşitliliğinin, yatay olarak gelişen yapılanmanın gerekliliği olarak açıklar. METUJFA 1988 (8:1) 3.

gibi 'ikiz olguların' (twin phenomena) bir arada var olmasını mekânın gerçekliğini kuran bir unsur olarak görür. Strauven'e (2007, s. 6) göre, Van Eyck'in ara-mekânı, geçici veya artakalan bir boşluk değil, insan deneyimini barındıran, 'nefes alan' bir mekândır (4). Van Eyck, arkaik yerleşimlere yaptığı seyahatlerde farklı toplumların yaşam biçimlerini inceleyerek, mimarlığın 'gerçekten insani' (truly human) özünü aramış ve bu yaklaşımıyla Team 10'un evrenselci tekdüzeliğe karşı geliştirdiği insan merkezli duruşu beslemiştir (5). Tanju'ya (2024) göre, Van Eyck, mimarlığı ilişkiler ve ölçekler arasında süreklilik kuran bir 'aradalık' (in-betweening) eylemi olarak değerlendirmiştir. Analitik mekân anlayışını reddeden Van Eyck için, insanın özgürce deneyimleyip aidiyet hissettiği mekân, ancak bu şekilde 'yer' olma niteliği kazanır (Sack, 2017, s. 8).

Eyck'in çeşitli ölçeklerde gerçekleşen projelerinde aradalık durumunun mekânsal izlerini sürmek mümkündür. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra 1947 ile 1970 yılları arasında Amsterdam'da yapılmış alanlar ile yollar arasında veya farklı nedenlerle boşalan arsalarda ara-alanlarda, çocuklar ve gençler için olduğu kadar tüm çevre halkı için de toplanma, karşılaşma alanları yaratılır. Eyck'in ara-alan düşüncesine uygun olarak, farklı mekânsal deneyimlere sahne olan oyun alanları, duvar ya da çit gibi kesin yapısal öğelerle sınırlandırılmayan tasarımları ile yol/park, geçiş/toplanma gibi karşıt işlevlerin birlikte algılanmasına olanak tanır. Az sayıda ve basit oyun/serbest hareket donatılarına sahip bu

alanlar, bireylerin hareketini sınırlandırmayan nitelikleriyle, içinde bulunanlara aidiyet ve aradalık deneyimi imkânı tanımları nedeniyle "yer" olma özelliği taşırlar (Resim 1).

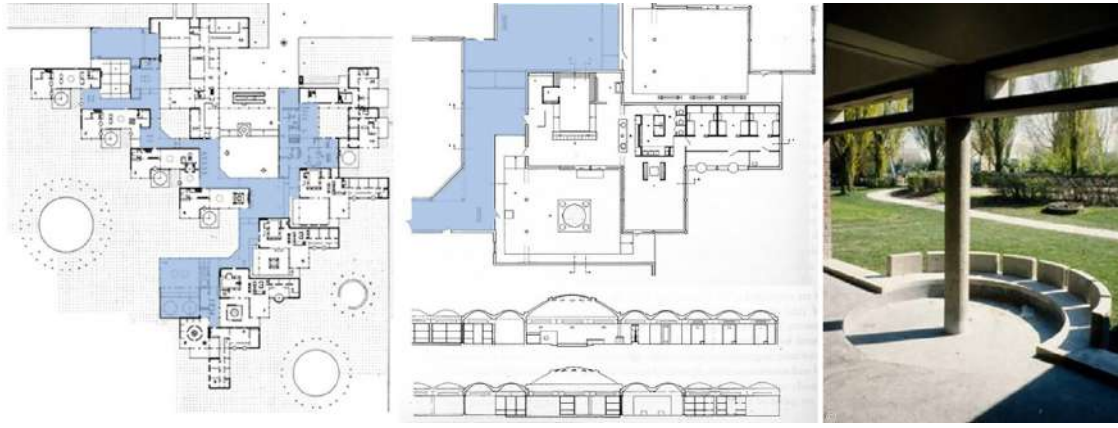
Aldo van Eyck'in, "evin küçük bir kent, kentin ise büyük bir ev olması" gerektiği yönündeki yaklaşımı, ölçekler arası sürekliliğe işaret ederken aynı zamanda evi, karşılaşma ve aidiyet üreten mikro ölçekte bir kamusal alan; kenti ise bireyin kendini tanıdık ve güvende hissedebileceği makro ölçekte bir yaşam mekânı olarak algıladığını gösterir. Bu ifadeler, Eyck'in mekân kavrayışındaki fiziksel, sosyal ve deneyimsel bütünlüğü tanımlar. Ev/kent analojisi aynı zamanda iç/dış (özel/kamusal) karşıtlığının uzlaştırılması düşüncesinin de somutlaşmış halidir. Kesin sınırlarla ayrılmak yerine, birbirlerine eklenen işlevler iç/dış (özel/kamusal) karşıtlığının çözülmesini sağlarlar. Bu yaklaşımın belirgin şekilde izlenebildiği ve Eyck'in en çok bilinen tasarımlarından olan Amsterdam Yetimhanesi'nde (1960) kimsesiz çocuklar için konut ve çeşitli sosyal işlevlerin gerçekleşmesini sağlayan mekânlar bulunur. Yapı, çocuk ve gençlerin yalnızca barınma ihtiyaçlarını sağlamanın ötesinde çevrede yaşayanlarla sosyal bağlantılar da kurabildikleri bir mahalle tasarlama amacıyla yapılmıştır. Diyagonal çizgisel bir koridor/sokak etrafında yaş gruplarına göre kümelenmiş olan oda üniteleri, kendi merkezlerinde yer alan ortak alanlara sahiptir ve bu ortak alanlar aracılığıyla iç sokağa, ana hareket ve iletişim aksına bağlanır.

Resim 1. Oyun Alanları, Amsterdam, A. van Eyck

<https://www.e-skop.com/skopbulten/aldo-van-eyck-ve-oyun-alani-olarak-kent/5014>

4. Strauven, (2007) Van Eyck'in 'aradalık' kavramını düşüncesinin merkezine yerleştirmesinde avangard sanatçılarla kurduğu yakınlığın etkin olduğunu söyler. "Avangard sanat, dış görünüşü kıran hem özne (subject) hem de şeyler (things) için kurucu olan, orijinal, temel güçleri ortaya çıkarmış, etkileşim halindeki güçlerin karmaşık birliğini görünür kılmıştır." Modern sanat alanında Rasyonalizmin bir/çok, akıl/madde, özne/nesne, zihin/sezgi, hayal/bilinç karşıtlıkları üzerine kurduğu düşünce sisteminin değişerek "ya o ya bu" yerine "hem o hem bu" yaklaşımıyla ve öğeler arasındaki ilişkisellik gözetilerek bütünsel ve kapsayıcı bir yaklaşımın tezahürü olan avangart sanat, Einstein'ın görelilik kavramı ile de örtüşmektedir.
5. Charitonidou, Team 10 içinde gelişen *humanizasyon* anlayışını, II. Dünya Savaşı sonrasında CIAM bünyesinde modern mimarlığın evrenselci ve soyut insan modeline yönelik eleştirilerle birlikte, özellikle CIAM 9 (1953, Aix-en-Provence) etrafında belirginleşen ve 1950'lerin başında başlayan kademeli bir düşünsel dönüşüm süreci olarak konumlandırır. Charitonidou, Team 10'un humanizasyonu statik biçimlere değil süreçlere odaklanan bir düşünme biçimi olarak tanımlar. Kent ve yapı, tamamlanmış nesnelere değil, kullanıcıların eylemleriyle sürekli yeniden tanımlanan açık sistemlerdir. (Charitonidou, 2014, 173-190) From CIAM to Team 10: The Emergence of a Humanized Architectural Discourse. *Architectural Theory Review*, 19(2), 173-190. <https://doi.org/10.1080/13264826.2014.987386>

Resim 2. Yetimhane Binası Amsterdam, A. van Eyck

https://www.urbipedia.org/hoja/Orfanato_municipal_de_%C3%81msterdam (erişim tarihi:)

Küçük ölçekli bir kent modeli oluşturan yapı bütünü, şehirde olduğu gibi çeşitli kademelerde ara-mekânlarla özel, yarı özel ve kamusal alanlar barındırır (Strauven, 2007, s. 11). Yapı bütünündeki 'aradalık' durumu yalnızca iç ile dış mekânlar arasında değil, aynı zamanda geleneksel formlar (arkaik bir form olan kubbe) ile rasyonel formların (tanımlı geometrik formlar, kare, dikdörtgen vb.) ve çeşitli büyüklüklerde mekânların tasarımda birlikte yer alışında da görülür. Böylece eski/yeni karşıtlığının uzlaştırılması, yapıda geleneksel mimari formlar ile rasyonel modüler formların birlikte kullanılması ile sağlanmaya çalışılır. Eyck'ın projelerinde bina girişlerinin ve eşiklerin yaşam alanları olarak tasarlanması, şeffaf ve boşluklu cephelerle görsel ve fiziksel ilişkilerin güçlendirilmesi de Hubertus Sığınma Evi'nde olduğu gibi ilişkilendirme çabasının mekânsal öğelerindedir (Resim 3). Doğa ile mimarinin ilişkilendirilmesi ise Visser Evi'nin ahşap

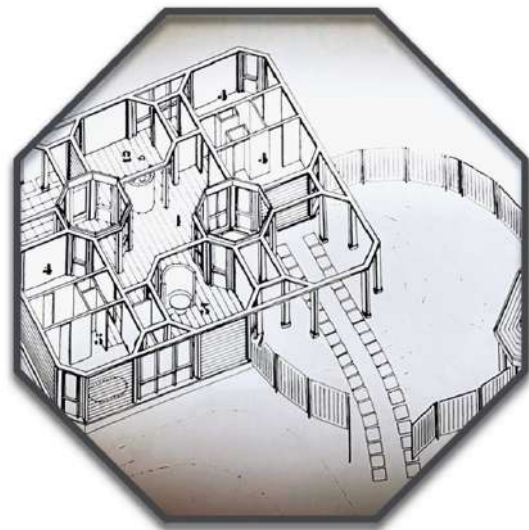
strüktüründen izlenebildiği gibi, yapıda doğal malzeme kullanılması ile sağlanmaya çalışılır (Resim 4).

Herman Hertzberger'in Ara-mekân Kavramı ve Mekânsal Pratiği

Aldo van Eyck tarafından geliştirilen ara-alan düşüncesini, mimari söylem ve tasarım pratiği düzeyinde geliştiren başlıca isimlerden biri, Herman Hertzberger'dir (d. 1932). Mekân tanımlanmış işlevlerin pasif bir taşıyıcısı olarak değil, insan eylemleriyle sürekli olarak anlam kazanan bir ortam olarak ele alan Hertzberger'in bu yaklaşımı, mimari fenomenoloji bağlamında değerlendirilebilecek bir tutumu işaret eder. Hertzberger'in mimarlığında mekân, kullanıcının varlığıyla etkinleşen; gündelik deneyimler, karşılaşmalar ve çoğul-işlevlilik ile gelişen bir ilişki alanı/ara-mekân olarak kurgulanmaktadır.

Resim 3. Hubertus Sığınma Evi, Aldo van Eyck <https://architecture-history.org/architects/architects/VAN%20EYCK/OBJ/1979,%20Hubertus%20House,%20Amsterdam,%20Netherlands.html>

Resim 4. Visser Evi ahşap strüktür şeması, A. van Eyck <https://visserhouse.be/en/the-house#album>

- 1960larda FORUM voor Architectuur en Daarmee Verbonden Kunsten dergisi, Team 10'un Hollanda kanadı tarafından, C.I.A.M.'in dağılmasından sonra geliştirilen yeni mimari teorileri yaymak ve bu konuda dersler vermek amacıyla kullanılan, Aldo van Eyck ve Jaap Bakema'nın, 1959-1967 yılları arasında bu derginin yayın kurulu başkanlığını yaptığı medya kuruluşudur.

Resim 5. HApollo Okulları Amsterdam, H.Hertzberger <https://montessori-architecture.org/repertoire/apolloscholen/>
De Overloop Yaşlılar Evi, Almere, H.Hertzberger <https://www.wbw.ch/de/heft/archiv/2019-9-autonom-im-alter.html>

Hertzberger, 1958 yılında Delft Teknik Üniversitesi'nden mezun olduktan sonra, Aldo van Eyck ve Jakop Bakema ile birlikte Hollanda Team 10 çevresinin kuramsal üretiminde belirleyici bir rol oynayan *Forum voor Architectuur en Verbonden Kunsten* dergisinin (6) yayın kurulunda yer almıştır. Bu entelektüel ortam, Hertzberger'in mimarlık anlayışının, Van Eyck'in modernizmin soyutlayıcı mekân kavrayışına karşı geliştirdiği, insan deneyimini merkeze alan düşünsel çerçeveye doğrudan bir süreklilik içinde şekillenmesine zemin hazırlamıştır. Merino del Río'nun da belirttiği üzere (2019, s. 228), modernizmin işlevsel kent modelini sorgulayan ve mekânı toplumsal ilişkilerin kurulabildiği yaşantısal bir alan olarak

yeniden tanımlayan Forum dergisinin yaklaşımı, Hertzberger'in erken dönem mesleki yönelimleri üzerinde belirleyici olmuştur.

Özer'in de vurguladığı gibi (2023, s. 43), Van Eyck'in kuramsal aradalık kavramı, Hertzberger tarafından iç/özel ve dış/kamusal alanlar arasında konumlanan alanı "ara-mekân" olarak tanımlamasıyla daha somut bir mimari karşılık bulmuştur. Hertzberger'e göre mimarlık, kullanıcının mekânla kurduğu ilişkiyi önceden belirlemekten ziyade, bu ilişkinin farklı biçimlerde gelişmesine olanak tanımıdır. Bu yaklaşım, mekânın yalnızca işlevsel gereklilikler doğrultusunda tanımlanmasını reddederek, yaşantı içinde dönüşebilen bir ortam olarak ele alınmasını sağlar.

Resim 6. Teraslar, Houttuinen Konut blokları, Haarlem, H. Hertzberger
<https://eumiesawards.com/heritageobject/haarlem-houttuinen-housing/>

Hertzberger (1960–61, s. 273), yapı ile kent arasındaki kesin sınırların zayıflatılmasının, bu iki alan arasında süreklilik kurulmasına imkân verdiğini ifade eder. Merino del Río'ya göre (2019, s. 209), bu mekânsal tutumun temelinde, Van Eyck'in öncülüğünü yaptığı; farklılıklar ile benzerliklerin mimarlık aracılığıyla birbirine açılması fikri yatmaktadır. Bu bağlamda, eşik alanları, ara-mekânın somutlaşmış hali olarak tanımlar. Eşik, farklı mekânsal/bölgesel işlevlere sahip alanlar arasındaki geçişi ve bağlantıyı sağlayan temel öğedir; aynı zamanda kendi başına bir yer olarak, farklı düzenlere ait alanların karşılaşması ve diyalog kurması için gerekli olan mekânsal koşulu oluşturur (Hertzberger, 2005, s. 32).

Hertzberger'in projelerinde eşikler, birçok yapı türünün girişlerinde, birimlerin bahçeye açılan noktalarında veya balkon, teras gibi mekanlarda iç ile dış mekân arasında sosyal temas ve iletişime imkân veren, karşıt alanlar arasında diyalog kuran alanlar olarak yer alırlar. Hertzberger'in söyleminin 1980'lerde tasarladığı Hollanda'daki Amsterdam Apollo Okulları'nın girişlerinin ve Almere'deki De Overloop yaşlı yaşam evinin (Resim 5), Haarlem'deki Houttuinen konutlarının (Resim 6),

yaşam birimlerinin iç ile dış mekânları arasındaki eşik/ara-mekânların gerçeklik kazandığı alanlar olarak görülür.

Hertzberger'e göre, mimari yapılar tekil ve kapalı nesnelere olarak değil, kentsel yaşamın yoğunluğunu ve çeşitliliğini içinde barındıran mikrokentler olarak ele alınmalıdır (Hertzberger, 2010, s. 176). Bu yaklaşım, yapının yalnızca belirli işlevleri barındıran bir kabuk olmasının ötesine geçerek, farklı kullanıcıların karşılaşmalarına, gündelik pratiklere ve zamansal dönüşümlere olanak tanıyan ilişkisel bir mekân düzeni önerir. Hertzberger, yapı içinde de dolaşım, eşikler, ortak alanlar ve yarı-kamusal mekânlar aracılığıyla sosyal etkileşimin teşvik edilmesini savunur. Bu bağlamda yapı, önceden tanımlanmış kullanım senaryolarını dayatan kapalı bir sistem değil; kullanıcı deneyimiyle kimlik kazanan açık ve yaşantısal bir çevre olarak kurgulanır. Hertzberger, bu yaklaşımı tasarımda çoğul-işlevlilik (polyvalence) terimi ile ifade eder (Hertzberger, 2010, s. 152). Bu ifade, ara-mekânın farklı işlevlerin, karşılaşmaların ve kullanımların birlikte var olabildiği bir mekânsal potansiyel olma durumunu tanımlar. Hertzberger'in tasarladığı birçok ofis ve konut blokları gibi Montessori eğitim sisteminin uygulandığı Apollo okulları (Resim 7), çoğul-işlevlilik ilkesinin hayata geçirildiği mekânlara örnek oluşturur. De Overloop yaşlılar evinin cephelerinde olduğu gibi şeffaf ve boşluklu cephelerle (Resim 8) görsel ilişkilerin güçlendirilmesi de karşıtıkların uzlaştırılması çabasının mekânsal öğeleridir.

Bernard Tschumi'nin Ara-mekân Kavramı ve Mekânsal Pratiği

Bernard Tschumi (d. 1944), modern mimarlığın öğretisel tavrına ve sonrasında gelişen tarihselci mimari yaklaşıma karşı geliştirdiği özgün söylem ve mesleki tutumu sebebiyle fenomenolojik düşünce paralelinde değerlendirilebilecek bir mimar olarak tanımlanabilir. Mimarlığın

mekânların kendileri kadar içlerinde geçen olaylarla da tanımlanacağı (Tschumi, 1995) ifadesi, Tschumi'nin mekân tasarımında odak noktasının insan ve onun yaşam deneyimi olduğunu net olarak ortaya koyar.

Tschumi, 1976-1981 yılları arasında yayımlanan *Manhattan Transcriptleri*'nde (7) insan hareketlerinin ve olayların kentsel mekâna ilişkisini çözümlemeye çalışır. Bu çalışmaların başlangıcında, hareket ile mekân oluşumunun karşılıklı etkileşimini soyutlayarak incelediğini ancak daha sonra yapılan çözümlemelerde, ele alınan tarihi, fiziksel, sosyal bağlamın mekânın şekillenmesindeki etkisinin farkına vardığını ve böylece söylem ve pratiğine bağlamsallığı eklediğini ifade eder (Eisenschmit, 2012, s. 132). Bağlamsallık ilkesi, fenomenolojinin yer kavramında vurgulanan "yaşanan, deneyimlenen ve anlamlandırılan mekân" yaklaşımını çağdaş mimarlık söylemi içinde yeniden yorumlamakta; mimarlığı, yerin toplumsal ve zamansal katmanlarını açığa çıkaran bir araç olarak konumlandırmaktadır.

Tschumi'nin olay kavramı, mekânı

Resim 8. De Overloop Yaşlılar Evi, Almere, H. Hertzberger
<https://www.wbw.ch/de/heft/archiv/2019-9-autonom-im-alter.html>

Resim 7. Apollo Okulları, Amsterdam, H. Hertzberger <https://montessori-architecture.org/repertoire/apolloscholen/>

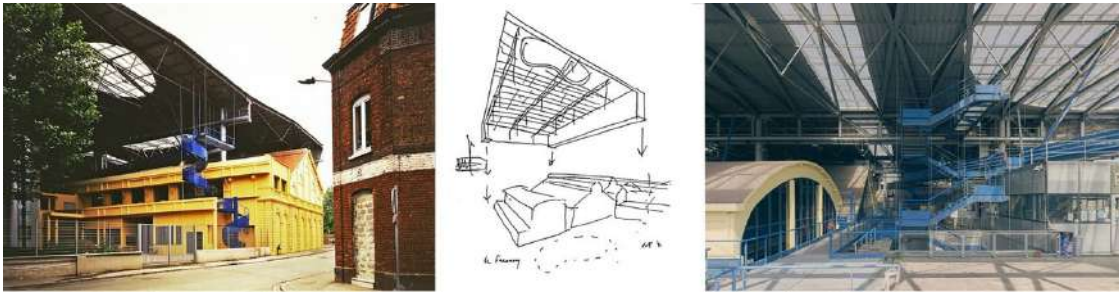
7. Eisenschmit'in (2011) ifadesine göre, Tschumi'nin 70'lerin sonunda yazdığı Manhattan Transkriptleri, gerçekliğin mimari bir yorumunu yazıya dökmeyi hedefliyordu, bu amaçla, olayları yönlendiren ya da "tanıklık eden" fotoğrafları içeren bir kurguya sahipti. Transcriptlerde aynı zamanda, planlar, kesitler ve diyagramlarla mekânların ana hatları temsil edilmekte ve mimarlık "sahnesine" giren farklı kahramanların hareketleri gösterilmekte idi. Transkriptlerin açık amacı, normalde geleneksel mimari temsilden uzak olan şeyleri, yani mekânlar ve kullanımları, sahne ve senaryo, "tip" ve "program", ve de nesnelere ve olaylar arasındaki karmaşık ilişkiyi yazıya dökmektir.

şekillendiren ve sürekli olarak anlamını yeniden üretmesini sağlayan mekânsal deneyimi işaret eder. Tschumi'nin mimarlık düşüncesinde merkezi bir yer tutan hareket ve olay (movement/event) kavramları, ara-mekân kavramının anlaşılması için güçlü bir kuramsal zemin sunar. Tschumi'ye göre mimarlık, yalnızca biçim ve işlevin sabit bir bileşimi değil; bedeninin mekân içindeki hareketi ve bu hareket sırasında ortaya çıkan olaylarla sürekli olarak yeniden üretilen bir deneyim alanıdır. Ara-mekânlar da bu anlamda, belirli bir işlevle tanımlanmış sonlu mekânlar olmaktan ziyade, hareketin yoğunlaştığı, karşılaşmaların ve beklenmedik olayların ortaya çıkabildiği alanlar olarak okunabilir. Bu mekânlar, Tschumi'nin savunduğu gibi, fiziksel mekân ile program arasındaki gerilimin görünür olduğu, kullanıcının bedensel pratiği aracılığıyla anlam kazanan dinamik ve çoğul bir mekânsal deneyim üretir. Böylece ara-mekân, hareket ve olayın tetiklediği, kullanım anında gelişen ve her seferinde yeniden yorumlanan bir mimari durum hâline gelir.

Tschumi de Van Eyck ve Hertzberger gibi, mimarinin kentle daima karşılıklı etkileşim içinde olduğunu/olması gerektiğini söyler. Tschumi'ye göre şehir ve yapı, ölçek farkına rağmen mekânsal sürekliliğin parçalarıdır; bu bağlamda bina, kentin mikro ölçekteki bir izdüşümü, kent ise mimarlığın makro ölçekteki devamı olarak değerlendirilmelidir. Bu ölçekler arası devamlılık nedeniyle, kentin hareket ve olaylar üzerinden tanımlanan dinamik yapısı, mimarlığın da doğurucu ögesidir ve mimari mekânın değişken süreçler ve eylemlerle birlikte üretilen bir pratik olarak kavranmasını mümkün kılar (Eisenschmit, 2012, s. 134). Ara-mekânlar da, kentte bir araya gelmiş olan birçok farklı yaşam biçimini ve dinamiğini sahnesi olarak, kent yaşamı ile binanın karşılıklı

etkileşim kurabilmesine olanak veren mekânlardır. Tschumi'nin ara-mekân yaklaşımının en somut biçimde ortaya çıktığı projelerden biri, Fransa'da Tourcoing kentinde yer alan Le Fresnoy Ulusal Çağdaş Sanatlar Stüdyosudur (Resim 9). 1991-1997 yılları arasında tamamlanan projede, 1920'lere ait sinema, dans salonu, buz pisti, balo salonu ve diğer işlevleri barındıran bir eğlence kompleksi, sanatsal üretime, sergilemeye yönelik çağdaş bir kültür merkezine dönüştürülmüştür. Tschumi, mevcut yapıların üzerine güncel teknoloji ile üretilmiş bir çatı yerleştirerek, eski yapılar ile yeni ek arasında bir geçiş alanı oluşturmuştur. Geleneksel çatı silüeti ile çelik çatı arasındaki karşıtlığın yarattığı gerilimle vurgulanan bu ara-mekân, projenin temel kavramsal ögesi hâline gelmiştir. Bu ara-mekân, yürüyüş yolları ile yatay ve düşey dolaşımı sağlarken, aynı zamanda toplanmalara, sergilere ve büyük ölçekli organizasyonlara da olanak tanır. Farklı dönemlere ait biçim ve tekniklerin yan yana getirilmesiyle yapı, kentlilere zaman, hareket ve olaylar üzerinden kademeli olarak açılan bir mekânsal deneyim sunar. Tschumi için bu tasarım, kentin yaşamına eklenen yeni bir katman niteliğindedir.

Tschumi'nin tasarladığı, 2009 yılında tamamlanan Atina Akropolis Müzesi'nde de (Resim 10) ara-mekânın hem kentsel hem de mimari ölçekte hareket sürekliliği ve deneyim çeşitliliği üretmeye yönelik bir araç olarak ele alındığı ve böylece zamansal ve mekânsal bağlamlar arasında ilişkiler kurulmasına olanak sağladığı görülmektedir. Yapının iç mekânı ile kentsel doku arasında kalan bölge, müze deneyiminin başladığı bir ara-mekân olarak işlev görür. Bu alan, ziyaretçileri bir yandan arazide yer alan antik kalıntılar ile çağdaş mimari yüzeyler arasındaki farklı zamansal katmanlarla karşı karşıya getirirken, diğer yandan onları

Resim 9. Le Fresnoy Ulusal Çağdaş Sanat Müzesi, Tourcoing, B. Tschumi, <https://www.tschumi.com/projects/14>

Resim 10. Acropol Müzesi, Atina, Atina, B. Tschumi, <https://www.tschumi.com/projects/2>

yapının içindeki işlevlere hazırlar. Müzenin giriş alanı, Tschumi'nin tanımladığı biçimiyle, kentsel yaşam ile yapı iç dinamiği arasında konumlanan bir ara-mekân niteliği taşır; kamusal alanda sürekli olarak değişen ve hareket üreten bir eşik oluşturur. Tschumi'nin, kentsel yaşamda olduğu gibi çeşitli ve öngörülemez olayların gerçekleşmesine olanak tanıyan iç mekânlar üretme stratejisi, onun ara-mekânlara duyduğu sürekli ilgiyi açıkça ortaya koymaktadır.

Sou Fujimoto'nun Ara-mekân Kavramı ve Mekânsal Pratiği

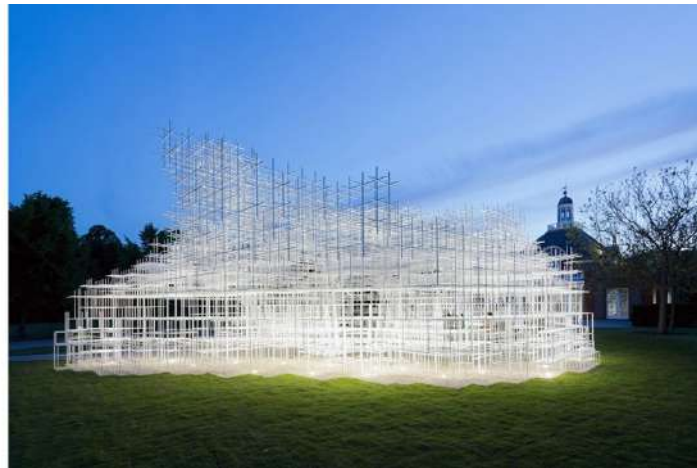
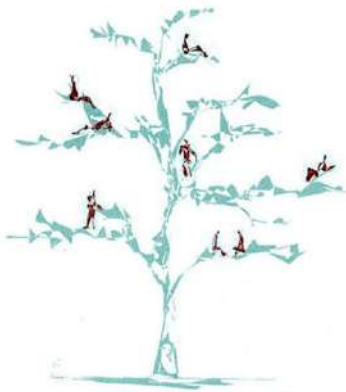
Sou Fujimoto'nun (d. 1971) mimarisi modernizmin kısıtlayıcı öğretilerine karşı deneyim, sezgi ve ilişkisellik ile anlam kazanan bir mekân anlayışı olarak tanımlanabilir. Fujimoto, mimarlığın amacının sabit bir düzen kurmak değil, farklı ölçeklerdeki yaşam alanları arasında ilişkiler sağlamak olduğunu vurgular (Ito, 2008, s. 10). Bu bağlamda ilişkilendirilmesi gereken ortam, doğa ile yapı ya da kent ile yapı arasındaki ilişkiler olabileceği gibi, bir yapının iç kurgusunu oluşturan mekânsal öğeler arasındaki bağlantılar da olabilir. İlişkilendirmenin somut araçları olan belirsiz ve düzensiz sınır elemanları, geçiş formu ve iç içe geçen mekân bölümleri ise, kullanıcının mekân algısını sezgisel (8) yönelimlere açık kılarak farklılaşan mekânsal deneyimlerin oluşmasına olanak tanır.

Fujimoto, yapılan her türlü tanımın kendi içinde bir aradalık ürettiğini, özellikle karşıt kutuplar söz konusu olduğunda, ara-mekânların çok katmanlı ve üreten bir mekânsal potansiyel barındırdığını söyler (Knott, 2014). Kesin mimari elemanlar yerine, geçiş formu ve ilişkisellik bir düzen

olarak oluşturulan sınırlar aracılığıyla yaratılan ara-mekânlar, muğlak ve deneyimle anlam kazanan akışkan bir mekânsallık önerirler.

Fujimoto'nun doğa ile mimarlık arasındaki ilişkiyi tasarımın merkezine alması da bu yaklaşımın önemli bir parçasıdır. Fujimoto'ya göre (2008, s. 134), doğa yalnızca biçimsel bir referans değil, mekânın ilkel ve öncül bir deneyim alanı olarak yeniden düşünülmesine zemin hazırlayan ve ilişkiselliği içsel olarak barındıran bir referanstır. Bu bağlamda yaratılan mimarlık, doğal ya da ilkel mekânın kesin sınırlarla tanımlanmayan, sezgisel ve sürekli dönüşen karakterine yaklaşıp (Resim 11). Fujimoto'nun mimarlığında yapıların iç kurgusu da sabitlenmiş bir sistem değil, özellikle ara-mekânlar aracılığıyla ilişkiler alanının üretilmesidir. Bu ilişkisellik alanlar, kullanıcının mekâna kurduğu deneyimi çeşitlendirerek sürekli yeniden tanımlanır ve mimarlığı statik bir nesne olmaktan çıkararak yaşantısal bir sürece dönüştürür. Mimarın 2005 yılında tasarladığı Ev T'de (Resim 12) mekânlar, kesin sınırlarla ayrılmış kapalı hacimler olarak değil; birbirine eklenen, geçiş formu ve yorumlanabilir alanlar olarak kurgulanmıştır. Yapının mekânsal kurgusu, tekil işlevlere indirgenmeyen mekânlar arasında kullanım ve hareketle anlam kazanan geçiş alanları üretir. Bu projede benimsenen yaklaşım, mimarlığı tamamlanmış bir nesne olmaktan ziyade, kullanım sırasında sürekli yeniden tanımlanan bir mekânsal deneyim olarak ele alır ve ara-mekânı bu deneyimin temel üreticisi hâline getirir.

Fujimoto, *Primitive Future*'da (Fujimoto, 2008, s. 76) 2008 yılında tasarlanan Ev N'i mimarisindeki belirsizlik ilkesinin bir örneği olarak tanımlar. Fujimoto'nun mimarlığında iç ve dış

Resim 11. Yaşam alanı olarak ağaç ve Serpentine Pavyonu, Londra, S. Fujimoto <http://legacy.iaacblog.com/maa2013-2014-advanced-architecture-concepts/2013/11/primitive-future-sou-fujimoto/>
<https://www.arkitektuel.com/na-evi/>

8. Sou Fujimoto, 'sezgisellik' yaklaşımı ile ilgili 2008'de yayınlanan ilk monografisi *Primitive Future*'da mimarlık için tek bir doğru başlangıç noktası yerine sonsuz sayıda sezgisel çıkış noktasına temel oluşturabilecek on esas ilke tanımlar. Bunlar; 1. Yuva ya da mağara, (Nest or Cave) 2. Portesiz notalar-yeni geometri (Notes without staves- the new geometry), 3. Ayrılma ve birleşme (Separation and connection), 4. Şehir gibi ev- ev gibi şehir (City as house - house as city), 5. Ağaç gibi bir yer (A tree-like place), 6. muğlak (Nebulous), 7. Spiral (Gum-gum), 8. Bahçe (Garden), 9. Evden önce, şehir ve orman (Before the house, city and forest), 10. Malzeme ve mekândan önce (Before matter and space).

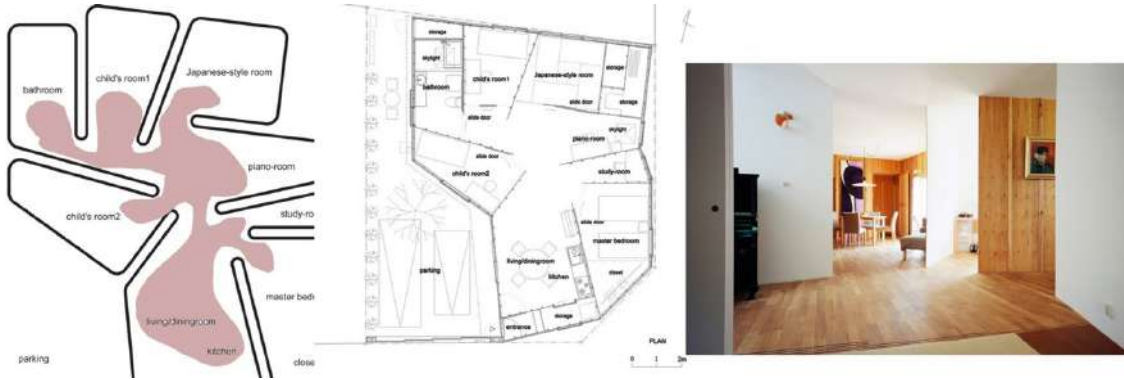
mekân arasındaki ilişkiyi belirsizleştirerek kurma çabasında, sınırları tanımlayan cephelerin biçimlenişi temel bir tasarım ögesi olarak öne çıkmaktadır. Ev N (Resim 13) projesinde, bu düşüncenin yapı kabuğu içinde düzensiz boşluklar açılarak sağlanması amaçlanmıştır; sokak ile ev arasındaki sınırlar belirsizleştirilerek çok katmanlı ara-mekânsal durumlar üretilmiştir.

Van Eyck, Hertzberger ve Tschumi gibi, Fujimoto da kentsel dinamik ile yapı içi dinamiğin karşılıklı etkileşiminin önemini vurgular. Küçük kentlerde, kent ile evin adeta birbirinin içine yerleştiği, iç içe geçtiği karmaşık sokak dokularının ilişkiselliğini,

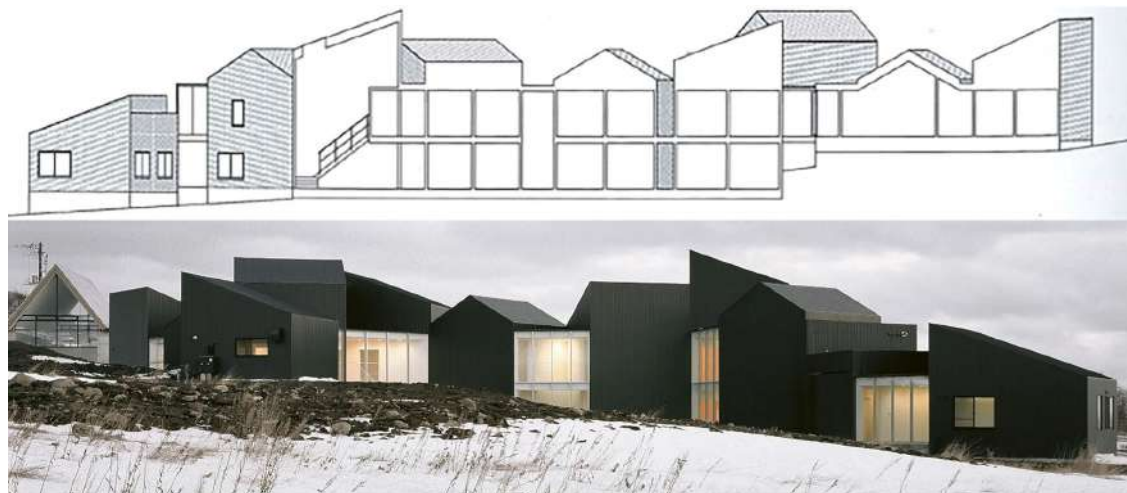
ince örülmüş karşılıklı etkileşimler olarak tanımlar (Fujimoto, 2008, s. 22). Fujimoto'nun bu yaklaşımı, Hokkaido'daki Bakmevi projesinde, yapı birimleri arasında önceden hiyerarşik olarak tanımlanmamış, tesadüfi bir araya gelişlerle oluşan mekânlar arasındaki ilişkiyel kurgu üzerinden somutlaşmaktadır (Resim 14).

Değerlendirme

Fenomenolojik mekân kavramları ile ara-mekân kavramı ilişkisi üzerine yapılan çalışmanın ilk bölümündeki incelemeler, mimari fenomenolojinin mekânı yalnızca fiziksel bir kurgu olarak değil, insan deneyimi üzerinden anlam kazanan çok katmanlı

Resim 12. Ev T, Gunma, S. Fujimoto <https://divisare.com/projects/81102-sou-fujimoto-architects-t-house>

Resim 14. Zihinsel Engelli Çocuklar için Rehabilitasyon Evi, S. Fujimoto <https://www.awhouse.art/-home-for-the-mentally-handicapped>

bir olgu olarak ele aldığını göstermektedir. Deneyim, hümanizm, yer ve karşıtlıkların uzlaştırılması kavramlarının, farklı teorisyenlerin kuramsal yaklaşımlarında değişen vurgu düzeylerine rağmen, mimari mekânın fenomenolojik tanımında belirleyici bir çerçeve oluşturduğu görülmektedir.

İkinci bölümün ilk aşamasında ortaya konan ara-mekân kavramına ait tanım ve pratikleri değerlendirilen mimarların teorik yaklaşımlarının özünde bu kavramların farklı ağırlıklarla yer aldığı saptanmıştır. Çalışmada yer alan mimarların söylem ve pratikleri incelendiğinde, ara-mekânın Van Eyck, Hertzberger ve Tschumi’de söz konusu kavramsal çerçevenin tüm bileşenlerine; deneyim, hümanizm, yer ve karşıtlıkların ilişkilendirilmesi kavramlarına vurgu yaptığı, Fujimoto’nun ise

deneyim, hümanizm ve karşıtlıklar arasında kurulan ilişkiselliği öncelediği bir yaklaşım görülmektedir (Tablo 2).

İkinci bölümün sonraki aşamasında, Van Eyck, Hertzberger, Tschumi ve Fujimoto’nun ara-mekân kavramına ait tanımlarının temel özellikleri, ölçekler ve alanlar arası sürekliliğin tanımı, dikkate alınan karşıtlık türleri, mekânsal tasarıma yansıyan öğeler ortaya konulmaya çalışılmış ve verilerin karşılaştırmalı olarak değerlendirilebilmesi için bir tablo oluşturulmuştur (Tablo 3).

Ara-mekân, Van Eyck’te karşıtlıkların uzlaştırıldığı “ikiz fenomenler” olarak; Hertzberger’de kullanıcı eylemleriyle anlam kazan-

Tablo 2. Aldo van.Eyck, Herman Hertzberger, Bernard Tschumi ve Sou.Fujimoto’nun fenomenolojik mekân kavramının temel öğelerine yaklaşımları (yazar tarafından çalışmada elde edilen bilgilerle üretilmiştir)

Mimari fenomenolojinin mekân kavramları	Aldo.van Eyck	Herman Hertzberger	Bernard Tschumi	Sou Fujimoto
deneyim	✓	✓	✓	✓
hümanizm	✓	✓	✓	✓
yer	✓	✓	✓	✓
Karşıtlıkların uzlaştırılması	✓	✓	✓	✓

Tablo 3. Aldo van.Eyck, Herman Hertzberger, Bernard Tschumi ve Sou.Fujimoto’nun ara-mekân kavramına ait tanımları ve mekânsal öğelerin karşılaştırmalı analizi (yazar tarafından çalışmada elde edilen bilgilerle üretilmiştir)

	Aldo van Eyck	Herman Hertzberger	Bernard Tschumi	Sou Fujimoto
Kavramsal başlıklar				
Ara mekânı simgeleyen terimler	“ikiz fenomenler”	“eşik”, “çoğul-işlevlilik”	“hareket”, “olay”, “bağlamsallık”	“belirsizlik”, “sezgisellik”
Ara-mekân tanımının temel özellikleri	Karşıtlık durumlarının ilişkilendirilerek sosyal etkileşim ve aidiyete olanak tanıyan aradalık durumlarının ve ara-mekânların yaratılması	Karşıtlık işlevli yapı alanlarının ilişkilendirilerek sosyal etkileşim ve aidiyete olanak tanıyan ara-mekânların yaratılması.	Karşıtlık hareket ve olay dinamiklerine ve bağlamsallıklara sahip mekanların ilişkilendirilerek ara-mekânlar yaratılması	Kavramsal ve sezgisel yaklaşımla karşıtlıkların belirsizleştirilerek mimarinin temelini oluşturan ara-mekânlar yaratılması
Ölçekler ve alanlar arası sürekliliğin tanımı	Ev-kent ölçeklerinin sürekliliği; Evin mikro-kent, kentin makro-ev olarak ele alınması	Ev-kent ölçeklerinin sürekliliği; Yapının kentsel yaşamı barındıran mikro-kent olarak ele alınması	Ev-kent ölçeklerinin sürekliliği; Yapı-kent ilişkisinin hareket ve olaylar üzerinden ele alınması	Yapı-kent-doğa ölçeklerinin sürekliliği; Yapının kentsel ve doğal çevreyle ilişkisel bir bütün olarak ele alınması
Dikkate alınan karşıtlık türleri	İç/dış (özel/kamusal), Eski/yeni, Doğa/yapı	İç/dış (kamusal/özel)	İç/dış (kamusal/özel), Eski/yeni	İç/dış, Eski/yeni, Doğa /yapı

Tablo 3. Devamı

	Aldo van Eyck	Herman Hertzberger	Bernard Tschumi	Sou Fujimoto
Mekânsal tasarıma yansıyan öğeler	*birbirine eklemlenen özel, yarı özel, kamusal alanların oluşturduğu plan kurgusu *cephe tasarımında görsel bağlantı sağlayan şeffaf ve boşluklu yüzeyler *tasarımda geleneksel ve modern yapı formlarının birlikte kullanılması *tasarımda doğal yapısal malzemelerinin kullanılması *modüler ve rasyonel basit mimari	*bina girişlerinin/ eşiklerin yaşanan alanlar olarak tasarlanması *cephe tasarımında görsel bağlantı sağlayan şeffaf ve boşluklu yüzeyler * modüler ve rasyonel, basit mimari	*tasarımda hareketin ve olayların devamlılığını sağlayacak iç/ dış ilişkisinin ile kurulması *farklı dönemlere ait mimari formların ve teknolojilerin birlikte kullanılması *komplike ve simgesel mimari	*yapı sınırlarının belirsizleştirildiği ve geçirimli cepheler *doğanın ilişkisel formlarına benzer tasarım *basit, simgesel mimari

an “eşik” ve “çoğul işlevlilik” biçiminde; Tschumi’de hareket ve olayla tanımlanan dinamik bir alan olarak; Fujimoto’da ise “belirsizlik” ve “sezgisellik” kavramlarıyla sınırları muğlak, deneyime açık bir mekânsal durum olarak ele alınır. Ara-mekânın temel özelliklerinde Van Eyck, sosyal etkileşim ve aidiyet duygusunu destekleyen ara-alanlar yaratırken; Hertzberger, karşıt işlevlerin ortaklaştığı mekânlar olarak görür. Tschumi, karşıt dinamiklerle gerilim yaratan kurgulara odaklanırken, Fujimoto ise kullanıcıların bireysel keşfine açık ilişkisel yapılar sunar. Ölçekler arası süreklilikte, Van Eyck ve Hertzberger ev-kent bütünlüğünü vurgularken, Tschumi yapı-kent dinamiğine, Fujimoto ise yapı-kent-doğa arasındaki geçişli ilişkiye odaklanır. Söylem ve pratikler üzerinden yapılan karşılaştırmalarda iç/dış (özel/kamusal) karşıtlığının uzlaştırılmasının dört mimarın da mekânsal pratiklerinde önem atfettikleri ortak bir yaklaşım olduğu anlaşılmaktadır. Hertzberger dışında diğer mimarların eski/yeni karşıtlığının çözülmesi için çaba gösterdikleri görülür. Doğa/yapı karşıtlığının uzlaştırılması konusuna ise, Hertzberger ve Tschumi hariç, diğer mimarların belirgin derecede önem verdikleri görülür. Bu karşılaştırma, mimarların farklı biçimsel yorumlar aracılığıyla özgün mekânsal çözümler ürettiklerini de ortaya koymaktadır. A. van Eyck ve H. Hertzberger’in yaklaşımlarının baskın olmayan, rasyonel; B. Tschumi’nin yaklaşımının karmaşık, baskın ve simgesel; S. Fujimoto’nun yaklaşımının ise basit (ilkel), sezgisel ve doğaya öykünen bir mimari mekânsal sonuç yarattığı söylenebilir.

Sonuç

Fenomenoloji kökenli mekânsal kavramlardan türeyen yaklaşımlarla örtüşen ara-mekân kavramı, karşıtlıkları ayırştırmak yerine uzlaştıran mekânsal çözümler üretmekte; gündelik yaşam deneyiminin çoğullaşmasına olanak tanıyarak insan merkezli çevrelerin oluşumunu desteklemektedir. Yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren bu yaklaşım, mimari söylem ve pratikte belirginleşmiştir. Shirazi’nin fenomenolojik düşüncüyü “temel bir çıkış noktasına sahip olmakla birlikte farklı yönlere açılan ve farklı sonuçlar üreten dinamik bir düşünme biçimi” olarak tanımlaması (Shirazi, 2014, s. 2), bu çalışmanın bulgularını destekler niteliktedir. Bu çalışmanın, tasarımcıların ara-mekân kavramı konusunda benzer düşünsel kökenlere sahip olmalarına rağmen farklı mekânsal pratikler sergilediklerini, hatta zaman içinde ara-mekânların plastik öğelerinin de değişebildiğini göstererek, ara-mekân kavramının, fenomenolojik düşüncenin temel ilkeleri ile örtüşen yapısını yani tekil ve indirgenebilir bir tanıma sığdıramayacağını göstermektedir. Aksine, ara-mekânlar farklı yorumlara olanak tanıyan dinamik bir çerçeve aracılığıyla, çeşitli mekânsal sonuçlar üreten çok katmanlı bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır.

Çalışma kapsamında seçilen mimarlar, ara-mekân kavramını söylemleri ve tasarımlarında açık biçimde dile getirmiş olan isimlerden oluşmaktadır. Bununla birlikte, mimari söylem ve pratiklerinde bu kavramı doğrudan adlandırmamakla birlikte deneyim, yer, hümanizm, karşıtlıkların uzlaştırılması ve

bağlamsallık gibi bu kavramın kuramsal temellerini benimseyen mimarların da çalışmaya dâhil edilmesineyle kapsam genişletilebilir. Böyle bir genişletmenin, ara-mekân kavramının fenomenolojik düşüncüyle kurduğu ilişkiyi daha görünür kılacağı ve fenomenolojik mekân pratiğinin mimarlık alanındaki etkinliğini ve çeşitliliğini sorgulamaya destek olacağı düşünülmektedir.

Bu çalışmada ele alınan mimarların bireysel mesleki pratiklerinde ara-mekân kavramının nasıl geliştiği hakkında kronolojik ve kendi projeleri ele alınarak karşılaştırmalı olarak incelenmesi, kavramın zamansal bağlamda nasıl ilerlediğini ve mimarların tasarım yaklaşımlarındaki dönüşümleri izlemeye olanak tanıyacaktır. Bu tür bir metodolojik genişleme, ileride yapılacak çalışmalarda kavramın süreklilik ve kırılma noktalarını daha açık biçimde ortaya koyarak, ara-mekânın mimari fenomenoloji içindeki konumuna dair daha kapsamlı ve derinlikli değerlendirmeler yapılmasına katkı sağlayacaktır.

Bu önerilere ek olarak, ara-mekân kavramının farklı kültürel bağlamlarda nasıl üretildiği ve anlam kazandığına odaklanılması; gündelik yaşam pratikleri, yerel mekânsal alışkanlıklar ve toplumsal ritüeller gibi kültürel kodların ara-mekânların oluşumundaki rolünün tartışılması, kavramın evrensel olduğu kadar yerel ve bağlama özgü boyutlarını da ortaya koyacaktır. Böyle bir yaklaşım, ara-mekânın yalnızca mimari bir tasarım aracı değil, kültürel ve toplumsal deneyimle şekillenen bir mekânsal olgu olarak ele alınmasına da olanak tanıyacaktır.

Kaynaklar

- Akın, G. (2021). Mekân eski(miş) bir poetika. In G. Özeydin & M. Akı (Eds.), *Mekân ve yer* (pp. xx–xx). Yeni-insan Yayınevi.
- Augé, M. (1995). *Non-places: An introduction to an anthropology of supermodernity*. Verso.
- Bachelard, G. (1996). *Mekânın poetikası* (A. Derman, Trans.). Kesit Yayıncılık.
- Benjamin, W., & Lacis, A. (2006). *Naples, one-way street and other essays* (E. Jephcott & K. Shorter, Trans.). Verso. (Original work published 1924)
- Charitonidou, M. (2014). From CIAM to Team 10: The emergence of a humanized architectural discourse. *Architectural Theory Review*, 19(2), 173–190. <https://doi.org/10.1080/13264826.2014.987386>
- De Certeau, M. (1988). *The practice of everyday life*. University of California Press.
- Eisenschmidt, A. (2012). Importing the city into architecture: An interview with Bernard Tschumi. *Architectural Design*. <https://doi.org/10.1002/ad.1474>
- Forty, A. (2000). *Words and buildings: A vocabulary of modern architecture*. Thames and Hudson.
- Fujimoto, S. (2008). *Primitive future*. INAX Publishing.
- Günay, B. (1988). History of CIAM and Team 10. *METU Journal of Faculty of Architecture*, 8(1). <https://jfa.arch.metu.edu.tr/en/issue/8-1>
- Heidegger, M. (1971). *Building, dwelling, thinking*. In *Poetry, language, thought* (pp. xx–xx). Harper & Row Publishers. <https://archive.org/details/poetrylanguage0000unse/page/n5/mode/2up>
- Hertzberger, H. (1960–1961). Naar een verticale woonbuurt. *Forum voor Architectuur en Daarmee Verbonden Kunsten*, 15(no. 8).

Hertzberger, H. (1960–1961b). Weten en geweten. *Forum voor Architectuur en Daarmee Verbonden Kunsten*, 15(no. 2).

Hertzberger, H. (2005). *Lessons for students in architecture*. Uitgeverij010 Publishers.

Hertzberger, H. (2010). *Space and the architect*. Uitgeverij010 Publishers.

Husserl, E. (2003). *Fenomenoloji üzerine dersler* (H. Tepe, Trans.). Bilge Su Yayıncılık. https://www.academia.edu/38625472/Edmund_Husserl_Fenomenoloji_%C3%9Czerine_Be%C5%9F_Ders_pdf

Ito, T. (2008). Casting off weak architecture. In S. Fujimoto (Ed.), *Primitive future* (pp. xx–xx). INAX Publishing.

Knott, S. (2014). Sou Fujimoto: The spaces in-between. *Architecture Australia*. <https://architectureau.com/articles/sou-fujimoto-the-spaces-in-between/>

Köksal, A. (2022). Bu mekân artık bu yer değil: Modernizm/i tartışmak. In *Bu mekân artık bu yer değil* (pp. xx–xx). Arketon.

Lefebvre, H. (1991). *The production of space*. Blackwell.

Merino Del Rio, R. (2019). The story of another idea: ‘Forum’ voor Architectuur en Daarmee Verbonden Kunsten. *Construction of Netherlander Contemporary Urban Landscape: Mass Media and the International Spread of Post-War Architecture*, 4(2). <https://scispace.com/pdf/the-story-of-another-idea-forum-voor-architectuur-en-daarmee-5dtii45g4q.pdf>

Merleau-Ponty, M. (1964). *Cezanne’s doubt (Sense and non-sense)*. Northwestern University Press.

Norberg-Schulz, C. (1979). *Genius loci: Towards a phenomenology of architecture*. Rizzoli.

Özer, T. (2023). Aldo Van Eyck’in ara-alan kavramının gözden geçirilmesi. *METU Journal of Faculty of Architecture*, 2023(1). https://www.researchgate.net/publication/372897231_ALDO_VAN_EYCK'IN_ARA_ALAN_KAVRAMININ_GOZDEN_GECIRILMESI DOI: 10.4305/METUJFA.2023.1.2

Sack, O. (2017). Interiorized space: Aldo van Eyck’s experience-oriented approach to space. https://www.researchgate.net/publication/335972152_INTERIORIZED_SPACE_Aldo_van_Eyck%27s_experience-oriented_approach_to_space.

Schmarsow, A. (1894). The essential nature of architectural creation (*Das Wesen der Architectonischen Schöpfung*). <https://archive.org/details/daswesenderarchi00schm/page/8/mode/2up>

Seamon, D. (2002). Phenomenology, place, environment, and architecture: A review of the literature. https://www.researchgate.net/publication/238798666_Phenomenology_Place_Environment_and_Architecture_Review_of_the_Literature

Sennett, R. (2006). Housing and urban neighbourhoods: The open city. http://downloads.lsecities.net/0_downloads/Berlin_Richard_Sennett_2006-The_Open_City.pdf

Shirazi, M. R. (2014). *Towards an articulated phenomenological interpretation of architecture*. Routledge.

Soja, E. (1996). *Thirdspace: Journeys to Los Angeles and other real and imagined places*. Blackwell Publishing.

Strauven, F. (2007). Aldo Van Eyck: Shaping the new reality. *Conference Paper*, Mayıs, CCA, Mellon Lecture 10. https://www.researchgate.net/publication/308875288_Aldo_van_Eyck_shaping_the_new_reality

Tanju, B. (2018). Hollanda’da tasarım: Sonlu ve sonsuz oyunlar: Aldo van Eyck. <https://manifold.press/sonlu-ve-sonsuz-oyunlar-aldo-van-eyck>

Tschumi, B. (1995). *Space, event, movement*. <https://www.pidgeondigital.com/talks/space-event-movement/chapters/>

Üngür, E. (2011). The undefinable space of architecture. https://www.researchgate.net/publication/321155578_Space_The_undefinable_space_of_architecture

Van Eyck, A. (1961). Is architecture going to reconcile basic values? In J. Joedicke (Ed.), *Documents of modern architecture CIAM 59 in Otterlo*.

Younés, C. (2014). Vers une phénoménologie de l’expérience architecturale. In C. Younés & X. Bonnaud (Eds.), *Perception/Architecture/Urbain* (pp. xx–xx). Infolio.

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

Kurgusal Stüdyodan Kamusal Alana Doğru: İnşasız Canlı Projelerle Toplum Odaklı Bir Pedagoji

From Fictional Studios to the Public Sphere: A Community-Oriented Pedagogy Through No-Build Live Projects

 Burak Çıkrıkçı¹, Deniz İncedayı²

¹Doktora öğrencisi, MSGSÜ, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

²Prof. Dr., MSGSÜ, Mimarlık Bölümü

ÖZ

Mimarlık eğitiminin kurumsallaşmasıyla birlikte, stüdyo kurgusu ile kentsel gerçekliğin çok aktörlü, devingen ve müzakereye dayalı doğası arasında bir mesafe oluşmuştur. Yapay zekânın teknik üretimi giderek otomatikleştirdiği bir bağlamda, belirsizlik yönetimi, paydaşlarla iletişim ve arabuluculuk gibi stüdyo dışı etkileşimle gelişen yumuşak beceriler daha görünür ve kritik hâle gelmektedir. Bu çerçevede canlı projeler, stüdyo ile saha arasındaki mesafeyi azaltan pedagojik bir köprü sunar; ancak yaklaşımın sıklıkla yüksek bütçe ve lojistik gerektiren Tasarla–İnşa (Design–Build) modelleriyle özdeşleştirilmesi, farklı ölçek ve koşullarda uygulanabilirliğini sınırlayabilmektedir. Bu çalışma, fiziksel inşa gerektirmeyen inşasız (no-build) canlı projeleri sistematik bir taksonomi altında sınıflandırarak kapsayıcı bir pedagojik çerçeve önermektedir. Live Projects Network (LPN), Sheffield School of Architecture (SSoA) ve Hands-on Bristol (UWE) veri tabanlarından derlenen 154 vaka içinden no-build odağına karşılıyan 65 uluslararası örnek, kapsam derlemesi ve tümevarımcı/tematik kodlama ile analiz edilmiştir. Analiz sonucunda mekânsal müdahale biçimleri beş kategoride toplanmıştır: Savunuculuk ve Belgeleme, Stratejik Senaryolama, Rehber ve Kılavuzlar, Katılım Araçları ve Taktiksel Müdahaleler. Bulgular, bir projenin “canlı” niteliğinin fiziksel inşadan ziyade gerçek paydaşlarla kurulan geri bildirim döngüsü, müzakere ve belirsizlik yönetimi üzerinden üretilebildiğini göstermektedir. Önerilen taksonomi, yapay zekâ çağında mimarın strateji kurma, kolaylaştırıcılık ve toplumsal arabuluculuk gibi yumuşak becerilerini geliştirmeye dönük bir stüdyo yol haritası sunar; inşasız canlı projelerin mimarlık eğitiminin sosyal ve politik etki alanını genişleten nitelikli üretim biçimleri olduğunu ortaya koyar.

Anahtar sözcükler: Canlı Projeler, Mimarlık Eğitimi, İnşasız Yaklaşım, Taksonomi, Kapsamlı Tarama.

ABSTRACT

With the institutionalization of architectural education, a gap has emerged between the studio’s pedagogical construct and the multi-actor, dynamic, and negotiation-driven nature of urban reality. In a context where artificial intelligence increasingly automates technical production, soft skills cultivated through extra-studio engagement—such as managing uncertainty, communicating with stakeholders, and mediation—have become more visible and critical. Within this framework, live projects offer a pedagogical bridge that reduces the distance between studio and field; however, the frequent association of this approach with resource-intensive Design–Build models can constrain its applicability across different scales and conditions. This study proposes an inclusive pedagogical framework by systematically classifying no-build live projects under a comprehensive taxonomy. From a corpus of 154 cases compiled from the Live Projects Network (LPN), the Sheffield School of Architecture (SSoA), and Hands-on Bristol (UWE) databases, 65 international examples meeting the no-build focus were analyzed through a scoping review and inductive/thematic coding. The analysis identifies five categories of spatial intervention: Advocacy and Documentation, Strategic Scenario-Building, Guides and Toolkits, Participation Tools, and Tactical Interventions. The findings indicate that the “liveness” of a project can be produced not primarily through physical construction but through feedback loops with real stakeholders, negotiation, and the management of uncertainty. The proposed taxonomy offers a studio roadmap for developing architects’ soft skills—such as strategic thinking, facilitation, and societal mediation—in the age of artificial intelligence, and demonstrates that no-build live projects constitute rigorous modes of production that expand the social and political scope of architectural education.

Keywords: Live Projects, Architectural Education, No-build Approach, Taxonomy, Scoping Review.

Received: 24.03.2026 Revised: 24.03.2026 Accepted: 04.05.2026 Online: 03.07.2026

Correspondence: Burak Çıkrıkçı

E-mail: burackirikci@gmail.com

Giriş: Stüdyo Kurgusu ve Saha Gerçekliği Arasındaki Yöntemsel Mesafe

Mimarlık eğitiminde tasarım stüdyosu çoğunlukla mesleki becerilerin kazanılması için kurgulanmış korunaklı bir simülasyon alanı sunar. Ancak pedagojik kurgu ne kadar güçlü ve niyetler ne kadar kapsayıcı olursa olsun, akademik temsilin araçları ile toplumsal hayatın çok aktörlü, devingen ve müzakereye dayalı doğası arasında yöntemsel bir mesafe kalmaktadır. Bu mesafe; stüdyonun kontrol edilebilir değişkenlere ihtiyaç duyan yapısı ile kentlin öngörülemez gerçekliği arasındaki yapısal farklılık ile kendini gösterir. Jüri ve değerlendirme rejimlerinin çıktıya daha fazla ağırlık vermesi, paydaşın çoğu zaman temsili bir kullanıcı figürüne indirgenmesi ve akademik takvimin saha ritmiyle her zaman örtüşmemesi gibi mekanizmalar, bu mesafeyi görünmez biçimde yeniden üretir. Böyle bir yöntemsel mesafe sürdükçe, öğrencinin öngörülemeyen kırımlara karşı konumlanma, çok aktörlü süreçlerde müzakere ve arabuluculuk becerilerini geliştirme, ayrıca tasarım kararlarını ekonomik ve politik atmosferle birlikte yorumlama kapasitesi sınırlı kalır. Dolayısıyla mimarlık eğitimi, stüdyodaki deneysel birikimi toplumsal bir zeminle doğrudan buluşturacak ve söz konusu yöntemsel mesafeyi daraltacak köprülere ihtiyaç duymaktadır.

Mimarlık eğitiminde bu arayışın merkezinde yer alan canlı proje (live project) yaklaşımı; tasarım pratiklerini stüdyonun steril sınırları arasına sıkışmış hipotetik bir egzersiz olmaktan çıkıp, gerçek paydaşlar (kullanıcılar, yerel topluluklar, STK'lar), somut kentsel sorunlar ve tanımlı zaman kısıtları altında yürütülen kolektif bir öğrenme süreci olarak tanımlayan bir stüdyo metodu olarak karşımıza çıkar. Canlı projede bir projenin canlılığı (liveness), yalnızca ortaya çıkan nihai ürünle değil; öğrencinin stüdyo dışındaki aktörlerle kurduğu müzakere, bütçe ve kaynak kısıtlarıyla baş etme biçimi, belirsizlik koşulları altında karar verme ve bu kararların gerekçelendirilerek izlenebilir kılınması üzerinden anlaşılır (Sara, 2004; Harriss, 2015). Öğrenciyi soyut bir "mimar-özne" kimliğinden sıyrarak, kararlarının toplumsal, etik ve ekonomik sonuçlarıyla yüzleşen; sosyal ağları yöneten; temsil ve karşılıklı ilişkileri içinde sorumluluk alan etkin bir aktöre dönüştüren bu yaklaşım, mesleki eğitimin daha erişilebilir ve kamusal sorumluluğa açık bir zeminde yeniden düşünülmesi için önemli bir eşik oluşturur. Bu eşğin değeri, "inşa"nın kendisinden ziyade, ilişki kurma ve birlikte problem tanımlama ve çözme kapasitesinin pedagojik merkez hâline gelmesinde yatar. Sara (2011), bu projeleri Schön'ün (1987) yansıtımlı uygulayıcı modeline, Kolb'un (1975) deneysel öğrenme döngüsüne ve Wink'in (2005) dönüştürücü pedagoji anlayışına dayandırarak, canlı projelerin çok-disiplinli uygulanabilirliğine dikkat çeker. Canlı projeler, öğrencilerin yalnızca bilgi tüketicisi değil,

aynı zamanda bilgi üreticisi olduğu, toplumsal fayda ile öğrenmenin birleştiği bir yapı sunarak, geleneksel akademik öğrenmeye güçlü bir alternatif oluşturmaktadır.

Bununla birlikte güncel literatürde ve uygulama pratiklerinde canlı projelerin sıklıkla fiziksel inşayı içeren tasarla-inşa et (design-build) modelleriyle özdeşleştirildiği görülmektedir. Fiziksel bir strüktür üretme deneyimi kuşkusuz öğrenci için dönüştürücü bir güce sahip olabilir; malzemeyle düşünme, kolektif emek ve saha gerçekliği, stüdyoda zor üretilen türden bir yoğunluk yaratır. Ancak bu modelin yürütülebilmesi için gereken bütçe, lojistik kapasite, atölye/şantiye altyapısı, izin ve risk yönetimi, çoğu durumda kapsamlı bir kurumsal destek ve maddi güç gerektirir. Bu nedenle tasarla-inşa et, pedagojik olarak değerli olsa da, geniş ölçekte herkesin erişebildiği bir standarttan çok istisnai bir uygulama hâline gelmeye eğilimlidir. İstisna hâli kalıcılaştığında ise canlı proje yaklaşımının kendisi marjinal bir alana sıkışır; yöntem, kaynak ve zaman kısıtlarının belirgin olduğu kurumlar için uygulanması zor bir pratik olarak kodlanır. Özellikle ekonomik kısıtlayıcıların başat belirleyici olduğu Türkiye gibi coğrafyalarda, canlılığın inşa ile özdeşleşmesi, canlı projenin yaygınlaşmasının ve geniş stüdyo kurgularına eklentelenmesinin önündeki temel engellerden biri olarak görünür olur.

Bu noktada çalışmanın kuramsal eksenini netleştirmek adına belirtilmelidir ki; bu çalışmada inşa kavramı; yalnızca fiziksel malzemenin tektonik birleşimiyle sınırlı kalmayıp, toplumsal ilişkilerin, stratejik ağların ve müzakere süreçlerinin yapılandırılması anlamında 'genişletilmiş bir inşa' eylemi olarak ele alınmaktadır. Dolayısıyla inşasız mimarlık, bir yokluğu değil; fiziksel nesne yerine süreç ve sistem inşasına odaklanan bir üretim biçimini temsil eder. Harriss, canlı proje metodolojisiyle mimarlığın toplumsal rolünü yalnızca yapı çevre üzerinden değil, bir sosyal eylemlilik ve vatandaşlık pratiği üzerinden yeniden kurar (Harriss, 2015). Bu yaklaşım, mimarlık eğitiminde kamusal yarar ve toplumsal adalet ufkunun, yalnızca yapılmış bir nesneyle değil; süreçte kurulan ilişkiler, müzakere pratikleri, temsiliyet mekanizmaları ve kamusal tartışmayı mümkün kılan araçlar üzerinden de güçlenebileceğini gösterir. Bu perspektiften bakıldığında, inşaat maliyetlerinin getirdiği bariyerlerin ötesinde canlılık niteliğini koruyan inşa içermeyen canlı projeler, yöntemin yaygınlaştırılması için kritik alternatifler sunmaktadır. Bir binanın fiziksel inşası yerine; yerel hafızanın belgelenmesi, stratejik senaryoların kurgulanması, bir rehber veya araç seti üretilmesi, bir sistem/servis önerisinin tasarlanması ya da toplumsal katılım araçlarının geliştirilmesi, mekânsal müdahalenin entelektüel ve sosyal boyutunu temsil edebilir. Böylece canlı proje, yüksek bütçe ve ayrıcalıklı altyapı koşullarına bağımlı bir zorlu ve lüks bir deneyim olmaktan

çıkarak, daha geniş bir eğitim ekosisteminde uygulanabilir bir pedagojik çerçeveye dönüşebilir.

Bu çalışma, mimarlık eylemini yalnızca fiziksel bir üretimle sınırlamak yerine, inşa imkânının bulunmadığı veya kısıtlı olduğu durumlar için uygulanabilir alternatifler dizisi sunmayı hedeflemektedir. Live Projects Network (LPN), Sheffield School of Architecture (SSoA) Live Projects Arşivi ve Hands-on Bristol (UWE) havuzlarından filtrelenen 65 uluslararası canlı proje örneği üzerinden geliştirilen taksonomi; mekânsal müdahaleyi; Stratejik Senaryolama, Katılım Araçları, Rehber ve Kılavuzlar, Savunuculuk ve Belgeleme, Taktiksel Müdahaleler olmak üzere beş temel izlekte yeniden tanımlamaktadır (Tablo 1). Önerilen bu çerçeve, canlı projeyi yüksek maliyetli bir istisna hâli olmaktan çıkarırken; tasarım eğitiminin özünde yer alan eleştirel bakış, empati ve etik sorumluluk gibi sosyal becerilerin fiziksel bir üretim olmaksızın da kazanılabileceği bir zemin önermektedir. Ayrıca çalışma, bir projeyi canlı kılan asgari süreç bileşenlerini gerçek paydaş, ortak problem, geri bildirim döngüsü, somut stratejik çıktı ve bu süreci kanıtlayan karar izleri gibi öğeler üzerinden tartışmaya açar. Böylece her stüdyo ölçeğinde uygulanabilir ve ölçeklenebilir bir metodolojik yol haritası önererek, canlı projenin Türkiye bağlamında yaygınlaştırılmasına yönelik tartışmayı somutlaştırmayı amaçlar.

Araştırma Tasarımı: Veri Tabanı Analizi ve Sistemik Filtreleme Süreci

Araştırmanın evreni, canlı proje konusunda en geniş veriye sahip üç açık erişimli örneklem havuzundan oluşturulmuştur: Live Projects Network,

Sheffield School of Architecture canlı proje arşivi ve Hands-on Bristol. Bu kaynaklar, canlı proje alanında geniş bir örneklem çeşitliliği sunmaları ve proje amaçları, süreçleri ile çıktıları bakımından görece güçlü bir belgeleme düzeyi sağlamaları nedeniyle seçilmiştir. Birlikte ele alındıklarında, hem farklı coğrafyalara yayılan örnekleri hem de kurumsal arşiv mantığıyla düzenli biçimde sunulan örneklem setlerini aynı analitik çerçeve içinde karşılaştırmaya imkân verirler.

Seçki süreci bir huni mantığıyla ilerlemiştir. İlk aşamada, bu üç veri tabanında yer alan yüzlerce proje kaydı taranmış; proje sayfalarındaki özetler, çıktı listeleri ve erişilebilir doküman bağlantıları üzerinden hızlı bir ön okuma yapılmıştır. Ardından çalışmanın odağını korumak için eleme ölçütleri uygulanmıştır. Dahil etme kriterleri iki temel koşula dayanır: (i) projenin gerçek paydaş ve gerçek sorun odağı taşıması; (ii) pedagojik çıktılarının somut biçimde belgelenmiş olması (örneğin rapor, harita, kılavuz, sunum paketi, süreç anlatısı ve benzeri dokümanlar). Hariç tutma kriterleri ise inşasız yaklaşım (No-Build) odağını netleştirmeye yöneliktir: yüksek malzeme ve lojistik gerektiren, sahada inşaat süreçlerine dayanan, bütçe/iş güvenliği/izin gibi büyük ölçekli kurumsal altyapı gerektiren projeler seçki dışında bırakılmıştır. Bu tercih, inşaya karşıt bir tutumdan çok, inşa içermeyen ya da düşük kaynaklı canlı projelerin ortak örüntülerini belirginleştirmek için yapılmış bir odak daraltmasıdır. Eleme sonunda, biçimsel çeşitlilik ve temsil gücü yüksek 65 örneklemden oluşan seçkiye ulaşılmıştır; sayısal çokluk yerine, farklı çıktı türlerini ve farklı paydaş ilişkilenmelerini temsil edebilen örneklerin dahil edilmesi özellikle gözetilmiştir.

Seçkiye giren 65 proje, nitel içerik analiziyle incelenmiştir (Tablo 2). Her proje; çıktı türü, paydaş

Tablo 1. Canlı Proje Kategorileri

Kategori	Temel odak (Niyet)	Anahtar kelime öbekleri	Tipik çıktı
1. Stratejik Senaryolama	Gelecekteki mümkün olanı hayal ettirmek	vizyon senaryolama, stratejik planlama, politika dönüşümü, uygulama fizibilitesi, mekansal öneriler	Masterplan stratejisi, Vizyon kitabı, Yatırım planı.
2. Katılım Araçları	Tasarım sürecini demokratikleştirmek	oyunlaştırma yöntemleri, diyalog araçları, kolektif karar verme, etkileşimli atölye, demokratik tasarım	Katılım kartları, Atölye oyunu, Karar verme matrisi.
3. Rehber & Kılavuzlar	Paydaşın işi kendi başına yapabilmesini sağlamak.	bilgi transferi, kullanım kılavuzu, finansman kitleri, metodolojik rehber, uygulama yönergesi	Operasyon el kitabı, Teknik kılavuz, Fon kiti.
4. Savunuculuk & Belgeleme	Mevcut durumu görünür kılmak ve bir hak/miras aramak.	kolektif bellek, miras belgeleme, mekansal savunuculuk	Durum raporu, Miras envanteri, Sosyal değer analizi.
5. Taktiksel Müdahaleler	Fikri 1:1 ölçekte, geçici olarak test etmek	kamusal etkileşim, ortak üretim, geçici aktivasyon, canlı prova, düşük maliyetli test, mekânsal prototip, yerinde deneme	Pop-up strüktür, Geçici sokak boyaması, Prototip.

Tablo 2. Proje Kategorizasyonu Yöntemi

Kategori	Tematik Kodlar	Anahtar Kodlar (Örn: #Harita, #Rehber)	Vaka / Proje İsmi
Stratejik Senaryolama	vizyon senaryolama, stratejik planlama, politika dönüşümü, uygulama fizibilitesi, mekansal öneriler	#kentsel_yenileme #stratejik_vizyon #ana_planlama #politika_olusturma	Blackburn Remade
		#stratejik_vizyon #geleceğin_kütüphaneleri #hizmet_tasarımı #paydaş_danışmanlığı	Re-imagining Libraries
		#fizibilite #stratejik_senaryolar #sosyal_sürdürülebilirlik #sığınak	House of Hope (Haiti)
		#stratejik_planlama #kentsel_atlas #soylulaştırma #yerel_bilgi	Nordneukölln
		#stratejik_planlama #karşı_öneri #şehir_politikası #ortak_zemin	Stadtspre-Keizspre
		#stratejik_vizyon #endüstriyel_yenilenme #ana_planlama #kentsel_senaryo	Industrial City 2.0
		#geçici_mimari #kentsel_aktivasyon #stratejik_araştırma #geçici_kullanım	Ephemeral [Ex]tension
		#stratejik_ana_planlama #çatışma_dönüşümü #toplumsal_vizyon #askerlik_sonrası	Forkhill Barracks
		#kentsel_yenileme #stratejik_senaryolar #politika_olusturma #şehir_analizi	City Center Regeneration
		#sahil_gelistirme #fizibilite #kentsel_strateji #kamu_erişimi	Plymouth Waterfront
		#kentsel_çalıştay #stratejik_vizyon #kentsel_analiz #bağlantı	Connecting Portsmouth
		#kamusal_alan #şehir_merkezi	
		#strateji_planı #sürdürülebilirlik #enerji_stratejisi #kültürel_miras	Bursledon Brickworks
		#eğitim_materyalleri #müze	
		#fizibilite #stratejik_vizyon #sanatçı_stüdyoları #erişilebilirlik	Exchange Place
		#araçseti #dergiler #kimlikpaketi #web_sitesi_klavuzu #yönlendirme	Rochdale Maker's Mile
		#ortak_tasarım	
		#stratejik_vizyon #miras #restorasyon #savunuculuk #toplumsal_katılım #planlama	Reinvigorating Birley Spa
		Katılım Araçları	oyunlaştırmayöntemleri diyalogaraçları, kolektif karar verme, etkileşimli atölye, demokratik tasarım
#miras_stratejisi #ana_planlama #ziyaretçi_deneyimi #stratejik_vizyon	Dover Castle Futures		
#stratejik_vizyon #sosyal_değer #soylulaştırma #karşı_plan	Camley Street		
#fizibilite #topluluk_merkezi #stratejik_senaryolar #uyarlanabilir_yeniden_kullanım	Cuthbert Bank		
#kentsel_bağlantı #stratejik_vizyon #kamusal_alan #sosyal_uyum	Kingsdown: Reconnecting		
#stratejik_planlama #senaryo #toplumsal_diyalog #şehir_vizyonu	Studio Daingean		
#öneriler			
#katılım_araçları #eğitim_oyunları #mimari_okuryazarlık #etkileşim	Architectural Pictionary		
#participation_tools #toplumsal_katılım #planning_policy	Our Place		
#methodology			
#toplumsal_katılım #miras #hikayeanlatımı #katılım #belgeleme	Somerstown Stories		
#önerisel			
#katılım_araçları #ziyaretçi_etkileşimi #ortak_tasarım #paydaş_haritalama	Mam Tor Experience		
#hikayeanlatımı #etkileşim_araç_seti #yerel_kimlik #metodoloji	Storying Barnsley		
#katılım_araçları #topluluk_etkinliği #ortak_tasarım #danışma_seti	Calverley Community Space		
#katılım_araçları #ortak_tasarım #araç_seti #tasarım_kütüphanesi	Connecting Camley Street		
#dijital_arşiv #gençlik_katılımı			
#katılım_araçları #ortak_tasarım #yeşil_alan #katılım_yöntemleri	Pipworth Green		
#katılım_araçları #araç_seti #masa_oyunu #erişilebilirlik_haritası	Disability Activism Bristol		
#ortak_tasarım #farkındalık			
#araçseti #çalıştay #grup_dinamiği #topluluk_katılımı #diyalog	artecercercarte		
#kapasite_gelistirme			
#nöro-mimari #duyusal_haritalama #katılım	Mind Body Architecture		
#taktiksel_şehircilik #duvarresmi #ortak_üretim #ızgara_yöntemi	Patchwork Wildlife /		
#yaparak_öğrenme #topluluk_sanatı	Avusturalya		
#taktiksel_şehircilik #duvarresmi #ortak_üretim #ızgara_yöntemi	Jardim Brasil Wetlands		
#düşük_maliyetli #toplumsal_katılım			
#taktiksel_şehircilik #yönlendirme #düşük_maliyetli #topluluk_etkinliği #kamusal_alan #ortak_tasarım	O Caminho do Bosque		
Rehber, Klavuz & Araç Setleri	bilgi transferi, kullanım klavuzu, finansman kitleri, metodolojik rehber, uygulama yönergeleri	#araçsetleri #karar_verme #yönetişim #metodoloji	Decision Making Tools
		#tasarım_klavuzları #sağlık_stratejisi #duyusal_haritalama #demans_bakımı	Mind, Body, Architecture
		#araçsetleri #kentsel_ekoloji #biyoçeşitlilik #haritalama #kendin_yap_klavuzu	Guerrilla Ecology
		#araçseti #markalaşma #toplulukkatılımı #web_sitesi #geçici_mağaza #mekanoluşturma	Scrap Dragon
		#araçseti #dergiler #kimlikpaketi #yönlendirme #web_sitesi_yönergeleri	Rochdale Maker's Mile
		#yaratıcı_ekonomi	
		#ortak_konut #yaşlı_insanlar #araç_seti #işlem_klavuzu	OPHouse
		#katılım_araçları #ortak_tasarım_araç_seti #topluluk_öncülüğünde	The Drying Green
		#etkileşim_yöntemleri	
		#MMC #konut_stratejisi #araç_seti #teknik_klavuzlar	Project MMC
		#yönlendirme #araçseti #erişilebilirlik #miras_yönlendirmesi	Kelham Island Routes
#aktif_seyahat #araç_seti #topluluk_merkezleri #işlem_klavuzu	Can Do South Yorkshire		
#iklim_cylemi #eğitim_araç_seti #sürdürülebilirlik #manifesto	Climate Matters Now		
#araçseti #tasarım_klavuzları #el_kitabı #demans_uyumlusu #düşük_maliyetli #paydaş_geri_bildirimi	Made of Waste		

Tablo 2. Devamı

Savunuculuk ve Belgeleme	kolektif bellek, miras belgeleme mekansal savunuculuk kamusal etkileşim ortak üretim	#haritalama #savunuculuk #kamu_konutları #sosyal_mekânsal	Mapping San Siro
		#belgeleme #miras #arşivleme #koruma	Modern Gazetteer: Dudley Zoo
		#savunuculuk #stratejik_vizyon #sergi #web_sitesi #politika #topluluk	Future Buildings
		#sözlü_tarih #savunuculuk #marjinalleştirilmiş_sesler #kültürel_belgeleme	Their Voices
		#endüstriyel_miras #belgeleme #arşiv #hikayeanlatımı	Archive and the Machine
		#sosyal_tarih #miras #toplumsal_kimlik #belgeleme	Carlos Trower: The African Blondin
		#belgeleme #sergi #deneyimsel_öğrenme #kentsel_duvar	Bristol 650
		#miras_yolu #topluluk_tarihi #haritalama #sosyal_hafıza	Coleford: Our Story
		#katılım_araçları #yol_bulma #ortak_hafıza #miras_yolu #düşük_maliyetli #ortak_üretim	Wayfinding Ribbons
		#belgeleme #haritalama #ortak_tasarım #gayri_gayri_anlaşma #risk_azaltma #geri_veri_döngüsü	Vygeskraal
Taktiksel Müdahale	geçici aktivasyon, canlı prova, düşük maliyetli test, mekânsal prototip, yerinde deneme	#miras #belgeleme #hikayeanlatımı	Ghosts of San Jose
		#taktiksel_şehircilik #duvarresmi #toplumsal_anlatı #sosyal_kapsayıcılık	Muralstudio Alto da Sé
		#taktiksel_şehircilik #geçici_mekan #sosyal_yemek #dene_ve_öğren	Foodhall
		#taktiksel_şehircilik #prototip #düşük_maliyetli #ahşap #fizibilite #karar_izleri	Sustainable Timber Innovation Centre
		#yaparaköğrenme #prototip #düşük_maliyetli #geri_dönüştürülmüş_malzemeler #geri_verme_döngüsü	A Year of Grounding
		#taktiksel_şehircilik #prototip #topluluk_inşaatı #düşük_maliyetli #malzeme_geri_kullanımı	Imizamo Yethu Water Platforms
		#taktiksel_şehircilik #topluluk_inşaatı #düşük_maliyetli #kamusal_alan #geri_veri_döngüsü	Earthen Oven Project
		#prototip #geri_dönüştürülmüş_malzemeler #taktiksel_şehircilik #katılım #kamusal_alan_aktivasyonu	Have your say...

tipi ve süreçte kullanılan yöntem/etkileşim biçimi eksenlerinde okunmuş; proje sayfalarında yer alan metin ve belgeler üzerinden tümevarımcı bir kodlama yürütülmüştür. Kodlama sürecinde anahtar kelime örüntülerinden de yararlanılmıştır: örneğin haritalama, envanter, belgeleme, arşiv, hafıza gibi işaretleyiciler savunuculuk ve belgeleme kategorisini güçlendirirken; rehber, kılavuz, şablon, kit gibi işaretleyiciler rehber ve kılavuzlar kategorisine yönlendirmiştir. Benzer biçimde vizyon, senaryo, yol haritası, strateji gibi işaretleyiciler stratejik senaryolama kategorisine; oyunlaştırma, atölye, kartlar, diyalog kurma, kolektif karar mekanizması gibi işaretleyiciler katılım araçları kategorisine taşımıştır. Geçici yerleştirme, canlı prova, deneme-yanılma ve düşük maliyetli test gibi işaretleyiciler ise taktiksel müdahaleler kategorisini belirginleştirmiştir. Kodlar tekil kelime eşleşmelerine indirgenmemiş; her örneklem, üretilen çıktının hangi toplumsal ve pedagojik işleve hizmet ettiği ve canlılık niteliğini hangi süreç kanıtlarıyla desteklediği üzerinden bağlam içinde değerlendirilmiştir. Böylece ortaya çıkan beş ana kategori rastgele bir sınıflama değil, verinin kendi içinden süzülerek oluşan bir tipolojik yapı olarak kurgulanmıştır: Stratejik Senaryolama,, Katılım Araçları, Rehber ve Kılavuzlar, Savunuculuk ve Belgeleme, Taktiksel Müdahaleler.

1. Stratejik Senaryolama

Taksonominin ilk kategorisi olan Stratejik Senaryolama; mekânsal müdahaleyi anlık bir fiziksel üretimle başlatmak yerine, mevcut kentsel potansiyelleri uzun vadeli bir vizyon çerçevesinde

tartışmaya açmayı hedefler. Bu gruptaki projeler, tasarımın bitmiş bir ürün sunma zorunluluğunu esneterek paydaşlara beş veya on yıllık süreçleri kapsayan mümkün gelecekleri hayal ettirmeyi amaçlayan üst ölçekli kurgular üretir. Gelecek zamanlara dair projelendirmeleri de kapsayan bu yaklaşım, bugün finansal kaynağı bulunmayan bir gönüllü evi veya topluluk merkezi gibi yapılar için aşamalı bütçe ve uygulama stratejilerine dayalı mimari tasarımlar geliştirilmesini içerir. Bu süreçte Harriss (2015), öğrencilerin finansal belirsizlikler, yasal kısıtlamalar ve risk yönetimi gibi konularda deneyim kazanmasının, onları mesleki pratiğin karmaşık gerçekliğine hazırlamada, korunaklı stüdyo ortamından çok daha etkili bir rol oynadığını belirtir. Tasarım eyleminin odak noktası; kentsel dönüşüm süreçlerini, yatırım ihtimallerini ve mekânsal gelişim aşamalarını bütünleştiren bir karar verme zemini inşa etmektir.

Bu pratiklerde canlılık, kentsel alanın geleceğine dair belirsizliklerin ve farklı paydaş beklentilerinin yönetildiği bir strateji üretim süreciyle kurulur. Çalışma kapsamında yürütülen örneklem analizleri ve kodlama süreci sonucunda, bu kategoride şu beş tematik kod öne çıkmıştır: vizyon senaryolama (visionary_scenarios), stratejik planlama (strategic_masterplanning), politika dönüşümü (policy_regeneration), uygulama fizibilitesi (feasibility_viability), mekansal öneriler (spatial_propositions). Üretilen bu stratejik belgeler, paydaşlar için kentsel müdahalenin entelektüel ve sosyal meşruiyetini sağlayan operasyonel birer yol haritası niteliği taşımaktadır.

Kategorinin karakteristik örneği olan ve 2010 yılında Leeds Beckett Üniversitesi tarafından yürütülen House of Hope (Haiti) projesi, kısıtlı kaynaklar altında uzun vadeli projelendirmenin stratejik gücünü temsil etmektedir. Deprem sonrası yeniden yapılanma bağlamında kurgulanan bu çalışmada öğrenciler, anlık bir inşaat yerine, bağışlar ve bütçe zamanla oluştuğça hayata geçebilecek aşamalı bir inşaat stratejisi geliştirmiştir (Resim 1). Proje; yerel malzemelerin kullanımını, topluluk katılımını ve yapının zaman içindeki büyüme potansiyelini içeren kapsamlı bir vizyon dokümanı sunarak finansal belirsizliği bir tasarım girdisine dönüştürmüştür. Bu yaklaşım, Butterworth ve Care'in (2013) aktardığı gibi, öğrenci ekibinin zihniyetini bir hizmet sağlayıcıdan topluluğun kendi değişim sürecini tetikleyen bir olanak tanıyıcıya dönüştürmesi açısından kritiktir. Bu süreç; paydaşların eline sadece bir bina çizimi değil, fon arama süreçlerinde kullanabilecekleri ve gelecekteki yapılaşmayı yönlendirecek somut bir fizibilite dokümanı bırakarak mimarlığın inşaat öncesi kurucu rolünü kanıtlamıştır.

2. Katılım Araçları

Taksonominin ikinci kategorisi olan Katılım Araçları, tasarım sürecinin demokratikleşmesini hedefleyen müzakere düzenekleri üretir. Bu gruptaki projelerde topluluk, yalnızca veri sağlayan bir "bilgi kaynağı" olarak konumlanmaz; karar verme, anlam kurma, önceliklendirme süreçlerinin kurucu bileşeni haline gelir. Mimarlığın odağı fiziksel form üretiminden çok, birlikte düşünme ve birlikte karar verme biçimlerine kayar. Bu nedenle yöntem repertuarı; atölye kurguları, oyun temelli öğrenme düzenekleri, ortak değerlendirme formatları, karar matrisleri gibi etkileşimli araçlar üzerinden genişler. İnceleme kapsamındaki projeler, stüdyo ile saha arasındaki yöntemsel mesafeyi bu araçlar aracılığıyla daraltır; tasarımı kolektif bir eylem alanı olarak yeniden tarif eder.

Bu kategoride "canlılık", nihai bir nesnenin ortaya çıkmasından çok, kurulan konuşma düzeninin açıklığı ve ortak kararın izlenebilirliği üzerinden görünür olur. Prado ve Mazzarotto (2024), Brezilya'daki tasarım aktivizmi örnekleri üzerinden, bu tür kolektif eylemlerin seslerin

çoğulluğunu ortaya çıkardığını ve katılımcılarda Freire'nin metinlerindeki benzer bir eleştirel bilinç oluşturduğunu belirtir. Süreçte hangi bilginin meşru sayıldığı, kimin konuşabildiği, hangi deneyimin tasarım girdisine dönüştüğü soruları, katılım araçlarının doğrudan tasarım konusu haline gelir. Süreçte hangi bilginin meşru sayıldığı, kimin konuşabildiği, hangi deneyimin tasarım girdisine dönüştüğü soruları, katılım araçlarının doğrudan tasarım konusu haline gelir. Bu çerçevede öne çıkan tematik kodlar şu şekilde derlenebilir: oyunlaştırma yöntemleri, diyalog araçları, kolektif karar verme, etkileşimli atölye, demokratik tasarım. Katılım araçları odaklı canlı projeler, inşa maliyetlerine yaslanmaksızın mekânsal etkinin toplumsal mutabakatla kurulabileceğini gösterir; bu sayede mimarlığı stratejik bir diyalog düzlemine taşır.

Kategorinin karakteristik örneği olan ve University of the West of England (UWE Bristol) bünyesindeki Hands-on Bristol girişimi tarafından yürütülen Disability Activism Bristol projesi, katılım araçlarının hak savunuculuğu ve demokratik tasarım eksenindeki gücünü temsil etmektedir (Resim 2). Engelli bireylerin kentsel tasarım süreçlerinden dışlanmasına ve karşılaştıkları mekânsal engellere odaklanan çalışma; yerel aktivistler (WAIT), nöroçeşitlilik gösteren ve/veya fiziksel engeli olan öğrenciler ve uzmanlar arasında iş birliği kurmuştur. Tasarım süreci; kentsel engellerin sahada dokümanite edilmesini, ardından bu verilerin herkes için erişilebilir bir masa oyunu ve erişilebilirlik haritasına dönüştürülmesini kapsamıştır. Öğrenciler; teknik planlama dokümanları yerine, engelleri ve çözüm önerilerini oyunlaştırma yoluyla tartışmaya açan araçlar geliştirerek mimarlık bilgisini kamusal bir müzakere diline tercüme etmiştir. Sonuçta ortaya çıkan eğitim kaynakları ve etkileşimli düzenekler, mimarlığın inşaat yapmadan da toplumsal adaleti ve mekânsal demokrasiyi nasıl inşa edebileceğini göstermiştir.

3. Rehber ve Kılavuzlar

Taksonominin üçüncü kategorisi olan Rehber ve Kılavuzlar; mimari ve teknik bilginin paydaşa devredilmesi yoluyla sürecin mimardan bağımsız,

Resim 1. House of Hope Projesi Görselleri (Live Project Network arşivinden).

sürdürülebilir bir biçimde yürütülmesini hedefler. Bu sınıfa dahil olan projeler; karmaşık kentsel süreçleri, uygulama tekniklerini veya finansal kaynaklara erişim yollarını anlaşılır kılan adım adım yönergeler ile operasyonel araç setleri üretir. Burada mimar, bitmiş bir tasarım ürünü sunan figür olmaktan çıkarak; paydaşın kendi kararlarını hayata geçirmesini sağlayan metodolojik bir kolaylaştırıcı ve bilgi çevirmeni rolünü üstlenir. İnceleme kapsamındaki projelerde bu yaklaşım, özellikle kısıtlı kaynaklara sahip toplulukların teknik meşruiyet kazanması ve uygulama sürecini bizzat yönetebilmesi adına kritik bir eylem kapasitesi yaratmaktadır.

Bu pratiklerde canlılık; inşaatın fiziksel ve mali yükümlülüklerine girmeden, bilginin demokratikleşmesi ve paydaşın elinde tekrar kullanılabilir araçlar bırakılmasıyla tesis edilir. Sara'nın (2004) süreç odaklı yaklaşımına paralel olarak öğrenci; çözümü dikte eden uzman pozisyonundan, yerel aktörlerin uygulama kabiliyetini artıran bir kolaylaştırıcı pozisyonuna geçer. Çalışma kapsamında yürütülen örneklem analizleri ve kodlama süreci sonucunda, bu kategoride şu beş tematik kod öne çıkmıştır; bilgi transferi (knowledge_transfer), kullanım kılavuzu (operational_manual), finansman kitleri (funding_kits), metodolojik rehber (methodological_guide), uygulama yönergesi (implementation_guidelines). Üretilen bu kılavuzlar, statik dokümanlar olmanın ötesine geçerek düşük kaynak koşullarında dahi sürdürülebilir etki üretmenin en doğrudan yollarından birini temsil etmektedir.

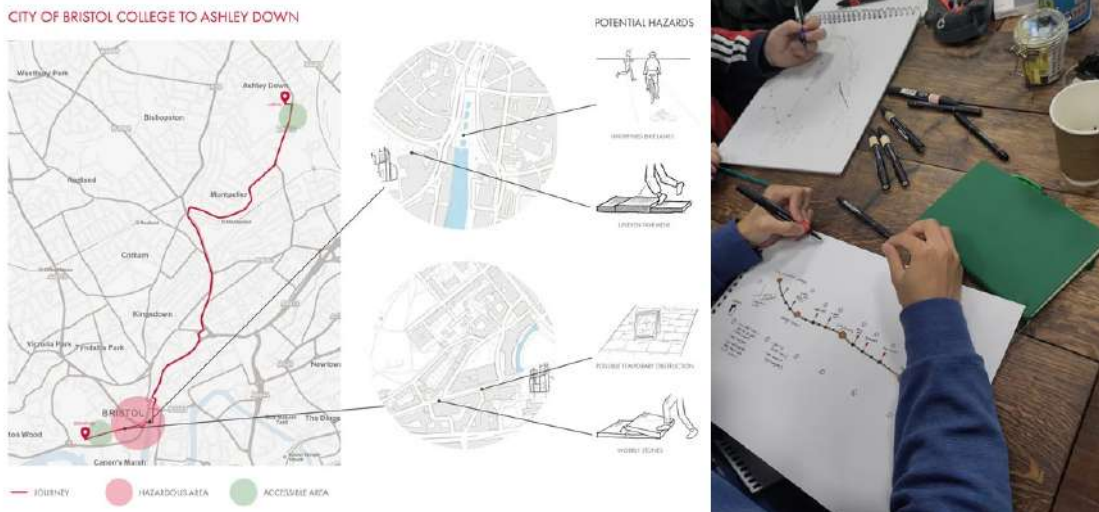
Kategorinin karakteristik örneği olan ve 2021 yılında Sheffield Mimarlık Okulu (SSoA) bünyesinde yürütülen Can Do South Yorkshire projesi, topluluk odaklı eylemliliğin rehberler aracılığıyla nasıl somutlaştığını göstermektedir. Bölgedeki farklı iklim aktivisti grupları bir araya getirmeyi hedefleyen çalışma; pazar tezgâhları, boş dükkanlar veya topluluk salonları

gibi âtıl mekanların "iklim eylem merkezlerine" dönüştürülmesini sağlayacak kapsamlı bir katılım araç seti üretmiştir (Resim 3). Tasarım ekibi, lojistik esnekliği sağlamak adına araç setini; postane paketi, bisiklet ve panelvan olmak üzere üç farklı ulaşım ölçeğine göre tasarlayarak düşük karbonlu bir dağıtım modelini rehberin merkezine koymuştur. Projenin operasyonel çıktısı olan karşılama kitapçığı, kamusal katılım kılavuzu ve araç seti el kitabı; yerel halkın karmaşık bürokratik süreçlere takılmadan geçici mekanları işgal edebilmesini ve kendi yerel iklim stratejilerini kurgulayabilmesini sağlamıştır. Sonuçta ortaya çıkan bu rehberler, mimarlığı fiziksel bir yapı inşa etmenin ötesinde, paydaşlara mekân kurma yetkinliği ve teknik özgüven devreden metodolojik bir güç alanı olarak tanımlanmıştır.

4. Savunuculuk ve Belgeleme

Taksonominin dördüncü kategorisi olan Savunuculuk ve Belgeleme; kentsel bağlamda mevcut olan ancak yeterince takdir görmeyen değerleri görünür kılmayı, dağınık durumdaki yerel bilgiyi sistemli hale getirmeyi, kentsel ihmallere dikkat çekerek toplumsal hak arama süreçlerini desteklemeyi hedefler. Mimarlığın teknik temsil araçları, burada fiziksel bir tasarım girdisi üretmek yerine, kentsel gerçekliğin karmaşıklığını deşifre ederek toplumsal farkındalığı tetikleyen birer bilgi seti olarak kullanılır. İnceleme kapsamındaki projeler; miras envanteri, durum raporu ve sosyal değer analizi gibi çıktılar aracılığıyla mevcut olanın meşruiyetini akademik zeminde güçlendirerek kentsel süreçlerdeki eksik halkaları bütünleştirmektedir. Savunuculuk ve Belgeleme odaklı canlı projelerde öğrenci; sadece gözlem yapan bir figür değil, kentsel bilginin dökümantasyonu yoluyla toplumsal bir fayda üreten aktör rolünü üstlenir.

Bu pratiklerde canlılık, belirsizlik içeren sahadaki dağınık verilerin müzakere edilebilir kamusal bilgiye dönüştürülmesiyle kurulur. Çalışma kapsamında yürütülen örneklem analizleri sonucunda bu kat-

Resim 2. Disability Activism in Bristol Projesi Görselleri (Hands-on-Bristol arşivinden).

Resim 3. Can Do South Yorkshire Projesi Görselleri (Live Project Network arşivinden).

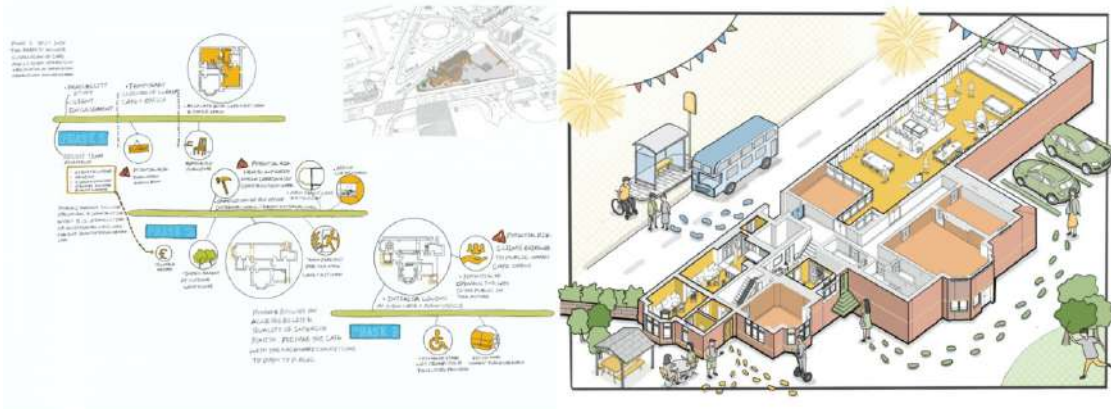
egoride şu beş tematik kod öne çıkmıştır: kolektif bellek (collective_memory), miras belgeleme (heritage_archiving), mekânsal savunuculuk (spatial_advocacy), kamusal etkileşim (public_dissemination), ortak üretim (collaborative_production) Bu temalar, Abrahams ve diğerlerinin (2021) yerleşik bilgi olarak tanımladığı, topluluk içindeki örtük bilginin açığa çıkarılması ve akademik bilgiyle harmanlanması sürecini destekler. Öğrenci, kentsel bilginin dökümantasyonu yoluyla toplumsal anlam üreten bir kolaylaştırıcı rolünü üstlenerek inşaatın maliyet yükü altına girmeden de toplulukla bağ kurmaktadır.

Kategori açısından karakteristik bir örnek, Sheffield Mimarlık Okulu (SSoA) bünyesinde 2021 yılında gerçekleştirilen "Their Voices" projesi, dezavantajlı bölgelerde hikâye anlatıcılığını bir inşasız yaklaşım yöntemi olarak konumlandırmıştır. Pandemi sonrası derinleşen sosyal izolasyona odaklanan çalışma, mülakatlar ve atölyeler yoluyla toplumun sessiz kesimlerinin kentsel hafızadaki izlerini derlemiştir. Tasarım eylemi, bina inşa etmekten ziyade, toplanan verilerin kentsel stratejilere girdi teşkil edecek bir ses bankası ve arşive dönüştürülmesini kapsamıştır. Sonuçta ortaya çıkan dokümanlar, inşaatın maddi sınırlarından bağımsız olarak toplumsal değeri tescil eden, kentsel hak ve kimlikleri görünür kılan kalıcı birer bilgi kaynağı niteliği taşımaktadır (Resim 4).

5. Taktiksel Müdahaleler

Taksonominin son kategorisi olan Taktiksel Müdahaleler, kentsel ve mekânsal fikirlerin 1:1 ölçekte, düşük maliyetle ve geçici biçimde test edilmesini odağına alır. Bu gruptaki projeler, kalıcı ve yüksek maliyetli bir inşaatın riskine girmeden önce bir kullanım senaryosunun ya da mekânsal potansiyelin sahada nasıl karşılık bulacağını ölçen "canlı provalar" olarak kurgulanır. Pop-up yapılar, geçici işaretlemeler, küçük ölçekli prototipler bu yaklaşımın tipik araçlarıdır. Burada fiziksel üretim, nihai bir mimari ürün hedefinden çok, tasarım kararlarını sınanan, kullanıcı tepkisini görünür kılan stratejik bir deney aracına dönüşür. Tasarımın değeri de nesnenin kalıcılığı üzerinden değil, sahadan alınan geri bildirim tasarım sürecini dönüştürme kapasitesi üzerinden okunur; nitekim Harriss (2015), bu tür süreçlerin öğrencilere 'başarılı başarısızlıklar' yaşatarak, riskin yönetilebilir bir öğrenme aracına dönüştüğü güvenli bir alan sağladığını belirtir.

Bu pratiklerde canlılık, geri bildirim döngüsünün hızıyla ve sahadaki sosyal etkileşimin kısa sürede somut sonuçlar üretmesiyle tesis edilir. Örneklem analizleri ve kodlama süreci sonucunda bu kategoride öne çıkan tematik kodlar şunlardır: geçici aktivasyon (temporary activation), canlı prova (live rehearsal), düşük maliyetli test (low-cost testing), mekânsal prototip (spatial prototype),

Resim 4. Their Voices Projesi Görselleri (Live Project Network arşivinden).

yerinde deneme (on-site trial). Taktiksel müdahaleler, inşasız tasarım yaklaşımının sınırında konumlanır; fiziksel üretimi bir veri toplama ve öğrenme mekânızmasına çevirir. Böylece kalıcı yatırımlardan önce düşük kaynakla etkili pedagojik ve toplumsal kanallar açar.

Bu kategorinin karakteristik örneklerinden biri olan, Oxford Brookes Üniversitesi (OBI LIVE) bünyesinde 2009–2010 yıllarında yürütülen Info Bench projesi, taktiksel müdahalenin kentsel aktivasyon gücünü somutlaştırır. Kamusal mekânın nasıl daha etkin kullanılabileceğini ve kamusal katılımın nasıl artırılabilirliğini test etmeyi hedefleyen çalışma, geri dönüştürülmüş malzemelerle üretilen geçici bir prototip yerleştirmesi üzerinden ilerler (Resim 5). Sürecin ilk aşamasında “Have Your Say” istasyonu aracılığıyla kullanıcı görüşleri toplanır; ardından prototip kamusal alana dahil edilerek kullanım örüntüleri yerinde gözlemlenir. Öğrenciler, kalıcı bir kentsel donatı tasarlamak yerine, yerel yönetimin ileride geliştireceği yatırımlara altlık oluşturabilecek bir kullanım simülasyonu üretir. Bu yönüyle Info Bench, geçici bir müdahalenin kamusal diyalogu tetikleyebilen, geri bildirim üreten ve tasarım kararlarını besleyen bir araç olarak nasıl çalışabileceğini gösterir.

Tartışma: Mimari Üretim Spektrumunun Genişlemesi ve Pedagojik Çeşitlilik

Bulgular, mimarlık eğitiminde canlılık niteliğinin fiziksel bir inşa eylemine ontolojik olarak bağımlı olmadığını; aksine bu niteliğin farklı üretim biçimleri üzerinden çeşitlenerek güçlü biçimde var edilebildiğini göstermektedir. Şüphesiz ki 1:1 ölçekte inşa etmek, malzeme ve detay bilgisi açısından eşsiz bir öğrenme deneyimi sunar. Bununla birlikte analiz edilen 65 örnekleme, bu deneyimin tek seçenek olmadığını; mimari üretimin daha geniş bir spektrumda çoğul biçimlerde örgütlenebildiğini ortaya koymaktadır. Bu projelerde, fiziksel malzeme ile kurulan diyalogun yerini; Sara'nın (2004) işaret ettiği dışsal faktörlerin getirdiği belirsizlik, gerçek aktörlerle kurulan müzakereci sosyal diyalog ve süreç yönetimi almaktadır. Bir yapıyı inşa etmek yerine Savunuculuk ve Belgeleme kategorisinde olduğu gibi kentsel bir hafızayı arşivlemek ya da Rehber ve Kılavuzlar kategorisinde teknik bilgiyi erişilebilir kılmak, öğrenciyi korunaklı stüdyo düzeninden çıkarıp gerçek dünyanın çok aktörlü karmaşıklığına dahil eder; onu tasarım çıktısından çok süreci örgütleyen bir kolaylaştırıcı olarak konumlandırır. Bu noktada bütçe yetersizliği veya yasal engeller süreci durdu-

Resim 5. Info Bench Projesi Görself (Live Project Network arşivinden).

ran dışsal bariyerler olarak değil, uygun pedagojik kurgu altında tasarım probleminin bir parçası olarak çalışır; kısıtların yaratıcılığı ve mimari değeri tetikleyen birer katalizöre dönüşebildiği görülür. Nitekim House of Hope örneğinde finansal yoksunluğun projeyi iptal ettirmek yerine, inşa hedefi yerine stratejik bir senaryo paketi üretimine yön vermesi; kısıtların pedagojik birer tasarım girdisi olarak nasıl üretkenleştirdiğini görünür kılmaktadır.

Mimarlık disiplininin teknik çizim, modelleme, optimizasyon ve rutin üretim süreçlerinin yapay zekâ ve otomasyon teknolojileriyle giderek daha hızlı çözümlendiği bir dönemde bulunduğu açıktır. Bu teknolojik dönüşüm, mimarın yalnızca teknik uygulayıcı olarak tarif edilen rolünü zayıflatmakta; empati, müzakere, etik sorumluluk, belirsizliği yönetme ve toplumsal arabuluculuk gibi yumuşak becerileri mesleki yetkinliğin merkezine taşımaktadır. Bu becerilerin temelinde yatan duygusal zekâ (EQ), mimarın teknik bir uygulayıcıdan öte, toplumsal bir kolaylaştırıcıya dönüşmesinde kilit bir rol oynamaktadır. Paydaşların örtük ihtiyaçlarını duyumsamak, toplumsal çatışmaları yönetmek ve katılımcı süreçlerde güven inşa etmek; yalnızca teknik bilgiyle değil, gelişmiş bir duygusal farkındalık ve empati kapasitesiyle mümkündür. Dolayısıyla inşasız mimarlık pratikleri, öğrenciyi bu içsel yetkinlikleri gerçek dünya dinamikleri içinde sınama ve geliştirme alanı açmaktadır. Harriss'in mimarlık eğitiminde kritik gördüğü beceri setleri özellikle paydaşla işbirliği, sivil katılım ve belirsizliği yönetme inşa edilmeden kurgulanan canlı projelerin Katılım Araçları ile Taktiksel Müdahale süreçlerinde, geleneksel stüdyo ortamına kıyasla daha doğrudan sınanabilir hale gelmektedir (Harriss, 2015). Önerilen beş kategorili taksonomi, mimari geleneksel form veren rolüyle sınırlamaz; onu sivil endişeleri dert edinen bir stratejist, arabulucu ve öneri geliştirici olarak çoğullaştırır. Bu bağlamda Savunuculuk ve Belgeleme projelerinde mimar mekânın hafızasını görünür kılan bir arşivci; Stratejik Senaryolama ile Rehber ve Kılavuzlar kategorilerinde paydaşın

uygulama kapasitesini tetikleyen bir olanak tanıyıcı; Katılım Araçları ve Taktiksel Müdahaleler kategorilerinde ise çeşitli spekülâtif araçlarla olasılıkları yerinde sınyan bir mekânsal aktör kimliğine yaklaşır.

Bu rol çeşitliliği, mimarlığı yalnızca inşaat sektörüne hizmet eden bir pratik olmaktan çıkarıp araştırma, temsil ve toplumsal müzakere kapasitesi güçlü bir disiplin olarak yeniden düşünmeyi mümkün kılar. Bu dönüşüm, mimarlığın sosyoloji, ekonomi ve politika gibi alanlarla kurduğu zorunlu ilişkiyi görünür kılarak, stüdyo eğitiminin geleneksel, içine kapalı ve tekil disiplinli yapısına yönelik altyapısal bir eleştiri geliştirir. Geliştirilen yaklaşım, canlı proje literatüründeki genel taksonomiye reddetmek yerine; onun inşa gerektirmeyen dalları altında bir derinleşme sağlayarak süreçlerin kendine özgü araçları ve hedefleri olan tipolojik bir ayrışma önerir. Sonuç olarak inşasız projeler, inşa edilenlerin tamamlanmamış versiyonları değildir; aksine yapay zekâ ve otomasyonun öne çıkardığı yeni mesleki bağlamda hibrit mimar kimliğini güçlendiren, ölçeklenebilir ve yaygınlaştırılabilir pedagojik yollar olarak değerlendirilmelidir.

Sonuç: Mimari Praksis İçin Bir Pedagojik Açılım

Bu çalışma, canlı stüdyo metodundaki canlılık niteliğinin, fiziksel yapım koşullarının bulunmadığı durumlarda da sosyal etkileşim ve stratejik bilgi üretimi üzerinden sürdürülebileceğini göstermiştir. Canlı proje literatüründe hâkim olan Tasarla-Yap stüdyo pratiği; malzeme, zanaat ve detay öğretisi açısından mimarlık eğitiminin vazgeçilmez bir sütunu olmayı sürdürse de analiz edilen 65 proje, mimari deneyimin tekil bir inşaat odağından çok daha geniş bir spektrumda var olabileceğine işaret etmektedir. Geliştirilen beşli taksonomi; Savunuculuk, Stratejik Senaryolama, Rehber ve Kılavuzlar, Katılım Araçları ve Taktiksel Müdahaleler kategorileri aracılığıyla, Jane Anderson'ın (2017) kapsayıcı canlı proje tanımını detaylandırarak inşasız süreçlerin literatürdeki konumunu belirginleştirmiştir.

Teknik üretimin yapay zekâ ile giderek otomatize olduğu bir gelecekte; strateji kurma, toplumsal arabuluculuk, savunuculuk ve belirsizlikle çalışma gibi beceriler mimarın yeni temel sermayesine dönüşmektedir. Önerilen taksonomi, stüdyonun pedagojik repertuarını nesne üretimi merkezinden çıkararak, öğrencinin süreç tasarlama kapasitesini güçlendiren bir çeşitliliğe odaklanır. Bu doğrultuda; savunuculuk pratikleri mimarın temsil araçlarını toplumsal hak arama zeminiyle ilişkilendirirken, strateji ve rehber odakları paydaşın uygulama kapasitesini artıran bir kolaylaştırıcı rolünü ön plana çıkarmaktadır. Katılım araçları ve taktiksel müdahaleler ise, sahada kurulan geri bildirim döngüleri sayesinde tasarımın toplumsal karşılığını görünür kılmaktadır. İnşa edilmeyen canlı projeler, öğrencilere form vermenin ötesinde, karmaşık toplumsal

süreçleri yönetme ve kentsel bilgi üretme fırsatı sunarak geleceğin hibrit mimar kimliği için gerekli sosyal sermayenin inşasına vizyon sağlamaktadır.

Sonuç olarak bu çalışma, müfredatlarda mimarın form veren kimliği kadar kolaylaştırıcı ve stratejist rollerinin de daha bilinçli biçimde yer bulması gerektiğine dair uygulanabilir bir çerçeve sunmaktadır. Öğrenciyi kurgusal stüdyo sınırlarının ötesine taşıyan bu süreçler, mimarlığın sadece fiziksel kaynaklar olduğunda değil, bu kaynakların kısıtlı olduğu durumlarda da nasıl değer üretebileceğini göstermektedir. Mimarlık eğitimi, üretimin yalnızca nesnede değil, ilişkide ve kamusal değer yaratma kapasitesinde de kurulduğunu kabul ettiği ölçüde; malzemeyi işleyen eller kadar, toplumsal süreçleri işleyen zihinlere ve empati kurabilen aktörlere alan açacaktır. Bu genişleyen eylem alanı, geleceğin çok katmanlı krizlerine yanıt verebilecek etik sorumluluk sahibi ve donanımlı profesyonellerin yetişmesi için umut verici bir pedagojik geleceğe işaret etmektedir.

Kaynaklar

- Abrahams, C., Delpont, H., Perold, R., Weber, A. M., & Brown, J. B. (2021). Being-in-context through live projects in architectural education: Including situated knowledge in community engagement projects. *CRiStaL: Critical Studies in Teaching and Learning*, 9(S1), 100–125.
- Anderson, J. (2017). Devising an inclusive and flexible taxonomy of international live projects. *ARENA Journal of Architectural Research*, 2(1), 3. <https://doi.org/10.5334/ajar.5>
- Butterworth, C., & Care, L. (2013). A live currency: Introducing the SSoA Live Projects Handbook. *Charrette*, 1(1), 72–81.
- Harriss, H. (2015). Architecture live projects: Managing emergent ambiguities in risk management and ambiguity tolerance. *Charrette*, 2(1), 19–31.
- Kolb, D. A., & Fry, R. E. (1975). Toward an applied theory of experiential learning. İçinde C. L. Cooper (Ed.), *Theories of group processes* (ss. 33–57). John Wiley & Sons.
- Prado, G., & Mazzarotto, M. (2024). If this street was ours: Provoking the reimagination of the city as a democratic space. İçinde C. Gray, E. Ciliotta Chehade, P. Hekkert, L. Forlano, P. Ciuccarelli, & P. Lloyd (Ed.ler), *DRS2024: Boston (Design Research Society Biennial Conference Series)* (23–28 Haziran 2024, Boston, ABD). <https://doi.org/10.21606/drs.2024.337>
- Sara, R. (2004). *Between studio and street: The role of the live project in architectural education* (Doktora tezi, University of Sheffield). White Rose eTheses Online.
- Sara, R. (2011). A studio between: Positioning the design-build studio as educational praxis. İçinde W. Carpenter (Ed.), *Design build studio* (ss. 108–118). Lightroom.
- Schön, D. A. (1987). *Educating the reflective practitioner: Toward a new design for teaching and learning in the professions*. Jossey-Bass.
- Wink, J. (2005). *Critical pedagogy: Notes from the real world* (3. baskı). Pearson/Allyn & Bacon.
- Hands-on Bristol. (t.y.). UWE Bristol live projects database. Erişim tarihi 23 Mart 2026, <http://handsonbristol.org/>
- Live Projects Network. (t.y.). Project database. Erişim tarihi 23 Mart 2026, <http://liveprojectsnetwork.org/>
- University of Sheffield School of Architecture. (t.y.). SSoA live projects archive. Erişim tarihi 23 Mart 2026, <https://www.liveprojects.org/>

DERLEME / REVIEW

Çocuğun Zihnindeki Kent: Mekansal Algı, İmgelenebilirlik ve Bilişsel Haritalama Üzerine Kuramsal Bir Literatür Değerlendirmesi

The City in the Child's Mind: A Theoretical Literature Review on Spatial Perception, Imageability, and Cognitive Mapping

Özge Demirkuşak

Doktora Öğrencisi, Özyeğin Üniversitesi, Mimarlık Bölümü

ÖZ

Bu kuramsal literatür değerlendirmesi, mekansal algı ve bilişsel haritalama çalışmalarını, Lynch'in "imgelenebilirlik" kavramı (1960) ile çocukların mekansal bilişine ilişkin gelişimsel ve çevresel psikoloji literatürünü bir araya getirerek tartışır. İlk olarak Lynch'in yollar, sınırlar, bölgeler, düğümler ve nirengilerden oluşan kent imgesi çerçevesi, kentsel okunabilirliğin yön bulma, yer duygusu ve mekânla kurulan duygusal bağ üzerindeki etkileri açısından ele alınır. Ardından Piaget (1967), Siegel & White (1975) ve izleyen çalışmalar doğrultusunda çocukların egosantrik ve nirengi-temelli erken temsillerden daha bütünleşik, kuşbakışı bilişsel haritalara doğru aşamalı ilerleyişi özetlenir. Literatür, aktif keşif, bağımsız hareket özgürlüğü, güzergâh çeşitliliği ve duyuşsal-motor deneyimin mekansal öğrenmeyi güçlendirdiğini göstermektedir. Sosyoekonomik koşullar, kültürel bağlam ve toplumsal cinsiyet rolleri, çocukların bilişsel haritalarında hangi mekansal unsurların öne çıktığını belirgin biçimde etkilemektedir. Dijital ve sanal ortamlar, kuşbakışı düşünmeyi destekleyen yeni deneyimler sunmakta; ancak çokduyulu gerçek çevresel deneyimlerin yerini tam olarak almamaktadır. Tolman (1948), Downs & Stea (1977) ve Canter'in (1977) çalışmaları, bilişsel haritalamayı yalnızca geometrik bir temsil değil, anlam, duyuş ve deneyim içeren çok katmanlı bir süreç olarak kavramlaştırır. Bu kuramsal çerçeveler, çocuk dostu ve okunabilir kentler tasarlamak, eğitim ve ebeveynlikte keşif fırsatlarını desteklemek ve değişen dijital-kentsel bağlamda mekansal biliş yeniden düşünmek için bütüncül bir zemin sunmaktadır.

Anahtar sözcükler: Mekansal algı, imgelenebilirlik, bilişsel haritalama, çocukların mekansal biliş, kent imgesi.

ABSTRACT

This theoretical literature review examines studies on spatial perception and cognitive mapping by integrating Lynch's (1960) concept of "imageability" with the developmental and environmental psychology literature on children's spatial cognition. First, Lynch's framework of the city image, comprising paths, edges, districts, nodes, and landmarks, is examined in terms of its implications for urban legibility, wayfinding, sense of place, and emotional attachment to the environment. Subsequently, following Piaget (1967), Siegel & White (1975), as well as later research, the gradual progression of children from egocentric and landmark-based early representations toward more integrated, survey-like cognitive maps is summarized. The literature demonstrates that active exploration, independent mobility, route diversity, and sensorimotor experience significantly strengthen spatial learning. Socioeconomic conditions, cultural context, and gendered socialization patterns markedly influence which spatial elements become salient in children's cognitive maps. Digital and virtual environments offer new experiences that support survey-type thinking; however, they do not fully replace the multisensory richness of real-world environmental experience. The works of Tolman (1948), Downs & Stea (1973), as well as Canter (1977), conceptualize cognitive mapping not merely as a geometric representation, but as a multilayered process involving meaning, emotion, and lived experience. These theoretical frameworks provide a holistic foundation for designing child-friendly and legible cities, supporting exploration opportunities in education and parenting, and rethinking spatial cognition within an evolving digital-urban context.

Keywords: Spatial perception, imageability, cognitive mapping, children's spatial cognition, city image.

Received: 07.12.2025 Revised: 21.12.2025 Accepted: 08.01.2026 Online: 03.07.2026

Correspondence: Özge Demirkuşak

E-mail: ozge.demirkusak@ozu.edu.tr

İnsanların mekânı nasıl algıladıkları ve zihinsel olarak nasıl temsil ettikleri, hem kentsel planlama hem de gelişimsel psikoloji açısından temel bir araştırma alanıdır. Kentsel tasarımcılar, kolay anlaşılır ve dolaşılabilir çevreler yaratmayı amaçlarken; gelişimsel araştırmacılar, çocukların çevrelerindeki mekânları nasıl yorumlamayı ve bu mekânlarda nasıl yol bulmayı öğrendiklerini incelemektedir. Kevin Lynch ve Jean Piaget gibi kurucu kuramlar, mekansal algıya ilişkin temel kavramsal arka planı sunmaktadır. Bu çalışma ise bu çerçeveyi, son dönem araştırmalar ışığında çocukların değişen çevresel, deneysel ve dijital bağlamları üzerinden yeniden değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu literatür taraması, mekansal biliş alanındaki temel kuramsal çerçeveleri ve ampirik bulguları inceleyerek kentsel tasarım ile bilişsel gelişim perspektiflerini bir araya getirmektedir aynı zamanda Lynch'in imgelebilirlik kavramını ve çocukların mekansal bilişi ile bilişsel haritalamaya ilişkin geniş araştırma literatürünü ele alarak, mekansal anlayışın nasıl oluştuğuna, geliştirildiğine ve hem çevresel faktörler hem de olgunlaşma süreçleri tarafından nasıl şekillendiğine dair bütüncül bir bakış elde etmektedir.

Lynch'in İmgelenebilirlik Kavramı ve Kentsel Mekansal Algı

Kevin Lynch'in *The Image of the City* (1960) adlı çalışması, imgelebilirlik kavramını ortaya koymuştur; bu kavram, fiziksel çevrenin onu ayırt edilebilir, akılda kalıcı ve kullanıcılar için kolayca dolaşılabilir kılan niteliği olarak tanımlanır (Lynch, 1960). Lynch'e göre kent sakinleri, kentsel çevrelerine ilişkin zihinsel haritalarını beş temel mekansal öğeye dayanarak oluştururlar: yollar, sınırlar, bölgeler, düğümler ve nirengiler.

- Yollar (paths), insanların kent içinde hareket ettikleri ve deneyimlerini düzenledikleri sokaklar, yaya yolları ve ulaşım hatları gibi hareket kanallarıdır.
- Sınırlar (edges), duvar, nehir, kıyı çizgisi gibi bölgeleri çerçeveleyen ve alanları birbirinden ayıran algılanan sınır veya bariyerlerdir.
- Bölgeler (districts), kullanıcıların kolayca tanıyabildiği ve içine girebildiği, özgün karaktere sahip orta veya büyük ölçekli kent parçalarıdır (ör. finans merkezi, konut bölgesi).
- Düğümler (nodes), yolların kesiştiği ve etkinliğin yoğunlaştığı odak noktaları, kavşaklar veya meydanlardır; genellikle toplumsal yaşamın merkezleridir.
- Nirengiler (landmarks), insanların kenti algılayıp yön bulmasında referans olarak kullandıkları, kolayca seçilebilen ve akılda kalan dışsal işaretlerdir (ör. kule, anıt, özgün yapı).

Lynch, bu öğelerin bir araya gelerek kentin sakinlerinin zihninde bir "kent imgesi" oluşturduğunu

nu, bunun da yön bulmayı kolaylaştırarak güçlü bir yer duygusu yarattığını göstermiştir. İmgelenebilirliği yüksek çevreler, düzenli bir organizasyon ve dikkat çekici özelliklere sahiptir; bu sayede kullanıcılar tarafından kolay hatırlanır ve dolaşılır (Lynch, 1960). Örneğin, belirgin ana yolları (yollar), kıyı hattı veya eski şehir suru (sınır), tanımlı mahalleleri (bölgeler), canlı meydanları (düğümler) ve ikonik yapıları (nirengiler) olan bir kent, insanların hızlıca kavrayıp yeni güzergahları genelleyebileceği bir zihinsel harita sunar.

Lynch'in çerçevesi kent ölçeği için geliştirilmiş olsa da, bileşenleri daha küçük ölçeklerde de geçerlidir. Büyük bir binada koridor ve merdivenler yollar; duvarlar veya bölmeler sınırlar; odalar veya departmanlar bölgeler; lobi ya da bağlantı alanları düğümler; özgün dekoratif unsurlar ise nirengiler olarak işlev görür. Yani, kentte okunabilirliği artıran aynı öğeler, karmaşık iç mekânların ya da binaların bilişsel haritalanmasını da kolaylaştırır. Sonraki araştırmalar, bu ilkelere göre tasarlanmış çevrelerin, temiz dolaşım hatları, belirgin bölgeler, toplanma düğümleri ve akılda kalıcı unsurların, kullanıcılar tarafından daha hızlı öğrenildiğini ve hatırlandığını ortaya koymuştur (Appleyard, 1970; Passini, 1984). İmgelenebilirliği yüksek çevreler yalnızca yön bulma verimliliğini artırmakla kalmaz; aynı zamanda kullanıcıların mekâna duygusal bağ kurmasını da kolaylaştırır.

Lynch'in çalışması, kentsel tasarım kuramını insan deneyimini merkeze alacak şekilde dönüştürmüştür. Yollar, günlük hareket rotalarını belirlediği için zihinsel haritada baskındır; sınırlar referans çerçevesini sağlar ancak genellikle yollar kadar belirgin değildir. Düğümler, âdeta kalabalık bir ulaşım merkezi veya sevilen bir meydan gibi belleğin "çapa noktaları"dır. Nirengiler ise konum doğrulayıcı görsel ipuçları sunarak kullanıcıya yön bulma güveni verir ("Saat kulesini gördüğüme göre nerede olduğumu biliyorum"). Lynch, bu öğelerin bilinçli biçimde güçlendirilmesiyle, tasarımcıların her yaşta kullanıcılar için daha kolay yorumlayabileceği çevreler yaratabileceğini göstermiştir. Bu insan-odaklı yaklaşım, çevresel uyarıların açıklığı ve organizasyonunun bilişsel temsilleri ne ölçüde etkilediğini vurgulayan bilişsel psikolojiyle doğrudan bağlantı kurar. Bu kuramsal çerçeve, güncel çalışmalarda çocukluk deneyimleri, dijital yön bulma araçları ve çağdaş kentsel pratikler bağlamında yeniden yorumlanmaktadır.

Çocukların Mekansal Bilişi

Çocukların mekansal algısına ilişkin araştırmalar, mekânı yorumlama ve temsil etme becerisinin aşamalar halinde geliştiğini bununla beraber deneyimin, kültür ile çevresel bağlam tarafından güçlü biçimde şekillendiğini göstermektedir. Jean Piaget gibi gelişim psikologlarının öncü çalışmaları, çocuklarda mekansal bilişin yaşla birlikte nasıl ortaya çıktığını anlamak için temel oluşturmuştur. Piaget ve Inhelder (1967), çocukların mekansal temsilleri-

nin bir ilerleme süreci izlediğini belirtir: küçük çocuklar mekânı başlangıçta egosantrik veya duygusal bir bakış açısından (yani kendi konumları ve doğrudan deneyimleri üzerinden) kavrarlar; daha sonra başkalarıyla paylaşılan nesnel bir mekan anlayışına geçerler; ergenliğe yaklaşıırken ise mekansal ilişkiler üzerine mantıksal ve geometrik düşünme becerisi kazanırlar. Piaget'ye göre bir çocuğun erken dönem mekân kavrayışı kişisel ve nitelikselidir ("bana yakın/benden uzak"), oysa daha büyük çocuklar haritaları zihinde canlandırabilir ve mesafeleri ilişkilendirebilir.

Bu sezgisel ve deneyime bağlı anlayıştan soyut, kuşbakışı bir mekansal kavrayışa ilerleme, daha sonraki mekansal bilgi edinme modellerinde de görülür. Örneğin Siegel ve White (1975), çocukların (ve herhangi bir çevredeki yeni başlayanların) önce nirengileri öğrendiğini, ardından nirengileri bağlayan güzergahları, son aşamada ise çeşitli güzergahları birleştiren harita-benzeri bir mekansal anlayış geliştirdiğini öne sürmüştür. Nirengi temelli bilgi 3–5 yaşındaki çocuklarda dahi görülebilir; bu yaş grubu büyük bir ağaç veya köşe başındaki dükkan gibi belirgin nesnelere yön bulur (Spencer & Darvizeh, 1983). Güzergah bilgisi, çocuk bağımsız hareket etmeye başladıkça gelişir (ör. "Arkadaşıma gitmek için parktan sola, sarı evden sağa dönüyorum"). Kuşbakışı bütünlük harita bilgisi ise genellikle orta çocukluk döneminde ortaya çıkar, ancak yoğun keşif ve harita kullanımı bu süreci hızlandırabilir.

Son yüzyıldaki ampirik çalışmalar, bu aşamalı anlayışı önemli ayrıntılarla zenginleştirmiştir. Örneğin, Trowbridge (1913) tarafından yapılan erken bir çalışma, küçük çocukların bile dikkat çekici çevresel ipuçlarını (nirengiler) kullanarak yönlerini bulduğunu göstermiştir. Daha sonraki yıllarda, Hermer ve Spelke (1994), 18–24 aylık çocukların renkli bir duvar veya odanın bir köşesindeki özgün bir nesne gibi belirgin ipuçlarını kullanarak saklı bir nesneyi bulabildiklerini göstermiştir. Bu çalışmalar, insanın nirengi kullanma eğiliminin çok erken yaşlarda ortaya çıktığını, ancak yalnızca geometrik düzen gibi soyut mekansal ipuçlarını kullanma becerisinin daha sonra geliştiğini göstermektedir.

Çocuklar büyüdükçe, mekansal çevrelerine ilişkin zihinsel temsilleri olan bilişsel haritalar, daha karmaşık ve daha yapılandırılmış hâle gelir. Kentsel plancıların ve coğrafyacıların, çocukların çizimleri ve yol bulma görevleri üzerinden yaptıkları araştırmalar, çocukların mekansal bilgiyi zihinsel olarak nasıl organize ettiklerine dair önemli içgörüler sunmaktadır. Appleyard (1970) ve Ladd (1970), çocukların mahallelerini tasvir ederken kullandıkları "haritalama stillerini" sınıflandıran ilk araştırmacılar arasındadır.

Appleyard (1970), bireylerin kenti keşfetme biçimlerine ve aşinalık düzeylerine bağlı olarak sıralı haritalar (güzergah boyunca düzenli deneyimlere odaklanan) ya da daha bütüncül mekansal haritalar (genel yerleşimi kapsayan) oluşturma eğiliminde olduklarını belirtmiştir.

Appleyard (1970)'ın zamansal ve mekansal olmak üzere ikiye ayırdığı haritalama tipolojilerinden örnek bazı stiller şöyledir:

- Dağınık (scattered) veya bağlantısız temsiller: Çocuk önemli yerleri çizer ancak aralarındaki mekansal ilişkileri kurmaz.
- Zincir/bağlantılı haritalar (linked): Nirengiler, bölgeler, kesişim noktaları gerçek rotalara benzeyen bir düzen içinde birbirine bağlanır.
- Desenli/entegre haritalar (patterned): Birden çok bağlantıya sahip, tutarlı bir düzen ve kimi zaman yaklaşık ölçek içeren daha gelişmiş haritalardır.

Ladd'ın çocuk çizimleri üzerine yaptığı çalışma ise, çocukların karalama haritalarında farklı stiller ortaya koyduğunu göstermiştir. Ladd'ın kentte yaşayan Afrikalı-Amerikalı çocuklarla yaptığı çalışmada, bazı çocukların çizimleri sayfa üzerinde ayrı ayrı duran ev, okul, dükkan gibi unsurlardan oluşan dağınık biçimler taşıırken; bazıları çizimlerine bağlantı çizgileri ile bir rota eklemiş, birkaç daha büyük çocuk ise mekansal ilişkileri yaklaşık olarak doğru gösteren harita-benzeri çizimler üretmiştir (Ladd, 1970).

Bu haritalama stilleri yaş, deneyim ve hareket özgürlüğü ile sistematik olarak ilişkilidir. Daha küçük ya da hareketi kısıtlı çocuklar genellikle daha dağınık veya egosantrik haritalar çizerken; daha büyük ya da daha geniş alanlarda dolaşmasına izin verilen çocuklar daha organize mekansal temsiller üretmektedir (Appleyard, 1970; Park & Mi-Hui, 2012).

Bunun ötesinde, çok sayıda araştırma aktif keşif ve çevresel etkileşimin, mekansal bilişin gelişiminde kritik rol oynadığını göstermektedir. Herman'ın (1980) çalışması, bir çevreyi fiziksel olarak yürüyerek keşfeden çocukların, o çevreyi pasif biçimde izleyenlere (örneğin araba ile yolculuk eden çocuklar) kıyasla daha doğru bilişsel haritalar oluşturduğunu göstermiştir. Benzer şekilde Cornell ve Hay (1984), bir güzergahı bizzat yürüten anaokulu çocuklarının, aynı güzergahın videosunu izleyenlere göre daha başarılı bir hatırlama ve yön bulma performansı sergilediğini göstermiştir.

Spencer ve Darvizeh (1984), çocuklara bir güzergah üzerindeki düğümler hakkında açık ipuçları verilmesinin gezinme performansını önemli ölçüde artırdığını bulmuştur. Bu bulgular, çevresel yapıya ilişkin dikkat ve etkileşimin mekansal öğrenmeyi güçlendirdiğini göstermektedir.

Bu çıkarımlar, daha geniş bir bilişsel ilkeyle uyumludur: Mekânda doğrudan duygusal-motor deneyim—çevreyi görme, hareket etme ve karar verme—pasif gözlemden daha güçlü mekansal belleglere yol açar (Montello, 1993). Aktif hareket, çocuğun farklı yerler arasındaki bağlantıları, dönüş sıralarını ve görel mesafeleri fark etmesini sağlayarak bilişsel haritanın iskeletini oluşturur.

Sosyal ve kültürel bağlam da çocukların mekânı nasıl algıladığını ve temsil ettiğini belirgin biçimde

şekillendirir. Hart ve Moore'un 1973 tarihli etkili derlemesi, mekansal bilişin yalnızca yaşla otomatik olarak ortaya çıkan evrensel bir gelişim basamağı olmadığını, bağlama derinden bağımlı olduğunu ortaya koymuştur.

Örneğin, keşfe elverişli, güvenli veya mekansal olarak karmaşık çevrelerde (örneğin dolaşma imkânı bulunan bir köy ya da yürünebilirliği yüksek parklara sahip bir kentsel mahalle) yetişen çocuklar, daha kısıtlı hareket alanına sahip ya da okunabilirliği zayıf çevrelerde yetişen çocuklara kıyasla daha erken yaşlarda gelişmiş haritalama becerileri gösterebilir (Hart & Moore, 1973).

Sosyoekonomik faktörler ise bu farklılıkları sıklıkla belirler: Daha yüksek gelirli mahalleler çocuklara parklar, seyahat imkânları ve daha güvenli bağımsız hareket olanağı sunarken; dezavantajlı çevreler keşif fırsatlarını sınırlayabilir. Kağıtçıbaşı (1990), daha avantajlı sosyoekonomik arka planların çocukların çizimlerinde daha ayrıntılı ve daha bütünleşik mekansal tasvirlerle ilişkili olduğunu göstermiştir.

Benzer biçimde Ünlü ve Çakır (2002), yaş, cinsiyet ve sosyoekonomik statünün çocukların mimarî mekânlara ilişkin algılarını belirlediğini belirtmiştir; yüksek SES'ten gelen çocuklar bilişsel haritalarında daha fazla kamusal mekân ve daha uzak nirengiler içermektedir—muhtemelen daha geniş çevresel bilgiye maruziyet nedeniyle olduğu düşünülmektedir.

Kültürel beklentiler ve deneyimler de temsil biçimlerini etkiler. Toku'nun (2001) Amerikalı ve Japon çocuk çizimlerini karşılaştıran çalışması, perspektif ve vurgu açısından belirgin farklılıklar bulmuş; bunlar sanat eğitimi ve kültürel normlarla ilişkilendirilmiştir (örneğin, Amerikalı çocukların çizimlerinde zemin çizgisi ve sokak perspektifi yaygınken, Japon çocukların çizimleri daha panoramik ve kuşbakışı özellikler taşımıştır). Thommen ve diğerleri (2010), farklı kültürlerden çocukların yerel çevrelerini çizerken farklı düzeylerde ayrıntı ve sembol kullandığını göstermiştir; bu da çocukların önemli gördükleri mekansal unsurların kültüre göre değişebileceğini ortaya koymaktadır.

Cinsiyete dayalı farklılıklar, çocukların çevresel bilişine ilişkin çeşitli çalışmalarda rapor edilmiştir; ancak bulguların zaman içinde farklılaştığı gözlemlenmektedir.

İsviçreli çocuklarla yapılan bir çalışmada erkekler daha fazla sokak ve uzak mekân çizerken, kızlar ev içi ve yakın nirengileri vurgulamış; ancak bu farklar yaşla birlikte azalmıştır (Bühler & Scheu, 1981). Türkiye'de Çanakçıoğlu (2011) ve Koç (2012), erkek çocukların dış mekân kamusal alanları (sokaklar, parklar) daha sık tasvir ettiğini; kızların ise daha iç mekân ve eve yönelik özellikleri çizdiğini göstermiştir—bu durum bağımsız hareket alanı ve ilgi farklılıklarını yansıtabilir.

Bazı araştırmalar, toplumsallaşma ve oyun pratikleri nedeniyle kız ve erkek çocukların çevreleri-

nin farklı yönlerine odaklanabileceğini öne sürer. Örneğin, erkek çocuklar daha erken yaşlarda evden daha uzağa hareket etme eğiliminde olabilir ve bu nedenle bilişsel haritalarında daha uzak veya dış mekân özelliklerine yer verebilirken; kız çocuklar daha kısıtlı hareket alanı nedeniyle evi ve yakın çevreyi daha fazla vurgulayabilir. Ancak kritik bir not vardır: Cinsiyet farklılıklarını asıl belirleyen kültür ve fırsattır. Keşif özgürlüğü eşitlendiğinde, kız çocuklar da erkekler kadar kapsamlı bilişsel haritalar geliştirmektedir. Seyhan (2021), kırsal bölgelerde hem kız hem erkek çocuklar yüksek düzeyde bağımsız hareket alanına sahip olduğunda, her iki grubun da çevrelerine dair zengin ve ayrıntılı haritalar çizdiğini göstermiştir. Bu bulgu, öğretilen toplumsal rollerden çok deneyim ve erişimin belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır.

Literatürde güçlü biçimde yinelenen bir tema daha vardır: hareket özgürlüğü ve çeşitli mekansal deneyimler, mekansal bilişi geliştirir. Evin kapısının ötesine geçip çevrelerini keşfetmelerine izin verilen çocuklar, evsel mekandan bir öteye giden, kentsel ölçeğe adım atan çocuklar kuşbakışı bilgiye daha hızlı ulaşır ve daha doğru haritalar çizer.

İtalyan bir çalışmada Risotto ve Tonucci (2002), kasabalarını özgürce keşfetmelerine izin verilen çocukların (ör. tek başına yürüyerek veya bisikletle arkadaşlarına, okula ya da dükkana gidebilen) her zaman ebeveynleri tarafından taşınan çocuklara kıyasla yerleşimin daha ayrıntılı bir bilişsel haritasına sahip olduklarını göstermiştir. Fang ve Lin (2017) ise, bağımsız hareket özgürlüğü yüksek olan çocukların (tek başına seyahat etme sıklığı ve mesafe ölçütleriyle değerlendirilen) mahallelerinin mekansal düzenine dair daha doğru bilgilere sahip olduğunu ortaya koymuştur.

Tersine, Uttal (2000), çocukların hep aynı yoldan gidip geldiklerinde, o rotada iyi navigasyon yapabildiklerini, ancak rotanın diğer güzergahlarla nasıl bağlandığını anlamakta zorlandıklarını belirtmiştir; yani mekansal bilgiler dar ve parçalı kalabilmektedir. Bu nedenle güzergahları çeşitlendirmek ve farklı ulaşım biçimleriyle (yürüme, bisiklet vb.) seyahat etmek, esnek ve genelleştirilebilir mekansal temsiller geliştirmek açısından önemlidir.

Bir diğer kritik unsur, çevresel ipuçları—özellikle nirengiler—kullanımıdır. Daha önce belirtildiği gibi çok küçük yaşlar dahi nirengileri kullanabilir; ancak çevrenin ölçeği önemlidir. Learmonth, Nadel ve Newcombe (2002), küçük ölçekli alanlarda (tek bir oda, basit bir oyun alanı gibi) 2–3 yaşındaki çocukların çoğunlukla egosantrik ipuçlarını veya basit tepkisel kalıpları (ör. “oyuncağı bulmak için sola dön”) kullandığını, uzak nirengileri her zaman devreye sokmadığını göstermiştir.

Buna karşılık, daha büyük ve daha karmaşık çevrelerde (ör. çocuğun oturduğu ev yapısı, okul binası, büyük bir park), 3–4 yaşındaki çocuklar dahi konumu takip etmek, başlangıç rotasını belirlemek için belirgin nirengilere başvurmaya başladıklarını göstermektedir. Bu durum, özellik-

le çocuklarda bu yönde bir görev yönlendirmesi içeriyorsa, nirengi noktası çocukların zihinlerinde önemli bir temsiliyet noktasında durmaktadır.

Newcombe (2019), çocukların yaşla birlikte egosantrik deneyimlerini giderek artan biçimde allosantrik ipuçlarıyla (güneşin konumu, küresel nirengiler, yönler) bütünleştirdiklerini belirtmiştir; bu entegrasyon haritalar, GPS gibi araçlarla veya rehberli deneyimlerle desteklenebilir.

Newcombe'un yakın tarihli çalışmaları ayrıca teknolojik gelişmeler ve etkileşimli medya araçlarının mekansal gelişimi nasıl etkilediğini incelemektedir. Örneğin, harita tabanlı video oyunları veya sanal navigasyon görevleri, çocuklara mekansal deneyimlerin yeni türlerini sunarak kuşbakışı bilgiyi hızlandırabilir. Dijital dünyanın içinde büyüyen günümüz çocuklarının belirli mekansal becerileri önceki kuşaklara göre daha erken geliştirip geliştirmediği halen tartışma konusudur.

Bazı bulgular, sanal ortamlarda yapılan keşfin (ör. sanal alanları gezme, Google Earth kullanma) çocukların mekansal görselleştirme ve harita okuma becerilerini geliştirebildiğini; ancak bunun gerçek dünya deneyiminin yerini tamamen almadığını göstermektedir (Lowrie et al., 2022). İlginç bir çalışma, bir alanı sanal gerçeklikte keşfeden çocuklarla gerçek hayatta keşfeden çocuklar arasında mekansal temsiller bakımından önemli bir fark olmadığını göstermiştir (Aniktar, 2008). Bu durum, sanal keşfin de bilişsel haritalama süreçlerini benzer biçimde harekete geçirebildiğini düşündürmektedir. Fakat gerçek mekânlar, rüzgâr hissi veya sokaktaki sosyal karşılaşmalar gibi zengin çokduyulu ve duygusal bağlamlar sunduğundan, bu deneyimler çocukların mekansal belleğine çok daha derin biçimde işlenmektedir. Gerçek çevresel deneyimlerin, çocukların mekansal bilişini özellikle erken hafıza çağrışımının temel katmanlarında anlamlı ölçüde şekillendirdiği ifade edilebilir.

Özetle, çocukların mekan temsilleri basit, egosantrik ve nirengi-temelli anlayışlardan, daha karmaşık ve bütünleşik haritalara evrilmektedir (bkz. Tablo 1). Bu gelişimsel süreç yalnızca bilişsel olgunlaşmadan değil, aynı zamanda bakma, görme, tatma, hissetme, dokunma deneyimden beslenmektedir.

Tablo 1, mekansal biliş literatüründeki kuramsal yaklaşımlar ile güncel deneyimsel ve dijital odaklı çalışmalar arasındaki tematik sürekliliği ve dönüşümü daha okunur biçimde ortaya koymak amacıyla yeniden düzenlenmiştir.

Bilişsel Haritaların Gelişimi

Çocuklara ya da kentlere ilişkin özel bulguların ötesinde, bilişsel haritalamaya dair daha geniş bir kuramsal anlayış, 20. yüzyılın ortalarından itibaren psikoloji ve coğrafya alanlarında ortaya çıkmıştır. Temel fikir, insanların (ve birçok hayvanın) çevrelerindeki mekansal ilişkilerin, zihinsel temsillerini oluşturduğudur. Bu bağlamda, yön bulmayı ve

mekansal kararlar verilmesini sağlayan zihinde oluşan haritalardır.

“Bilişsel harita” terimi, psikolog Edward C. Tolman tarafından 1948’de popüler hâle getirilmiştir. Tolman’ın ünlü deneyleri, labirentlerde koşan farelerin yalnızca sabit tepki kalıplarını öğrenmediğini, labirentin içsel bir haritasını edindiklerini göstermiştir. Cognitive Maps in Rats and Men başlıklı çalışmasında Tolman, organizmaların çevrede “nerede ne olduğu” hakkında beklentiler geliştirdiğini, bunun da kestirme yollar bulma veya dolambaç yapma gibi esnek davranışlara olanak sağladığını ileri sürmüştür. Bu tür davranışların yalnızca uyarıcı-tepki teorileriyle açıklanamayacağı, bu yaklaşımın bir tür davranışçılık ve biliş arasındaki köprüyü kuran bilgiyi oluşturduğu görülmüştür.

İnsanlarda mekansal organizasyonun kurgusu ve bunu öğrenme bağlamında, Roger Downs ve David Stea (1977), bilişsel haritalama kuramının biçimlendirilmesinde belirleyici teorisyenlerdir. Maps in Minds (1977) adlı kitaplarında bilişsel haritalamayı, bireyin gündelik mekansal çevresindeki nesnelere göreli konumları ve nitelikleri hakkında bilgiyi edinme, kodlama, depolama, hatırlama ve çözme süreçlerinden oluşan psikolojik dönüşümler dizisi olarak tanımlamışlardır (Downs & Stea, 1977).

Bu kapsamlı tanım, bilişsel haritalamanın tekil bir beceri değil, bir dizi süreç olduğunu vurgular:

- başlangıç öğrenimi (mekansal verilerin edinilmesi/kodlanması),
- bilginin zaman içinde korunması (depolama),
- gerektiğinde geri çağrılması (hatırlama)

ve bu bilginin eyleme ya da iletişime dönüştürülmesi (çözme; ör. yön tarif etmek veya harita çizmek).

Downs ve Stea, 1970’lerdeki diğer çevresel psikologlarla birlikte, bilişsel haritaların hem çevresel özellikler (ör. düzenin karmaşıklığı, işaretlemeler, öğelerin ayırt ediciliği) hem de kişisel faktörler (ör. amaçlar, aşinalık, kültürel arka plan) tarafından şekillendiğini vurgulamıştır. Bu nedenle, aynı kentte yaşayan iki kişi, dikkat ettikleri unsurlara ve onlar için önem taşıyan yerlere bağlı olarak farklı zihinsel haritalar oluşturabilir. Donald Appleyard’ın (1970), San Francisco sakinlerinin zihinsel kent imgeleri üzerine yaptığı çalışma bunu doğrular: İnsanlar kentlerini kimi zaman anlatılar veya olay dizileri olarak, kimi zamansa daha geniş, kuşbakışı bir yerleşim olarak yansıtmaktadır. Bu çalışma, bilişsel haritaların özelleşmiş olabileceğini, ancak birçok kişinin özellikle ana yollar ve nirengiler gibi ortak referans noktalarını paylaştığını göstermiştir.

David Canter (1977), mekânların deneyimsel ve duygusal boyutunu vurgulayarak tamamlamayı bir perspektif sunmuştur. The Psychology of Place adlı çalışmasında Canter, mekansal düzenin ötesinde, insanların bilişsel haritalarının mekanla-

Tablo 1. Çocukların mekânsal bilişine ilişkin literatürün kronolojik-evrimsel özeti

Aşama (Kronolojik)	Odak/Kavramsal çerçeve	Temel bulgular	Seçili kaynaklar
1. Erken mekânsal algı ve nirengi temelli yön bulma (1910'lar-1950'ler)	Nirengi kullanımı, egosantrik algı	Çocuklar çok erken yaşlardan itibaren belirgin çevresel ipuçları (nesnelere, köşeler, renkler) üzerinden yön bulur. Mekânsal algı ben-merkezlidir ve tepki temellidir.	Trowbridge (1913); Hermer & Spelke (1994)
2. Gelişimsel mekânsal biliş kuramları (1960'lar-1970'ler)	Bilişsel aşamalar, egosantrik nesnel algı	Mekânsal temsil, yaşla birlikte göreceli/duygusal algıdan ölçümsel ve yapılandırılmış düşünmeye evrilir. Harita okuma ve mesafe ilişkileri ileri aşamalarda ortaya çıkar.	Piaget & Inhelder (1967); Siegel & White (1975)
3. Kentsel imge ve temsil yapıları (1960'lar-1970'ler)	İmgelenebilirlik, kent imgesi	Yollar, sınırlar, bölgeler, düğümler ve nirengiler bireyin zihninde kentsel imgeyi oluşturur; bu yapı yön bulmayı ve yer duygusunu güçlendirir.	Lynch (1960); Passini (1984)
4. Haritalama stilleri ve temsil tipleri (1970'ler)	Çizim ve bilişsel harita tipleri	Çocukların çizimleri dağınık (scattered), bağlantılı (linked) ve bütünlüklü (patterned) yapılara ayrılır. Hareket özgürlüğü arttıkça yapı bütünlüklü olur.	Appleyard (1970); Ladd (1970)
5. Aktif keşif ve deneyim temelli yaklaşımlar (1980'ler-1990'lar)	Duyusal-motor deneyim, rota bilgisi	Aktif dolaşım ve karar noktalarından geçme, mekânsal belleği pasif gözleme kıyasla daha güçlü biçimde geliştirir. Yapısal bilgi deneyimle güçlenir.	Herman (1980); Cornell & Hay (1984); Spencer & Darvizeh (1984); Montello (1993)
6. Bağımsız hareket ve güzergâh çeşitliliği (2000'ler)	Günlük mobilite, çevresel serbestlik	Farklı rotaları deneyimleyen çocuklar daha bütüncül ve ilişkisel bilişsel haritalar üretir; tekdüze güzergâhlar parçalı temsillere yol açar.	Risotto & Tonucci (2002); Uttal (2000); Fang & Lin (2017)
7. Sosyo-kültürel bağlam ve toplumsal filtreler (1970'ler-2010'lar)	SES, kültür, toplumsal cinsiyet	Mekânsal biliş yaşla sınırlı değildir; sosyoekonomik olanaklar, kültürel pratikler ve hareket özgürlüğü belirleyicidir. Cinsiyet farkları bağlama duyarlıdır.	Hart & Moore (1973); Kağıtçıbaşı (1990); Bühler & Scheu (1981); Çanakçıoğlu (2011); Seyhan (2021)
8. Güncel yaklaşımlar: dijital ve sanal deneyimler (2000'ler-2020'ler)	Dijital haritalar, sanal navigasyon	Dijital ortamlar kuşbakışı düşünmeyi destekler; ancak çokduyulu ve duygusal bağlam içeren gerçek çevresel deneyimler mekânsal bellekte daha kalıcıdır.	Anıktar (2008); Newcombe (2019); Lowrie et al. (2021, 2022)
9. Erken hafıza katmanları ve çokduyulu mekân deneyimi (Güncel)	Hafıza aşamaları, deneyimsel tortu	Mekânsal temsil; erken, geç ve bütünlüklü hafıza katmanları üzerinden evrilir. Duyusal ve duygusal deneyimler yapısal bilişi besler.	Montello (1993); Newcombe (2019); Lowrie et al. (2021); Anıktar (2008)

ra ilişkin anlamları ve duyguları da içerdiğini belirtmiştir; örneğin, bir kişinin memleketine ilişkin zihinsel haritası yalnızca geometrik değildir; kişisel anlamlarla yüklüdür (sevilen mekânlar, tehlikeli görülen sokaklar, kaçınılan bölgeler vb.). Bu yaklaşım, Lynch'in "okunabilir kent" kavramının gerekli ancak yeterli olmadığını hatırlatır; mekânların aynı zamanda insanların ihtiyaçları ve duysal perspektifte olan gözlemleriyle de uyumlu olması gerekir. Böylece bilişsel haritalama kuramı, yalnızca mekânın geometrik bilgisini değil, ona bağlı semantik, duysal ve deneyimsel içerikleri de içerecek biçimde genişlemiştir.

Nörolojik araştırmalar, mekansal temsillerin beynimizde gerçekten var olduğuna dair güçlü kanıtlar sunmaktadır. Hipokampüste keşfedilen yer hücreleri (place cells) (O'Keefe & Nadel, 1978) ve insanlarla yapılan daha sonraki çalışmalar (Ekstrom et al., 2003), beynin belirli konumları harita-benzeri bir biçimde kodladığını göstermiştir. Ekstrom ve çalışma arkadaşları (2003), sanal bir navigasyon görevi sırasında insan hipokampal bölgesinde be-

lirli mekansal konumlar için ateşlenen nöronlar kaydetmiştir. Bu bulgu, bilişsel haritanın fizyolojik temelini desteklemektedir. Bellek ve mekansal navigasyonla ilişkili beyin yapılarıyla ilişkilendirerek aslında bilişsel haritalar ve algı nörobilimi arasında bir köprü kurulduğunu da güçlendirmektedir (bkz. Tablo 2).

Çocukların çevresel bilişi bağlamında önemli sorulardan biri, gelişmekte olan bilişsel haritalarının yetişkinlerin haritalarıyla aynı ilkeleri mi izlediği, yoksa niteliksel olarak farklı mı olduğudur. Bulgular, sürekliliğe işaret etmektedir. Çocukların yaşla birlikte yetişkin-benzeri haritalama becerilerini aşamalı olarak içselleştirdiğini göstermektedir. Hem çocuklar hem yetişkinler Lynch'in beş ögesini zihinsel haritaların inşasında kullanır; ancak küçük çocukların haritaları genellikle nirengiler ve kişisel yollar (ör. okula giden kendi rotası, arkadaşına giden yol) tarafından domine edilir. Kentsel bağlamda özel-kamu arasındaki geçiş; küresel sınırlar ve ölçekler daha ileri yaşlarda belirir. Bir çocuk, küçük dünyasının ana düğümü olarak bir oyun parkını

Tablo 2. Mekânsal biliş kuramlarının gelişimi (1948–günümüz)

Yıl	Kuramcı/Çalışma	Ana kavram/Katkı	Kısa açıklama
1948	Edward C. Tolman – "Cognitive Maps in Rats and Men"	Bilişsel Harita	Organizmanın çevreye dair beklenti geliştirerek içsel harita oluşturduğunu göstermiştir.
1960	Kevin Lynch – "The Image of the City"	İmgelenebilirlik; 5 Mekânsal Öğe	Kent imgeleri yollar, sınırlar, bölgeler, düğümler ve nirengiler üzerinden kurulur; yön bulmayı kolaylaştırır.
1967	Jean Piaget & Bärbel Inhelder – "The Child's Conception of Space"	Mekânsal Gelişim Aşamaları	Mekânsal düşünme egosantrikten geometrik düzeye ilerler; çocukların zihinsel haritaları gelişimsel aşamalarla olgunlaşır.
1970	Donald Appleyard – "Styles and Methods of Structuring a City"	Kentsel İmgeler ve Haritalama Stilleri	"Dağınık (scattered)", "bağlantılı (linked)" ve "bütünleşik (patterned)" temsil biçimlerini tanımlamıştır.
1970	G. W. Ladd – "Children's Neighborhood Maps"	Çocuk Harita Tipolojisi	Çocukların haritaları yaş ve deneyime göre dağınık → bağlantılı → bütünleşik aşamalardan geçer.
1977	R. M. Downs & D. Stea – "Maps in Minds"	Haritalama Süreci Modeli	Haritalama sürecini edinme, kodlama, depolama, hatırlama ve çözme aşamalarında açıklamıştır.
1977	David Canter – "The Psychology of Place"	Anlam-Duygu Boyutu	Mekânsal temsillerin yalnızca bilişsel değil, aynı zamanda duysal ve deneyimsel boyutlar taşıdığını savunmuştur.
1978	John O'Keefe & Lynn Nadel – "The Hippocampus as a Cognitive Map"	Yer Hücreleri (Place Cells)	Hipokampusta yer alan nöronların mekânsal konuma duyarlı olduğunu ve içsel harita işlevi gördüğünü göstermiştir.
2003	A. D. Ekstrom ve ark. – "Cellular Networks Underlying Human Spatial Navigation"	Hippokampal Kodlama	İnsan navigasyonunda konuma özgü nöral aktiviteyi kanıtlamış; sanal ortam deneyleriyle desteklemiştir.
2000–Günümüz	Newcombe, Lowrie ve modern araştırmacılar	Şema Kuramı ve Dijital Etkiler	GPS, sanal gerçeklik (VR) ve dijital ortamların mekânsal gelişim üzerindeki etkilerini inceleyen çağdaş yaklaşımlar.

canlı biçimde hatırlayabilir; tıpkı bir yetişkinin bir kentte büyük bir aktarma istasyonunu zihinsel bir merkez olarak görmesi gibi. Dolayısıyla Lynch'in çerçevesi çocukların mekansal bilgiyi nasıl organize ettiğini açıklamak için de uygulanabilir. Örneğin, 7 yaşındaki bir çocuğun kent haritası birkaç önemli dükkan veya okulu (nirengiler), bisiklet sürdüğü sokakları (yollar), geçilmemesi gereken bir nehir gibi bir sınırı ve dondurmacının bulunduğu kavşak gibi düğümleri içerebilir. Zamanla hareket alanı genişledikçe bu öğeler çoğalır ve birbirine bağlanarak haritanın karmaşıklığını artırır.

Diğer kuramsal yaklaşımlar, örneğin şema kavramı, bireylerin çevrelere ilişkin şematik ya da genelleştirilmiş zihinsel temsiller geliştirdiğini öne sürer (ör. "mahalle", "okul" gibi tipik mekân modelleri). Çocuklar benzer çevrelere (ev, okul, park) tekrar tekrar maruz kaldıkça, yeni bir mekânı bu şemalar aracılığıyla daha hızlı kavrayabilir ve yön bulma konusunda daha rahat hareket edebilir. Örneğin, birkaç alışveriş merkezi görmüş bir çocuk, yeni bir alışveriş merkezine girdiğinde haritaya bakmadan "mağazalar muhtemelen merkezi bir atriumun etrafında yerleşmiştir, yemek katı üst katta olabilir" gibi çıkarımlar yapabilir.

Bu Tablo 2'de de görüldüğü üzere, mekânsal bilişe ilişkin kuramsal ilkeler yalnızca bireylerin bilinen çevreleri nasıl öğrendiğini değil, aynı zamanda bu bilgiyi yeni ve bilinmeyen bağlamlara nasıl aktarabildiğini de açıklamaktadır.

Bilişsel haritalama kuramlarının kritik bir diğer vurgusu, mekânsal temsillerin genellenebilir olmasıdır. Bir mekânda edinilen yapısal ve ilişkisel bilgi, farklı bir çevrede de kullanılabilir; bu sayede bireyler daha önce hiç bulunmadıkları bir şehirde dahi ana yolları aramak, merkezleri tanımlamak veya nirengileri referans almak gibi tanıdık stratejilerle güvenle hareket edebilirler.

Son dönem çalışmalar, bu genellenebilirlik ilkesinin yalnızca fiziksel çevreler arasında değil, dijital ve sanal mekânsal deneyimler ile gerçek çevreler arasında da işlediğini göstermektedir. Dijital haritalar, GPS tabanlı uygulamalar ve sanal navigasyon ortamları, çocukların kuşbakışı düşünme ve mekânsal şema kurma becerilerini destekleyebilmekte; ancak bu araçlar, gerçek çevrede edinilen çokduyulu ve duygusal deneyimlerin yerini bütünüyle almaktan ziyade, mekânsal bilginin hangi bileşenlerinin daha baskın hale geleceğini yeniden düzenleyen tamamlayıcı deneyim alanları sunmaktadır.

Bu bağlamda, klasik nirengi-rotakuşbakışı ilerleyişi güncel literatürde sabit bir gelişim çizgisi olarak değil; hareket özgürlüğü, deneyim yoğunluğu ve dijital maruziyet gibi etkenlerle farklılaşabilen ve hızlanabilen bir süreç olarak ele alınmaktadır.

Sonuç

Mekansal algı üzerine disiplinlerarası literatür, ister küçük bir çocuk ister deneyimli bir kent saki-

ni olsun, insanların çevrelerini nasıl anlamlandırdıklarına dair zengin bir perspektif sunar. Kevin Lynch'in imgelebilirlik kavramı, yollar, sınırlar, bölgeler, düğümler ve nirengiler aracılığıyla bilişsel eğilimlerimizle uyumlu okunabilir ve akılda kalıcı kentsel çevreler tasarlamak için planlamacılara güçlü bir kuramsal araç sunmaktadır.

Gelişimsel ve çevresel psikoloji araştırmaları ise mekansal bilişin nasıl ortaya çıktığını ve nasıl desteklenebileceğini göstermektedir: Çocuklar bilişsel haritalarını gelişim aşamaları, keşif özgürlüğü ve içinde buldukları kültürel-bağlamsal ipuçları doğrultusunda kademeli olarak inşa eder. Bulguların uyumu dikkat çekicidir: İster büyük bir metropol ister bir çocukluk arka bahçesi olsun, belirli ilkeler tutarlıdır. Mekânı deneyimlerken, belirgin ipuçları yön bulmayı kolaylaştırır, aktif katılım pasif gözlemden daha etkilidir ve bugün yapısal çerçeveler, bireylerin tutarlı mekansal haritalar oluşturmalarını mümkün kılarak anahtar rol oynamaktadır.

Bu kuramsal perspektiflerin anlaşılması yalnızca akademik bir çaba değildir; teorinin pratiğe döküldüğü ve pratiğin bir okumasıdır. Kentsel tasarımda imgelebilirlik ilkelerinin uygulanması, kentleri çocuk dostu ve kapsayıcı hâle getirebilir; böylece genç ya da deneyimsiz kullanıcılar bile doğru mekansal imgeler oluşturup çevrede güvenle hareket edebilir. Eğitim ve ebeveynlik açısından ise, çocuklara keşif fırsatları sunmanın (oyun, seyahat, dijital teknolojilerin kontrollü kullanımı vb.) bilişsel gelişimi teşvik ettiği açıktır. Ayrıca dijital haritaların ve sanal dünyaların erken yaşlarda kullanımı ile değişen kentsel yaşam tarzları, klasik mekansal öğrenme örüntülerinin nasıl dönüşmekte olduğuna dair sürekli bir araştırma gerektirmektedir.

Sonuç olarak, mekansal algı ve bilişsel haritalama kuramları—Lynch'in kentin imgelebilirliğine dair çizdiği hatlardan, çocukların dünyayı adım adım keşfederken geliştirdikleri zihinsel haritaların büyüleyici ilerleyişine kadar, insanın mekânla kurduğu ilişkiye bütüncül bir ışık tutar. Ancak bu kuramsal çerçeveler, ancak insanın ihtiyaçlarıyla, duyularından süzülen izlenimlerle ve yaşantının bıraktığı tortularla kesiştiğinde gerçek anlamını bulur. Çünkü bilişsel haritalama, yalnızca mekânın geometrisini takip eden bir çizim değil; aynı zamanda bir deneyimin ritmi, bir dokunuşun izi, bir yolculuğun hafızada bıraktığı çok katmanlı bir şidir.

Bu içgörüler, farklı disiplinlerden uzmanlara hem düzenli görünen hem de kullanıcı tarafından sezgisel olarak okunabilen çevreler yaratma imkanı sunar. Böylece hepimizin dünyada yol bulmak, kendini konumlamak ve ait olduğu yerleri anlamlandırmak için başvurduğu o görünmez zihinsel haritalar daha da güçlenir, derinleşir ve yaşantılarımızla birlikte büyümeye devam eder.

Bu kuramsal çerçeve, çocukların mekânsal bilişini destekleyen kentsel ve mimari çevrelerin tasarlanmasına yönelik bazı somut çıkarımlara işaret etmektedir. Öncelikle, çocukların çevreyi okuma

ve yön bulma süreçlerinde nirengiler, düğüm noktaları ve süreklilik gösteren yolların bilinçli biçimde güçlendirilmesi, hem güven duygusunu hem de mekânsal öğrenmeyi destekleyebilir.

İkinci olarak, çocukların aktif keşfine ve bağımsız hareketine olanak tanıyan kamusal mekânlar, parklar ve mahalle ölçeğindeki gündelik güzergâhlar, mekânsal bilişin bütünleşik ve genellenabilir yapılar hâlinde gelişmesine katkı sağlayabilir. Güzergâh çeşitliliği, tekrar eden ancak tekdüze olmayan deneyimler sunarak çocukların mekânsal ilişkileri daha esnek biçimde kurmasına imkân tanır.

Üçüncü olarak, dijital haritalar ve sanal navigasyon araçları, çocukların kuşbakışı düşünme becerilerini destekleyen tamamlayıcı öğrenme ortamları olarak ele alınmalıdır. Bu araçların, gerçek çevresel deneyimlerle birlikte ve onları ikame etmeyecek biçimde kullanılması, mekânsal bilginin hem yapısal hem de duygusal boyutlarını koruyan dengeli bir öğrenme süreci sunabilir.

Son olarak, gelecekte yapılacak çalışmaların; çocukların gerçek, dijital ve hibrit mekânsal deneyimleri nasıl bütünleştirdiğini, farklı kentsel bağlamlarda bu deneyimlerin mekânsal temsillere nasıl yansıdığını ve tasarım kararlarının çocukların bilişsel haritalarını hangi ölçüde şekillendirdiğini ampirik olarak incelemesi, alan yazını daha da zenginleştirecektir.

Kaynaklar

Anıktar, F. (2008). *Effects of virtual environments on children's spatial cognition* (Yüksek lisans tezi). Middle East Technical University, Ankara, Türkiye.

Appleyard, D. (1970). Styles and methods of structuring a city. *Environment and Behavior*, 2(1), 100–117.

Bühler, K. E., & Scheu, H. (1981). Cognitive mapping in children: Sex differences in wayfinding ability. *International Journal of Behavioral Development*, 4(4), 369–381.

Canter, D. (1977). *The psychology of place*. London, England: Architectural Press.

Cornell, E. H., & Hay, D. F. (1984). The route retrieval of preschool children. *Child Development*, 55(3), 1009–1015.

Çanakçıoğlu, N. G. (2011). *İstanbul'da farklı sosyal çevrelerde yaşayan çocukların algısal süreçlerinin bilişsel harita yöntemiyle incelenmesi* (Doktora tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, Türkiye.

Darvizeh, Z., & Spencer, C. (1984). How do young children learn novel routes? The importance of landmarks in the child's retracing of routes through the large-scale environment. *Environmental Education and Information*, 3(2), 97–105.

Downs, R. M., & Stea, D. (1977). *Maps in minds: Reflections on cognitive mapping*. New York, NY: Harper & Row.

Ekstrom, A. D., Kahana, M. J., Caplan, J. B., Fields, T. A., Isham, E. A., Newman, E. L., & Fried, I. (2003). Cellular networks underlying human spatial navigation. *Nature Neuroscience*, 6(3), 316–321.

Fang, J., & Lin, J. (2017). School travel modes and children's spatial cognition. *Urban Studies*, 54(7), 1578–1600.

Hart, R. A., & Moore, G. T. (1973). The development

of spatial cognition: A review. In R. M. Downs & D. Stea (Eds.), *Image and environment* (pp. 27–49). Chicago, IL: Aldine.

Hermer, L., & Spelke, E. S. (1994). A geometric process for spatial reorientation in young children. *Nature*, 370, 57–59.

Kağıtçıbaşı, Ç. (1990). *İnsan, aile, kültür*. İstanbul, Türkiye: Remzi Kitabevi.

Koç, B. (2012). *Çocuklar için tasarlanmış mekânlarda bilişsel sınırlar* (Yüksek lisans tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, Türkiye.

Ladd, G. W. (1970). Children's "neighborhood" maps: A study of spatial cognition. *Child Development*, 41(1), 120–129.

Learmonth, A. E., Nadel, L., & Newcombe, N. S. (2002). Children's use of landmarks: Implications for modularity theory. *Psychological Science*, 13(4), 337–341.

Lowrie, T., Jorgensen, R., Logan, T., & Harris, D. (2022). Culture and geography: How do primary students map their local environment? *The Australian Educational Researcher*, 49(2), 261–284.

Lynch, K. (1960). *The image of the city*. Cambridge, MA: MIT Press.

Montello, D. R. (1993). Scale and multiple psychologies of space. In A. U. Frank & I. Campari (Eds.), *Spatial information theory: A theoretical basis for GIS* (pp. 312–321). Berlin, Germany: Springer.

Newcombe, N. S. (2019). Navigation and the development of spatial cognition. In O. Houdé, G. Borst, & S. Moutier (Eds.), *The Cambridge handbook of cognitive development* (pp. 431–455). Cambridge, England: Cambridge University Press.

O'Keefe, J., & Nadel, L. (1978). *The hippocampus as a cognitive map*. Oxford, England: Oxford University Press.

Park, J.-H., & Kim, M.-H. (2012). An analysis of a child's residential environment's cognitive characteristics using cognitive maps. *Journal of the Korean Housing Association*, 23(1), 59–68.

Passini, R. (1984). *Wayfinding in architecture*. New York, NY: Van Nostrand Reinhold.

Piaget, J., & Inhelder, B. (1967). *The child's conception of space*. London, England: Routledge & Kegan Paul.

Risotto, A., & Tonucci, F. (2002). Movement autonomy and environmental information acquisition in children. *Urban Studies*, 39(4), 729–745.

Seyhan, Ç. (2021). *Urban space imagery in children's cognitive maps: The case of Trabzon Ortahisar district* (Yüksek lisans tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon, Türkiye.

Siegel, A. W., & White, S. H. (1975). The development of spatial representations of large-scale environments. In H. W. Reese (Ed.), *Advances in child development and behavior* (Vol. 10, pp. 9–55). New York, NY: Academic Press.

Thommen, B., Avelar, A., Sapin, M., & Perrenoud, S. (2010). Children's representations of the local environment: Influences of area and socioeconomic status. *International Research in Geographical and Environmental Education*, 19(1), 39–51.

Toku, M. (2001). Cross-cultural analysis of artistic development: Drawing by Japanese and U.S. children. *Visual Arts Research*, 27(1), 46–59.

Tolman, E. C. (1948). Cognitive maps in rats and men. *Psychological Review*, 55(4), 189–208.

Trowbridge, C. C. (1913). On fundamental methods of orientation and imaginary maps. *Science*, 38(990), 888–897.

Uttal, D. H. (2000). Seeing the big picture: Map use and the development of spatial cognition. *Developmental Science*, 3(3), 247–286.

Ünlü, A., & Çakır, H. (2002). A study on perception of primary school children in a home environment. *Journal of Architectural and Planning Research*, 19(4), 318–326.

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

150 Yıllık Süreklilik, Validebağ Korusu: Bir Doğal Sit, Tarihi Sit ve Kültürel Peyzaj Alanı

150 Years of Continuity: Validebağ Grove as a Natural Site, Historical Site, and Cultural Landscape

 Kübra Yücel Karabaş

Arş. Gör., Fenerbahçe Üniversitesi, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü

ÖZ

İstanbul'un giderek azalan yeşil alanları içinde hem doğal hem de kültürel katmanlarıyla öne çıkan Validebağ Korusu, biyolojik çeşitliliği ve tarihsel sürekliliğiyle önemli bir kentsel kültürel peyzaj örneğidir. 18. yüzyıldan itibaren Osmanlı saray çevresinin sayfiye alanı olarak kullanılan bölge, zaman içinde bağ köşklerinden sağlık ve eğitim yapılarının bulunduğu bir yerleşkeye dönüşmüş; 20. yüzyıl boyunca bir sağlık kampüsü olarak kent belleğinde özel bir yer edinmiştir. 1999 yılında birinci derece doğal sit alanı olarak tescillenen kuru, sonraki yıllarda farklı dönemlerde yapılaşma baskılarına maruz kalmış; buna karşın sivil toplumun koruma yönündeki çabaları sayesinde büyük ölçüde varlığını sürdürmüştür. Bu çalışma, Validebağ Korusu'nun doğal ve kültürel değerlerini çok katmanlı bir yaklaşımla belgelemeyi ve kültürel peyzaj bağlamında değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Arşiv belgeleri, haritalar ve rölöve çalışmalarının karşılaştırmalı analiziyle, alanın tarihsel gelişimi ve mekânsal dönüşümü incelenmiştir. Bulgular, Validebağ Korusu'nun yalnızca doğal bir alan değil, aynı zamanda tarihi, ekolojik ve toplumsal hafızayı bir arada barındıran bir kültürel peyzaj olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, çalışmanın koruma ekosistemine katkı sağlaması ve Validebağ Korusu'nun çok katmanlı değerlerine dikkat çekmesi hedeflenmektedir.

Anahtar sözcükler: Validebağ korusu, Doğal sit, Tarihi sit, Kültürel peyzaj, Çok katmanlılık.

ABSTRACT

Among the diminishing green spaces of Istanbul, Validebağ Grove stands out as an urban oasis that embodies both natural and cultural layers, representing a significant example of urban cultural landscape through its biological diversity and historical continuity. Since the 18th century, the area—originally used as a summer retreat by the Ottoman court—has gradually evolved into a settlement hosting vineyard pavilions, health, and educational facilities, and throughout the 20th century, became a prominent health campus embedded in the city's collective memory. Although the grove was designated as a first-degree natural site in 1999, it has since faced recurrent urban development pressures; nevertheless, it has largely been preserved thanks to persistent civil society efforts. This study aims to document and interpret the natural and cultural values of Validebağ Grove through a multilayered analytical approach within the framework of the cultural landscape concept. Comparative analyses of archival documents, historical maps, and measured drawings reveal the historical development and spatial transformation of the area. The findings demonstrate that Validebağ Grove is not only a natural environment but also a cultural landscape integrating historical, ecological, and social memory. In this regard, the study seeks to contribute to the heritage conservation discourse and draw attention to the multifaceted values of Validebağ Grove.

Keywords: Validebağ grove, Natural site, Historical site, Cultural landscape, Multi-layered.

Received: 11.11.2025 Revised: 17.12.2025 Accepted: 26.02.2026 Online: 03.07.2026

Correspondence: Kübra Yücel Karabaş

E-mail: kubrayucelmsgsu@gmail.com

 OPEN ACCESS This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

İstanbul ili, Üsküdar ilçesi sınırları içerisinde, Altunizade ve Koşuyolu semtlerinin kesişiminde yer alan ve üç yüz elli dört dönümlük bir alana yayılan Validebağ Korusu; hem kent dokusu içerisinde yarattığı vaha etkisiyle hem de sahip olduğu kültürel ve doğal miras nitelikleri ile çok katmanlı bir alan olarak özel bir yere sahiptir. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan süreçte edindiği sayfiye alanı, sağlık yerleşkesi ve kamusal açık alan nitelikleri ile farklı dönemlerin izlerini taşımakta ve İstanbul'un sürekli değişen kent dokusu içinde yaşayan bir kültürel peyzaj alanı olarak varlığını sürdürmektedir (*Resim 1*). Korunun tarihsel olaylar ve toplumsal dinamiklerle birlikte geçirdiği dönüşümün sistematik olarak analiz edilmesi ve bütüncül bir perspektiften değerlendirilmesi, bugünkü kimliğinin arka planını

Resim 1. Korudan bir görünüm¹

kavramak açısından belirleyici bir öneme sahiptir.

Bu çalışma, Validebağ Korusu'nun doğal, tarihi ve kültürel sit nitelikleri arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamaktadır. Ayrıca korunun tarihsel dönüşümünü belgeyerek kültürel peyzaj değerini ortaya koymakta ve bu değerleri bütüncül bir koruma yaklaşımıyla değerlendirmektedir.

Çalışmanın analiz sürecinde; Validebağ Korusu'nun farklı dönemlerine dair ipuçları barındıran ait tarihi haritalar, arşiv belgeleri, hava fotoğrafları, yasal plan kararları ve literatür araştırmaları ile 2019'dan 2022 yılına kadar süren saha çalışması sonucunda elde edilen rölöve ve plan çizimleri, bir arada değerlendirilmiştir. Bu karşılaştırmalı okuma sürecinde, farklı dönemlere ait haritalar üst üste getirilerek yapıların sürekliliği, kaybolan izler ve yeni eklemeler tespit edilmiştir. Korunun tarihsel peyzaj katmanları, belirlenen dönemler doğrultusunda sınıflandırılmış; her bir dönem, alanın işlevsel kullanımı, mekânsal organizasyonu ve peyzaj karakteri açısından değerlendirilmiştir. Bu kapsamda, koru içinde geçmişte var olmuş ya da günümüze

ulaşan yapıların konumları ve çevresel ilişkileri tarihi haritalar, hava fotoğrafları ve yerinde gözlemler aracılığıyla saptanmıştır. Saha çalışmaları sırasında yapıların güncel durumları belgelenmiş; tarihi belgelerle elde edilen veriler yerinde yapılan gözlemlerle karşılaştırılarak doğrulanmıştır. Bu verilerin CAD ortamında bütüncül biçimde üst üste çakıştırılmasıyla elde edilen sentezler, Validebağ'ın zaman içindeki süreklilik ve kesintilerini, dolayısıyla bugünkü kimliğini biçimlendiren dinamikleri görünür kılmıştır. Bu kapsamda bu makalenin koruma ekosistemine ve Validebağ Korusu'na katkı sağlaması ve dikkat çekmesi ümit edilmektedir.

Validebağ Korusu'nun 150 Yıllık Serüveni: Tarihi Haritalar ve Arşiv Belgeleri Işığında Mekânsal ve İşlevsel Dönüşüm

1860'lı yıllara doğru İstanbul'da, sayfiye (yazlık) ve şitaiye (kışlık) yerleşim biçimi, yani mevsimlere göre iki ayrı konutta yaşama geleneği, özellikle saray çevresi, Levanten topluluklar ve varlıklı kesimler arasında yaygınlaşmaya başlamıştır (İnciciyan, 2018). Bu dönemde Tarihi Yarımada ve Beyoğlu kışlık yerleşim bölgeleri olarak tercih edilirken; Kadıköy, Adalar, Üsküdar, Beykoz ve Boğaziçi kıyıları yazlık yerleşim alanları olarak öne çıkmıştır. Padişahın ilkbaharda yayımladığı fermanla birlikte yazlıklara göç etmek, dönemin toplumsal yaşamında bir mevsimsel ritüel halini almıştır.

Bu yeni yaşam biçimi, kentin mekânsal örgütlenmesini dönüştürmüştü; kent merkezinin dışında, doğayla bütünleşik yeni bir konut ve bahçe kültürünün ortaya çıkmasına olanak tanımıştır. Özellikle Levanten topluluklar, kısa sürede inşa ettikleri köşkler ve düzenledikleri bahçeler aracılığıyla Batılı bahçe estetiğini İstanbul'un peyzajına taşımış, böylece kentin kıyı ve yamaç dokusunun karakterini belirgin biçimde etkilemişlerdir (Yalıtık ve diğ., 1997).

1861 yılında tahta çıkan Sultan Abdülaziz (1861-1876)², kendisinden önce başlayan Batı'ya yönelim sürecini desteklemiş ve bu doğrultudaki mimari ve kültürel girişimleri kararlılıkla sürdürmüştür. 1867'de gerçekleştirdiği Avrupa seyahati, onun mimarlık ve kent estetiğine bakışını derinden etkilemiş; dönüşünde saray yapılarından kamusal yapılara uzanan çok sayıda inşa faaliyetini teşvik etmiştir (Yurtbilir, 2019).

Çamlıca'nın tamamlayıcı bir parçası olarak değerlendirilen ve günümüzde Validebağ Korusu'nun da içinde yer aldığı bölge, III. Selim (1789-1807) döneminde, şehre yakın konumu ve temiz havası nedeniyle Osmanlı padişahlarının

¹ Aksi belirtilmediği sürece fotoğraflar yazara aittir.

² Padişah isimlerinin yanında yer alan tarihler padişahların hükümlerlik yıllarını belirtmektedir.

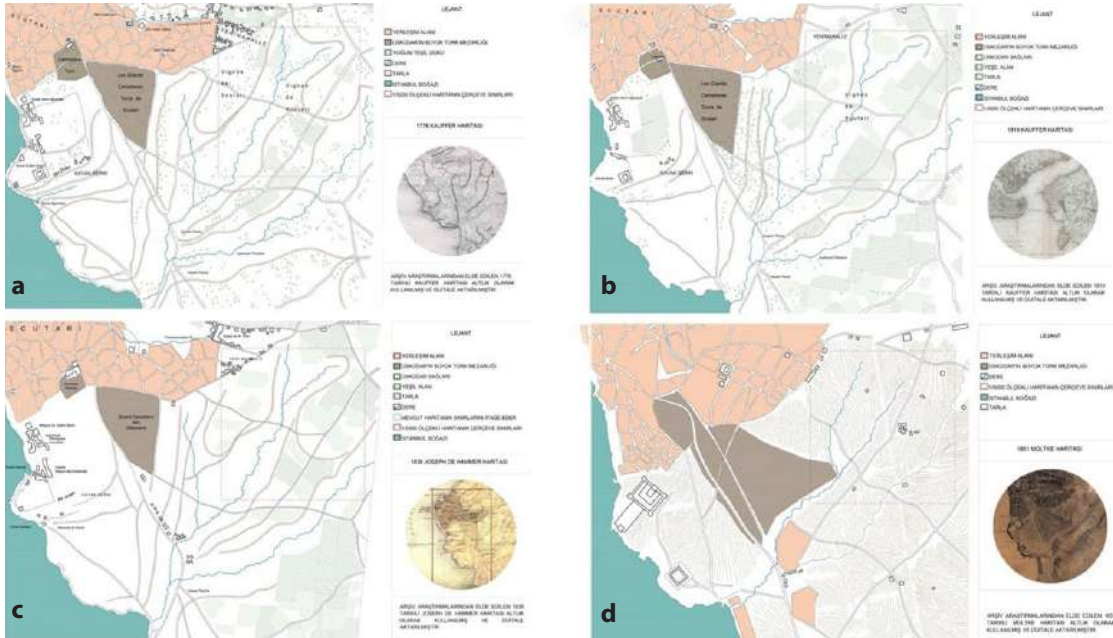
ve saray çevresinin ilgisini çekerek bir sayfiye alanı kimliği kazanmaya başlamıştır (Bora, 2014). 1776 tarihli Kauffer Haritası'nda (Resim 2), Üsküdar Bağları'nın bulunduğu bölgede "Vignes de Scutari"³ ibaresi görülmekte olup, bu durum söz konusu dönemde bölgede bağlık yerleşimlerin varlığını doğrulamaktadır. Bu bağ yerleşimlerinin 1850'li yıllara kadar sürdüğü anlaşılmaktadır. Bu dönemde bölgenin sayfiye niteliği giderek güçlenmiş ve kısa süre içinde saray çevresinin özel mülk alanlarına dönüşecek sürecin temelleri atılmıştır. Validebağ'ın bulunduğu çevre aynı zamanda Tophanelioğulları⁴ ile ilişkilendirilmektedir; nitekim günümüzde korunun batısından kuzeye doğru uzanan cadde hala bu adla anılmaya devam etmektedir.

Şehsuvaroğlu'nun (1952) aktardığına göre Sultan III. Selim, bu araziye bir bağ köşkü inşa ettirmiş ve yapı, annesi Mihrişah Valide Sultan tarafından kullanılmıştır. Ardından tahta geçen Sultan Abdülmecid (1839-1861), köşk ile çevresindeki araziye annesi Bezmialem Valide Sultan'a hediye etmiştir. Bezmialem Valide Sultan, dönemin hekimbaşısı Salih Efendi'nin rehberliğinde, imparatorluğun farklı bölgelerinden ve yabancı ülkelerden getirilen çok sayıda tohum ve fide ile bahçecilik ve bitki çeşitliliğini zenginleştirmeye yönelik çalışmalar başlatmıştır (Haskan, 2001), (Resim 3). Bu süreçte burada 573 farklı meyve türünün bulunduğu, yalnızca armut çeşitlerinin iki yüzü bulunduğu bilinmektedir (Gülenaz, 2017, s.106; Şehsuvaroğlu, 1952).

Bezmialem Valide Sultan'ın bu girişimleri, Validebağ'ın karakterini salt bir sayfiye alanı olmaktan çıkararak, dönemin saray bahçeciliği geleneğini yansıtan üretken bir peyzaj kimliği kazanmasına olanak sağlamıştır. Bu dönemde biçimlenen üretim kültürü, hem Osmanlı bahçe estetiğini hem de doğa ile insan emeği arasındaki etkileşimi somut biçimde görünür kılmıştır.

1850'li yıllarda alan, Altunizade ailesinden İsmail Zühdü Efendi tarafından satın alınmış ve burada kısa sürede güzelliğiyle ün kazanan bir köşk inşa edilmiştir. Kaynaklarda, Sultan Abdülaziz'in bu köşkü İsmail Zühdü Efendi'den istediği (Turgut, 2005) ya da İsmail Zühdü Efendi'nin kendisine armağan ettiği yönünde farklı bilgiler yer almaktadır. Ancak köşkün "Altunizade" adıyla anılmasından rahatsızlık duyan Sultan Abdülaziz, yapının yıkılarak yerine yeni bir köşk inşa edilmesini emretmiştir. Günümüzde Adile Sultan Kasrı olarak bilinen bu yapı, 1860'lı yılların sonunda Agop Balyan tarafından tasarlanmıştır ve arşiv belgelerinden 1869 yılında yapının inşaatının sürmekte olduğu anlaşılmaktadır (BOA, 1887).

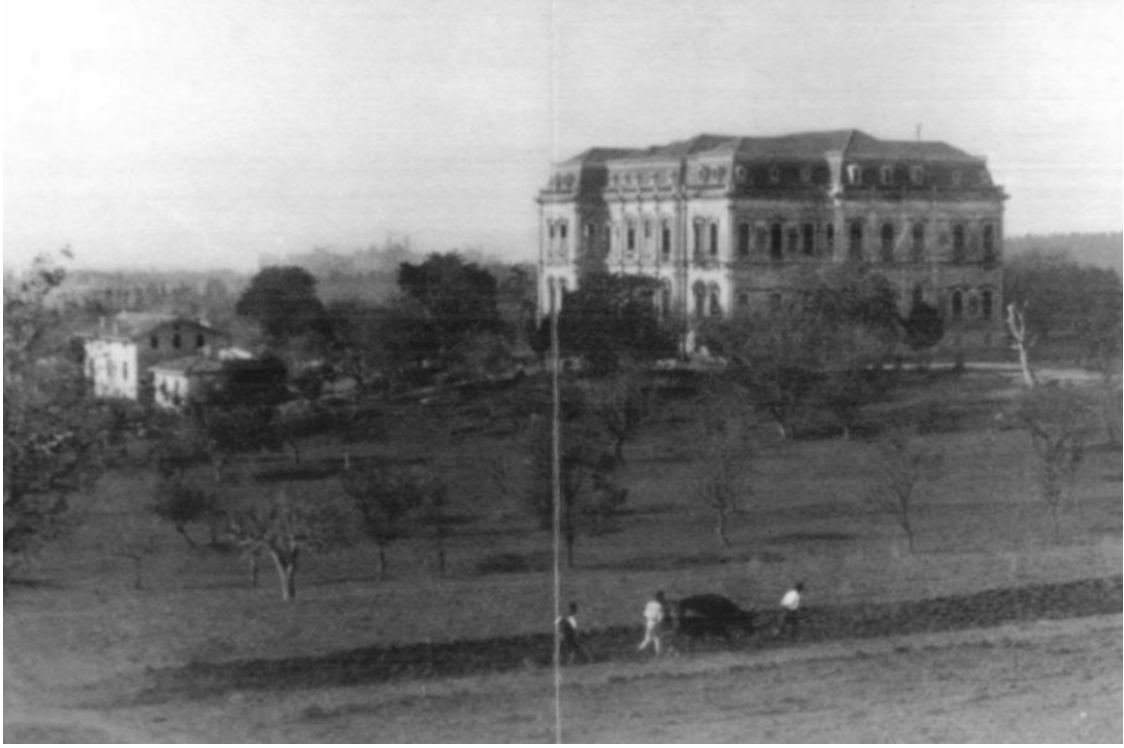
Sultan Abdülaziz, kasrı kız kardeşi Adile Sultan'a hediye etmiş; Sultan II. Mahmud'un kızı olan Adile Sultan, 1899'daki vefatına kadar burada yaşamıştır. Ayrıca, Avrupa'da bahçecilik ve ziraat eğitimi almış uzmanlardan oluşan bir ekip kurulmuş, Zakaryan Efendi gibi isimlerin katkılarıyla (BOA, 1885)⁵ bahçenin verimliliği ve

Resim 2. a. 1776 tarihli Kauffer haritası b. 1819 tarihli Kauffer haritası c. 1836 tarihli Joseph de Hammer haritası d. 1851 tarihli Moltke haritası (Yazar tarafından tarihi haritalar üzerinden üretilmiştir.)

3 "Türkler tarafından Üsküdar biçimine sokulmuş olan Scutaris adının, kalkan kenti anlamına gelen Scutarium'dan gelmiş olduğu düşünülmüştür Gyllius. Rumlar zamanında burada kalkan taşıyan askerler vardı. Zaman zaman Bizans'a egemen olan Franklar da kalkan kullanırlardır. Chryson sözü de Scutum, yani kalkan olarak çevrilebiliyor." (İnciyan, 2018, s. 163).

4 Korunun doğusunda yer alan caddeye de adı verilen Tophanelioğullarının Çamlıca ile Üsküdar arasındaki bu bölgede çeşme ve kahvehanesi bulunduğu bilinmektedir. Tophanelioğlu ile Altunizade arasında bulunan bu çeşme, Boğaziçi Köprüsü ve bağlantı yolları yapılırken kaldırılıp Miller Parkı içerisinde taşınmıştır (Kolay & Memiş, 2017).

Resim 3. Adile Sultan Kasrı. 20. yüzyıl başına tarihlenen fotoğrafta hayvanlar ile tarla sürüldüğü görülmektedir (6 no'lu Koruma Kurulu Arşivi, 167133 sayılı belge).

düzeni artırılmıştır. Bu süreçte Validebağ, yalnızca bir bağ alanı olmaktan çıkıp, saray mensuplarına layık bir bahçe karakteri kazanmıştır.

Adile Sultan'ın ölümünün ardından yapı, bir süre saray mensupları ve bazı şehzadeler tarafından kullanılmaya devam etmiştir. Ancak bu dönemde, bağlık alanın nasıl değerlendirildiğine ilişkin arşiv belgeleri ya da haritalarda somut bir bilgiye rastlanmamaktadır.

Birinci Dünya Savaşı sırasında yaşamını yitirenlerin çocuklarına destek olmak amacıyla başlatılan Darüleytam Projesi kapsamında, Adile Sultan Kasrı'nın bu işlev doğrultusunda kullanılmasına karar verilmiştir (BOA, 1920). 1917 yılının sonlarında açılan Validebağ İnas Sınai Darüleytamı, kısa sürede eğitim kalitesiyle öne çıkan saygın bir kurum haline gelmiştir. Bu gelişme, Validebağ'ın sosyal işlevinin gidererek güçlenmeye başladığı yeni bir dönemin de başlangıcını oluşturmuştur.

1920 yılında, Sultan Vahdeddin (1918-1922)'in emriyle tüm darüleytam şubelerinin tek bir yerleşkede, Validebağ'da bir araya getirilmesine karar verilmiştir (BOA, 1920). Hazine-i Hassa Müdürlüğü'ne bağlı olan kurum, bu kapsamda yirmi beş yıllığına darüleytamlara tahsis edilmiştir. 1923 tarihli, Darüleytamlar Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanmış ve Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri'nde yer alan harita, alanın o dönemdeki durumunu belgeleyen tek harita tabanlı kaynak olarak günümüze ulaşmıştır. Bu yönüyle söz konusu harita, yüksek tarihi belge değeri taşımaktadır (BOA, 1922).

Harita üzerindeki yapı dağılımı, dönemin kurumsal yapılanması ve mekânsal organizasyonuna ilişkin önemli ipuçları sunmaktadır. Haritanın bazı bölümleri günümüze ulaşmamış olsa da restore edilmiş kısımlar üzerinden alanın büyük bir bölümü okunabilir niteliktedir. Kalfa Çeşmesi Sokak girişinde yer alan ve günümüzde de varlığını

5 İlgili belgenin transkripsiyonu şu şekildedir: *Devletlü efendim hazretleri Maslak kasrı hümayunuyla Validebağ ve Ayazağa kasrı hümayunları bahçelerine bizzat taraf-ı kemteriden bakılarak mahsulatının hüsn-i muhafâzası ve yetiştikçe takdimi ve bu işlerde malumat-ı fenniyye ve ilmiyyeyi cami bir zatın istihdamı ahz ve telakkî olunan irade-i seniye-i cenab-ı padişah mantuk-ı münifinden olmasıyla infâz-ı mantuk-ı münifiyle ifâ-yı fâriza-ı memlukiyet ve ubudiyete müsaraat kılınmış ve saye-i mahasin-vaye-i hazret-i padişahide mezkur bahçelerin ahval-i hazırasının ıslahı ile iktisab-ı mamuriyetiyle sarf-ı mesâi ve ikdamat olunmakta bulunmuş olduğu gibi Avrupa'da fen-i ziraat ile bahçivanlığın nazariyat ve amelîyatını görmüş ve diploma ve iftihar madalyasını almış ve Edirne'de açılan ziraat mekteb-i hümayunu nebatat ve amelîyat muallimliğinde bulunmuş olup çiftlikat-ı hümayun ikinci şubesi işlerinde müstahdem bulunan Zakaryan Efendi'nin ilave-i memuriyet olarak mezkur bahçelerin imar ve ıslahı ve mahsulatının telef ve ziyadan vikayesi hususatında istihdamı ve bu babda vukuu zaruri olan masarîfine karşılık olmak üzere mumaileyhin maâş-ı halisi olan 800 kuruşa 700 kuruş zammı ve mezkur bahçelerde muktezi olan eşya ve levazımın alelusul hazine-i hassa-ı şahanece mübayaasıyla esmanının hazine-i hassa-ı şahanedan tesviyesi muvafık mukteza-yı maslahat görünmüş ise de emr ü ferman-ı hümayun cenab-ı tacdari her ne vechle şeref-sünuh ve sudur buyrulur ise mantuk-ı münifine tevfiğ-i hareket olunacağı muhat-ı ilm- ali buyrulduk da emr ü ferman hazret-i men lehü'l-emrindir. 9 Şaban sene 302. Devletlü efendim hazretleri İşbu tezkire-i devletleri manzur-ı ali olarak bervech-i istizan muamelat-ı lazimeninifası hususuna irade-i seniye-i padişahi şeref-müteallik buyrulmuş olmakla olbabdaemr ü ferman hazret-i men lehü'l-emrindir. Fi 11 Şaban sene 302."*

sürdüren Öğretmenevi bloklarının, söz konusu dönemde farklı işlevler üstlendiği görülmektedir. Buna göre A Blok ahır ve motor dairesi, B Blok ise mekteb idaresi olarak kullanılmaktadır. İki yapı arasından kuzeye yönelen ve günümüzde de kullanılan yolun sol tarafında, Tophanelioğlu Caddesi ile kesişen noktada işlevi belirlenemeyen bir yapı grubu, sağında ise bir tulumba yer almaktadır. Yol, belirli bir açıyla kıvrıldıktan sonra düz biçimde devam ederken, bu dönüş noktasında günümüze kadar ulaşan taş duvarın izleri okunabilmektedir. Yine bu aks üzerinde, bugün kafeterya olarak kullanılan; döneminde kür alanı, sonrasında ise atölye mekânı olarak işlev gören yapıya ulaşılmaktadır. Yapının sağ çaprazında, eski kum havuzunun bulunduğu alanda “harab havuz” ibaresiyle belirtilmiş dairesel bir havuz formunun izlenebildiği anlaşılmaktadır (*Resim 4*).

Haritada “Validebağ-ı Kasr-ı Hümayun” ibaresiyle gösterilen ve günümüze ulaşan kasrın karşısında, özgün formunu koruyan dört yapraklı yonca biçiminde bir süs havuzu bulunmaktadır. Havuzun hemen karşısında, cadde girişine yakın noktada “koltuk kapı” ibaresi yer alırken, kasrın arka bölümünde “hamam” ve “çamaşırhane” olarak işaretlenmiş iki küçük yapı dikkat çekmektedir.

Kasrı geride bırakarak yola devam edildiğinde, günümüzde kafeterya ve çay bahçesinin bulunduğu alana karşılık gelen noktada, haritada siyah bir iz biçiminde, kasırdan neredeyse iki kat daha büyük bir yapı çizimi görülmektedir. Bu

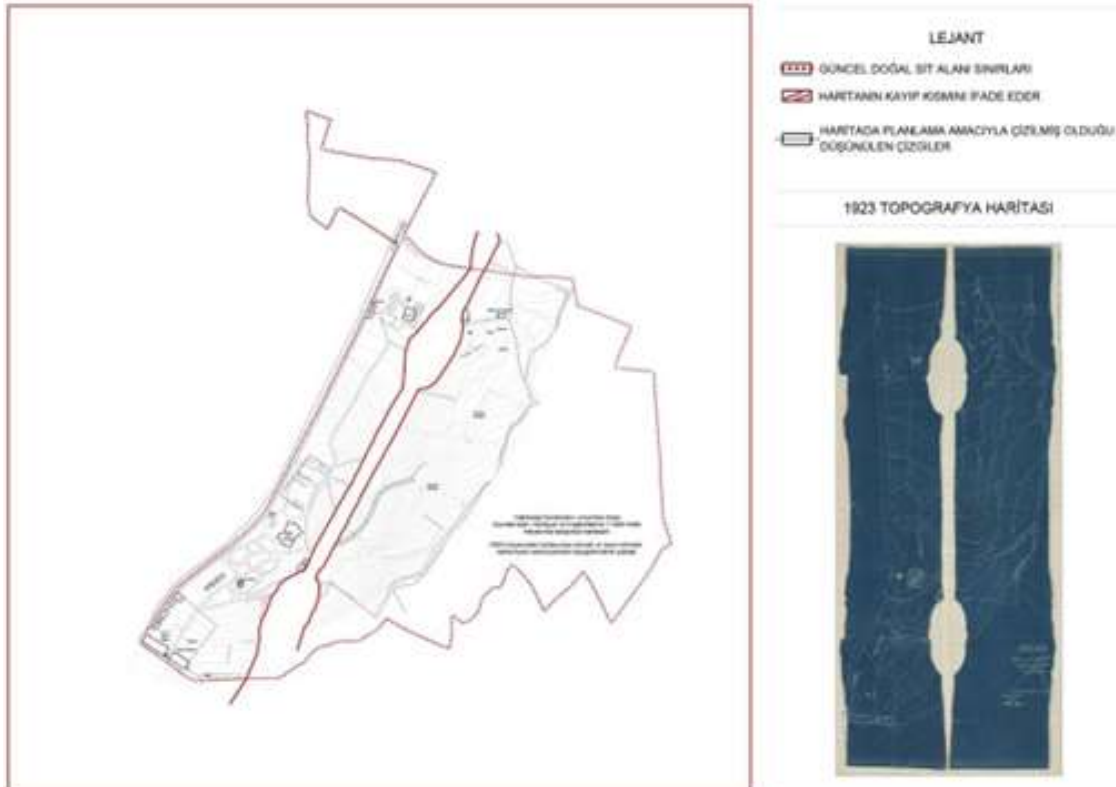
yapının, darüleytamların birleştirilmesi projesi kapsamında koruya eklenmesi planlanan bir yapı olduğu düşünülmektedir.

Bu noktadan itibaren yol ikiye ayrılmakta; biri Av Köşkü’ne, diğeri ise farklı yönlere saparak korunun iç kesimlerine doğru ilerlemektedir. Haritanın üst kısmında yer alan Abdülaziz Av Köşkü, “gazi-no” ibaresiyle; Güvercinlik Köşkü ve su deposu ise “su terazisi” olarak gösterilmiştir.

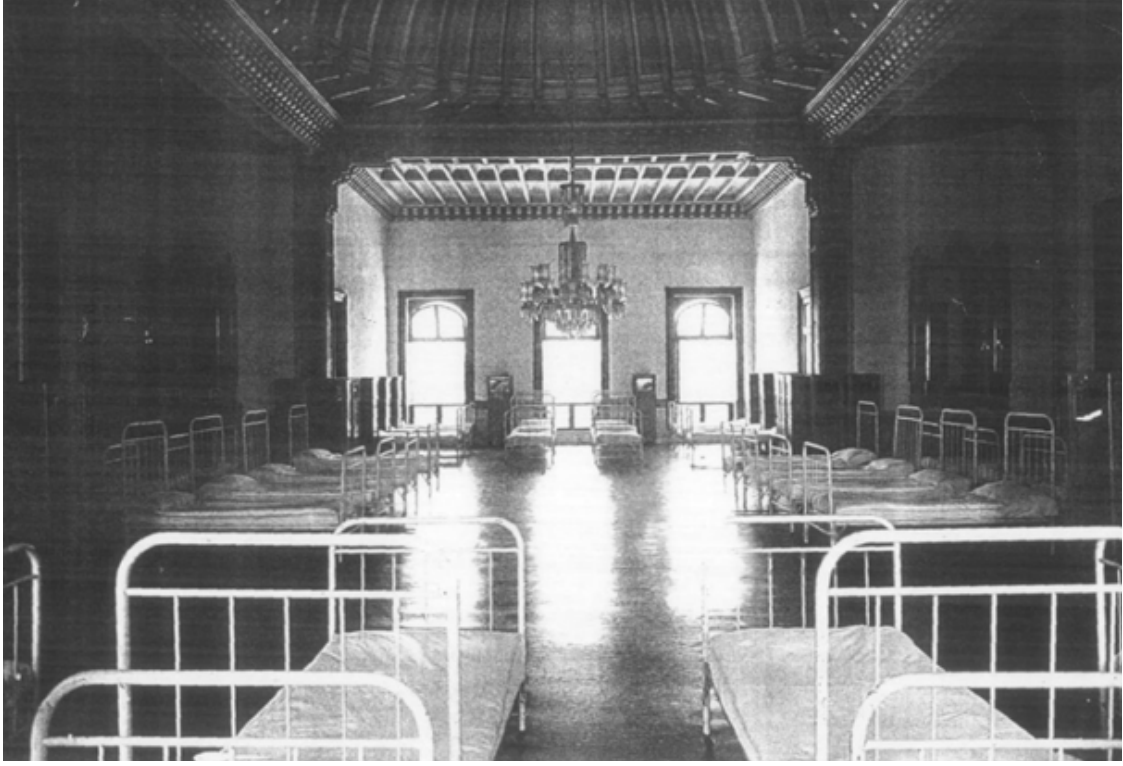
Haritanın diğer bölümlerinde ise arazinin yükselti eğrileri, su kanalları ve çeşitli noktalarda maslak yapıları izlenmektedir. Ayrıca, üst kısımda “Aşağı Bahçe” yazısı ile bunun hemen üzerinde “bahçıvan kulübesi” ibaresi yer almakta olup, bu detaylar alanın peyzaj düzeninin ve işlevsel organizasyonunun döneme özgü karakterini yansıtmaktadır.

Yirminci yüzyılın başlarında toplumsal ölçekte etkisini hızla hissettiren verem hastalığı, 1918 yılına gelindiğinde ölüm oranlarının yüzde onlara kadar yükselmesiyle ciddi bir halk sağlığı sorunu haline gelmiştir (Tuğluoğlu, 2012). Cumhuriyet’in ilanı, eğitim ve sağlık alanlarında modernleşme politikalarıyla paralel yeni bir kurumsal yapılanma sürecini başlatmıştır. Bu çerçevede 1927 yılında, hastalara tedavi hizmeti sunmak amacıyla Adile Sultan Kasrı ile Abdülaziz Av Köşkü, prevantoryum olarak yeniden işlevlendirilmiştir (*Resim 5*).

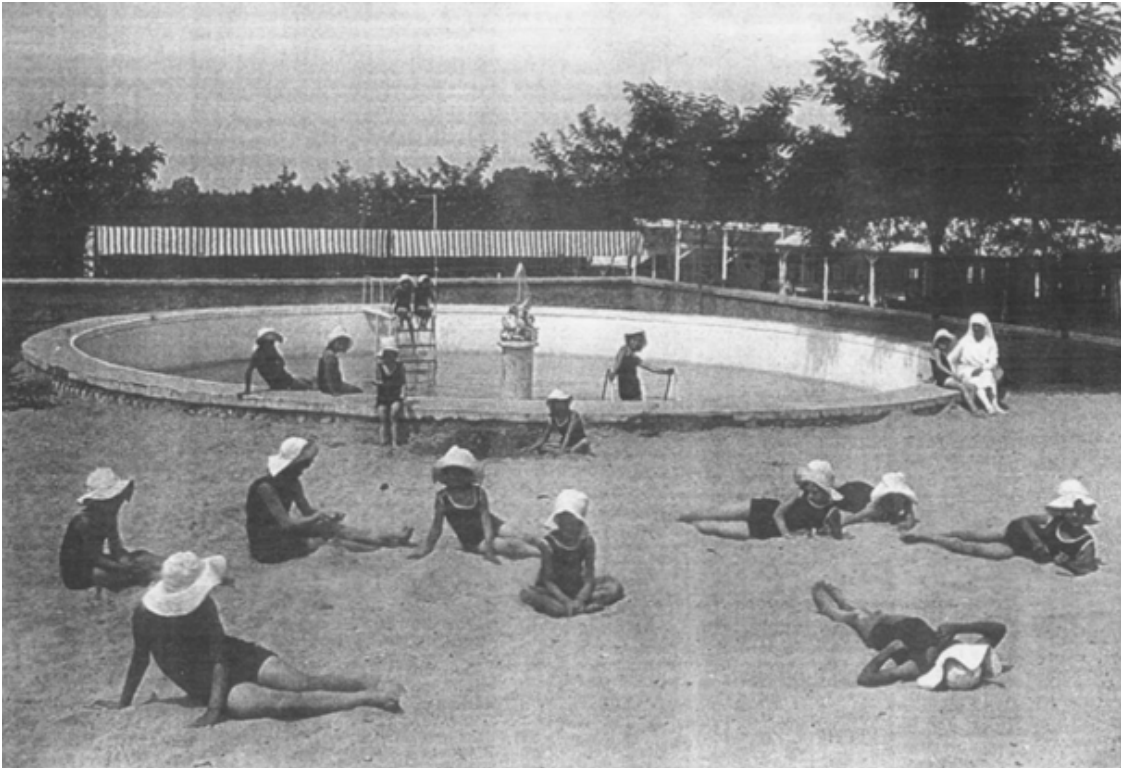
Birinci Dünya Savaşı’nın yıkıcı etkileri sonrasında verem, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de yayılmaya devam etmiş; bu durum,

Resim 4. 1923 tarihli topografya haritası (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri’nden elde edilen harita altlık olarak kullanılarak yazar tarafından yeniden üretilmiştir).

Resim 5. Validebağ Preventoryumu, kadınlar yatak kısmı (Validebağ Preventoryumu Broşürü, Halil Onur Arşivi, 1933)

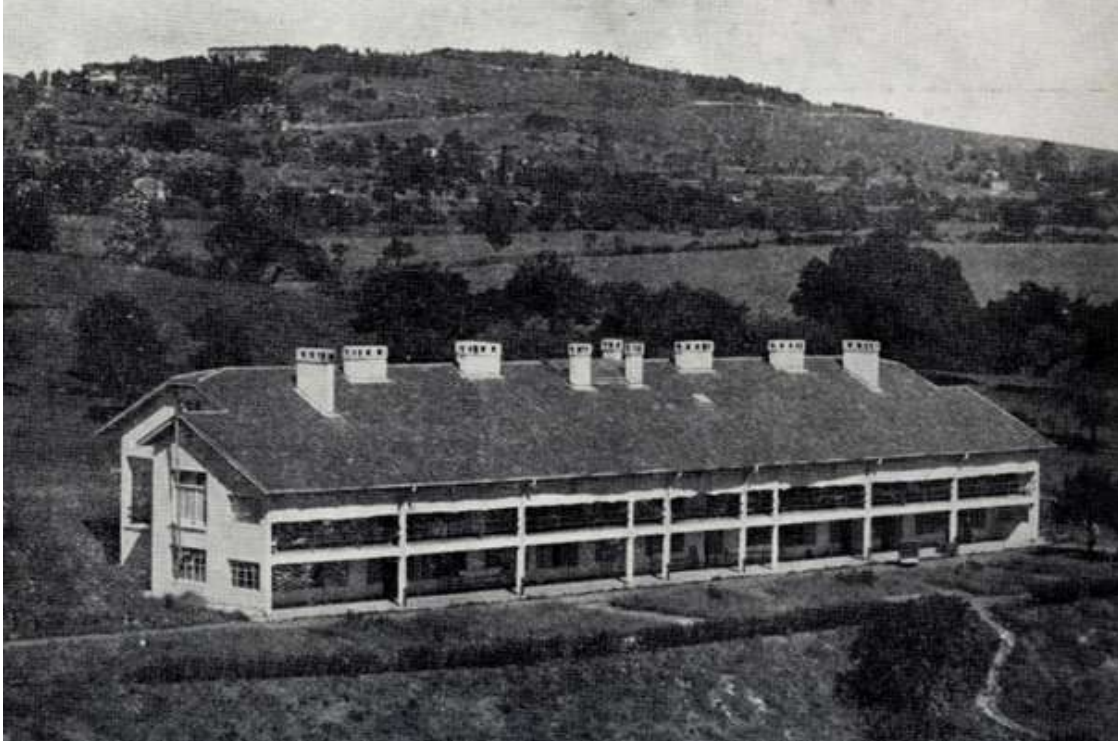

Resim 6. Kum Havuzu (6 no'lu Koruma Kurulu Arşivi, 167226 sayılı belge)

sağlık kurumlarının planlı biçimde örgütlenmesini zorunlu kılmıştır (Armağan, 2015). Maarif Vekili Mustafa Necati Bey'in girişimleriyle çocuklar için bir kür alanı (Resim 6) ve öğretmenlere yönelik tedavi hizmeti verecek seksen yataklı bir yapı inşa edilmiştir. 1928 yılında "Necati Bey Pavyonu" adıyla hizmete açılan bu yapı (Resim 7), Validebağ'ın sağlık işlevinin kurumsallaşmasında önemli bir dönüm noktası olmuş; alanın eğitim,

sağlık ve sosyal hizmet işlevlerini bir araya getiren karma bir kurumsal peyzaj kimliği kazanmasına zemin hazırlamıştır.

Daha sonraki yıllarda, Validebağ yerleşkesine sanatoryum binası (Resim 8), çocuk pavyonu, preventoryumun ek yapısı, kum havuzu, çamaşırhane, mutfak ve ambar gibi çeşitli birimler eklenmiş; böylece alan, kısa bir sürede bütüncül bir ver-

Resim 7. Validebağ Prevantoryumu – Erkekler Bölümü (Validebağ Prevantoryumu Broşürü, Halil Onur Arşivi, 1933)

Resim 8. Validebağ Sanatoryumu (6 no'lu Koruma Kurulu Arşivi, 167238 sayılı belge)

emle mücadele kampüsüne dönüşmüştür. Bu yapısal genişleme, Cumhuriyet döneminde sağlık kurumlarının yalnızca tedavi değil, sağlıklı yaşam idealini temsil eden mekânsal organizasyonlar olarak kurgulandığı döneme denk düşmektedir (Akın, 2004).

1950'li yılların başında, Validebağ'ın güneyinde yer alan Koşuyolu Mahallesi, tek parti dönemi sonrasında değişen sosyo-ekonomik koşullar ve artan konut gereksinimi doğrultusunda, belediye tarafından planlı bir sosyal konut yerleşimi olarak tasarlanmıştır (Erdal ve

diğ., 2020). Bu gelişme, Validebağ çevresinde kamusal sağlık alanı ile konut üretimi arasında yeni mekânsal sınırların tanımlanmaya başladığı dönemi temsil etmektedir (*Resim 9*).

1959 yılına gelindiğinde, Validebağ'daki yatak kapasitesi altı yüz otuza ulaşmış; böylece alan, dönemin en kapsamlı ve donanımlı verem tedavi merkezlerinden biri konumuna yükselmiştir (Kolay & Memiş, 2017). Bu dönem, Validebağ'ın yalnızca bir sağlık kurumu değil, Cumhuriyet'in kamusal sağlık ideallerinin mekânsal temsili haline geldiği

Resim 9. Soldan sağa sırasıyla 1946, 1966, 1982 ve 2015 yıllarında Validebağ (Hava fotoğrafları altlık olarak kullanılarak ilgili tarihlerin haritaları yazar tarafından üretilmiştir).

evredir.

1970'li yılların başına kadar süren bu tedavi odaklı dönem boyunca, Validebağ yerleşkesinde döner sermaye modeli uygulanmış; alan içinde sebze ve meyve üretimi, küçükbaş hayvancılık ve mandracılık faaliyetleri yürütülmüştür (*Resim 10*). Bu üretim sistemi, kurumun kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmesini sağlayan kendine yeterli bir ekonomik ekoloji yaratmış; Validebağ'ı yalnızca bir sağlık kurumu değil, kendi kaynak döngüsünü yöneten bütüncül bir organizma haline getirmiştir.

Hava fotoğraflarından üretilen haritaların karşılaştırmalı analizi (*Resim 9*), 1940'lı yılların başında Validebağ'da ağaç örtüsünün sınırlı olduğunu, ancak ilerleyen yıllarda yapılan ağaçlandırma ve dikim çalışmalarıyla alanın kademeli biçimde yoğun bir yeşil dokuya dönüştüğünü göstermektedir. Bu süreç, insan müdahalesi ile doğal ekosistemin etkileşiminden doğan bir peyzajın oluştuğunu göstermektedir.

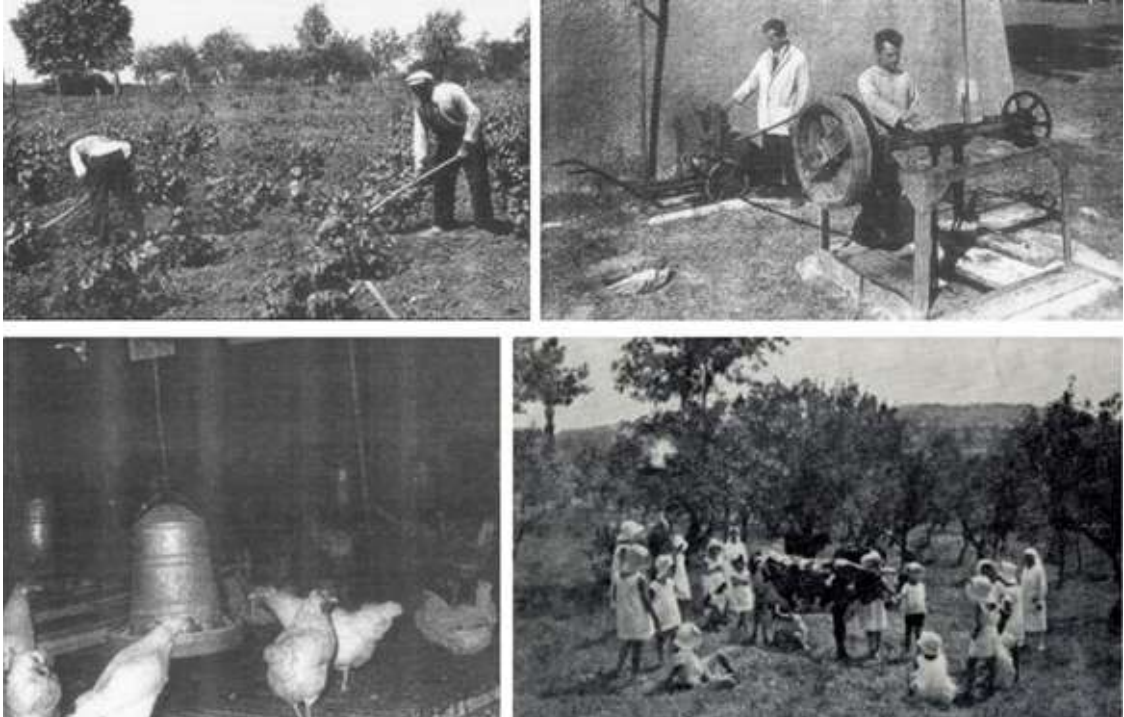
Veremle mücadelede kaydedilen ilerlemeler ve hastalığın giderek azalmasıyla birlikte, alanın sağlık işlevi zayıflamış; buna karşın kuru kimliği giderek

belirginleşmiştir. Bu dönemde yerleşkedeki yapılar işlevsel bir yeniden kullanım sürecine girmiş; 1973 yılında 50. Yıl Binası, 1974 yılında ise Öğretmen Hastanesi olarak hizmete açılmıştır. Buna karşın, Adile Sultan Kasrı bir süre kullanılmamış; bakım eksikliği nedeniyle yapıda fiziksel tahribatlar meydana gelmiştir.

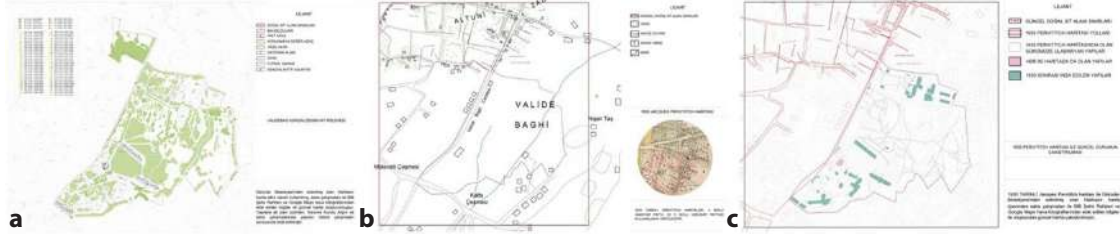
Bu dönem, Validebağ'ın sağlık işlevinden doğan üretkenliğinin doğal peyzajla bütünleştiği; dolayısıyla yapay ile doğal arasındaki sınırın en geçirgen biçimde hissedildiği bir evre olarak değerlendirilebilir.

1974 yılında verem hastalığının etkisini yitirmesi ve tedavisinin mümkün hale gelmesiyle birlikte, dönemin sağlık politikaları doğrultusunda Validebağ'daki hastanenin işlevi yeniden tanımlanmıştır. Bu dönüşüm, sağlık odaklı yapının giderek toplum hizmeti ve eğitim eksenli bir kurumsal modele evrilmesinin başlangıcını oluşturmuştur (*Resim 11*).

1978 yılında, kurumun hizmet alanı genişletilerek "Millî Eğitim Bakanlığı Validebağ Toplum Hizmetleri ve Sağlık Eğitimi Kurumu"

Resim 10. Soldan sağa sırasıyla 1946, 1966, 1982 ve 2015 yıllarında Validebağ (Hava fotoğrafları altlık olarak kullanılarak ilgili tarihlerin haritaları yazar tarafından üretilmiştir).

Resim 11. Günümüz haritası ile Pervititch haritasının karşılaştırılması (Yazar tarafından üretilmiştir).

adı altında yeniden yapılandırılmış ve bünyesinde altı temel birim oluşturulmuştur:

- Sağlık Eğitim Hastanesi
- Sağlık Meslek Lisesi
- Rehberlik, Araştırma ve Rehabilitasyon Merkezi
- Yaşlılar Dinlenme ve Bakımevi
- Öğretmenevi
- Beslenme Eğitimi ve Üretim Merkezi ile Kreş-Yuva-Anaokulu

Bu yeniden yapılanma, Validebağ'ın sağlık işlevini toplumsal refah ve eğitim eksenli bir yapıya dönüştürerek, alanın kurumsal hafızasında yeni bir kimlik katmanı oluşturmuştur. Aynı zamanda Cumhuriyet'in sağlık, eğitim ve sosyal refah alanlarını bütünleştiren modern kamusal hizmet modelinin Validebağ ölçeğinde mekânsallaşmasını sağlamıştır. Kurum topluma hizmet sunma ve sağlık eğitimi verme aracılığıyla, kullanıcı profiline genişletmiş; eğitim-öğretim kurumlarında görev yapan personel, öğretmenler, öğrenciler ve aileleri kurumun doğrudan yararlanıcısı haline gelmiştir. Validebağ bünyesinde yer alan prevantoryum ve sanatoryum yapıları da bu yeni işlevsel çerçeveye uyarlanarak, benzer kullanıcı gruplarına yönelik tedavi hizmetleri sunmaya devam etmiştir.

1980 askeri darbesi sonrasında, Validebağ Korusu'nun çevresinde ve içinde yer alan alanların mülkiyet ve kullanım biçimleri yeniden düzenlenmiş, bazı bölümler farklı kamu kurumlarına ve özel sektör girişimlerine devredilmiştir. Bu dönemde Validebağ'ın kurumsal kimliği parçalanmış, alanın 'kamusal fayda üretme' kapasitesi yerini mülkiyet ve kullanım tartışmalarına bırakmıştır. Korunun kuzeyinde Haydarpaşa Lisesi şantiyesi başlatılırken, çeperlerinde konut siteleri inşa edilmeye başlanmış; böylece alanın doğal sınırları aşındırılmaya başlanmıştır. Bu dönemde korunun döner sermaye sistemine son verilmiş, dolayısıyla kendi kendine yeten ekonomik düzeni ortadan kaldırılmıştır.

Daha önce 1956 yılında Millî Eğitim Bakanlığı'na tahsis edilmiş olan korunun idaresi, askeri yönetim tarafından iptal edilmiştir (Kolay & Memiş, 2017). Bu karar, yalnızca bir idari değişiklik değil, Validebağ'ın kurumsal sürekliliğinin kesintiye uğradığı ve kamusal işlevinin zayıfladığı bir kırılma noktası olmuştur.

1990'lı yılların başında, Adile Sultan Kasrı'nın Öğretmenevi olarak yeniden işlevlendirilmesi yönünde kararlar alınmış ve yapı çeşitli onarımlardan geçirilerek bugünkü temsil biçimini kazanmıştır. Ancak bu dönemden itibaren Validebağ, bir koru olarak kamusal alan olmaktan çok, farklı kurumlar arasında paylaşılan ve tanımı sürekli değişen bir mekân haline dönüşmüştür.

1990'lı yılların başlarından itibaren, Validebağ Korusu üzerindeki mülkiyet ve planlama hakları yerel yönetimlerin gündemine girmiş; koru, artan kentsel rant baskısı altında yeniden tanımlanmaya başlanmıştır. Bu dönemde, İstanbul'daki birçok yeşil alan gibi Validebağ da kamusal alan mı yoksa potansiyel gelişim sahası mı olduğu yönündeki tartışmaların merkezine yerleşmiştir.

Bu girişimlerin ilki, 13 Ağustos 1991 tarihli 1/1000 ölçekli Altunizade Uygulama İmar Planı kapsamında gerçekleşmiştir. Plan, birinci derece doğal sit alanı statüsündeki korunun, halka açık bir "milli park" projesine dönüştürülmesini öngörmekteydi. Planda hastane, kültürel tesis, bölge parkı ve yol alanlarının yanı sıra, havuzlu restoran, botanik bahçesi, tarih müzesi ve 300 m²'lik bir mescit inşası önerilmiştir. Ancak bu plan, kamuoyunun yoğun tepkisi üzerine yasal mercilere taşınmış ve uygulamaya geçmemiştir (Kolay & Memiş, 2017).

1998 yılında, korunun 50.000 m²'lik bölümünün Marmara Üniversitesi'ne hastane yapılmak üzere tahsisi, bölgede büyük ölçekli bir toplumsal tepkiye neden olmuştur. Mahalle sakinleri ve sivil toplum inisiyatifleri, toplantılar düzenleyerek örgütlenmiş; yaklaşık 6.000 imza toplayarak Koruma Kurulu'na başvuruda bulunmuşlardır. Bu hareket, Validebağ'da koruma kavramının ilk kez yurttaş temelli bir savunma pratiği olarak ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Sivil girişimlerin baskısı sonucunda, 16 Temmuz 1999 tarihli ve 11088 sayılı kararla, İstanbul III Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından Validebağ Korusu'nun bütünü 1. derece doğal sit alanı olarak tescillenmiştir. Bu karar, yalnızca fiziksel çevrenin değil, kamusal belleğin ve toplumsal dayanışmanın da koruma altına alındığı bir dönüm noktası olmuştur. 1990'larda Validebağ'da yaşanan süreç, Türkiye'de sivil toplumun koruma tarihindeki önemli eşiklerden biridir. Buradaki direniş, yalnızca bir plan karşıtı tepki değil; kentsel belleğin korunması için geliştirilen kolektif bir

kamusallık biçimidir.

Yirmi birinci yüzyılın ilk yıllarında Validebağ Korusu'nda inşa edilen tek yeni yapı Validebağ Fen Lisesi olmuştur. İlerleyen yıllarda Üsküdar Belediyesi ile imzalanan protokol, kamuoyundan gelen itirazlar sonucunda iptal edilmiştir. 2009 yılında askıya çıkarılan 1/5000 ölçekli Kentsel ve Doğal Sit Alanları Nazım İmar Planı, açılan davalar neticesinde yürütmenin durdurulması kararıyla birlikte iptal edilmiştir. 2014 yılında, Adile Sultan Kasrı çevresinin mermerle kaplanması ve otoparkın genişletilmesine yönelik kararlara karşı gönüllüler ve çevre mahalle sakinleri tarafından yoğun bir toplumsal direniş örgütlenmiştir.

Bu süreç, Validebağ'daki koruma yaklaşımının idari karar düzeyinden sivil katılım düzeyine evrildiği bir döneme işaret eder. Koru, artık yalnızca korunması gereken bir alan değil, kamusal sahiplenme ve kolektif eylem pratiğiyle yaşayan bir mekân hâline gelmiştir.

Sonraki yıllar boyunca Validebağ'daki kültürel miras varlıkları ve ekolojik değerler, farklı dönemlerde çok sayıda müdahale tehdidiyle karşı karşıya kalmış; ancak sivil toplum inisiyatiflerinin süreklilik kazanan direnci sayesinde bu müdahalelerin çoğu sınırlı fiziksel etkiyle sonuçlanmıştır. Böylece Validebağ, günümüzde hem ekolojik koruma hem de toplumsal hafıza mekânı niteliğini bir arada sürdüren ender kentsel alanlardan biri olma özelliğini korumaktadır (Resim 12).

Günümüzde de bu dayanışma ve koruma mücadelesi, sivil inisiyatifler tarafından süreklilik kazanan bir katılım pratiği olarak sürdürül-

mektedir. Bu uzun soluklu süreç, Validebağ Korusu'nun artık yalnızca bir doğal peyzaj alanı değil, aynı zamanda kent ölçeğinde kamusal farkındalığın ve sivil dayanışmanın simgesine dönüştüğünü ortaya koymaktadır. Validebağ, bugün kentsel ekoloji, kültürel miras ve yurttaş eylemliliğinin kesişiminde konumlanan; kolektif hafızayı mekâna dönüştüren bir kamusal değer alanıdır.

Validebağ Korusu'nu(n Değerini) Anlamak

Doğal Sit Alanı Olarak Validebağ Korusu

1999 yılında birinci derece doğal sit alanı olarak tescillenen Validebağ, barındırdığı flora ve fauna çeşitliliği, hassas ekolojik bant üzerindeki konumu, göç yolları üzerindeki yeri ve kent içi koru olarak sahip olduğu özgün ekolojik dengesi nedeniyle yalnızca doğal değil, aynı zamanda kültürel bir peyzaj değeri taşımaktadır. Bu özellikler, koruyu İstanbul'un parçalanmış yeşil dokusu içinde ekolojik sürekliliği sağlayan nadir bir ekosistem hâline getirmektedir.

Validebağ Korusu için önerilen koruma politikalarının en temel önceliği, alanın 1. derece doğal sit statüsünün güçlendirilmesidir. Güncel plan kararlarında öngörülen "nitelikli doğal koruma alanı" ve "sürdürülebilir koruma ve kontrollü kullanım alanı" tanımlamaları, korunun bütüncül koruma anlayışıyla bağdaşmamaktadır ve mevcut yasal çerçevede korunmasını zorunlu kılmamaktadır.

Koru, yaklaşık yüz elli yıllık tarihsel süreçte insan müdahalesiyle biçimlenmiş, doğayla iç içe geçmiş bir kültürel peyzaj olarak değerlendirilmelidir. Bu bağlamda Validebağ, yalnızca doğal varlık değil,

Resim 12. Çevresel Değerlilik Analizi-Somut Olmayan Kültürel Miras (Yazar tarafından üretilmiştir)

parçalanamaz, bölünemez ve değiştirilemez bir mekânsal bütündür; dolayısıyla bütüncül koruma ilkesi çerçevesinde ele alınmalıdır.

Tarihi Sit Alanı Olarak Validebağ Korusu: Koru Ölçeğinden Yapı Ölçeğine, Kültür Varlıkları

Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın 13.03.2012 tarih ve 28232 sayılı "Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlıklarının ve Sitlerin Tespit ve Tescili Hakkında Yönetmeliği" uyarınca, tarihi sit; "insanlık tarihi, milli tarihimiz veya askeri harp tarihi açısından çok önemli olayların cereyan ettiği ve bu sebeple korunması gerekli yerleri" tanımlar.

Validebağ Korusu, bu tanım kapsamında hem Osmanlı hem de Cumhuriyet dönemi tarihine tanıklık etmesi bakımından özgün bir konuma sahiptir. Osmanlı döneminde saray eşrafı, çeşitli sultanlar ve hükümdarlar tarafından sayfiye alanı olarak kullanılması; Bezmialem Valide Sultan ve Adile Sultan gibi figürler aracılığıyla saray kültürünün gündelik yaşam mekânına dönüşmesi, alanın tarihsel değerini güçlendirmektedir. Koru, Birinci Dünya Savaşı sonrasında kısa süreliğine yetim çocukların barındırıldığı Darüleytam olarak kullanılmış, akabinde veremle mücadelede modern bir sağlık yerleşkesine dönüşmüştür. Bu süreç, alanın hem harp tarihi hem de erken Cumhuriyet'in sağlık modernleşmesi bağlamında önemli bir mekânsal tanıklık alanı olduğunu göstermektedir.

Validebağ, on sekizinci yüzyıldan günümüze uzanan çok katmanlı yapısı, kültür varlıklarıyla bütünleşmiş peyzaj karakteri ve toplumsal bellekteki yeriyile yalnızca doğal değil, aynı zamanda tarihi ve kültürel bir peyzaj alanı olarak ele alınmalıdır. Dolayısıyla korunun "doğal sit" statüsünün yanı sıra, "tarihi sit" olarak da tescillenmesi; hem mekânsal sürekliliğin hem de kültürel hafızanın korunması açısından gereklidir.

Validebağ, insan müdahalesiyle biçimlenmiş, doğa ve kültürün etkileşimi ile oluşmuş bir bütüncül peyzaj organizmasıdır; bu nedenle koruma yaklaşımı da doğal ve tarihi sit ayrımını da aşan bir bütüncül koruma paradigması çerçevesinde ele alınmalıdır.

Kültürel Peyzaj Alanı Olarak Validebağ Korusu

Uluslararası Doğa Koruma Birliği (IUCN), kültürel peyzajı "kültürel ve doğal kaynakları, bu bağlamda yaban hayatı ve evcil türleri içeren; tarihsel bir olay, etkinlik ya da çeşitli kültürel ve estetik değerlerle ilişkilenen coğrafi alanlar" olarak tanımlamaktadır. Kavram, doğa ve kültürün birbirinden bağımsız değil, karşılıklı etkileşim içinde şekillendiği fikrine dayanır.

Kültürel peyzaj kavramına ilişkin ilk kuramsal yaklaşımlar 19. yüzyılın sonlarına uzanır. Friedrich Ratzel'in "insan faaliyetleriyle değiştirilmiş peyzaj" tanımı (Jones, 2003), bu düşünsel temelin ilk örneklerinden biridir. Alman coğrafyacı Carl Ortwin Sauer, 1930'lu yıllarda kavramı geliştirerek doğal ve kültürel peyzajlar arasındaki ayrımı or-

taya koymuştur. Sauer'e (1925) göre iklim, bitki örtüsü ve jeolojik yapı gibi doğal unsurların biçimlendirdiği doğal peyzaj, yalnızca insan etkisinden önce var olabilir; buna karşılık, insan faaliyetlerinin bu doğal çevreyi dönüştürmesiyle ortaya çıkan yeni biçim kültürel peyzaj tanımlar.

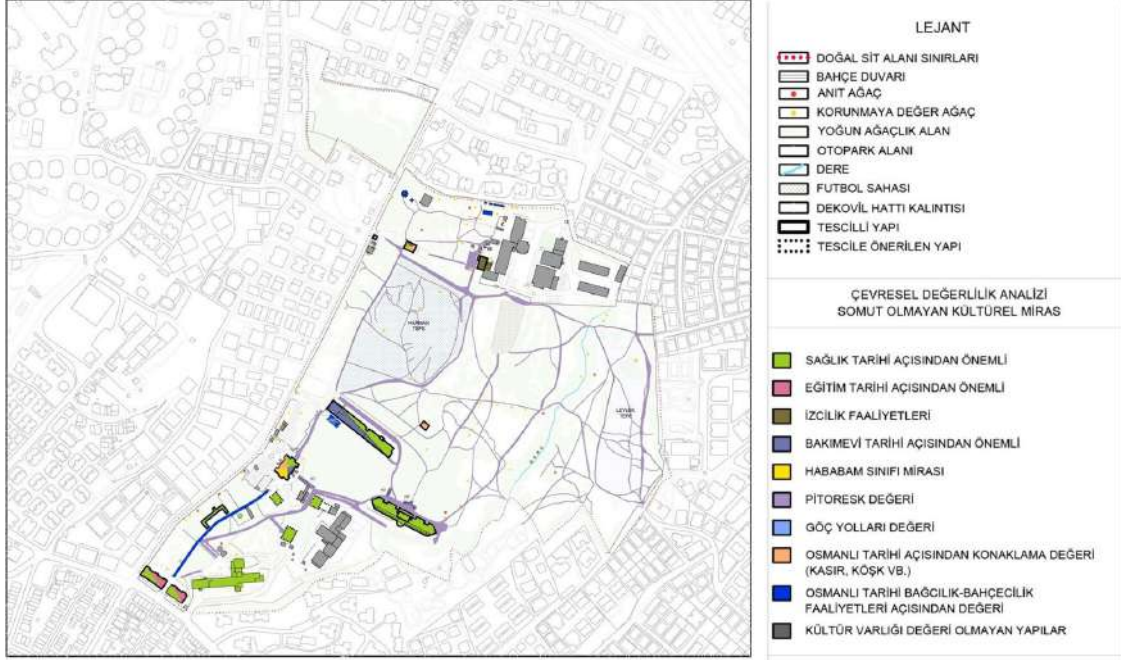
Bu kuramsal çerçevenin Türkiye bağlamındaki karşılığına dair Güler (2018), kültürel peyzajı "doğa ve kültürün zaman içerisinde karşılıklı etkileşimleri sonucu oluşan; doğal çevrenin sunduğu fiziksel koşullar altında sosyal, ekonomik ve kültürel süreçlerle biçimlenmiş alanlar" olarak tanımlar. Bu tanım, kültürel peyzajı yalnızca fiziksel bir çevre değil, aynı zamanda insan topluluklarının tarihsel deneyimlerinin mekâna kazındığı bir süreç olarak ele alması bakımından önemlidir.

Yirmi birinci yüzyıl ile, kültürel peyzaj kavramı uluslararası koruma literatüründe olduğu kadar Türkiye'de de giderek daha fazla tartışılır hale gelmiştir. Ancak kavram, henüz yasal ve yönetsel düzlemde kurumsal karşılığını tam olarak bulamamıştır. Buna karşın, ICOMOS Türkiye'nin 2012 tarihli Kapadokya Bildirgesi ile 2019 tarihli Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi, kültürel peyzajın koruma politikalarındaki yerini güçlendiren önemli referanslar olarak öne çıkmaktadır. Bu belgelerde, doğal ve kültürel unsurların birbirini tamamlayan bir bütün olarak değerlendirilmesi ve koruma kararlarının bu bütüncül anlayışla şekillendirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

İstanbul, kültürel peyzaj kavramının tüm alt türlerine örnek teşkil eden çok katmanlı yapısı ve coğrafi çeşitliliğiyle, bütüncül bir kültürel peyzaj karakteri sergileyen bir kenttir (İstanbul Planlama Ajansı, *Validebağ Korusu Politika Belgesi*, 2021). Bu bağlamda Validebağ Korusu, 18. yüzyıldan günümüze uzanan süreçte insan müdahalesiyle biçimlenen, ancak doğal yapısını koruyarak gelişen organik bir şehir içi korusu niteliği taşır. Sahip olduğu çok katmanlı tarihsel ve kültürel değerleri, özgün ekolojik yapısı, somut ve somut olmayan miras öğeleriyle Validebağ, İstanbul'un kültürel peyzaj alanı olarak öne çıkan en önemli odaklarından biridir.

Korunun sahip olduğu somut ve somut olmayan kültürel miras değerlerinin korunabilmesi ve sürdürülebilirliğinin sağlanabilmesi, yalnızca doğal ya da tarihi sit tanımlarıyla açıklanamayacak ölçüde çok katmanlı bir yaklaşımı gerektirir. Bu nedenle Validebağ'ın, insan eliyle biçimlenmiş doğa ve kültür etkileşiminin ürünü olarak, "kültürel peyzaj alanı" niteliğiyle değerlendirilmesi gerekmektedir (*Resim 13*).

Yakın gelecekte bu kavramın yasal zemine kavuşacağı öngörüsüyle, Validebağ Korusu'nun kültürel peyzaj alanı olarak yeniden değerlendirilmesi ve tescillenmesi önerilmektedir. Korunun kültürel peyzaj değerleri, UNESCO'nun sınıflandırmaları (Fowler, 2003), Madran & Uysal (2019) ile Güler (2018)'in alana özgü sistemleri

Resim 13. Çevresel Değerlilik Analizi-Somut Olmayan Kültürel Miras (Yazar tarafından üretilmiştir).

Tablo 1. Validebağ korusu kültürel peyzaj değerleri

Çok katmanlı tarihsel doku	Osmanlı tarihi açısından sayfiye alanı değeci: Osmanlı Dönemi'nde sayfiye ve avlak alan niteliği Osmanlı tarihi açısından konaklama değeri: Osmanlı Dönemi'nde saray eşrafının konaklama alanı olma niteliği Osmanlı tarihi bağcılık-bahçecilik faaliyetleri açısından önemi: Bağcılık faaliyetleri, Validebağı, tarımsal faaliyetler ve döner sermaye Bakımevi tarihi açısından önemi: Birinci Dünya Savaşı darüleytam işlev Sağlık tarihi açısından önemi: Cumhuriyet Dönemi, prevantoryum-sanatoryum (sağlık kampüsü) işlevi Eğitim tarihi açısından önemi: Cumhuriyet Dönemi, toplum hizmetleri ve sağlık eğitimi
Kültür varlığı değeri taşıyan öğeler	Tarihi yapılar Merdivenler, duvarlar, nişan taşları, kuyular gibi mimari bileşenler
Doğa-insan etkileşimi	İnsan eli ve doğal süreçlerin etkileşimiyle oluşmuş koru dokusu
Göç yolları değeri	Göç yolları üzerinde oluşu sebebiyle kırılgan ekolojik hat
Doğal çevre bileşenleri	Dere sistemi ve çevresindeki fauna ve flora
Pitoresk değeri	Pitoresk nitelik sunan mimari elemanlar ve manzara
Sosyal ve kültürel kullanım	İzcilik faaliyetleri Hababam Sınıfı Mirası: "Hababam Sınıfı" filmi ile ilişkilenen kültürel bellek

temel alınarak belirlenmiştir.

Alanın kültürel peyzaj değerleri tanımlanırken sahip olduğu somut değerlerin yanı sıra somut olmayan kültürel miras değerleri de göz önünde bulundurulmuş ve kültürel peyzaj değeri olarak bu çalışmanın içerisine dahil edilmiştir (*Resim 13*).

Validebağ Korusu'nun Bellekteki Yeri

Validebağ Korusu, yalnızca fiziksel varlığıyla değil, kolektif bellek içindeki sürekliliğiyle de İstanbul'un en özgün kamusal alanlarından biri-

dir. Bellek, mekânla kurulan toplumsal ilişkiler ağı içinde şekillenir; Validebağ bu anlamda, farklı dönemlerde değişen işlevlerine rağmen, kamusal aidiyetin ve sivil direncin sürdüğü nadir örneklerden biri olmuştur.

Osmanlı döneminde saray mensuplarının sayfiye alanı olarak başlayan mekânsal kimlik, Cumhuriyet döneminde sağlık ve eğitim kurumları aracılığıyla "iyileştirici peyzaj" anlamı kazanmış; 1970'lerden itibaren ise kentsel bellekte bir sağlık kampüsü, bir öğretmenler mekânı, bir kamusal

nefes alanı olarak yer edinmiştir.

Özellikle 1990'lardan sonra gelişen sivil koruma hareketleri ve gönüllü inisiyatifler, Validebağ'ın fiziksel varlığını aşan bir anlam üretmiştir. Koru, yerel halk, çevreciler, sanatçılar ve eğitimciler tarafından "kolektif bir kamusal mekân" olarak sahiplenilmiş; bu sahiplenme süreci, kentte doğa ve kamusal kavramlarının yeniden tartışılmasına zemin hazırlamıştır.

Popüler kültürde ise Hababam Sınıfı filmleri gibi temsiller, Validebağ'ı toplumsal bellekte "eğitim, mizah ve dayanışma" imgeleriyle özdeşleştirmiştir. Bu temsiller, korunun yalnızca bir doğal alan değil, duygusal ve kültürel bir hafıza mekânı olduğunu göstermektedir.

Bugün, koruda hâlen süren gönüllü etkinlikler, nöbetler ve koruma mücadeleleri, belleğin canlı bir toplumsal pratik olduğunu kanıtlar niteliktedir. Bu nedenle Validebağ, hem fiziksel hem de simgesel düzlemde, İstanbul'un yaşayan kültürel peyzaj belleğinin bir parçası olarak değerlendirilmelidir.

Değerlendirme

Validebağ Korusu'nun yüz elli yıldan uzun bir döneme yayılan hikâyesi, İstanbul'un doğa ile kültür arasındaki hassas dengede ürettiği nadir süreklilik örneklerinden birini temsil etmektedir. Çamlıca yamaçlarında bir sayfiye alanı olarak başlayan bu serüven, zaman içinde saray bahçesi, sağlık kampüsü, eğitim yerleşkesi ve son olarak bir kamusal direniş alanı kimliği kazanmıştır. Bu süreklilik, her dönemin kendi toplumsal ve mekânsal koşulları içinde yeniden biçimlenmiş, ancak korunun "kamusal ortak bellek" niteliğini hiçbir dönemde yitirmemiştir.

Yapılan arşiv araştırmaları, harita karşılaştırmaları ve saha gözlemleri, Validebağ'ın yalnızca bir doğal alan değil, farklı zaman dilimlerinde biriken kültürel anlamların keşiştiği bir peyzaj olarak okunabileceğini göstermektedir. Bu yönüyle Koru, insan müdahalesi ve doğal süreçlerin birbirini dışlamadan birlikte var olabileceğini kanıtlayan, ekolojik olduğu kadar tarihsel bir organizmadır. Bu organizmada bağıcılıkla başlayan üretim kültürü, veremle mücadele sürecinde kamusal sağlığa dönüşmüş; döner sermaye sistemiyle kendi yaşam döngüsünü kurmuş, Cumhuriyet'in eğitim politikalarıyla yeniden tanımlanmıştır.

Validebağ'ın geçirdiği tüm bu dönüşümler, yalnızca fiziki katmanlarda değil, kentin sosyo-kültürel yapısında da iz bırakmıştır. 19. yüzyıldan itibaren saray bahçesi olma özelliğini kaybedip kamusal kullanıma açılması, mekânın sınıfsal anlamını dönüştürmüş; Cumhuriyet döneminde bir sağlık yerleşkesine evrilmesiyle birlikte koru, "iyileşme" kavramının da sembolü haline gelmiştir. Bugün ise koru, ekolojik bir sığınak olmanın ötesinde, kent sakinlerinin kamusal

duyarlılığının ve katılımcı koruma bilincinin somut bir tezahürü olarak varlığını sürdürmektedir.

Tarihsel belgeler ve haritalar üzerinden yapılan okumalar, Validebağ'ın hem mekânsal hem de simgesel düzeyde bir kültürel peyzaj alanı niteliği taşıdığını açıkça ortaya koymaktadır. Alan, doğa ve kültürün birbirini tamamladığı, çok katmanlı ve karma bir miras dokusu barındırmaktadır. Bu çok katmanlılık, fiziksel izlerin ötesinde, farklı kuşakların belleğinde yer eden bir anlam sürekliliğini de taşımaktadır. Bugün Validebağ Korusu, İstanbul'un hızla dönüşen kentsel yapısı içinde hem sürekliliği hem de kırılmaları aynı anda barındıran bir bellek mekânı olarak okunabilir. Bu yönüyle Koru, yalnızca korunması gereken bir doğal alan değil, geçmişle gelecek arasında bir diyalog zemini, kamusal yaşamın ortak hafızasıdır.

Bu çalışma, Validebağ Korusu'nun tarihsel katmanlarını görünür kılarak, doğa ve kültürün birbirine temas ettiği bu karma miras alanının çok boyutlu yapısına dikkat çekmeyi amaçlamıştır. Korunun hikâyesi, yalnızca fiziksel bir koruma meselesi değil, aynı zamanda insan, doğa ve zaman arasındaki ilişkinin sürekliliğine dair bir sorumluluk çağrısıdır.

Kaynaklar

- Akın, Y. (2004). *"Gürbüz ve yavuz evlatlar": Erken Cumhuriyet'te beden terbiyesi ve spor*. İstanbul, Türkiye: İletişim Yayınları.
- Armağan, N. (2015, Temmuz 31). Validebağ Korusu'nda bir devrin veremle savaşı. *Gazete Kadıköy*, İstanbul, Türkiye.
- Bora, T. (2014). *Sayfiye hafiflik bayalı*. İstanbul, Türkiye: İletişim Yayınları.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA). (1885). Maslak Kasrı Hümayunu ile Validebağ'ı ve Ayazağa Kasrı Hümayunları bahçelerinin daha iyi bir şekilde işletilebilmesi için Zakaryan Efendi'nin görevlendirildiği (Yer: 60-39, Kutu: 60, Gömlek: 39).
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA). (1887). Agop Kalfa tarafından inşa edilen Tophanelioğlu'nda Validebağ Kasrı'nın masraflarının ödemesi (Yer: 49_12_002, Kutu: 49, Gömlek: 12, Sıra: 002, H_28081287).
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA). (1922). Darüleytam şubelerinin tek bir mahallede toplanarak idare edilmesi ve Validebağ Kasrı Hümayunu'nun tamir edilerek Darüleytam'a tahsisi (Yer: 220-160, Kutu: 220, Gömlek: 160).
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA). (1922). Validebağ darü'l-eytam-ı müsliminine ihvan buyrukları kasrı hümayun ve müstemilatının topoğrafya haritası (Yer: 2429).
- Erdal, Y., Alath, H. İ., Kırbas, A., & Salman, Y. (2020). Kadıköy'ün genişleyen sınırları: Koşuyolu. *Betonart Dergisi*, 65, 6-17.
- Fowler, P. J. (2003). *World heritage cultural landscapes 1992-2002* (World Heritage Papers No. 6). Paris, France: UNESCO World Heritage Centre.
- Gülenaz, N. (2017). Sanat tarihi açısından Validebağ-ı Kasrı Hümayunu. In *Maarif'in hizmetinde 100 yıl: Osmanlı'dan günümüze Validebağ'ı* (pp. 103-131). İstanbul, Türkiye: Adile Sultan Kasrı Öğretmenevi ve ASO Yayınları.
- Güler, A. C. (2018). *Gökçada'nın kültürel peyzaj değerlerinin belirlenmesi ve korunmasına yönelik ilkeler*

(Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, Türkiye.

Haskan, M. N. (2001). Valide Bağı Kasrı (Adile Sultan Kasrı). In *Yüzyıllar boyunca Üsküdar* (Cilt 3). İstanbul, Türkiye: Üsküdar Belediyesi Üsküdar Araştırma Merkezi.

ICOMOS Türkiye. (2012). *Kapadokya bildirgesi*. Nevşehir, Türkiye: 17 Şubat.

ICOMOS Türkiye. (2013). *Türkiye mimari mirası koruma bildirgesi*. İstanbul, Türkiye: 12 Aralık.

IUCN. (1994). *Guidelines for protected area management categories*. Gland, Switzerland: IUCN.

İnciciyan, G. V. (2018). *Boğaziçi sayfiyeleri*. İstanbul, Türkiye: Alfa Yayınları.

İstanbul Planlama Ajansı. (2021). *Validebağ Korusu politika belgesi*. Retrieved June 10, 2022, from <https://ipa.istanbul/>

Jones, M. (2003). The concept of cultural landscape: Discourse and narratives. In H. Palang & G. Fry (Eds.), *Landscape interfaces* (pp. 21–51). Dordrecht, Netherlands: Kluwer Academic.

Kolay, A., & Memiş, Ş. (2017). *Maarif'in hizmetinde 100 yıl: Osmanlı'dan günümüze Validebağ*. İstanbul, Tür-

kiye: Adile Sultan Kasrı Öğretmenevi ve ASO Yayınları.

Madran, E., & Uysal, Z. Ç. (Eds.). (2009). *Korumada yeni tanımlar yeni kavramlar: Kültürel peyzaj*. Ankara, Türkiye: TMMOB Mimarlar Odası.

Sauer, C. O. (1925). *The morphology of landscape*. Berkeley, CA: University of California Press.

Şehsuvaroğlu, H. Y. (1952, Kasım 30). Eski meyva bahçeleri. *Akşam Gazetesi*, İstanbul, Türkiye.

Tuğluoğlu, F. (2012). Cumhuriyet'in ilk döneminde verem mücadelesi ve propaganda faaliyetleri. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 13–14.

Turgut, N. (2005). Validebağ'ın değişim sürecinde: Adile Sultan Kasrı. In *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu II bildiriler kitabı* (Cilt 2, pp. 424–435). İstanbul, Türkiye: Üsküdar Belediyesi Üsküdar Araştırmaları Merkezi.

Yaltırık, F., Efe, A., & Uzun, A. (1997). *Tarih boyunca İstanbul'un park, bahçe ve koruları: Egzotik ağaç ve çalları*. İstanbul, Türkiye: İSFALT Yayınları.

Yurtbilir, M. M. (2019). 19. yüzyıl Avrupa diplomasisi içinde oryantal yer arayışlar: Sultan Abdülaziz'in 1867 Avrupa gezisine bir bakış. *Eklektik Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 129–160.

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

İstanbul Metrobüs Koridorunda Altyapı Temelli Parçalanma ve Erişim Rejimi: Merter ve Uzunçayır Örnekleri

Infrastructure-Based Fragmentation and Access Regime in the Istanbul Metrobus Corridor: Merter and Uzunçayır Cases

✉ Bengihan Fındık¹, ✉ Server Funda Kerestecioğlu²

¹Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü

²Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Bölümü

ÖZ

Transit odaklı gelişim literatürü (TOD), ulaşım altyapılarının kent-sel mekân üzerindeki etkilerini erişilebilirlik, yoğunluk ve arazi değeri gibi makro göstergeler üzerinden değerlendirmekte ve erişilebilirliği çoğunlukla bütünleştirici bir kapasite olarak varsaymaktadır. Ancak bu yaklaşım, erişimin mikro ölçekli mekânsal organizasyonlar aracılığıyla nasıl örgütlendiğine ilişkin sınırlı bir bakış açısı sunmaktadır. Performans temelli erişilebilirlik ölçütleri, erişimin fiilen kat edildiği güzergâhlar boyunca ortaya çıkan yönlendirilmiş dolaşım örüntülerini, etkin erişim rejimlerini ve mekânsal ayrışma örüntülerini büyük ölçüde soyutlamaktadır. Buna karşın, eleştirel çalışmalar, altyapıların homojen bir bütünleşme üretmediğini; erişimi seçici biçimde dağıtan ve kentsel mekânı ayrışan ağlar doğrultusunda yeniden örgütleyen sosyo-teknik sistemler olarak işlediğini göstermektedir. Eleştirel literatür doğrultusunda bu çalışma, İstanbul Metrobüs koridorundaki mekânsal parçalanmayı programatik yeniden dağılım ve yönlendirilmiş dolaşım biçimleri üzerinden değerlendirmektedir. Araştırma, Merter ve Uzunçayır istasyon alanlarına odaklanmakta ve iki tamamlayıcı yöntem kullanmaktadır: mekânsal program analizi ve güzergâh tabanlı rota analizi. Çalışma, açık veri tabanlı ağ analizlerini yaya ölçeğinde üretilen rota sekans diyagramlarıyla ilişkilendirerek parçalanmış hareketliliğin mekânsal olarak nasıl örgütlendiğini ve deneyimlendiğini inceleyen çok katmanlı bir çözümleme çerçevesi geliştirmektedir. Ayrıca, parçalanmış kentleşmeyi gündelik dolaşım pratikleri ve erişim sekansları boyunca açığa çıkan mikro ölçekli mekânsal örgütlenmeler üzerinden görünür kılmaktadır. Bulgular, makro ölçekte artan erişilebilirliğin mikro ölçekte karşılık bulmadığını, altyapı müdahalesinin tetiklediği programatik yeniden dağılımla ilişkili dönüşümlerin erişim rejimini bağlama duyarlı biçimde farklılaştırdığını ve bu farklılaşmanın dolaşım pratiklerini seçici olarak yeniden yapılandırıldığını ortaya koymaktadır.

Anahtar sözcükler: Erişilebilirlik rejimleri, Hızlı Otobüs Sistemi (BRT), istasyon alanı morfolojisi, Merter, parçalanmış kentleşme, programatik yeniden dağıtım, Uzunçayır, yaya dolaşımı.

ABSTRACT

The Transit-Oriented Development (TOD) literature evaluates the impacts of transportation infrastructure on urban space through macro-level indicators such as accessibility, density, and land value, and often conceptualizes accessibility as an integrative capacity. However, this approach offers a limited perspective on how access is organized through micro-scale spatial configurations. Performance-based accessibility measures largely abstract the directed circulation patterns, effective access regimes, and spatial segregation patterns that emerge along the routes actually traversed. In contrast, critical studies demonstrate that infrastructures do not produce homogeneous integration; rather, they function as socio-technical systems that selectively distribute access and reorganize urban space along segregated networks. Drawing on the critical literature, this study evaluates spatial fragmentation in the Istanbul Metrobus corridor through programmatic redistribution and directed circulation patterns. The research focuses on the Merter and Uzunçayır station areas and employs two complementary methods: spatial program analysis and route-based analysis. The study develops a multi-layered analytical framework that examines how fragmented mobility is spatially organized and experienced by correlating open-data-based network analyses with pedestrian-scale route sequence diagrams. It further makes fragmented urbanization visible through micro-scale spatial organizations revealed across everyday circulation practices and access sequences. The findings reveal that increased accessibility at the macro scale is not reflected at the micro scale and that transformations associated with programmatic redistribution triggered by infrastructure interventions differentiate access regimes in a context-sensitive manner, thereby selectively restructuring circulation practices.

Keywords: Accessibility regimes, Bus Rapid Transport (BRT), fragmented urbanization, Merter, pedestrian circulation, programmatic redistribution, station area morphology, Uzunçayır.

Received: 30.05.2026 Revised: 30.05.2026 Accepted: 18.06.2026 Online: 03.07.2026

Correspondence: Bengihan Fındık

E-mail: bengihanf6@gmail.com

Giriş

Ulaşım altyapıları, çağdaş metropollerde yalnızca hareketliliği sağlayan teknik sistemler olmanın ötesinde, kentsel arazi kullanımını ve mekânsal örgütlenmeyi yönlendiren temel unsurlar olarak işlev görmektedir. Büyük ölçekli yatırımlar, erişim örüntülerini yeniden biçimlendirirken arazi kullanımı, yoğunluk dağılımları ve gündelik pratikler üzerinde belirleyici etkiler üretir. Bu ilişki, özellikle Transit-Oriented Development (TOD) literatürü içinde, yoğunluk, karma kullanım ve yaya erişilebilirliği ekseninde kapsamlı biçimde ele alınmıştır (Cervero & Kockelman, 1997; Dittmar & Ohland, 2004; Suzuki et al., 2013). Erken dönem çalışmaların erişilebilirliğin yer seçimi üzerindeki rolüne yaptığı vurgu (Mitchell & Rapkin, 1954; Hansen, 1959), zamanla ulaşımın arazi değerleri ve kentsel form üzerindeki dönüştürücü etkilerini kapsayacak şekilde genişlemiştir. Otomobil temelli yayılmanın ürettiği parçalı mekânsal yapı (Handy et al., 2005), daha kompakt ve bütünleşik kentsel form arayışlarını güçlendirmiştir. Bu bağlamda TOD, erişimi standartlaştırılmış ölçütler üzerinden optimize edilebilir bir dağılım problemi olarak kurgulayan normatif bir çerçeve sunmuştur (Calthorpe, 1993; Ewing et al., 2010).

Öte yandan güncel çalışmalar, ulaşım yatırımlarının etkilerinin mekânsal olarak homojen dağılmadığını; değerlenme, yoğunluk ve kullanım dönüşümlerinin bağlama özgü ve çoğu zaman parçalı örüntüler ürettiğini göstermektedir (Boarnet & Haughwout, 2000; Debrezion et al., 2007). Bu tartışmayı derinleştiren eleştirel literatür, altyapıların erişimi eşit biçimde yaymak yerine belirli koridor ve düğümler boyunca yoğunlaştırdığını, böylece farklılaşmış mekânsal örgütlenmeler ürettiğini ortaya koymaktadır (Curtis & Scheurer, 2010; Graham & Marvin, 2001). Bu yeniden örgütlenme, Harvey'in (1985; 2003) eleştirel yaklaşımıyla uyumlu bir biçimde, sermaye dolaşımı ile planlama ve yatırım rejimlerinin karşılıklı etkileşimi doğrultusunda şekillenmektedir. Programatik dönüşüm, yaratıcı-yıkım mantığıyla ilerlerken kentsel dokuda süreklilikten çok parçalı değerlendirme örüntüleri üretmektedir. Parçalanma, yalnızca arazi kullanımlarında değil, yaya hareketinin örgütlenişinde de eşikler, kopuşlar ve yönlendirilmiş geçişler olarak görünür hale gelmektedir. Doğrusal süreklilik gösteren ve sınırlı erişim noktalarına sahip Bus Rapid Transit (BRT) sistemleri ise, bu mikro ölçekli dinamikleri incelemek için elverişli bir alan sunmaktadır.

Araştırma İstanbul Metrobüs koridoru üzerinde yer alan Merter ve Uzunçayır duraklarını kapsamaktadır. Bu koridor, morfolojik dönüşüm, programatik yeniden dağılım ve çok katmanlı

dolaşım organizasyonlarının kesiştiği özgül bir mekânsal bağlam sunmaktadır. İstanbul BRT sistemine ilişkin literatür büyük ölçüde işletme performansı, sistem verimliliği ve sürdürülebilir hareketlilik etkileri (Alpkökin ve Ergun, 2012; Yazıcı vd., 2013), yol güvenliği ve erişilebilirlik koşulları (EMBARQ Türkiye, 2015) ile erişilebilirlik–arazi değeri ilişkileri (Cervero ve Kang, 2011) üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu çalışmalar altyapının performans ve değer üretimi üzerindeki etkilerini güçlü biçimde ortaya koysa da, erişimin zemin düzeyinde nasıl kurulduğunu ve dolaşımın hangi mekânsal düzenekler aracılığıyla örgütlendiğini sınırlı ölçüde ele almaktadır.

İstanbul Metrobüs koridorunda yaya hareketi, genellikle üst ve alt geçitler, kontrollü girişler ve ardışık bağlantılar aracılığıyla kurulan erişim sekansları içinde gerçekleşmektedir. Bu durum, erişimin performatif çıktularından çok, onu mümkün kılan mekânsal ilişkiler ağının incelenmesini gerekli kılmaktadır. Bu çalışma, yönlendirilmiş dolaşım ile programatik yeniden dağılımın kesişiminde ortaya çıkan örgütlenme mantıklarını analiz ederek, eleştirel TOD ve kentsel morfoloji literatürüne mikro ölçekli bir çözümleme perspektifi önermektedir.

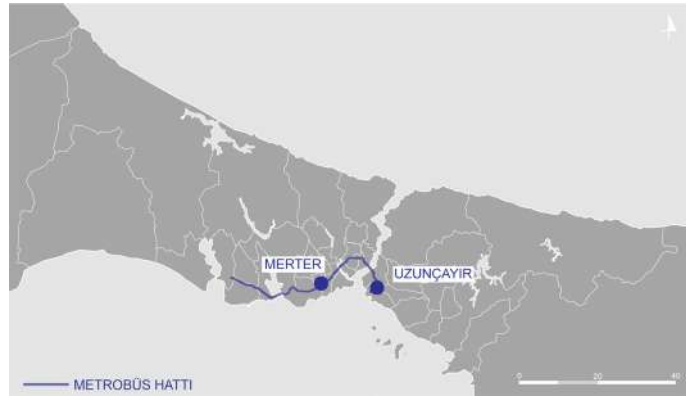
Çalışma bir altyapı sisteminin aynı mantığı paylaşmasına rağmen bağlama duyarlı biçimde farklılaşan erişim rejimlerinin yaya dolaşım pratiklerine etkisini tartışmaya açarak mekânsal koşulların belirleyici etkisini görünür kılmayı amaçlar. Araştırma iki temel soruya odaklanır: Merter ve Uzunçayır'da altyapı temelli parçalanma hangi morfolojik örüntüler üzerinden somutlaşmakta ve erişim ilişkilerini nasıl dönüştürmektedir? Erişim rejimi hangi eşikler, bağlantılar ve geçiş sekansları üzerinden dolaşım deneyimini yapılandırır?

Yöntem ve Araştırma Alanı

Bu çalışma, altyapı müdahalelerinin mekânsal organizasyon üzerindeki etkilerini yorumlayıcı ve karşılaştırmalı bir nitel analiz çerçevesinde ele almaktadır. Yöntem, birbirini tamamlayan iki temel teknikten oluşmaktadır: mekânsal program analizi ve rota-tabanlı morfolojik analiz. Bu iki tekniğin birlikteliği, programatik yeniden dağılım ile dolaşım organizasyonu arasındaki ilişkiyi görünür kılarak, altyapı temelli dönüşümün mekânsal sonuçlarının farklı ölçeklerde birlikte değerlendirilmesine olanak tanımaktadır.

Mekânsal Program analizi, parsel ve yapı ölçeğinde hangi işlevlerin çözülerek yer değiştirdiği ve hangi kullanımların yoğunlaştığını izler, böylece programatik yeniden dağılımın yönü ve mekânsal yoğunlaşma örüntüleri belirlenir. Merter odak alanı 900x 400 m, Uzunçayır odak alanı ise

1400 x 1700 m olarak belirlenmiştir. Sınırlar, altyapı kaynaklı dönüşümün ve büyük ölçekli fonksiyonel değişimlerin izlenebilmesi amacıyla, durak çevresindeki yaya erişim mesafesi ve morfolojik bütünlük dikkate alınarak tanımlanmıştır. Dönüşüm 2007 ve 2026 yılları olmak üzere iki temel referans dönemi üzerinden izlenir. 2007, Metrobüs sisteminin ilk etabının hizmete girdiği ve müdahalenin henüz koridor boyunca yaygın mekansal etkiler üretmediği başlangıç kesitini temsil etmektedir. 2026 ise ilgili durakların çağdaş karakteristiklerini yansıtır.

Şekil 2. İstanbul Metrobüs Hattı

Güzergah temelli rota analizi, ilgili rotaları farklı mekansal koşullar arasında kurulan ardışık kentsel kesitler dizisi olarak ele alır. Böylece erişilebilirlik, mesafe ya da teknik imkana özgül bir kapasite olmaktan çıkarak yönlendirilmiş dolaşıma içkin bir operasyon olarak değerlendirilebilir. Bu yönüyle, hareketi güzergah boyunca açığa çıkan deneyimsel ve ilişkisel bir süreç olarak değerlendiren yaklaşımlarla örtüşmektedir (Rodriguez ve Joo, 2004). Rotalar plan düzleminde izlenmiş; geçiş noktaları, yön değişimleri ve dolaşım eşikleri ardışık sekanslar olarak tanımlanmış, bu sekanslar yüksek çözünürlüklü uydu görüntüleri (Google Earth) üzerinden fiziksel çevre koşullarıyla ilişkilendirilerek yorumlanmıştır. Analiz altyapı eşiklerinin ve dolaşım dizilerinin istasyon alanlarında etkin olan erişim rejimlerini ortaya çıkarmak üzere açık kaynaklı yaya ağlarını, topoğrafik rota analizini, uydu görüntülerini ve sokak seviyesindeki görsel verileri entegre eder (Şekil 1). Bu süreç, rota analizlerinin dijital ağ verilerine indirgenmesini önleyerek, fiziksel çevre koşulları, altyapı eşikleri ve dolaşım geometrileriyle birlikte yeniden değerlendirilmesine olanak sağlamıştır.

Rota seçimi iki temel kritere dayanmaktadır: Durağa erişen tüm mevcut yaya bağlantıları arasından altyapı tarafından belirlenmiş zorunlu bağlantılar ve her durak için en kısa yaya erişim rotası. Kriterler topoğrafyaya duyarlı yaya hareket modelinin işaret ettiği üzere fiziksel efor ve yön değişimlerinin rota tercihinde belirleyici olduğu varsayımına dayanır Greenberg vd., 2019). Kodlama sistemi, Lynch'in (1960) kentsel imge analizinde tanımladığı yol (path), kenar (edge) ve düğüm (node) elemanlarını, altyapısal eşikler

bağlamında yeniden operasyonelleştir. Lynch'ten farklı olarak, buradaki sınıflandırma yayanın bilişsel haritalama sürecine değil, altyapının hareket üzerindeki doğrudan yönlendirici etkisine odaklanır. Kodlama, rotaların doğrusal bir sekans diyagramına dönüştürülmesini ve her durak için karşılaştırılabilir eşik profilleri oluşturulmasını sağlar (Şekil 1).

İstanbul Metrobüs Hattı

Metrobüs, İstanbul'da 2000'li yılların ortasında derinleşen trafik krizi ve toplu taşıma kapasite sorunlarına yanıt olarak, mevcut D100 koridorunun yeniden işlevlendirilmesiyle geliştirilen bir Bus Rapid Transit (BRT) sistemidir (Şekil 2). 2007'de Topkapı-Avcılar arasında yaklaşık 19 km'lik ilk hattın işletmeye alınmasıyla başlayan sistem, 2008'de Zincirlikuyu'ya, 2009'da Söğütözü'ne ve 2012'de Beylikdüzü'ne uzatılarak bugün 52 km uzunluğa ve 44 istasyona ulaşmıştır. Ayrılmış şeritlerde çalışan işletme yapısı tek yönde saatte 25.000–30.000 yolcu taşıma kapasitesi üretirken, günlük yolculuk sayısı 750.000-900.000 arasında değişmektedir (İETT,2023). Bu kapsamda Metrobüs, Bogotá ve Curitiba örneklerinde geliştirilen BRT modelinin İstanbul'a uyarlanmış bir versiyonu olarak değerlendirilebilir (Yazıcı vd., 2013). Ancak İstanbul örneğini özgül kılan karakteristiklerden biri hattın otoyol orta refüjüne yerleşmesidir. Erişimin üst ve alt geçitler, rampalar ve kontrollü bağlantılar üzerinden sağlanması, yaya hareketini ardışık geçişler ve mekansal eşikler boyunca örgütleyen özgün bir dolaşım düzeni ortaya çıkarmaktadır. Bu yönüyle İstanbul örneği, BRT sistemlerinin mekansal etkilerini değerlendirmede yoğunluk ve arazi kullanımına odaklanan yaklaşımların erişim ve dolaşım boyutuyla tamamlanmasını gerekli kılmaktadır.

	E1	E2	E3	E4	E5	E6	E7	E8	E9
EŞİK TIPLERİ	KALDIRIM	MERDİVEN	ÜST GEÇİT	VİYADÜK ALTI GEÇİŞ	YAYA GEÇİDİ	RAMPA	TRAFİK HATTI	METROBÜS HATTI	METROBÜS DURAĞI
LEJAND	—	⋮	—	—	—	—	—	—	—

Şekil 1. Rota Sekans Diyagramı Eşik Profili

Merter Durak Çevresi

İstanbul'un batı yakasında yer alan Merter bölgesi, kentin 20. yüzyılın ikinci yarısında yaşadığı sanayileşme sürecinin karakteristik örneklerinden biri olarak gelişmiştir. Bu bölge, 1950'li yıllardan itibaren D100 karayolunun (eski E - 5) açılmasıyla birlikte kent merkezine erişilebilirliği yüksek bir üretim ve lojistik alanı olarak önem kazanmıştır. Merter'in morfolojik dokusu özellikle tekstil sektörüne bağlı küçük ve orta ölçekli atölyeler, depolar ve ticari birimlerden oluşmaktadır. Bu dönemde bölge, konut ve üretim birimlerinin iç içe geçtiği, gece ve gündüz farklı ritimlerle çalışan hibrit bir

Şekil 3. Merter Durak Çevresi, 2007

sanayi çevresi olarak şekillenmiştir (Şekil 3).

1960-1980 döneminde D100'ün genişletilerek kentsel otoyol karakteri kazanması, Merter'in morfolojik gelişiminde belirleyici olmuş; bölgeyi metropolün ana ulaşım omurgasına eklemelerken kuzey ve güney kesimleri arasında güçlü bir mekânsal eşik üretmiştir. Bu süreçte Merter, tekstil ticareti, showroomlar ve toptan satış işlevleriyle üretim odaklı bir alt merkez olarak şekillenmiştir.

2000'li yıllarda küresel üretim ağlarının yeniden ölçeklenmesi, tekstil sektöründeki desantralizasyon ve yükselen arsa değerleri bu yapıyı çözmeye başlamıştır. 2007'de Metrobüs hattının devreye girmesi ise dönüşümün yönünü belirginleştiren kritik bir müdahale olmuştur.

Vakko üretim kompleksinin büyük ölçekli ticari kullanımlarla ikame edilmesi, mekansal değer üretimden çok erişim, dolaşım ve görünürlük üzerinden kurulduğu yeni bir birikim mantığına işaret etmektedir.

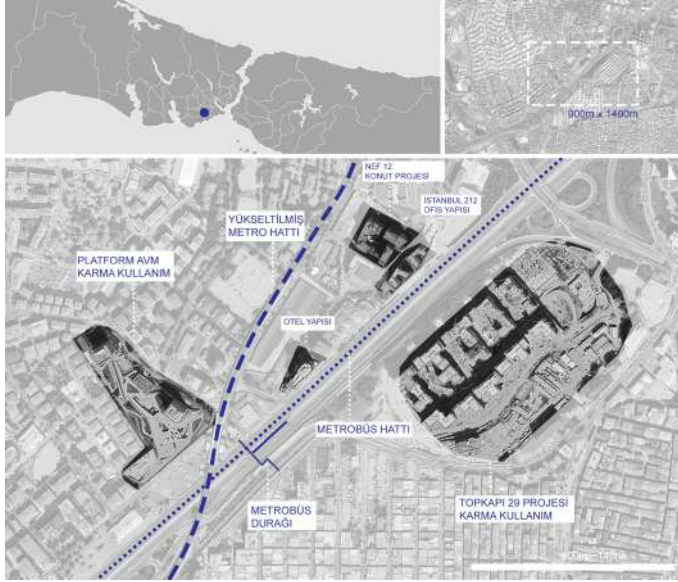
Yeni mekansal düzen, ulaşım altyapısı ile sermaye yatırımlarının kesişiminde, erişim ilişkileri ve dolaşım biçimleri üzerinden kurulmaktadır. Üst geçitler, yönlendirilmiş güzergahlar ve kesintili yüzeyler aracılığıyla örgütlenen yaya hareketi, mekansal süreklilikten ziyade parçalı ve farklılaşmış erişim koşullarına tabi kılınır. Dolayısıyla ka-

musal yatırım, erişimi demokratikleştirmek ve kolaylaştırmaktan çok, dolaşımı belirli akışlara yönlendirerek mekansal değerlenmeyi seçici biçimde yoğunlaştıran bir düzenleme mantığı olarak işlemektedir.

2008'de, Metrobüs durağının devreye girmesiyle birlikte Merter'deki mevcut dokuda hem simgesel hem de morfolojik düzeyde dramatik değişimler meydana gelmiştir. Zira Merter, Vakko Tasarım Merkezinin bulunduğu dönemde, bölgedeki tekstil üretim birimlerinin de varlığı nedeniyle bir moda merkezini temsil etmektedir. Ancak Vakko'nun tasfiyesi ve yerine Platform AVM'nin yapılması bu imgeyi ortadan kaldırmıştır. Her ne kadar Platform AVM giriş katının büyük bir bölümünü tekstil mağazalarına ayırmış olsa da bu düzenleme bölgenin üretim kimliğiyle kurduğu ilişkiyi sürdürmeye yetmemiştir.

Vakko yapısı, modernist üretim kültürünü ve tasarım ile imalat arasındaki sürekliliği temsil eden bir mekansal tipoloji sunarken; onun yerine inşa edilen alışveriş merkezi, mekânı dolaşım, tüketim ve görünürlük üzerinden yeniden tanımlamıştır. Böylece Merter, "üreten kent parçası" olmaktan çıkarak, akışların kesiştiği ve değer dolaşım üzerinden üretildiği bir altyapı peyzajına dönüşmüştür. Merter'deki mekansal çözülme, Graham ve Marvin'in tartıştığı anlamda, altyapı sistemlerinin kentsel mekânı erişim ve hizmetleri seçici biçimde dağıtarak mekansal formu ve toplumsal ilişkileri yeniden kuran sosyo-teknik ağlar olarak işlediği savını doğrular niteliktedir (Graham & Marvin, 2001).

Metrobüs, D100 koridoru boyunca erişilebilirliği yeniden ölçeklendirerek alanı üretim ve depolama odaklı bir sanayi çevresinden yüksek dolaşım kapasitesine sahip bir yatırım koridoruna dönüştürmüştür (Şekil 4). Bu dönüşümün kritik eşiklerinden biri, 2018'de durağın güneyinde yer alan Nakliyeciler Sitesi'nin tasfiyesidir. Küçük ölçekli lojistik ve depolama işlevlerinin yerini, ada ölçeğinde örgütlenen yüksek yoğunluklu konut ve karma kullanımlar almıştır. Yaklaşık 150.000 m²'lik alanda geliştirilen Topkapı 29 projesi, 16 blok, 1.441 konut birimi, ofis, perakende ve 10.000 m²'lik şehir parkını bir araya getirmektedir. Kuzeyde ise D100 sınırında ofis ve konaklama işlevleri öne çıkmaktadır. The İstanbul Merter projesi iki bloklu A sınıfı ofis kurgusuyla, Radisson Hotel İstanbul Merter ise 267 odalı yapısıyla bölgenin hizmet ve konaklama eksenine kaydığını görünür kılar. Bu örnekler, Merter'de erişilebilirliğin mekansal değerlenmenin başlıca eksenlerinden birine dönüştüğünü göstermektedir. Programatik yeniden dağılım ise erişim avantajlarının yatırım kararlarını yönlendiren bir değer formuna tah-

Şekil 4. Merter Durak Çevresi, 2026

vil edilmesiyle şekillenmektedir. Bu durum, Harvey'in (1985; 2003) yaratıcı-yıkım kavramında vurguladığı gibi, mevcut yapı çevrenin çözülmesi ve sermayenin yeni mekansal sabitler etrafında yeniden örgütlenmesiyle ilişkilidir.

Erişim koşullarındaki yeniden yapılanma, hareketliliği artıran teknik bir iyileştirmenin ötesinde, mevcut kullanım örüntülerinin değer hiyerarşisini yeniden düzenleyerek yatırım kararlarının ölçeğini ve yönünü tayin eder. Merter'de Metrobüs hattının D100 boyunca ürettiği yoğun erişim kapasitesi, düşük getirili lojistik ve depolama işlevlerini çözülmeye zorlayarak bu alanları daha yüksek rant potansiyeline sahip perakende, ofis ve karma kullanım programları için yeniden dolaşıma sokar. Böylece mekan, kullanım değerinden ziyade değişim değeri üzerinden yeniden örgütlenir. Bu süreç büyük ölçüde kentleşmenin sermaye birikim mantığına eklenmesiyle karakterize biçimde şekillenmektedir ve neoliberal kentleşme pratiklerinin temel patternlerini içerir. Merter'de belirleyici ancak özgül olmayan, Metrobüs'ün sağladığı hareketliliğin büyük ve bütünlüklü parseller içinde yoğunlaşarak daha yüksek getirili programlara dönüştürülebilmesidir. Metrobüs birikim rejiminin mekansal mimarisini yeniden kuran bir aygıt olarak çalışarak sermayenin yapı çevre üzerinden kendini yeniden üretme kapasitesinin, erişim altyapıları aracılığıyla nasıl operasyonelleştirildiğini açığa çıkarır.

Programatik yeniden dağılım sürecinde ortaya çıkan değer artışı çevreye asimetrik biçimde dağılır, yatırım kararlarını belirler; ofis, otel, rezidans ve perakende kullanımları belirli parsellerde toplanır. Yoğunlaşma, erişimin ekonomik olarak seçici biçimde temellük edildiği bir düzen kurar. Eski lojistik alanların yerini alan bu bileşim, mekansal değerlerin daha yüksek getirili programlara

yönlendirildiği bir yeniden tahsis sürecine işaret eder.

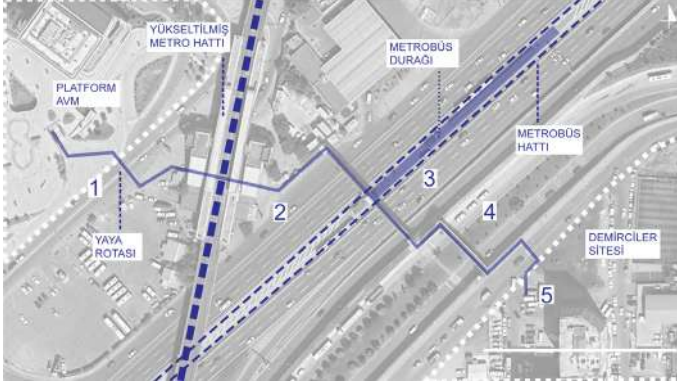
Ancak dönüşüm mevcut yapıların tasfiyesiyle sınırlı kalmaz. Ortaya çıkan yeni düzen, dolaşım biçimleri, erişim ilişkileri ve kullanım pratikleri üzerinden farklı bir kamusal üretim. Bu açıdan süreç, kentsel mekanın yeni bir kullanım rejimi doğrultusunda yeniden şekillenmesiyle gerçekleşir. Metrobüs'ün sağladığı makro ölçekteki erişilebilirlik artışı, mikro ölçekte yaya deneyiminde süreksizlikler üretse de, sermaye için yüksek erişim ve görünürlük avantajı yaratarak dönüşümü hızlandırır. 2008 sonrasında Merter'de gözlemlenen iki kritik değişim vardır. Birincisi altyapının mekansal form, kullanım programları ve kentsel imgeyi eş zamanlı olarak dönüştürmesidir.

İkincisi, kamusal üretimin çok dolaşım ve tüketim üzerinden yeniden kurulduğu bir sürecin ortaya çıkmasıdır.

Merter Metrobüs durağına yaya erişimi, farklı kotlarda kesişen akışların birbirlerine eklenmesiyle doğrusal bir hareket sistemi olarak örgütlenir. Kaldırımların süreksiz devamlılığı, taşıt yollarını kesen kontrollü geçişler, üst geçitler ve merdivenler, akışı serbest bırakmaktan çok onu seçici düğüm noktalarına yönlendiren parçalı bir mekansal organizasyon üretir. Bu konfigürasyon, bağlantısallığın nasıl kurulacağını, hangi güzergahların güçleneceğini ve hangilerinin ikincil olacağını belirleyen ilişkisel bir düzendir (Hillier 1996). Mekansal organizasyon, erişim rejiminin maddi zeminini kurar; erişim rejimi ise bu zemini seçici biçimde aktive eder, yoğunlaştırır ve yeniden üretir. Yayanın ilerleyişini belli düzenekler aracılığıyla, sapmaları sınırlandıran ve bazı güzergahları fiilen önceliklendiren bir düzenleme mantığıyla işler.

Aynı mekansal organizasyon içinde tekil bir erişim mantığı işlemez. Mekansal konfigürasyonun ürettiği bağlantısallık olanakları, farklı erişim rejimleri tarafından seçici biçimde etkinleştirilir ve böylece farklı dolaşım örüntüleri ortaya çıkar. Yönlendirilmiş dolaşım da bu seçiciliğin mekansal karşılığıdır; hareket, bağlantılar, zorunlu geçişler ve yönlendirme düzenekleri aracılığıyla belirli hatlarda yoğunlaştırılır. Dolayısıyla hareket sistemine içkin değerlendirilmelidir. Görünürde serbest olsa da yaya, erişim hiyerarşisinin belirlediği bir dolaşım mantığı içinde ilerler. Bu nedenle yönlendirilmiş dolaşım, erişilebilirliğin mesafe ya da yönelimden çok, bağlantısallığı üreten mekansal organizasyona bağlı olduğunu ortaya koymaktadır. Rastlantısal ve keyfi güzergahlar büyük ölçüde bypass edilerek yaya, farklı mekansal koşullar arasında yönlendirilerek ilerler.

Merter Metrobüs Durağı'na yönelen yaya

Şekil 5. Merter Rota Haritası, 2026

hareketi, klasik anlamda bir kaldırım-yaya geçidi sürekliliği içinde ilerlemez; bariyerler, viyadük altları, kontrollü geçişler ve tanımsız artık mekanlar arasında kurulan parçalı bir sekans boyunca gerçekleşmektedir. Durağa ulaşmak, ardışık eşikler arasında sürekli yön tayin etmeyi gerektiren bir dolaşım pratiğine dönüşmektedir.

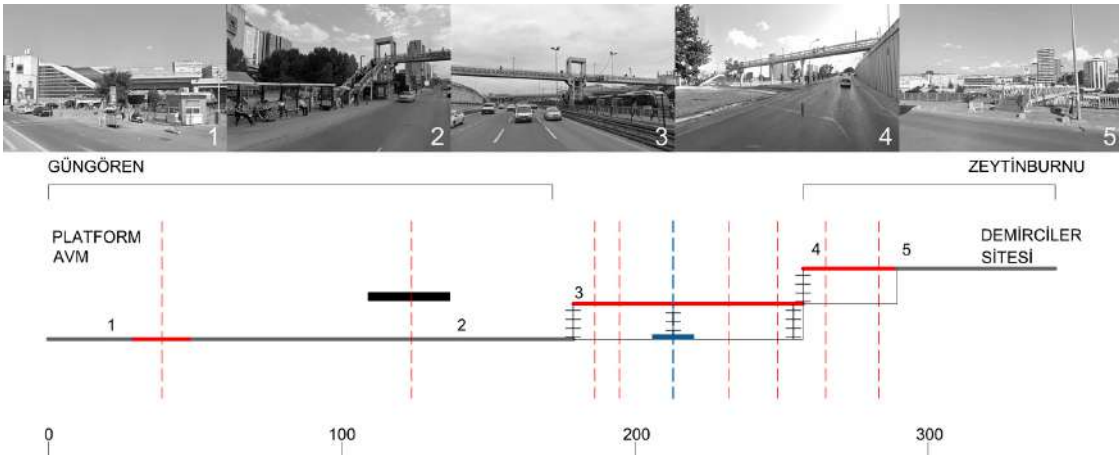
Şekil 5'te sunulan harita, Merter durağının mevcut mekansal organizasyonu bağlamında etkin olan erişim rejimini ifade etmektedir. Erişilebilirliği mümkün kılan donatılar ve geçiş düzenekleri aracılığıyla karakterize olan yönlendirilmiş dolaşım rotası yaklaşık 400 metredir. Alanı doğu-batı aksında ikiye ayıran D100 karayolu ve çevresindeki yan yollar yaya güzergahlarını geçiş sekanslarına böler ve eşiklere ayrılmasına neden olur. Hareket, bu kesintiler arasında üst geçit gibi zorunlu bağlantılar üzerinden yeniden kurulur. Bu rotanın başat bileşeni olan Merter üst geçidi, Platform AVM ile Demirciler Sitesi arasında doğrudan bir bağlantı kurarak kentin kuzey ve güney bölgeleri arasındaki yaya hareketinin yönünü belirler.

Harita üzerinde linear kırılmalarla kısa görünen yürüme mesafesi, pratikte üst geçitler, ara sokaklar ve kapalı ticari mekânlar üzerinden kat edilen, sürekli yön değiştirmeyi ve mekânsal kod çözümü gerektiren bir parkura dönüşür. Tersi yönde değerlendirildiğinde, yayanın durak-

tan kente doğru açılmadığı, aksine aşamalı ve dolaylı bir geçiş rejimine tabi olduğu söylenebilir. Akışın bu şekilde fragmanlara ayrılması iki önemli durumu görünür kılar. Bir taraftan kamusal mekânın süreklilik üzerinden değil, eşikler ve geçişler aracılığıyla kurulduğunu gösterir. Diğer yandan kamusal dolaşımın bedensel ve zamansal bir deneyim olarak yönlendirilmiş, parçalı ve mekânsal düzenekler tarafından çerçevelenen bir pratik hâline geldiğini işaret eder.

Mikro ölçekte çözümlendiğinde, her sekans yönlendirilmiş dolaşımın farklı bir operasyonuna karşılık gelir. İlk kesit, doğrusal hareketin erken aşamada kırıldığı ve yönün yeniden tanımlandığı bir sapma noktasıdır; görüş alanı ve yüzey sürekliliği, hareketi alternatif hatlardan uzaklaştırarak belirli bir doğrultuya sabitler (1). İzleyen sekans, ikinci bir yön değişimiyle hattı doğrudan geçişten çıkarıp dolaylı bir bağlantıya dönüştürür; mesafe uzarken bağlantı yoğunluğu artar (2). D100 kesişimi, akışın en kritik eşikini oluşturur; hareket sistemi üst geçit ve kontrollü geçiş düzenekleri üzerinden yeniden yapılandırılır ve karşıya geçiş tekil bir noktada yoğunlaştırılır (3). Karşı yakada akış, yön değişimlerinin sürdüğü ve alternatiflerin sınırlı olduğu bir yeniden eklemleme alanında devam eder; hareket doğrusal bir süreklilikten ziyade yönlendirilmiş bir zikzak halinde tutulur (4). Son sekans, düşey dolaşım elemanlarıyla tamamlanan bir bağlanma momentidir; kot farkı hareketin hızını ve yönünü yeniden ayarlayarak akışı yerel ağa eklemeler (5).

Şekil 6'de yer alan yönlendirilmiş dolaşım diyagramı, yayanın rota boyunca karşılaştığı farklı nitelik ve kodlardaki yüzeyleri ardışık mekansal karşılaşmalar dizisi olarak ortaya koymaktadır. Bu rota, farklı erişim rejimlerinin ardışık olarak eklemlediği parçalı bir mekânsal sekans olarak kurulmaktadır. Diyagramda işaretlenen kırılma noktaları ve yüzey değişimleri, bu rotanın homojen ve kesintisiz bir yüzeyde ilerleyen bir akıştan

Şekil 6. Merter Rota Analizi

ziyade eşikler ve geçişler üzerinden kurulduğunu açıkça gösterir.

Güzergah temelli rota analizi, Merter'deki hareket sisteminin ardışık mekansal sekanslar üzerinden işlediğini açığa çıkarır (Şekil 6). Kaldırım sürekliliğinin yol geçişleriyle kesilmesi, viyadük altlarında yönlendirme elemanlarının zayıflaması ve üst geçitlerle kurulan dikey bağlantılar, sistem içinde farklı mekansal koşullar üretir. Durağın D100 karayolunun orta refüjünde konumlanması, erişimi belirli bağlantı noktalarıyla sınırlayan bir mekansal organizasyon üretir. Haritada izlenen 1 - 5 sekansı, yaya hareketinin yan yolları takip ederek üst geçit bağlantısına yönlendiğini ve bu noktada yoğunlaştığını gösterir. Doğrudan erişim alternatiflerinin bulunmaması, hareketi zorunlu olarak belirli girişlere bağlar. Sınırlı bağlantılar, erişim rejimi tarafından etkinleştirilerek yaya akışını üst geçit ve merdivenlere kanalize eder.

Alanda asansör ve yürüten merdiven gibi erişim donatılarının bulunmaması, yönlendirilmiş dolaşımın yalnızca mekansal değil, aynı zamanda bense bir seçicilik içerdiğini de açığa çıkarır. Düşey dolaşımın merdiven ve rampalarla sınırlı olması, erişimi belirli kullanıcı grupları için zorlaştırırken, hareketin hızını ve yönünü de fiilen düzenler. Burada erişilebilirlik, kapsayıcı bir altyapı vaadinden çıkarak bağlantı olanaklarının eşitsiz dağılımı üzerinden işleyen seçici bir kapasiteye dönüşmektedir.

Merter'de gözlemlenen mekansal organizasyon, süreklilik varsayımını bozan bir kırılmalar dizisi olarak belirir. Platform AVM-Demirciler hattında izlenen rota, D100 ve ona eklenen yan yollar tarafından kesintiye uğrayarak üst geçit ve rampa bağlantılarında yeniden kurulmakta; perona erişim, doğrusal bir hareketten ziyade zorunlu geçişler boyunca ilerleyen sekanslar halinde gerçekleşmektedir. Rota analizleri, hareketin konfigürasyon içinde serbestçe dağılmadığını, belirli bağlantılar etrafında yoğunlaştırılarak

yönlendirildiğini göstermektedir. Yönlendirilmiş dolaşım, mekansal organizasyonun sunduğu bağlantısallık olanaklarının seçici biçimde işletilmesiyle şekillenir. Böylece erişilebilirlik belirli güzergahları önceliklendiren hiyerarşik bir dolaşım düzeninin ürünü olarak ortaya çıkmaktadır.

Uzunçayır Durak Çevresi

Uzunçayır Metrobüs Durağı, Acıbadem, Hasanpaşa ve Ünalın mahallelerinin kesişiminde konumlanan önemli bir ulaşım düğümüdür. Güncel mekansal karakteri büyük ölçüde D100 koridoru tarafından biçimlenen bölge, 20. yüzyılın ortalarına kadar düşük yoğunluklu bir yerleşim dokusuna sahipken, karayolunun inşasıyla İstanbul'un doğu-batı ulaşım omurgasına eklenmiş ve giderek çok katmanlı bir geçiş alanına dönüşmüştür.

1960'lerden itibaren Uzunçayır'ın morfolojik karakteri, D100 koridoru boyunca yoğunlaşan ulaşım yatırımları ve bunlara eşlik eden sanayi faaliyetleri tarafından şekillendirilmiştir. Ünalın'da kurulan Ford Otosan yerleşkesi, geniş parselleri ve ana arterlerle kurduğu doğrudan ilişkiler sayesinde üretimi belirli odalarda yoğunlaştırırken, Acıbadem ve Hasanpaşa'da daha parçalı kullanım örüntülerinin oluşmasına zemin hazırlamıştır (Şekil 7). Üretim faaliyetlerinin büyük ve kapalı parsellerde yoğunlaşması, yalnızca işgücü talebini artıran bir etki yaratmakla kalmamış; mekânı geniş, geçirimsiz üretim adaları ile bunların çevresinde gelişen küçük ölçekli kullanımlar arasında keskin biçimde ayırtmıştır. Bu doku, büyük ölçekli üretim bölgelerinde gelişen asimetrik değerlendirme ve bütünleşme ilişkilerinin mekansal ifadesiyle karakterizedir.

Söz konusu doku, sanayi ile gündelik yaşamın belli noktalarda temas ettiği, ancak bu yakınlığın bütünlüklü bir kentsel süreklilik üretmediği bir yerleşim örüntüsü sergiler. Yüksek kapasiteli arterler, bölgeyi daha geniş kentsel dolaşım ağlarına eklemeyerek belirli parsellerin ve kullanımların değerini artırırken, aynı zamanda yaya dolaşımını zorlaştırmış, mahalle içi geçişleri seyrekletmiş ve yerel ilişkileri kesintili hale getirmiştir. Bu nedenle Uzunçayır'daki mekansal parçalanma üst ölçekte bağlanırken alt ölçekte ayrışan, erişimi genelleştirmekten ziyade seçici biçimde dağıtan bir altyapı mantığı içinde şekillenmiştir.

Uzunçayır'daki programatik yeniden dağılımın, bu bakımdan, tekil bir ulaşım müdahalesi ya da imar düzenlemesine indirgenemez. Daha çok altyapı yatırımlarıyla birlikte değişen kullanım tercihleri ve mekansal değerlendirme süreçleriyle karakterize olduğu söylenebilir. Erişim olanaklarındaki yeniden dağılım, kullanım yoğunluklarını ve mekan-

Şekil 7. Uzunçayır Durak Çevresi, 2007

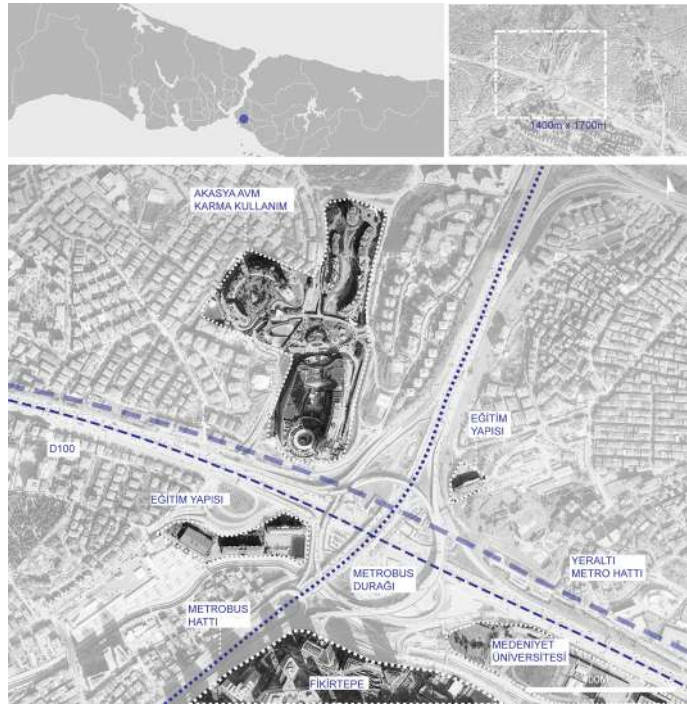
sal hiyerarşileri dönüştürerek alanı parçalı bir dolaşım ve işlev örgütlenmesine yöneltmiştir.

Ford Otosan yerleşkesinin tasfiyesi, Merter'deki dönüşümün en belirgin göstergelerinden biridir. Artan erişilebilirlik ve buna eşlik eden arsa değerlenmesi, üretim temelli mekansal organizasyonun çözülmesini hızlandırmış; alanı dolaşım ve tüketim odaklı kullanımların yoğunlaştığı yeni bir değerlenme eksenine taşımıştır. 1990'lardan itibaren hızlanan sanayisizleşme süreci ve merkezi konumların yeniden değerlendirilmesi bu dönüşümün zeminini oluştururken, planlama kararları büyük ölçekli gayrimenkul yatırımlarının önünü açmıştır. Bu süreç, Harvey'in (1985; 1989) yaratıcı-yıkım dinamiyle uyumlu bir biçimde, mevcut üretim dokusunun çözülmesi ve mekansal değerini erişilebilirlik ekseninde yeniden örgütlenmesiyle gerçekleşmiştir.

Ford Otosan'ın yerini alan Akasya Acıbadem projesi ise yaklaşık 182.000 m²'lik bir alanda, 1.300'ü aşkın konut birimi ile 80.000 m² kiralanabilir ticari alanı aynı parsel içinde yoğunlaştırarak, yatay üretim peyzajını dikey yoğunlaşmaya dayalı, sınırları belirgin ve erişimi kontrollü bir mekansal kurguya dönüştürmüştür. Parsel ölçeğindeki dolaşım sürekliliğinin çözülmesiyle birlikte yaya hareketi belirli geçiş noktalarında yoğunlaşmış; erişim rejimi serbest dolaşımdan yönlendirilmiş dolaşıma kaymıştır (Şekil 8).

Uzunçayır, metrobüs hattı ve D100 koridoru sayesinde güçlü bir ulaşım düğümüne dönüşürken, bu "node" niteliği, Bertolini'nin (1999) tanımladığı anlamda dengeli bir "place" üretmek yerine, erişimin değer üretimi etrafında yoğunlaştığı ve mekânsal olarak içselleştirildiği bir yapı ortaya çıkarmıştır. Cervero ve Kockelman'ın (1997) yoğunluk, çeşitlilik ve tasarım arasındaki ilişkiye dair bulguları, erişilebilirliğin arazi değerlerini yükselttiğini ve kullanım yoğunluklarını yeniden dağıttığını gösterir. Uzunçayır'daki yeniden dağılım, kamusal sürekliliği zayıflatan, AVM ile entegre konut blokları etrafında yoğunlaşan ve erişimi filtreleyen bir mekansal organizasyon üretmiştir. Kamusal olan, açık ve müzakereye dayalı bir zemin olmaktan çıkmış, yerine yönlendirilmiş dolaşım ve tüketim pratikleri içinde işleyen bir iç mekân rejimi geçmiştir. Bu durum, Lefebvre'in (1991) mekânın üretimi kavramsallaştırmasıyla birlikte düşünüldüğünde, kullanım değerinden değişim değerine doğru kayışı görünür kılar.

Uzunçayır, ulaşım entegrasyonunun mekansal bütünleşme üretmekten çok, akışları belirli güzergahlarda toplayıp alternatif erişimleri dışarıda

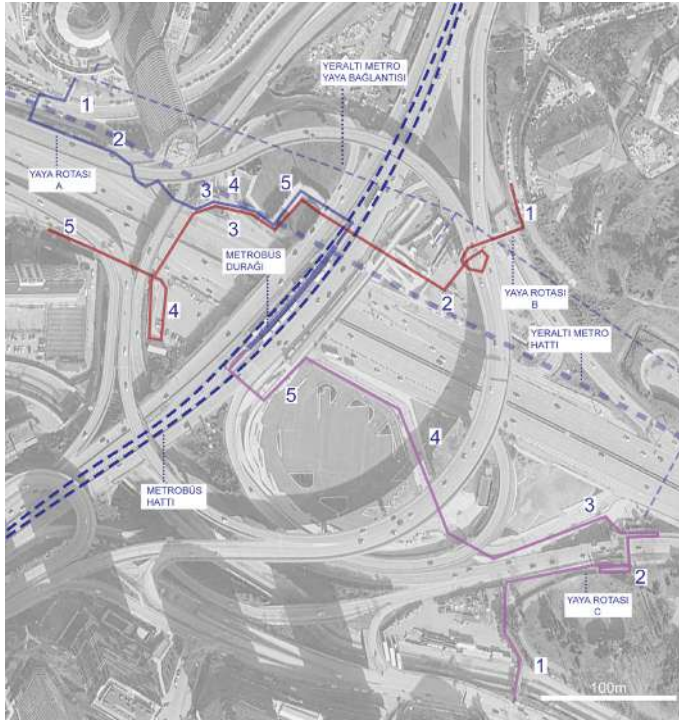

Şekil 8. Uzunçayır Durak Çevresi, 2026

bırakarak ayrışmayı derinleştiren bir örneği temsil etmektedir. Metrobüs durağı, erişilebilirliği seçici biçimde artırırken aynı anda rantın ve dolaşımın mekansal organizasyonu yeniden tanımlar. Değer, dolaşımın yayılmasından değil, onun belirli mekansal koşullar içinde tutulup yoğunlaştırılmasından doğar. Yoğunlaşma, altyapının akışı düzenleme kapasitesi ile sermayenin bu akışı belirli mekansal sınırlar içinde temellük etme eğilimi arasındaki gerilimde biçimlenir. Uzunçayır bu gerilimin açık biçimde gözlemlenebileceği kentsel kesitlerden biridir.

Zeminle kurulan süreklilik ilişkisi rampalar, üstgeçitler ve viyadük altı kaldırımlar gibi tali bağlantılarla kesilir, yaya rotaları parçalı bir mekansal organizasyon üretir. Parçalanma, görünürde bir erişim artışı sağlarken, aynı zamanda kamusal deneyimi kesintili eşiklere bölerek onu yeniden yapılandırır. Erişilebilirliğin çok katmanlı ve dolaylı karakteri hiyerarşiktir ve mekansal etkileşimi yönlendirilmiş dolaşıma sabitler. Bu durum, Graham ve Marvin'in (2001) "splintering urbanism" kavramsallaştırmasının işaret ettiği gibi, altyapının farklı hareket türlerini ayrıştırarak bazılarını hız ve süreklilik içinde ayrıcalıklı kılarken, diğerlerini ikincilleştiren seçici bir işleyişe sahip olduğunu gösterir.

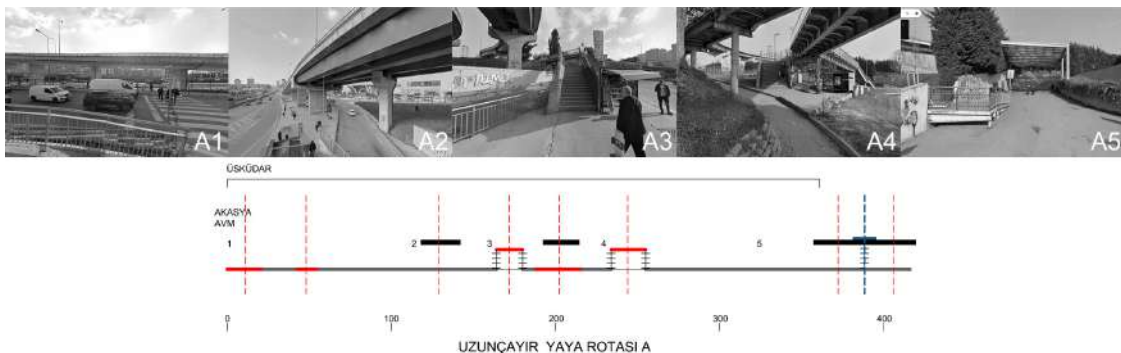
Şekil 9'daki diyagramdan takip edilebileceği üzere bu durakta 3 temel erişim rotası bulunmaktadır. Yürüyüş rotalarının analizi, bitişik mahallelere erişimin, yaya hareketini kesintiye uğratan ve zemin sürekliliğini bozan bir dizi altyapı engelini aşılmasına bağlı olduğunu gösterir. Geleneksel sokak ağının etkili bir biçimde devre dışı kaldığı söylenebilir. Yaya akışı, kırılmalarla örgütlenmiş sekanslar üzerinden gerçekleşir.

Şekil 9. Uzunçayır Rota Haritası, 2026

Değişen yüzeyler, kot farkları ve altyapı elemanları, yönü ve ritmi önceden sınırlandırılmış bir erişim rejiminin sonucudur.

Rota A (402 m), Akasya AVM girişinden durağa uzanır ve beş eşik bölgesi içerir. Rota, alışveriş merkezinden doğuya doğru ilerlerken ardışık olarak bağlantı yollarını geçer; her geçiş, akışın kırıldığı ancak aynı anda yeniden kurulduğu mikro eşikler üretir. Rota, bağlantı viyadüklerinin altından geçerek altyapının alt kotuna yerleşir; ardından bir üst geçit aracılığıyla yeniden yükselir ve farklı bir bağlantı yolunu aşar. Sürekli iniş-çıkış hareketi, bu sekansta güzergahı dikey katmanlar arasında dolaşan bir akışa sabitler. Rota boyunca kat edilen viyadük altı mekanlar, bariyerle sınırlanmış kenarlar ve programatik karşılığı zayıf açık alanlar, sürekliliği kesintiye uğratan mekansal aralıklar olarak işlev görür. Yaya hareketi bu kesintileri aşarak değil, tam da bu aralıklar içinde yön değiştirerek ilerler. Son kerte de yaya, durağa ulaştığında viyadük üzerindeki perona çıkar; zemine kurduğu süreklilik kesilir ve altyapı üzerine taşınmış bir bekleme mekanına geçer (Şekil 10).

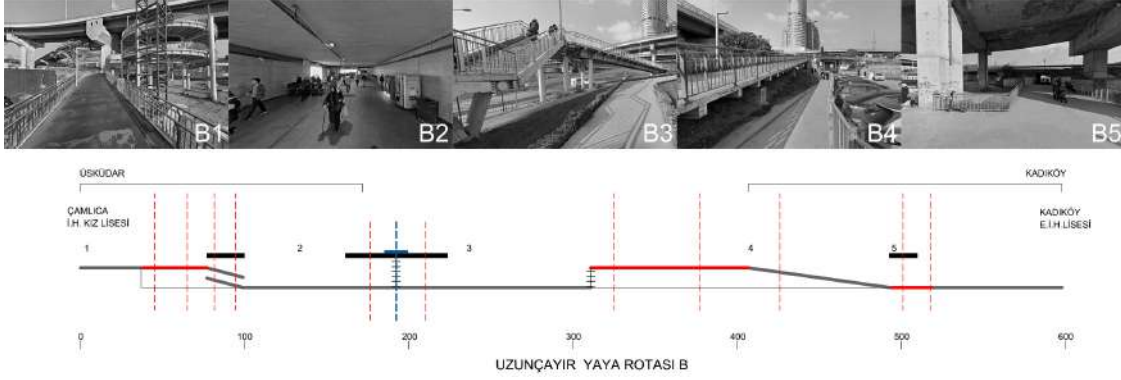
Şekil 10. Uzunçayır Rota A

Bu çözümlenme, Lefebvre'in (1991) mekânın toplumsal üretimine ilişkin çerçevesiyle uyumlu biçimde, kamusal alanın yerleşik kamusal alan tipolojileriyle sınırlı olmadığını gösterir. Uzunçayır'da kamusal alan, erişim rejiminin yapılandırdığı organizasyon içinde, dolaşımın yoğunlaştığı eşik ve bağlantı noktalarında ortaya çıkan bir pratik olarak belirir. Bu bağlamda kamusal mekân, geçişler, zorunlu bağlantılar ve artakalan boşluklar boyunca örgütlenen yönlendirilmiş dolaşım içinde üretilir.

Rota B (663 m), kavşak alanının kuzeydoğu ve güneybatısında yer alan eğitim yapıları arasında kurulan daha geniş yayımlı bir dolaşım aksıdır. Ünalın Mahallesi'ndeki Çamlıca Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi'nden hareketle metrobüs durağına erişir ve devamında Hasanpaşa'daki Kadıköy İmam Hatip Lisesi'nde sonlanır (Şekil 11). Rota, iki yan yolun aşılmasıyla ilerler ve ardından D100 karayoluna

bir rampa aracılığıyla eklenerek yayanın altyapı sistemine doğrudan dahil olduğu bir geçiş üretir. Spiral rampa, Ünalın'a geçişi tek bir hatta kilitleyen baskın düğüm noktasıdır, farklı hız rejimleri arasında uyarlayıcı bir ara yüz olarak işlev görür. Mesafeyi mekansal bir değişken olmaktan çıkarır; ilerleme, ardışık dönüşler ve kot değişimleriyle zamansal olarak katmanlaşır. Yönlendirilmiş dolaşım, hareketi hız ve yavaşlık arasında parçalayarak, erişim rejimi tarafından belirlenen bir zamansallık içinde yeniden kurar.

Rota C (768 m), en uzun rota olup çok katmanlı eşiklerin en yoğun deneyimlendiği güzergahıdır. Fikirtepe Mahallesi'nde yer alan Anadolu Lisesi'nden metrobüs durağına uzanan bağlantıyı gösterir. Yaya önce Kurbağalıdere üzerindeki köprüden bir su eşikini aşar, ardından doğuya yönelerek rampalar aracılığıyla üst geçide bağlanır ve viyadük altlarından ilerleyerek D100 karayolunu kat eder. Bu süreç, farklı altyapı sistemlerinin (su, karayolu, bağlantı yolları) ardışık olarak kesiştiği bir mekansal organizasyon içinde

Şekil 11. Uzunçayır Rota B

gerçekleşir. Hareketin sürekliliği, zeminden koparak birbirine eklenen teknik mekanizmalar aracılığıyla kurulur (Şekil 12).

Uzunçayır'daki hareket sistemi, Castells'in "akışlar uzamı" temasına yakın biçimde, yerel bağlamdan kısmen koparılarak ağ mantığı içinde yeniden kodlanan seçici bir erişim rejimi olarak işler (Castells, 1996). Uzunçayır durağının akış mantığı çoklu bağlantılar arasında dağılan ve yeniden yoğunlaşan bir hareket modeline karşılık gelir. Erişim, tekil bir geçiş hattına sıkışmaz, seçici biçimde çoğaltılarak belli akışlara kanalize edilir; tüketim ve konut programlarının düğümlendiği noktalarda yoğunlaşan bağlantılar aracılığıyla örgütlenir. Uzunçayır'da erişim rejimi, Akasya yerleşkesi ile konut bloklarının oluşturduğu programatik yoğunlaşmalar etrafında belirli hatları önceliklendirir: yönlendirilmiş dolaşım, bu önceliği mekânda işleterek bazı bağlantıları hızlandırır, diğerlerini ise dolaylılaştırır. Yaya akışı bu nedenle farklı hız ve yoğunluklarda dağılarak belirli düğümlerde toplanır, ancak tekil bir zorunlu sekansa indirgenmez. Parçalanma, kopuş biçiminde değil; sermaye yoğunlaşmasının odaklandığı alanlarla dolaşım hatlarının kesişiminde, farklı hız ve yoğunluklara sahip akışların ayrışması olarak belirir.

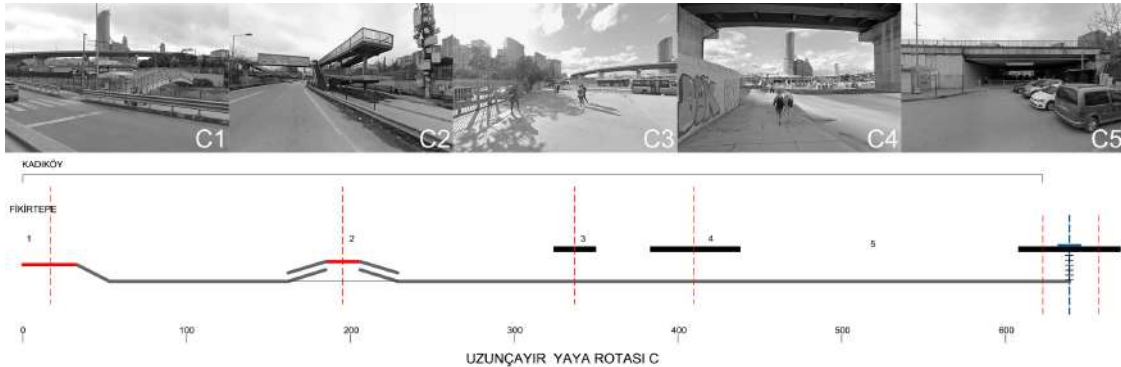
Tartışma

Merter ve Uzunçayır, benzer altyapısal konumlara sahip olmalarına rağmen, programatik yeniden dağıtımın ve yaya dolaşımının örgütlenişi bakımından farklı erişim rejimlerine sahip oldukları

görülmektedir (Tablo 1).

İki alan arasındaki birinci temel fark, programatik yeniden dağıtımın mekansal mantığında ortaya çıkmaktadır. Merter'de Metrobüs müdahalesi, üretim ve lojistik işlevlerin çözülmesiyle açığa çıkan alanları D100 koridoru boyunca yeniden değerlendirilerek seçici bir yoğunlaşma üretmiştir. Vakko Tasarım Merkezi'nden Platform AVm'ye uzanan dönüşüm hattı, mekansal değerlerin sembolik ve ekonomik yönünü de yeniden tanımladığını gösterir. Programlar lineer bir aks boyunca seçici biçimde dağılır; dönüşüm, çözülme ve yeniden tahsis üzerinden ilerleyen bir lineer yoğunlaşma üretir. Bu çerçevede parçalanma, koridor boyunca ilerleyen doğrusal bir örgütlenme karakteri taşımaktadır.

Uzunçayır'da dönüşüm, çoklu ulaşım sistemlerinin kesişiminde yoğunlaşan erişim avantajı etrafında şekillenmektedir. Merter'deki doğrusal yeniden dağılımdan farklı olarak, programlar büyük ölçekli ve karma kullanımlı projeler içinde düğümsel olarak yoğunlaşmaktadır. Konut, perakende ve ofis işlevleri, kendi iç dolaşımını kuran kapalı kompleksler içinde yoğunlaşarak, zeminle kurulan ilişkiyi sınırlayan ve erişimi filtreleyen bir mekansal organizasyon üretir. Farklı ulaşım katmanlarının üst üste binmesi, geçiş yüzeyleri ve ara mekânlar üretirken; dolaşım belirli bağlantılar, üst geçitler ve aktarma noktaları boyunca yönlendirilmektedir. Böylece erişim, alanın bütününe yayılan bir süreklilikten çok, belirli düğümlerde yoğunlaşan seçici bir örgütlenme mantığı sergiler.

Şekil 12. Uzunçayır Rota C

Tablo 1. Altyapı Temelli Mekansal Organizasyon Tipolojisi

Analitik Eksen	Merter	Uzunçayır
Mekansal Mantık	Koridor boyunca yönlendirilmiş süreksizlik	Düğüm noktalarında yoğunlaşan ayrışma
Erişim Rejimi	Tekil bağlantılarda yoğunlaşma	Çoklu bağlantıların seçici hiyerarşisi
Dolaşım Organizasyonu	Ardışık Sekanslar	Üst üste binen akışlar
Hareketin Mekansallaşması	Kanalize edilmiş lineer akış	Dağıtılmış fakat filtrelenmiş akış
Başat eşik tipi	Üst geçit ve zorunlu geçiş	Çok katmanlı bağlantı düğümleri
Kamusalığın formu	Lineer parçalanma	Ağsal parçalanma

Her iki durak da mevcut morfolojik dokuya dolaylı bir ilişki kurar, D100 orta refüjünde yer almaları nedeniyle erişimin sınırlı bağlantı noktaları üzerinden kurulduğu ortak bir mantığa sahiptir. Ancak belirleyici olan fiziksel yakınlık değil, erişimin hangi bağlantılar ve geçiş sekansları üzerinden üretildiğidir, bu durum erişim rejiminin davranışına bağlı olarak farklı dolaşım pratikleri üretilmesine neden olur. Nitekim ortak bir altyapısal yerleşim mantığı, Merter ve Uzunçayır'da farklı tip güzergahlar ve mekansal örüntüler ortaya çıkarabilmektedir.

Merter'de erişim rejimi, yaya hareketini doğrusal bir hat boyunca ardışık eşiklerden oluşan parçalı sekanslar halinde örgütlemetedir. Erişim büyük ölçüde tek bir üst geçit-merdiven sistemine bağımlı olup, yaya hareketi sokak ağına yayılan sürekli bir yüzey yerine yan yollar, viyadük altları ve geçiş düzenekleri arasında kesintili biçimde ilerlemektedir. Yürüyen merdiven, rampa ve asansör gibi erişim donatılarının yokluğu ise bu seçiciliğin yalnızca mekansal değil, bedensel bir boyut da taşıdığını göstermektedir.

Uzunçayır'da belirleyici olan, Metrobüs'ün yarattığı kopukluktan çok, Metrobüs, Metro ve karayolu sistemlerinin aynı noktada yoğunlaşmasıdır. Yaya hareketi tek bir geçiş hattına bağımlı kalmak yerine, farklı kotlarda kesişen rotalar arasında dağılmakta; dolaşım aktarma noktaları, yön değişimleri ve üst üste binen akışlar etrafında örgütlenmektedir. Uzunçayır'da parçalanma, Merter'den farklı olarak, bağlantı noktalarında yoğunlaşan bir ayrışma etkisi yaratır, güzergahı tek bir rotaya sabitlemez. Farklı kotlarda kesişen dolaşım hatları, aktarma yüzeyleri ve karar noktaları üreterek erişimi ağsal bir düğüm yapısı içinde örgütlemetedir.

Buna karşılık Merter ve Uzunçayır'ın ortaklığı, altyapının bütünleşik bir kamusal yüzeyden çok, seçici bağlantılar üzerinden işleyen bir erişim düzeni üretmesidir. Her iki vakada da altyapı, belirli akışları güçlendirirken diğer hareket biçimlerini zorlaştıran, bazı yönleri yoğunlaştırırken bazılarını marjinalleştiren bir örgütlenme üretir. Bu açıdan duraklar Graham ve Marvin'in (2001) tarif ettiği anlamda bir parçalanma mantığı sergiler: erişim artar, fakat

bu artış homojen değildir; bağlantı çoğalır, fakat bu çoğalma süreklilik üretmez. Nitekim her iki kesitte de durak bölgeleri, açık ve bütüncül bir kamusal zemin olmaktan çok, altyapı elemanları arasına dağılmış eşikler, bağlantılar ve geçiş parkurları halinde çalışır.

Her iki alanda da durağa yakınlık, tek başına erişilebilirliği sağlamaz. Belirleyici olan mutlak mesafeden ziyade mesafenin hangi bağlantılar ve geçiş düzenekleri aracılığıyla örgütlenmiştir, dolayısıyla ilişkiseldir. Yaya hareketi, hangi güzergahta yer aldığı, hangi kotta bulunduğu, hangi bağlantının kullanılabilirdiği ve hangi geçiş elemanlarının devreye girdiği seçici erişim rejimi tarafından belirlenir. Sonuç olarak bulgular, altyapı etkilerinin performans göstergelerine dayalı makro ölçekli modeller aracılığıyla bütünüyle temsil edilemeyeceğini; erişim ve dolaşımın bağlama özgü örgütlenme mantıkları içinde farklılaştığını göstermektedir. Yönlendirilmiş dolaşım güzergahları, erişimin seçici dağılımını mekansal olarak okunabilir kılan bir çözümleme düzeyi sunarak kamusal dolaşım şekillendiren örgütlenme mantıklarını görünür kılmaktadır.

Sonuç

Çalışma, altyapı temelli parçalanmayı programatik yeniden dağıtım ile dolaşım organizasyonunun kesişiminde ele almaktadır. Erişilebilirlik, eşikler, bağlantılar ve geçiş mekanizmaları aracılığıyla kurulan, bağlama duyarlı bir dolaşım operasyonu olarak değerlendirilmiştir. Bu çalışma, İstanbul Metrobüs literatüründe nispeten ihmal edilen mikro-morfolojik boyutlara odaklanarak istasyon alanı planlamasında dolaşım mekanizmalarının arazi kullanım kararlarıyla birlikte değerlendirilmesi gerekliliğinin önemini açığa çıkarmaktadır. Bu çerçevede geliştirilen güzergâh temelli rota analizi, farklı kentsel bağlamlara ve morfometrik veri katmanlarına uygulanabilecek esnek bir analitik yaklaşım sunmaktadır. Bu yönüyle sadece betimleyici değil, kamu yatırım ve sürdürülebilirlik politikalarının operasyonelleştirilmesi bağlamında somut veri sağlama potansiyeli de taşımaktadır. İstanbul Metrobüs literatüründe sınırlı biçimde ele alınan mikro ölçekli erişim mekanizmaları ile yönlendirilmiş dolaşım pratiklerini görünür kılarak, makro ölçekli parametrelerin çoğunlukla

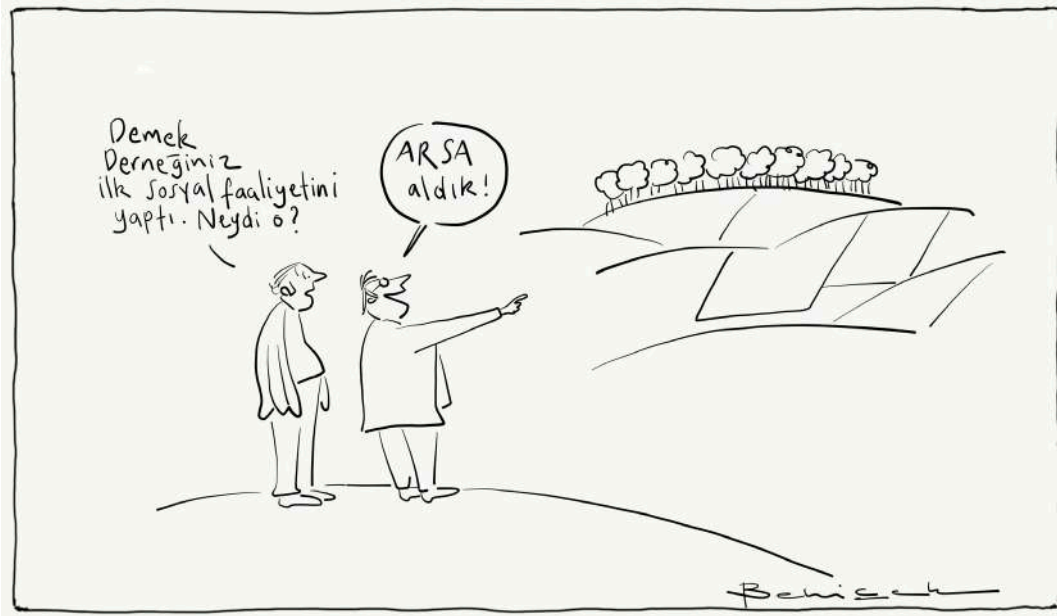
ikincil planda bıraktığı erişim organizasyonuna dikkat çekmektedir.

Merter ve Uzunçayır duraklarına ait karşılaştırmalı analiz, aynı altyapı sisteminin farklı mekansal bağlamlarda ayrışan erişim rejimleri ürettiğini göstermektedir. Merter’de erişim, koridor boyunca yönlendirilmiş geçişler ve büyük ölçekli kullanım dönüşümleriyle doğrusal bir parçalanma üretirken; Uzunçayır’da çok katmanlı ulaşım ağlarının kesişimi, düğüm yoğunlaşmaları ve üst üste binen dolaşım hatları aracılığıyla parçalı fakat yüksek bağlantılı bir mekânsal örgütlenme ortaya çıkarmaktadır. Özellikle büyük parsellerdeki kullanım dönüşümünün parçalı yaya dolaşımıyla birlikte gerçekleşmesi, erişilebilirlikten beslenen mekânsal değerlenmenin erişim sürekliliği üretmediğini göstermekte, bu da altyapı odaklı gelişmenin çelişkili doğasını açığa çıkarmaktadır. Eleştirel TOD literatürüyle tutarlı olan analiz bulguları, ulaşım altyapısının belirli mekânsal koşullar içinde erişimi seçici olarak tahsis eden ve dolaşımı hiyerarşik biçimde yönlendiren bir mekanizma olarak işlev gördüğünü ortaya koymaktadır. Makro ölçekte artan erişilebilirlik, mikro ölçekte eşdeğer bir yanıt üretmemiş; erişim ilişkileri, sermaye birikimi ve arazi kullanım dinamiklerine paralel olarak asimetrik biçimde biçimlenmiştir.

Kaynakça

- Alpkökin, P., & Ergun, M. (2012). Istanbul Metrobüs: First intercontinental bus rapid transit. *Journal of Transport Geography*, 24, 58–66.
- Bertolini, L. (1999). Spatial development patterns and public transport: The application of an analytical model in the Netherlands. *Planning Practice & Research*, 14(2), 199–210.
- Boarnet, M. G., & Haughwout, A. F. (2000). Do highways matter? Evidence and policy implications of highways’ influence on metropolitan development. Brookings Institution Center on Urban and Metropolitan Policy.
- Calthorpe, P. (1993). *The next American metropolis: Ecology, community, and the American dream*. Princeton Architectural Press.
- Castells, M. (1996). *The rise of the network society* (Vol. 1). Blackwell.
- Cervero, R., & Kang, C. D. (2011). Bus rapid transit impacts on land uses and land values in Seoul, Korea. *Trans-*

- port Policy*, 18(1), 102–116. <https://doi.org/10.1016/j.tranpol.2010.06.005>
- Cervero, R., & Kockelman, K. (1997). Travel demand and the 3Ds: Density, diversity, and design. *Transportation Research Part D*, 2(3), 199–219.
- Curtis, C., & Scheurer, J. (2010). Planning for sustainable accessibility. *Progress in Planning*, 74(2), 53–106.
- Debrezion, G., Pels, E., & Rietveld, P. (2007). The impact of railway stations on property value. *Journal of Real Estate Finance and Economics*, 35(2), 161–180.
- Dittmar, H., & Ohland, G. (Eds.). (2004). *The new transit town*. Island Press.
- EMBARQ Turkey. (2015). *Follow-Up Study on Road Safety and Accessibility of Istanbul Metrobüs*. Istanbul: EMBARQ Turkey.
- Ewing, R., Hamidi, S., Moeckel, R., Knaap, G.-J., & Clifton, K. (2010). Travel and the built environment: A meta-analysis. *Journal of the American Planning Association*, 76(3), 265–294.
- Graham, S., & Marvin, S. (2001). *Splintering urbanism: Networked infrastructures, technological mobilities and the urban condition*. Routledge.3
- Greenberg, E., Natapov, A. ve Fisher-Gewirtzman, D. (2019). A physical effort-based model for pedestrian movement in topographic urban environments. *Journal of Urban Design*, 25(1), 1-29. <https://doi.org/10.1080/13574809.2019.1632178>
- Handy, S. L., Paterson, R. G., & Butler, K. (2005). Planning for street connectivity. *American Planning Association*.
- Hansen, W. G. (1959). How accessibility shapes land use. *Journal of the American Institute of Planners*, 25(2), 73–76.
- Harvey, D. (1985). *The urbanization of capital*. Johns Hopkins University Press.
- Harvey, D. (1989). *The condition of postmodernity: An enquiry into the origins of cultural change*. Blackwell.
- Harvey, D. (2003). *The new imperialism*. Oxford University Press.
- Hillier, B. (1996). *Space is the machine: A configurational theory of architecture*. Cambridge University Press.
- IETT. (2023). Faaliyet raporu ve ulaşım istatistikleri. İstanbul Elektrik Tramvay ve Tünel İşletmeleri.
- Lefebvre, H. (1991). *The production of space*. Blackwell.
- Lynch, K. (1960). *The image of the city*. MIT Press.
- Mitchell, R. B., & Rapkin, C. (1954). *Urban traffic: A function of land use*. Columbia University Press.
- Rodríguez, D. A., & Joo, J. (2004). The relationship between non-motorized mode choice and the local physical environment. *Transportation Research Part D: Transport and Environment*, 9(2), 151–173. <https://doi.org/10.1016/j.trd.2003.11.001>
- Suzuki, H., Cervero, R., & Iuchi, K. (2013). Transforming cities with transit. World Bank.
- Yazici, M. A., Iyer, S. ve Kamga, C. (2013). Istanbul Metrobus: A review of a high-capacity bus rapid transit system. *Journal of Public Transportation*, 16, 151-177.

mimar.ist